

# iktisat dergisi

AYLIK DERGİ

Mayıs-Haziran 1988 • Sayı 282-283 • 2000 TL.

13. İKTİSATÇILAR HAFTASI 1988

## Yapı Değişikliğinin Neresindeyiz?...

Ekonomide Yapı Değişikliğine Genel Bakış

Sanayide Yapı Değişikliği

Siyasal ve Toplumsal Değişim

İşçi-İşveren İlişkilerinde Değişim

Dış Ekonomik İlişkilerde Yapı Değişikliği

Özelleştirme ve Sermaye Piyasası



İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ  
YAYIN ORGANIDIR





# ŞAHİN sahipleri!



## siz de otomobilinizi "değiştiren" jantı secin

Şimdi,  
DOĞAN'lara orijinal olarak takılan  
CEVHER ÖZEL ALAŞIMLI  
ALÜMİNYUM JANT'lar,  
ŞAHİN'lere de  
farklı bir güzellik kazandırıyor.

Vakit geçirmeden  
jantlarınızı değiştirin!

Artık bütün ŞAHİN'ler  
pırıl pırıl CEVHER JANT'larıyla  
DOĞAN'larla yaşıyor.

 **Belgelidir**

**5 YIL GARANTİ**



Türkiye Genel Distribütörü:

**CEVHER**  
**MOTOR TİCARET A.Ş.**

# iktisat

## dergisi

AYLIK DERGI

**Sahibi:**

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları  
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı  
AHMET C. ÖZKAN

**Sorumlu Yayın Yönetmeni:**

NAİL SATLIGAN

**Danışma Kurulu:**

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,  
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,  
AYHAN BERMEK, NATIK BUDA,  
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,  
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,  
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,  
ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,  
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,  
ŞEREF ÖZGENCİL, SELÇUK SANCAR,  
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,  
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,  
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

**Kapak:**

ÖMER ÜLKENCİLER

**Yönetim Yeri:**

Cumhuriyet Cad. No: 27/6  
Taksim - İSTANBUL  
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

**Abone Koşulları :**

Yıllık 12.000 — TL. (Öğrenci 6.000 — TL.)  
6 Aylık 6.000. — TL. (Öğrenci 3.000. — TL.)  
Yurt Dışı: Yıllık 14.000 TL. — 6 aylık 7.000 TL.

**Banka Hesap No.**

AKBANK Taksim Şb. (4700)  
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

**Basıldığı yer:**

YENİLİK BASIMEVİ  
Tel.: 143 55 72 - 145 32 48

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;  
görüşler yazarlarına aittir.

Eksik sayılarınızı 500 TL.'lik posta pulu karşılığı  
adresimizden sağlayabilirsiniz.



İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ  
MEZUNLARI CEMİYETİ  
YAYIN ORGANIDIR.

## İçindekiler

|                                                 |     |
|-------------------------------------------------|-----|
| EKONOMİDE YAPI DEĞİŞİKLİĞİNE GENEL BAKIŞ .....  | 3   |
| SANAYİDE YAPI DEĞİŞİKLİĞİ .....                 | 36  |
| SİYASAL VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM .....              | 55  |
| İŞÇİ — İŞVEREN İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞİM .....      | 79  |
| DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLERDE YAPI DEĞİŞİKLİĞİ ..... | 103 |
| ÖZELLEŞTİRME VE SERMAYE PİYASASI .....          | 128 |

# GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

## TÜRK ÇİFTÇİSİNİN HİZMETİNDE

KURULUŞUNUN 35 NCİ YILINI İDRAK EDERKEN YURDUMUZ EKONOMİSİNDE KÖKLÜ BİR YER SAĞLAYARAK ÇİFTÇİMİZİN İHTİYACI BULUNAN GÜBRENİN SAĞLANMASINDA KENDİSİNE DÜŞEN GÖREVİ BAŞARI İLE YERİNE GETİRMEKTEN KIVANÇ DUYAN ŞİRKETİMİZ, BÜYÜK TECRÜBESİ VE TRİPLE SÜPERFOSFAT VE KOMPOZE GÜBRE TESİSLERİ İLE HİZMETİNİZDEDİR.

GÜBRELERİMİZ, BİTKİ İÇİN GEREKLİ BESİN MADDESİNİ TOPRAĞA SAĞLAYARAK BOL ÜRÜN ALINMASINDA BAŞLICA ETKEN OLMAKTADIR. BÜTÜN MAHSULLER İÇİN GÜBRE, ÜRÜNDE BEREKET DEMEKTİR.

ŞİRKETİMİZ TESİSLERİNDE ÜRETİLEN VE TÜRK STANDARTLARINA UYGUNLUĞU TESCİL EDİLMİŞ BULUNAN SÜPERFOSFAT VE KOMPOZE GÜBRELERİMİZ 50'ER KİLOLUK AMBALAJLAR İÇİNDE SATIŞA SUNULMUŞTUR.

**ÇİFTÇİ VATANDAŞ**, BOL VE İYİ VASIFLI MAHSUL ALMAK VE ÇOK KAZANMAK İSTERSEN, **GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.**'nin KOMPOZE VE TRİPLE SÜPERFOSFAT GÜBRELERİNİ KULLAN.

**Genel Müdürlük :** Kasap Sokak No. 22 Esentepe / İSTANBUL  
Tel. : 174 28 82 (8 Hat)

### **Fabrikalarımız :**

Yarımcı Süperfosfat Fabrikası - İzmit  
Tel. : 9.211. 31306-9. 921174721-22

Sarıseki Süperfosfat Fabrikası — İskenderun  
Tel. : 9.881 13794-95-96-97



14 Nisan (Sabah)

# **Ekonomide Yapı Değişikliğine Genel Bakış**

---

Sunuş — **Ahmet C. ÖZKAN**  
Açılış — **Adnan KAHVECİ**

Oturum Başkanı — **Akın İLKİN**

Panel — **Asaf Savaş AKAT**  
**Işın ÇELEBİ**  
**Hikmet ÇETİN**  
**Sümer ORAL**

---

**BAŞKAN:** Sayın Bakanım, sayın milletvekilleri, değerli konuklarımız, TRT ve basının değerli üyeleri;

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin düzenlediği İktisat Haftasının 13 üncüsünü bugün açıyorum.

Önce panelist değerli konuşmacıları kürsüye davet ediyorum, buyurun efendim.

Efendim, toplantımızın sunuş konuşmasını Cemiyet Başkanımız Sayın Ahmet Özkan Bey yapacaktır, buyurun efendim.

**AHMET C. ÖZKAN** (İktisat Fakültesi Me-

zunları Cemiyeti Başkanı) — Sayın Bakanım, sayın konuklar, sevgili iktisatçılar;

13'üncü İktisatçılar Haftasının konusunu —bilindiği gibi— «Yapı Değişikliğinin Neresindeyiz» olarak saptamış bulunuyoruz. Elbette bu konuyu, ekonominin çeşitli sektörlerini ele almadan, sağlıklı bir biçimde değerlendirmeye olanak yoktur. Bu yüzden ki, bu sabahki açılış oturumunda yapı değişikliği sorununu genel bir bakış ile ele aldıktan sonra, diğer oturumlarda; sanayide, siyasal ve toplumsal hayatta, işçi-işveren ilişkilerinde, dış ekonomik ilişkilerde ve nihayet finans sisteminde yapı değişikliği üzerinde duracağız.

Değişik kesimlerin görüşlerini, tam bir yetkinlikle temsil edecek değerli konuşmacılarımızın katkısıyla üç günün sonunda farklı yaklaşımları birbirine karşı tartışmış olarak, daha dengeli ve ve bütünlüklü bir şekilde usumuzda canlandırabileceğimize inanıyoruz.

Neden Yapı Değişikliği üzerinde duruyoruz? Şunun için :

Son yıllarda iyice anlaşıldı ki, 24 Ocak 1980'de yürürlüğe konan yeni iktisat politikaları demeti, salt bir istikrar programı değildir. Öyle olsaydı, 24 Ocak'ın üzerinden sekiz yıl geçtiği günümüzde enflasyonun hâlâ denetim altına alınmamış olmasına, dış borçlarımızın tırmanmaya devam etmesine, döviz arz ve talebi arasında zaman zaman meydana gelen şiddetli uyumsuzluklara, kapanmayan dış ticaret bilançolarına bakarak, 24 Ocak ekonomisinin başarısızlığına kolayca hükmedebilirdik. Oysa, hepimiz biliyoruz ki, mesele o kadar basit değil.

24 Ocak'ın belki de esas hedefi, Türk ekonomisinin geleneksel yapısını değiştirmektir. Nitekim, o günden bu yana ekonomimizde iktisadi kaynaklarının dağılışı tarzında, gerek kaynakların öncelikli olarak yöneldiği kesimlerde, gerekse kaynak kullanma kararlarını öncelikli olarak veren iktisadi öznelerde önemli değişimler oldu.

O halde, yapılması gereken bu süreci yadsımak değil, onu enine boyuna ve gelecekte yapılması gerekenlere ışık tutmak amacıyla yapıcı bir tutumla değerlendirmektir.

Elbette sözünü ettiğimiz bu yeniden yapılaşma, ya da daha amiyane bir deyimle, kabuk değiştirme sürecinin çapı ve hedefi konusunda tartışmalar olabilir. Bir başka deyişle, bu süreçte fazla yol alınmamış olduğunu, ya da alınmış olsa bile yönelinen yerin, ulaşılmak istenen yeni yapının eskisinden daha kötü olduğunu ileri sürenler olabilir. Zaten 13'üncü İktisatçılar, Haftasının «Yapı Değişikliği» konusuna ayırmamızın

başlıca nedeni, bu tartışmalar için geniş ve serbest bir forum oluşturmaktır; ama yapamayacağımız, yapmamamız gereken bir husus varsa, o da herhalde gerçek bir sürece gözlerimizi kapatmaktır.

«Yapı Değişikliği» deyiminin, yakın tarihimizde ilginç bir gelişme seyri vardır. 1960'lı yıllarda bu deyim neredeyse düzen değişikliğiyle eş anlamlı olarak kullanılmakta idi. O yıllardaki hızlı iktisadi büyümeyi yetersiz bulup eleştirenler, esas olarak da, sol, gerçek kalkınma için büyümenin yeterli olmadığını, asıl önemli olanın, ülkenin sanayileşmesi, bu anlamda yapı değiştirmesi olduğunu savunurdu. Muhafazakâr çevreler ise, bu talepler karşısında, bugünden geriye dönüp baktığımızda pek de yerinde sayamayacağımız bir tepkiselilik içindeydi.

Aradan geçen yıllarda, tartışmanın her iki kutbunda yer alanlar anlamış olmalıdır ki, sosyo-ekonomik düzenler bir kural olarak, birden çok iktisadi yapıyı barındırabilecek bir dayanıklılığa sahiptirler. 24 Ocak'ı izleyen günlerde ise, yapı değişikliği tartışmaları yeniden gündeme geldi. Aynı dönemde batı ülkelerinde meydana gelen yeni gelişmelerin etkisiyle yeniden yapılaşma sözü, bir süre ağızlarda dolaştı. Bu deyim daha sonra yine eskisi gibi, yapı değişikliği olarak ifade edilir oldu.

Bu arada, hep birlikte öğrendik ki, sanayileşme kadar, sanayisizleşme de, ağır sanayi yerine, hafif sanayiye geçiş de, kapalı bir ekonomiden açık bir ekonomiye geçiş de, bir sanayileşme stratejisi olarak, ithal ikamesi yerine, ihracat ikamesi; yani ihracatta geleneksel tarım ve tarım kökenli ürünler yerine, sanayi ürünlerinin ağırlık kazanması da birer yapı değişikliği örneğidir.

Bu konudaki tartışmaların yalnızca bir noktası üzerinde ayrıca durmak istiyorum.

Bütçe tartışmalarını televizyonda naklen yayını dolayısıyla hepimiz izledik. Muhalefet sözcüleri; 24 Ocak ile ya da 1983 seçimleriyle başlayan yapı değişikliğinin, sanayileşme-

den vazgeçme anlamına geldiğini ileri sürdüler. Sayın Başbakan ise, tam tersine, 1983 sonrasında başlayan ihracat ikamesi sayesinde Türkiye'nin asıl şimdi sanayi ülkeleri arasında yer almaya başladığını savundu. Bu ve buna benzer tartışmaları üç günlük toplantımız boyunca, daha geniş bir çerçevede; yani politikacıların yanı sıra akademisyenlerin, iş adamlarının, değişik kesimlerden uygulamacıların, bürokrat ve teknisyenlerin katılımıyla gözden geçirmek fırsatını bulacağız.

Bizlere bu olanağı yaratan bütün konuşmacılara ve konuklarımıza şimdiden teşekkür etmeyi borç bilirim.

Her zaman olduğu gibi, iktisadi olayları kendi içinde, kapalı bir çerçevede ele almaya özen gösterdik. Biliyoruz ki, hiçbir iktisadi yapı değişikliği, sırf ekonomi alanıyla sınırlı kalmaz. Toplumsal hayatın bütün alanlarını derinlemesine etkiler. Nitekim, «Yapı Değişikliği» kavramına sahip çıkanlar ve bu kavramla özetlenen politikaların mimarlığını yapanlar, başta Sayın Başbakan olmak üzere, en büyük değişikliğin zihniyet alanında gerçekleştiğini öne sürüyorlar.

Siyasal ve toplumsal değişim, işçi-işveren ilişkilerindeki değişim gibi, konulara ayırmış olduğumuz oturumlarda sorunun nicel göstergelere daha az yansıyan yönlerini de irdelemeye çalışacağız.

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, gerçek bir kitle örgütüdür. Bu niteliğine uygun olarak da, tam bir demokratik çoğulculuğu bütün faaliyetlerinde yaşatmak zorundadır. Çünkü, bu Cemiyetin mensuplarını birbirine bağlayan tek bağ, ülkemizin en eski ve tek İktisat Fakültesinin mezunları olmalarıdır. Mezun olur olmaz çok değişik alanlara dağılıyor, çok çeşitli görevler alıyor, bir yurttaş olarak siyasal tercihlerimizi çok değişik yönlerde kullanıyoruz. En önemli faaliyetimiz olan İktisatçıları Haftasında bu görüş çeşitliliğini yansıtmaya çalıştığımızda, öyle sanıyorum ki, fakültemiz mezunu, hatta iktisatçı olmayanlar bile ilginç ve zevkli bir

tartışma sürecinin içinde yer alma olanağını bulmuş oluyorlar.

13'üncü İktisatçıları Haftasının da hepinizin değerli katkılarıyla bu geleneğin pekiştirilmesinde yeni bir adım olacağına inanıyorum.

Ayrıca, bugünkü programa geçen yıl koyduğumuz Karınca Ödüllerin ilkinin ve kuruluşumuzun 45'inci yılında, Cemiyetimize yıllarca hizmet veren, Yönetim Kurulu üyelerini temsilen, dönemlerinin başkanlarına verilecek onur plâketlerini ilâve ettik. Karınca Ödülleri Komisyonu Başkanı sevgili Hocamız Sayın Gülten Kazgan, Devlet Bakanı Sayın Adnan Kahveci'nin konuşmasından sonra, hem sonuçları açıklayacak, hem de ödülleri takdim edecektir.

Hepinizi selâmlar, saygılar sunarım. (Alkışlar)

**BAŞKAN : Teşekkür ederiz Sayın Başkan.**

**Sayın Bakanımıza hoş geldiniz diyorum.**

**Şimdi, toplantımızın açış konuşmasını yapmak üzere Sayın Devlet Bakanımız Adnan Kahveci Beyefendiyi rica ediyorum.**

**Buyurun efendim.**

**DEVLET BAKANI ADNAN KAHVECİ (İstanbul Milletvekili) — Değerli iktisatçıları;**

13 üncü İktisatçıları Haftasının açılışını yaptıktan dolayı büyük bir şeref duyuyorum. Böyle bir toplantının Türkiye'ye gerçek anlamda somut, elle tutulur fikirler, çözümler üretmesini içtenlikle umuyorum.

«Yapı Değişikliğinin Neresindeyiz» konulu seminer dizisini başlattıkları için İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine özellikle teşekkürü bir borç bilirim.

Türkiye'nin geçirdiği değişimi ve sorunlarını çok iyi analiz etmemiz gerekir ki, çözümlerimiz başarılı olabilsin.

Değerli, arkadaşlar;

Ben —müsaadenizle— Türk ekonomisinin makro değerlendirmesini değişik bir perspektiften yapmak istiyorum. Şu anda Türkiye'nin gündeminde tartışılan önemli üç konu vardır. Birincisi, enflasyon; ikincisi, dış borçlar; üçüncüsü kalkınma, gelişme ve gelir dağılımıdır.

Enflasyon konusunda, Sayın Başbakanın Hükümet Programını sunuşu sırasında yaptığı açıklamayı hatırlıyoruz. «Son dört yılda enflasyonun arzu ettiğimiz veya vaat ettiğimiz seviyeye indiremedik» dedik. Acaba indiremememizin sebepleri nelerdir, bu sebeplerin çözümleri var mıydı, var idiye niçin uygulanmadı?

Bugün Türkiye'de enflasyonun belli başlı dört sebebi vardır. Bunlar; DÇM'ler, bütçe açığı, ekonominin verimsizliği ve ihracattır. Biz bu dört önemli faktörün ağırlıklarını analiz ettik. Görünen en önemli sebep DÇM'lerdir. Niçin?

1983 sonu ile 25 Mart 1988 arasında yapılan emisyon tam tamına 2 trilyon 295 milyar liradır. Bu emisyonun 1 trilyon 514 milyar lirası; yani yüzde 66'sı DÇM'ler için yapılan emisyondur. DÇM'lerin son taksiti 1989 yılının Eylülünde bitecektir. Merkez Bankası bunları ödemek için yine 1989 Eylülüne kadar 739 milyar lira daha basmak mecburiyetindedir. Bu, yapılan ilk tahmin.

Şunu özellikle de belirtmek istiyorum, DÇM'ler için de kimseyi suçlamıyoruz; fakat geçmişte yanlış alınan bazı kararların, ileriki nesilleri nasıl sıkıntıya soktuğunu DÇM örneğiyle görüyoruz. DÇM emisyonunun, toplam emisyonun artışının yüzde 66'sı olduğunu çoğunuz tahmin edemezsiniz ve maalesef bu yük Eylül 1989'a kadar da devam edecektir.

Türkiye'de emisyonla enflasyon arasında bire bir, bir ilişki vardır. Eğer emisyon artışı bu seviyede olmasaydı, DÇM'ler olmasaydı Türkiye'de enflasyon son dört yılda gerçekleştiği seviyenin ancak yüzde 44'ü ka-

dar olurdu. Dolar bugün olduğu gibi 1200 lira seviyesinde değil, takriben 525 lira seviyesinde kalırdı.

DÇM olayı Türkiye için hiçbir ülkede olmayan bir tecrübe olmuştur. Maalesef hiçbir ülkede bunun benzeri bir olay bu boyutta yaşanmamıştır. Onun içindir ki, ekonomistlerimiz de, ertelenmiş DÇM'lerin yapacağı enflasyonist etkiyi önceden görememişlerdir. DÇM'lerin enflasyonist etkisini ilk defa 1985 yılında gündeme getirildiğinde, bir sayın muhalefet partisi liderimiz bana şiddetle hücum etmişti, «Çoluk çocuk bu işleri anlamaz» demişti.

Bugün ortaya çıkan sonuç, 1985 yılındaki teşhisimizin —maalesef— ne kadar doğru olduğunu göstermektedir. Çünkü, DÇM'leri ödemek için piyasadan alınan her dolar için basılan para, hem enflasyonu, hem de döviz fiyatlarını artırmaktadır. Dolayısıyla dağdan yuvarlanan çığ etkisini yapmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim, bir sonraki ayda döviz fiyatlarını artırdığı için, bu sefer daha fazla emisyonla sebep olmaktadır. Maalesef, DÇM'lerin sebep olduğu emisyonla çözüm bulmak mümkün görülmemektedir.

Şunu da ifade edeyim. DÇM'ler için toplam ödediğimiz döviz, ana para ve faiz tutarı sadece ve sadece 3 milyar dolardır, çok fazla da değildir. Buna mukabil 1 trilyon 514 milyar 1984 başı itibarıyla emisyonla sebep olmuştur.

Enflasyonun 4/10'unun sebepleri —demin de ifade ettiğim gibi— bütçe açığı, ekonomide arzu edilen seviyeye çıkarılamayan verimlilik ve ihracatın sebep olduğu fiyat yükselmeleri.

KİT'lerin verimliliği konusunda özellikle bir örneği tekrar açıklamak istiyorum. Türkiye'de elektriğin pahalı olduğu söyleniyor. Acaba niçin pahalı? En güzel örnek, Afşin-Elbistan Termik Santralidir. Bu santralin DPT hesaplarına göre bugünkü maliyeti 3,1 trilyondur. Maden çıkarma kısmının da maliyeti 2,1 trilyondur. Aynı güçte bir termik santral



bugün 1 trilyona satılıyor; yani bu santral için 2 trilyon daha fazla para harcanmış. Teknoloji de —bildiğiniz gibi— pek iyi değil. Maden kısmının durumunu artık siz tahmin edin.

İşte 1'e mal olması gereken tesis 3'e mal olursa, o ülkede de bunun faturasını hep beraber çekmek mecburiyetinde kalırız.

Yine Kocaeli bölgesinden bir başka kamu tesisinden bahsedeceğim. Bugünkü maliyeti 2 trilyon. Normal olarak bu tesisin yılda amortismanlar düşüldükten sonra vergi sonrası 150-200 milyar lira kâr etmesi gerekiyor. Bugünkü üretim fiyatlarıyla, bugünkü satış fiyatlarıyla 150-200 milyar lira kâr etmesi gerekiyor. Eğer —diyorum— Türkiye'de tüyü bitmedik yetimin hakkı edebiyatı yaparsak, bu 2 trilyonluk tesisin yapımında kullanılan para tüyü bitmedik yetimlerin değil mi?

Bu tesis verimli çalışmadığı sürece sıkıntısını siz, biz, hepimiz çekeriz. Bu tesis, dünya verimlilik seviyesinde çalışsa ve her yıl 150-200 milyar lira kâr etse ve bu kârı yaparken —tekrar ediyorum— fiyatlarını bugünkünün daha da altına indirmesi mümkündür, acaba ne olur? Yılda 150-200 milyarla İzmit Körfezi temizlenir. Bu tesis işçilerine çok daha iyi ücretler öder. İzmit şehri, Türkiye'nin en modern ve en güzel şehri haline gelir. Esas kanaatimce sosyal adaletçilik, yetimin hakkını da korumak bu yoldan olur. KİT'lerin verimliliğini son dört yılda önemli ölçüde artırdık; ama bu da yeterli değildir görüşümdedir. Özelleştirmeye gitmemizin en önemli nedeni de zaten verimlilik artışını sonuna kadar zorlamak, tüyü bitmedik yetimin hakkını gerçek anlamda korumaktır.

Özür dilerim, biraz fazla edebiyat yapıyorum.

Bütçe açığına gelince :

Bütçe açığını devamlı olarak azaltmak elimizdedir. Yalnız şöyle bir sıkıntımız vardır. Türkiye, Batı Avrupa'da nüfusu en hızlı artan ülkedir. Doğu Avrupa'da Polonya bizden da-

ha hızlı nüfus artışına sahip, onu ifade ediyim. Nüfusu bu kadar genç olan ülkede, büyüme hızını devamlı yüksek tutmak mecburiyeti vardır. 1960-1988 arasında Türkiye'nin nüfusu 27,7 milyondan tam tamına 55 milyona çıkmıştır; yani tam iki katına. Almanya'nın, nüfusu ise 1960-1988 arasında hemen hemen aynıdır. Hatta şu iddiayı da ortaya atanlar vardır: Eğer Türkiye'nin nüfus artışı Almanya gibi olsaydı —bu iddiayı bir yerde okumuştum— fert başına milli gelirinin dolar olarak bugün Yunanistan'dan daha yüksek olabilirdi. Ama gerçekleri değiştiremeyiz. Biz bu genç nüfusa eğitim ve iş sağlamak mecburiyetindeyiz. İş sahası açmak, yüksek büyüme hızıyla doğru orantılıdır. Almanya bile işsizlik sorununa çözüm bulmakta zorlanıyor.

Bizim çok dikkatli ve bilinçli olarak büyüme hızını kesinlikle düşürmememiz gerekir.

Bugün enflasyonu sıfıra indirmek mümkün müdür diye sorabiliriz? Mümkündür; ama ne pahasına indirebiliriz? Yatırımların tamamını durdurarak, enflasyonu sıfıra indirebiliriz.

Acaba yatırımların büyük ölçüde durması, büyüme hızının sıfıra doğru yaklaştırılması, ortaya çıkacak işsizliğin yaratacağı sosyal tepkiyi bu toplum göğüsleyebilir mi?

Kanaatimce göğüsleyemez. Onun için, Türkiye'de hiçbir Hükümet, ne bugün, ne önümüzdeki otuz yıl içinde büyüme hızını yüzde 1'lere veya yüzde 2'lere düşüremez, düşürecek cesareti bulamaz.

Enflasyona etki eden bir dördüncü önemli faktör —daha etki eden başka faktörler var da, ben önemli dört faktörü sayıyorum— ihracattır. İhracat, bugün toplumda enflasyonun fark etmediğimiz nedenlerinden bir tanesidir. Hangi sektörde ihracat yaparsak, o sektörde fiyatların otomatikman yükseldiğini görüyoruz. Hayvan ihracatını serbest bıraktık, et fiyatları yükseldi; yaşı meyve ve sebze fiyatlarını serbest bıraktık, yaşı mey-

ve sebze fiyatları yükseldi; fakat şunu da ifade etmek gerekir:

Biz, örneğin; konfeksiyonda büyük ihracat yapıyoruz. Bugün konfeksiyon ihracatını yasaklasak, konfeksiyonda fiyatlar düşer; ama ne pahasına düşer? Türkiye’de o sektörde çalışanların öncelikle ücretleri düşer. Ondan sonra, o tesisler iflas etmeye doğru gider; yani üretimi aynı seviyede tutamayız. Fiyatları düşürebiliriz ama, üretim kârlı olmaktan çıkacağı için, üretim düşecektir.

Dolayısıyla belki de önleyemeyeceğimiz tek faktör, ihracatın enflasyona yaptığı etkidir. Diğer üç faktör DCM’leri —ifade ettiğim gibi— kontrol etmemiz çok zor. Bütçe açığıyla ekonomideki sadece KİT’lerin değil, özel sektörün verimliliğini artırmak konusunda elimizde bir güç vardır.

Emeğin gerçek değerini bulabilmesi için, ihracatla ilgili argümanın devamı, emeğin gerçek değerini bulabilmesi için, emeğin uluslararası piyasalara arz edilmesi şarttır. Dolayısıyla ihracattan vazgeçemeyiz. Uluslararası piyasaya giremeyen emekçinin, alınterinin gerçek değerini bulması çok zordur. O’nun için, ekonomiyi dışa açmaya çalışıyoruz. Mal ve hizmet ihracatı enflasyonu artırsa dahi, buna razı olmak durumundayız.

Bir örnek daha vereyim; içeride bir inşaat işçisi bugün ayda 300 bin ile 900 bin lira arası kazanıyor, —1 milyonun üzerinde kazananın da olduğunu söylediler, ama, genelde bu şeyler arasında— halbuki, aynı inşaat işçisi Suudi Arabistan’da veya Rusya’da 1 ile 2 milyon arası kazanmış veya kazanabilecektir. Yalnız ümit verici bir durum var, ihracatın enflasyon üzerindeki etkisi zamanla kaybolacaktır. Zamanla dengeler tesis olduğu zaman bu kaybolacaktır.

Değerli iktisatçılar;

Enflasyona en fazla etki yapan dört faktörün analizini yapmaya çalıştım. Şimdi de dış borç konusunu analiz edeyim.

Dış borçları makro olarak inceleyelim.

Acaba Türkiye eskiye göre daha çok mu borçlanıyor, yoksa borçlanmamız azalıyor mu? Acaba Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığı artıyor mu, azalıyor mu veyahut da Türkiye’nin kredi itibarı niçin artıyor? Gelin beraberce Türkiye’nin borç durumunu 1975’lerden başlayarak analiz edelim.

1975 yılına kadar Türkiye’nin borçları takriben 7 milyar dolar civarındadır. 1975-1979 arasında Türkiye’nin toplam döviz geliri 20 milyar dolar, toplam net borçlanma 9,5 milyar dolar. 1980-1983 arası toplam döviz gelirimiz 36 milyar dolar, toplam net dış borçlanma 7,9 milyar dolar. 1984-1987 arası Türkiye’nin toplam döviz geliri 57 milyar dolar, toplam net borçlanma 4,6 milyar dolar. Dikkat edilirse Türkiye hâlâ net borç ödeyen değil, net borç alan bir ülkedir. Ama çok önemli bir nokta var. Borçlanma oranı gelirimize göre 1975 - 1979 arasında yüzde 47,5, 1980-1983 arasında yüzde 21,9, 1984-1987 arasında yüzde 8’e inmiştir gelirimize göre.

İşte, Türkiye’nin kredi itibarının artmasındaki en önemli sebep budur. Çünkü, bir ülke döviz ihtiyacının ne kadar çoğunu kendi kendine kazanabiliyorsa, o kadar iyi durumdadır. Bir ülke ne kadar az borçlanıyorsa, kredi itibarı o kadar artar.

Acaba Türkiye’nin hedefi nedir? Türkiye’nin hedefi; net borç ödeyebilen ülke olmaktır. Şimdi şu soruyu sorabiliriz; Türkiye bu kadar az borçlanmasına rağmen, niçin dış borç artıyor görüntüsü veriliyor veyahut da bu Türkiye’de tartışılıyor?

Bunun izahı —demin de söylediğim gibi— Türkiye’nin hâlâ net dış borç alan bir ülke olmasıdır. Türkiye net dış borç alan bir ülke olduğu için, 1980 ve 1984 öncesi alınan borçları birikmiştir. 1975 öncesi alınan 7 milyar doların bugüne kadarki kur farkı ve faizi takriben 4 milyar dolardır. 1975-1979 arası alınan 9,5 milyar doların kur farkı, faizi ve finansmanı 4,5 milyar dolardır. Bunlar takribi hesaplardır. 1980-1983 arası alınan 7,9 milyar doların kur farkı, faizi ve finansman 2 milyar dolar civarındadır. 1984-1987 arası alınan

net dış borç olan 4,6 milyar doların kur farkı ve faizi 0,5 milyar dolar; yani 500 milyon dolar civarındadır. Bunları toplarsak, ana paraları 29 milyar dolar, faizleri 11 milyar dolar civarındadır. Ama görülen o ki, son dört yılda alınan borç sadece ve sadece 4,6 milyar dolardır. Esas sıkıntı veren, geçmiş yıllarda alınan borçların bugüne kadar intikal eden finansman maliyetidir. Çünkü, Türkiye hâlâ net olarak borçlanan ülkedir. Eskiye göre çok az borçlanmasına rağmen, geçmiş dönemlerde alınan borçlar, faizleri ve çapraz kurlarda olan değişiklikler bu borcu 40 milyar dolara yaklaştırmıştır. Yoksa, Türkiye'nin borçlanma ihtiyacı giderek azalmıştır ve azalmaktadır. Zaten kredi itibarımızın artmasının en önemli sebebi budur.

Dış borçlarımızın nereden geldiğini de açık bir şekilde izah etmeye çalıştım.

Gelelim gelir dağılımına :

Tartışılan bu konuda resmî kaynakların yaptığı en son gelir dağılımı çalışması 1973 yılında idi. 1973'den beri yapılmayan bu çalışmayı biz tekrar yaptırıyoruz. Sonuçlarını bu yıl sonunda tamamlamayı hedefliyoruz.

Yalnız gelir dağılımıyla geçim sıkıntısı birbirinden çok iyi ayırmamız gerekir. Gelir dağılımı ayrı bir şeydir, geçim sıkıntısı ayrı bir şeydir. Geçim sıkıntısı sadece Türkiye'nin sorunu değildir. Geçim sıkıntısı, her ülkede kendini hissettiren bir olaydır. Geçim sıkıntısı pek çok ülkede eşleri de çalışmaya zorlamıştır. Sadece Yunanistan'da memurların yarısına yakın bir kısmının dışarıda ikinci bir iş tuttuklarını acaba kaçımız biliyoruz? Acaba Yunanistan'da memurların önemli bir kısmı niçin ikinci bir işte çalışıyor? Acaba Yunanistan'da gelir dağılımı Türkiye'den daha mı bozuk, yoksa tüketim ihtiyaçları ve toplum, insanların önemli bir kısmını gelirlerinden daha fazla tüketime mi zorluyor? Bunun en güzel örneğini, gecekondularda yapılan bir araştırmada görüyoruz. Bu gecekondu evlerinin yüzde 54,6'sında siyah-beyaz televizyon, yüzde 40'ında renkli televizyon var. Sadece yüzde 1,4'ünde televiz-

yon yok. Yüzde 89'unda buzdolabı var. Yüzde 52'sinde çamaşır makinesi var. Yüzde 54'ünde müzik seti var; yani normal radyo ve teyp değil.

İnsanımız doğal olarak çok daha iyi yaşamak istiyor, çok daha fazla tüketmek istiyor. İnsanca yaşamının gereği de budur. Her vatandaş renkli televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi, müzik seti, mobilya, hatta otomobil almak istiyor, isteyecektir. Tüketim talebi arttıkça taksitler, elektrik faturaları, telefon faturaları ve tamir faturaları artacaktır. Gelişmenin, ilerlemenin faturası maalesef budur. Eskiden elektriği olmayan köylü, bugün elektrik faturası, buzdolabı ve televizyon taksiti ödemektedir. Eskiden telefonu olmayan 3 milyon aile bugün telefon faturası ödemektedir. Eskiden konut sahibi olmayı ümit etmeyen 3 milyon vatandaş ve 3 milyon aile konut kooperatiflerine taksit ödemektedirler. Bu insanların takriben 2 milyonu kirada oturmaktadır. Bu insanlar, hem kira, hem de konut kooperatifi taksiti ödediklerinden dolayı geçim sıkıntısı çekmektedirler.

Değerli iktisatçılar;

Türkiye'nin getirdiği değişim, zor bir değişimdir, onu biz de itiraf ediyoruz. Zaten kolay olsaydı, diğer ülkeler de bunu yapardı, yapabilirdi. Yapısal değişikliği başarabilen ülkeler, bugün en gelişmiş ülkeler sınıfına girmişlerdir. Rusya'nın perestroyka hamlesinin arkasında da bu gerekçe vardır. Perestroyka'ya da Rusya'da tepki vardır. Çin'de de yeniden yapılanma hareketine karşı tepki vardır. Dolayısıyla yapı değişikliğinin tepkisiz olabildiği hiçbir ülke yoktur.

Yalnız Türkiye'nin bir özelliği vardır; Türkiye yapı değişikliğini totaliter değil, demokratik bir rejim içinde yapmaya çalışan bir ülkedir. İncim, demokrasinin gücü sayesinde bizdeki yapı değişikliğinin, Rusya'dakinden ve Çin'dekinden çok daha başarılı olacağıdır.

Bizim millet olarak kaderimiz, her işi en zor zamanda yapmak mecburiyetinde kalma-



mızdır. Kurtuluş Savaşının ve Birinci Dünya Savaşının galip devletlerine karşı veren Türkler, ekonomideki yapı değişikliğini de dünyaya ticaretindeki daralmaya ve geçmiş yıllardan kalmış borçlara rağmen yapabilecek güçtedirler.

Önemli olan, kendimize güvenmemiz ve bu topraklarda on bin yılı aşkın dünyadaki en güçlü medeniyetleri yaratan bu milletin potansiyelini harekete geçirmemiz ve önüne engeller çıkarmamamızdır.

Hepinizi saygıyla selâmlıyorum. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Sayın Kahveci'ye biz de çok çok teşekkür ediyoruz.

Değerli konuklarımız; Birinci Oturum «Ekonomide Yapı Değişikliğine Genel Bir Bakış» adını taşımaktadır. Burada üç tane sayın parlamenterimiz konuşmacı olarak bulunmaktadır. Bir de Fakültemizin öğretim üyesi —eski diyorum ama, daima beraber olduğumuz için, o tâbiri kullanmak istemiyorum— Sayın Akat bulunmaktadır.

Sayın konuşmacılar bu konularda genel bir değerlendirme yapacaklardır.

Yalnız ben burada, genellikle başkanlık yaptığım dönemlerde «Hiç konuşmayan Başkan» unvanını aldım. Bunun da nedeni, hep sona kendimi sakladım; fakat son dakikalar hep yemek zamanı oluyor. Şöyle bir tercih yapmak durumunda kalıyorum; beni mi dinlesinler, yemek mi yesinler ve her defasında ben de bunu yemeğe tercih ederek kendime söz hakkı tanımıyorum. Onun için, müsaade ederseniz, iki dakika, fazla değil, bu konuyla ilgili kendi görüşlerimi de hazır Başkan iken, kendime söz vererek ifade etmek istiyorum.

Efendim, kanımca yapı değişikliği gerçekten —Cemiyet Başkanımızın da ifade ettiği gibi— Türkiye'nin en önemli sorunu. Bu da —bildiğiniz gibi— sanayileşmenin esas noktasını teşkil ediyor. Bu açıdan ülkemiz dört ana noktada yoğunlaşan bir sorunlar di-

zisi içinde bunlar; sanayileşme, dışa açılma, finansal yapı ve kanımca —Sayın Bakanım da burada— istihdam sorunu, dolayısıyla de nüfus artışı.

Türk ekonomisi sanayileşmede ve dışa açılmada belirli bir düzeye geldi; yani sorunlar bitmez ama, sorunların bir kısmını halletti; fakat kanımca hiç daha sorunların üstesinden gelemediği, başlayamadığı iki önemli sorun var. Bu da, finansal yapıda, banka sisteminde büyük gelişme yapamadık. İkincisi de, nüfus artışı ve dolayısıyla istihdamda belirli düzeye gelemedik.

O bakımdan, Türkiye'nin sanayileşmesi devam edecektir, 2000 yıllarında Türkiye sanayileşmiş bir ülke olacaktır, bunda hiç şüphem yok. Türkiye dışa açılmıştır, açılacaktır. Belki beş sene sonra 20 milyarlık düzeye ulaşacaktır ihracatı, 50 milyar düzeyine ulaşacaktır 2000 yıllarında; fakat bu değişime ayak uyduramayan banka kesimi —ki, içimizde bankacılar varsa, buna cevap verebilirler, kendilerine söz hakkı tanıyacağım— maalesef finansal kesim bu gelişmelere ayak uyduramamıştır, gerek sanayileşmenin finansmanında, gerek dışa açılmamış, finansmanında bir ölçüde bir yere varamamışızdır.

İkinci nokta da; hızlı nüfus artışı, gerek gelir dağılımında, gerek istihdam politikamızda büyük bir yara açmaktadır. Bu da Sayın Bakanımın, Bakanlığını gündeme getiriyor, önemli bakanlıklar içinde yer veriyor.

O açıdan, bugünkü konuşmalarımızda kanımca bu dört nokta ağırlık olacak; fakat bu iki noktada sayın konuşmacılardan, çözüm getirecek önerileri beklediğimizi de ifade etmek istiyorum.

Şimdi teşekkür ettikten sonra, ilk sözü Sayın Hikmet Çetin Beyefendiye bırakıyorum.

Buyurun efendim.

**HİKMET ÇETİN :** Sayın Başkan, basın değerli mensupları,

Önce birkaç defa katılma olanağını bulduğum İktisat Fakültesi Cemiyeti Mezunlarının toplantısına yeniden çağırılmış olmaktan ve katılmaktan onur duyduğumu belirterek ve bu toplantıyı düzenleyen Yönetim Kurulu arkadaşlarıma teşekkür ederek başlamak istiyorum.

Değerli arkadaşlarım;

Aslında konuşmama, esas düşündüğüm konuşmama başlamadan önce, Sayın Devlet Bakanımızın söylediği birkaç konu üzerinde —çok ciddi bulduğum için— durmadan gecemeyeceğim.

Başta Sayın Başbakanımız olmak üzere, bugün Devletin yönetiminde bulunan sorumlu kişiler zaman zaman bu konuyu kendileri ortaya atıyorlar ve işin hazin tarafı, inanarak ortaya atıyorlar. Sonra da hepinizin birden; yani Türkiye'deki bütün herkesin de bunlara inanmasını bekliyorlar. Bunlardan birkaç örnek vereyim.

Sayın Başbakan «Çağ atladık» kendisi ortaya atıyor. Bir süre bunu televizyonda, basında söyledikten sonra, tüm toplumun, tüm siyasi partilerin, gerçekten kendisinin ortaya attığı bu ifadeye inanmamızı bekliyor.

Bir süre «Enflasyon yüzde 10'a indirilmeden Türkiye'de hiçbir iktidar ayakta duramaz» hatta daha ileri giderek 1982 yıllarında «Size gelip enflasyonu yüzde 10'a, hatta altına indirmeden kalkındıracağız, Türkiye'yi düzlüğe çıkaracağız diyen sahtekârlar olursa onlara inanmayın» diyebilmiştir. Sonra da bir Sayın Bakan gelip, «Efendim, biz enflasyonu indirebilirdik ama, tıpkı şey gibi; yani okullar olmasa Millî Eğitimi çok iyi idare ederiz, hastahaneler olmasa, sağlık konularımızı çok iyi yürütürüz, insanlar olmasa, işsizlik sorununu çok iyi çözeriz» gibi işte «DÇM olmasaydı, ihracat olmasaydı, ya da yatırımları sıfıra indirseydik, bunları sıfır yapardık şeyi, enflasyonu ama, işte bunları da yapmak durumunda olduğumuz için bunları yapamıyoruz»

Değerli arkadaşlarım;

Aslında ben, bunlar zaman zaman Türkiye Büyük Millet Meclisinde söyleniyor ve bugün Sayın Bakandan, böyle bir toplantıda bunları duyunca, aslında Türkiye'nin sorunları ve geleceği açısından son derece ciddi endişelere kapıldım. Çünkü, halen, ne Türkiye'deki dış borcun ciddiyetine farkına varmışlardır, ne de sekiz yıldır Türkiye'de bugün emeğiyle geçinen insanları «Artık açız» diye bağırtan, enflasyonun Türkiye'yi getirdiği noktanın ciddiyetinin farkındadırlar. Bunları —tabii ben ayrıntılarına girmek istemiyorum, zamanım yetmiyor— ama işte DÇM on yıl sonra, on yıl geriye gidip, işte 1970'lerde DÇM vardı, şimdi onları ödemek durumunda kaldık. Yok işte Elbistan'ın projesine şu kadar trilyonluk yatırım yapıldı» bunlara bağlamak işin ciddiyetiyle bağdaşmaz. Çünkü, en azından Hükümetin sorumluları, Türkiye'de bu sorunların ciddi olduğunu ve bunların çözümü için ciddi birtakım adımların atılması gerektiğine kendilerinin inanmaları gerekir; fakat bugün Sayın Bakanı dinledikten sonra, gerçekten bu konulardan son derece ciddi endişelere kapıldım.

Değerli arkadaşlarım;

Bu noktayı belirttikten sonra, yapı değişikliği konusuna da bu açıdan bakmak istiyorum. Yine yapı değişikliğini de kendileri; yani başta Başbakan olmak üzere «İşte yapı değiştirdik, çağ atladık» şeklinde ortaya atıldı. Bunu da tabii çok açık olarak, nasıl olduğunu söylememekle birlikte, zaman zaman «İşte şu kadar eve telefon götürdük, şu kadar elektrik direği diktik. İşte insanlarımız televizyon seyretmeye başladı, buradan da çağ atladık» şeklinde söyleyebiliyor. Bu ayrıntılara girmeyeceğim; fakat daha çok sanayileşmeye bağladıklarını görüyorum; yani bunun sanayileşmeyle ilişkisini kurarak «Ekonomide yapı değişikliği oldu» deniyor.

Elbetteki sanayileşme çok önemlidir. Biz, Sosyaldemokrat Halkçı Parti olarak ve ben bir kişi olarak, Türkiye'nin gerçek çözümü-

nün sanayileşme olduğuna inanan bir kişiyim. Kendi ifadelerini aynen hatırlayarak, anımsayarak söylemeye çalışıyorum.

«Efendim, 1970'lerin ikinci yarısında 1987 yılı fiyatlarıyla sanayi sektörüne 21 trilyon yatırım yapıldı; ama bizim görevde olduğumuz son dört yılda sanayi sektörüne 9 trilyon yatırım yapıldı, ama biz öyle akıllıyız ki, öyle akıllı işler yaptık ki, buna rağmen sanayi üretimimiz çok arttı, sınai ihracatımız arttı» Şimdi bunun akılla mantıkla ilgisi yok tabii; yani ben ayrıntıya girmeyeceğim.

Aslında Türkiye'de sanayi yatırımlarını Sayın Başbakanın ifade ettiği ölçüde, bu kadar düşürmüş olmanın, bu kadar geriletmenin Türkiye'nin geleceğinde ne tür sorunlara neden olacağı açık; yani çok basit bir şeyi, o da şu: Türkiye'deki kapasiteyi zorlayarak —ki, özel sektör de söylüyor işte, sanayi kapasitesi, geçmiş kapasite vardı, geçmiş yıllarda yapılmıştır— biz bu kapasiteyi sonuna kadar kullandık, artık bundan sonra, artık bundan sonra gidecek bir yer kalmadı diye Sayın Ali Coşkun söylüyor, Ege Sanayi Odası söylüyor, bütün sanayiciler bunu söylüyor, iş adamları söylüyor. «Artık sanayiye yatırım yapamadık, yapamıyoruz» diyebiliyor, onu hepsi söylüyor ama, Sayın Başbakan diyor ki «Biz o kadar akıllıyız ki, hem yatırım yapmıyoruz, hem de üretimimiz çok iyi artıyor. Biz böyle akıllı işler yapıyoruz» diyor. Bu ifadeler benim değil, Sayın Başbakanın televizyondan dinlediğiniz ifadesi.

Değerli arkadaşlarım;

Ekonomiden, yapı değişikliğinden ne anlaşıldığı çok açık değil. Eğer bundan millî gelir içinde sanayi sektörünün payı artacak, tarım sektörü payı azalacak, dış ticaretten ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı artacak, buna karşı diğerlerinin azalacak. İşte istihdam içinde sanayi sektöründe çalışanların payı artacak, öbürleri azalacak şeklinde ifade ediliyor. Zannediyorum ki budur.

Şimdi bunu iki şekilde söylemek gerekir. Bir tanesi, gelişen hiçbir ekonomiden bu-

nun aksi söylenemez; yani bir ekonomi bir miktar büyüyorsa, bu çok doğal ve beklenen bir gelişme. Onun da nedeni şu: Tarım sektörü yapısı icabı, uzun bir dönem aldığınız zaman, yılda yüzde 3-4 oranında, hiç başka bunun aksini yapan ülke yok, daha hızlı artabilecek bir tek sanayi sektörü, daha hızlı arttığına göre çok doğal bir durum. Zamanla millî gelir içinde sanayinin payı artar, tarımınki azalır. Türkiye bir tarım ülkesi, büyük kentlere akım var, tarımda girdisizlik var, elbetteki herhangi bir istihdam yaratıldığı zaman bunu gideceği yer, gitmesi gereken yer büyük ölçüde sanayi sektörüdür. Bu da doğaldır; yani böyle bir eğilimin olması, Türkiye'de yapı değişikliği olduğu anlamına gelmez. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'de az veya çok vardır bu eğilim. Önemli olan şudur :

Planlayarak, amaçlayarak, bir hedef belirleyerek, o hedefe ulaşıyor mu, ulaşılıyor mu; yani Türkiye'de bugün, bugünkü iktidarın böyle bir ekonomik yapı değişikliğinden bir hedefi yoktur. Kendi haline bırakılmış, ne çıkarsa. Böyle bir yapı değişikliği, gerçek alanda yapı değişikliği değildir.

Şimdi buradan, çok kullanılan bir alana girmek istiyorum. Çünkü, Sayın Hükümetin temsilcileri «İhracatta sanayi ürünlerinin payı şu kadar yüzde 70'lere yükseldi. O halde, sanayileştik, çağ atladık» diye söylüyorlar. Şimdi ben bu ayrıntıya girmek istemiyorum; fakat şu kadarını söyleyeyim. Ekonominin dışa açılması gerçeğine içtenlikle inanıyorum. Ekonominin dışa açılması için, ne gerekiyorsa yapılması gerekir, buna içtenlikle katılıyorum. Bunun için her türlü çabaya da evet; fakat gelin şu ihracat içinde sanayinin payı arttı konusuna bir iki cümle ile değinelim.

Bir kere, Türkiye'de varlığını herkesin kabul ettiği, ama miktarı üzerinde anlaşamadıkları bir hayali ihracat var; yani Hükümetin en başından herkes kabul ediyor, az veya çok, bunun ihracatın yüzde 20'si olduğunu söyleyenler var, onun ne olduğunu söyleyenler var ama, mutlaka bu ihracatın için-



de her gün gazetelerde okuduğumuz, gazeteleri bırakın, ben bir çalışma da yaptım aslında; yani şunu alın bakın, OECD ülkeleri son birkaç yıl içinde Türkiye'den ne ithal etmişler; yani onların istatistiklerine göre, Türkiye'den ne kadar almışlar, bizim istatistiklerimize göre ne kadar göndermişiz? Arada büyük fark var. Bu farkları da reexport'la izah edemezsiniz; yani bunlardan Almanya alacak, Polonya'ya gönderecek, bununla izah edemezsiniz, bu fark bunun çok üstündedir.

Bu da açıkça gösteriyor ki, onların istatistiklerinde giren mallarla, Türkiye'de girip çıkan mallar farklı. Bunun da ötesinde her gün gazetelerde haberler var. Şimdi, hayali ihracatın yapılacağı tek alan sanayi sektörü; yani herhalde buğdayda, üzümde ve incirde değil, her gün okuyorsunuz; dokumada, kıravatta, halıda, kilimde, yani tümüyle sanayi ürünleri diye gördüğümüz ürünlerdir hayali ihracat konusu; yani bugün sanayi ihracatı içinde görülen, toplam ihracatın bir miktarı azdır, çoktur eğer bu bazılarının dediği gibi yüzde 20 ise, 2 milyar dolar, yüzde 10 ise 1 milyar dolar, bu sanayi ürünü ihracatı olarak görünür.

Türkiye'de son yıllarda, özellikle yakın ülkelerden, Bulgaristan ve benzeri ülkelerden demir kütük alarak, hurda alarak, Türkiye'de çok hafif bir süreçten geçirilerek, çok büyük kâr marjlarıyla özellikle Irak ve İran'a satılmıştır. Bu da bizim sanayi ihracatı içinde görülür ve miktarı da benim tahminime göre; hepsi budur demek istemiyorum ama, 700-800 milyon dolara kadar varan bir miktar görülüyor. Daha bunun gibi başka mallar da var. Bu da sanayi ürünleri ihracatı olarak görülüyor; yani Türkiye'nin sanayi ürünü ihracatı olarak, o da onun içindedir.

Sayın Başbakan dedi ki; yani bu çok küçük bir şey ama, «Efendim, Irak'tan bizim, Irak'a açtığımız kredi 1 milyar 800 milyon dolar» Yani biz Irak'a mal satmışız, buna karşılık dolar gelmemiş. Tabii ben burada bir parantez açayım. Demin sayarken onu Sayın Kahveci saymadılar. Bu böyle ise, demekki 1 milyar 800 milyon doların dolar gelmeden,

çünkü bunların Türk ihracatçılara paraları Merkez Bankasından ödeniyor yüzde 80'i; yani yüzde 80'i Türk ihracatçısına ödeniyor. Bir kere bu kadar çok enflasyona neden, o halde bunu da saymak gerekir; yani Türkiye'ye dolar gelmeden, Türkiye'ye herhangi bir şekilde bir kaynak gelmeden Merkez Bankasından Türk ihracatçısına Irak'a açılan kredinin karşılığı Türk Parası ödeniyor. O zaman bu da bir emisyon nedeni, o halde, onu da saymak lâzım.

Irak'a böyle krediyi açarsanız savaş içinde ve Türkiye'de hiçbir şekilde, ne kalitesine, ne fiyatına bakmadan yapay bir miktar mal alıyor, bunların da çoğu sanayi ürünleridir, bu da orada görülüyor.

Şimdi bütün bunları bir araya getirip a-yıkladığımız zaman, aslında böyle ihracatta yüzde 70 oldu, o halde «Sanayileştik» demenin çok fazla ciddiye alınır yanı yoktur.

Şimdi bununla hiç bir şey olmadı demek istemiyorum. İhracat için son derece büyük çaba gösterilmiştir, gösterilmesi gerekir. Ama şunu da artık düşünmek gerekir. Türkiye'de şimdi bugün bu teşviklerin bedeli nedir? Kimse bilmiyor; yani bunlar neye maloluyor? İhracatçıya yapılan teşviklerin bedeli nedir, topluma neye maloluyor, bunların ne kadarı selektiftir, ne kadar yapmak lâzımdır? Bu da tartışma noktasına gelmiştir.

Bu nedenle —tekrar ediyorum— ihracat konusunda yapılan her türlü çabanın doğru olduğuna inanıyorum; ama böyle abartarak «Çağ atladık, sanayileştik» laflarını bir tarafa bırakarak, bu konu üzerinde ciddi durmak gerekir.

Şimdi ödemeler dengesine de değinmek istiyorum. Hep «Yapı değişikliği» diye bunlar söyleniyor. Önce çok kullanılan bir konuya değinmek istiyorum. «Efendim, işte biz ödemeler dengesi açığımızı azalttık, hele yakında sıfıra indireceğiz» filan diye ifade ediliyor.

Şimdi bir tek noktayı belirterek bu konuyu kapatmak istiyorum.

Değerli arkadaşlarım;

Hiç fazla bir şey söylemeyeceğim, sadece bugün almakta olduğumuz petrolü, ham petrolü sekiz yıl öncenin fiyatıyla almış olsaydık, Türkiye'nin dış ödemeler açığı 1,5 milyar dolar bugünkünden fazla olurdu. Çok zamanınızı almak istemiyorum. Rakam da var. Dünyanın bu kadar önemli bir konjonktüründen, bu kadar önemli bir olayından bir rakam vereceğim. Türkiye 1981 yılında, daha eskilere gitmiyorum, 11 milyon ton ham petrole 3 milyar 300 milyon dolar ödemiş. 1987'den 20 milyon ton, 19,7 milyon tona 2 milyar 700 milyon dolar ödemiş; yani böyle «Hep atladık, yaptık falan» demekle çağ atladık demek olmaz. Bu dünyadaki çok önemli konjontür, petrol fiyatları varili 30-34 dolar-dan, 1986 yılında 8 dolara kadar düştü, şimdi 14 dolar civarında; yani 1973'lerin de altına düştü. Bu kadar elverişli bir konjontür 1970'den bu yana ilk defa oluyor dünyada ve Türkiye'de ve bunları da böyle gizli kapaklı saklayarak, «İşte ödemeler dengemizi düzelttik, çağ atladık falan» demenin anlamı yoktur. Sadece ham petrol, başka şeyleri söylemiyorum, ürünleri falan kattığımız zaman bu durum çok daha ciddi bir hal alıyor.

Şimdi bu aslında yapı değişikliği nereden çıktı, ben onu da biraz açmak istiyorum.

Değerli arkadaşlarım;

Aslında «24 Ocak Kararları» diye bugüne kadar uygulanan ve aslında tabii sonradan çok yapı değiştiren, başlangıcından çok farklı, öyle Sayın Özal'ın bulduğu da yeni bir şey değil. Bunu herkes, arkadaşlarımızın çoğu, devlette çalışan, kamuda çalışanlar bilirler. Bu Dünya Bankasıyla Uluslararası Para Fonunun çok açık, ellerinde olan bu formüldür. Özal ne yapmıştır? Özal, dünyada bunu en sadık ve en itirazsız uygulayan kişi olmuştur. Bu nedenledir ki, Sayın Özal'ı bütün dünyadaki Dünya Bankasıyla, Amerika'sıyla, İngiltere'siyle bu nedenlerden dolayı çok beğeniyorlar, çok övüyorlar. Çünkü, gerçekten dünyada bakalım, ne Güney Amerika'sı, ne başka bir ülke, hiçbir ülkenin

sorumlusu Dünya Bankasıyla IMF'in ortaklaşa önerdiği böyle bir paketi bu kadar itirazsız, bu kadar olduğu gibi kabul etmemişlerdir; yani en azından bunlardan hiçbirisi, birçok ülkenin, birçok liderleri, hatta demokrasi olmayan ülkelerde dahi «Ben, işçimi, emekçimi bu kadar ezdiremem. Ben, üreticimi bu kadar ezerek bunları yapamam» diyebilmişlerdir. Ama şimdi ben oraya geleceğim, «İşte bedeli vardır» dedi Sayın Kahveci; ama bedelini sekiz yıl süre ile bedeli toplumun belirli bir kesimine ödetemezsiniz. Ödeyenler belli; memur ödemiş, işçi ödemiş, emekli de ödemektedir; yani bunların da rakamları, Devletin resmi rakamları, ücret ve maaşların millî gelirden daha önce aldığı pay yüzde 33 dolayında idi, şimdi yüzde 16-17'ye düştü. Buna karşılık sermayenin, kârın payı yüzde 35'lerden yüzde 65'e çıktı. Şimdi buna bakarak «Efendim, işte özveri gerekir» özveri gerekebilir; fakat özveriyi sürekli toplumun belirli bir kesimine ödetemezsiniz.

Şimdi Sayın Özal'ın aslında özelliği, dünyada hiçbir liderin kolay kolay kabul edemeyeceği ve en azından harfiyen uygulamayacağı bir modeli, bir politikayı itirazsız, olduğu gibi kabul etmesidir. Bana göre, Sayın Özal'ın zaman zaman «Ekonominin gereğini yapıyorum» dediği şeklindeki mesajı da, bize değil, onlarıdır; yani dışarıdaki IMF, Dünya Bankası ve dünyadaki bankalara diyor ki, demek istiyor ki «Ben, sizin dediklerinizi uyguluyorum, sizin dediklerinizi harfiyen yapıyorum, gereği yapıyorum» O zaman demek istiyor ki «Beni desteklemek zorundasınız; yani kredi vermek zorundasınız, her şeyi desteklemek zorundasınız. Çünkü, ben sizin dediğinizi yapıyorum. Çünkü, bu gerek»

Demin söylemeye çalıştığım, bizim toplumun gereği ise, o zaman mucitlik taslamak lâzım; yani insanımızı, işçiyi, emekçiyi, üreticiyi bu kadar perişan ederek, gelirini bu kadar yoksullaştırarak böyle bir politika Türkiye'deki Türk Halkının gereği olamaz. İşte bu olsa olsa, bu politikayı olduğu gibi kendilerine uygulatanların istedikleridir, gereğidir.

Şimdi bu yapı değişikliği de oradan çıkıyor aslında, ben oraya gelmek istiyorum.

Şimdi bu politika şudur: «Efendim, işte şunu yapın; yani Devlet bir kere sanayiye yatırıma girmesin» yani bunların söyledikleri budur, çünkü yapılan da odur. «Devlet alt-yapıyla uğraşsın, yatırımı özel sektöre bırakın, ihracatı da her şekilde teşvik edin» O zaman olacak şu: İnsanlar; yani özel sektör, ihracatı çok teşvik ettiğiniz için o alana yatırım yapacak, sanayimiz de büyüyecek, yatırımınız da artacak, kalkınacaksınız da, bu da ihracatınızı artıracak. Hatta bunlar hep bize de söylendi; yani bunlar yeni değil. Hatta bu arada «Devleti o kadar yatırımdan, Kamu İktisadi Teşekküllerinden o kadar uzaklaştırın ki, işte Morgan Guaranty gibi bir firmaya biz KİT'leri satma projesini hazırlattık» bunu da onlar hazırladı, hayatta ilk defa da bizim için hazırladı bunu. «İşte KİT'leri de, yani Devletin elindeki sanayileri de satın, iç sermayeye satın, yabancı sermayeye satın ve böylece ekonomi bir yapı değişikliğine uğrar» Yani o yapı değişikliği nedir? Devletin altyapı yatırımı yapacağı, teşvik edildiği için özel de yatırım yapacak ve yapı değişecek. Bu olabilir belki, biz parti olarak böyle modele başından beri karşıyız. Nedenine girmek istemiyorum, Zamanım yok. Ama başka bir siyasi parti elbetteki bunu savunabilir, bunu yapabilir, yapanlar da var. Ama bütün bunlar da olmadı, yani kendi için de başarısız.

Şimdi, bunun olabilmesi için, enflasyon meselesi ortaya çıktı. Sekiz yıldır Türkiye'de Cumhuriyet tarihinin en yüksek enflasyonu yaşanıyor, savaş yılları dahil; yani savaş yıllarını da alırsanız, hiçbir dönemde sekiz yıl arka arkaya ortalama olarak böylesine hızlı bir enflasyon yaşanmadı. Bu enflasyonun getirdiği yapı değişikliği var. Bu yapı değişikliği, insanların dayanacağı bir yapı değişikliği değil.

Gelir dağılımına etkisi var. Şimdi Sayın Kahveci dedi ki, «Efendim, gelir dağılımı ayır, pahalılık ayır» diye aslında çok, galiba

mühendislerle bu konuda anlaşmak çok zor. Galiba bütün hesapları da bunlar yapıyor ve bunu böyle işte, insanları bir tarafa ittirerek, masa başında, işte biz yaptık, oldu; yani bunlar çok ciddi konulardır.

Değerli arkadaşlarım;

«Biz yaptık, oldu» meselesiyle olmaz. Türkiye'de —harp yılları dahil— sekiz yıl arka arkaya böylesine yüksek bir enflasyon yaşanmadı. Enflasyon; en insafsız, en haşın, vergi kimin üzerinde? Demin söylemeye çalıştığım, insanlar üzerindeki vergi. Şimdi tabii enflasyon böyle yüksek olunca özel sektör yatırım yapamaz. Faizler yüzde 65, aldığınız kredi faizlerinin miktarı yüzde 120 şimdi hep beraber burada konuşalım.

Özel sektörü kınamaya kimsenin hakkı yok. Hangi özel sektör, hangi sanayici yüzde 120 ile kredi alacak, yüzde 120 kazanacak, sonra bankanın kredisini ödeyecek, onun üstüne para kazanacak ki yapabilsin. Bunu kim yapar? Bir daha geri ödememek üzere, batırmak isteyen insanlar alır. Türkiye'de batık kredi bu. Kim yapar? Hayali ihracatlarla vurgun vuran yapabilir bunu, nasıl olsa ben bunu alırım, yüzde 120 de yüzde 200 de kazanırım, bunu öderim. Ben, Devleti soyarak; yani Devletin bu miktarlarını alacağım, ödemeyeceğim. Burada sanayici arkadaşlarımız da olabilir, hep beraber dedik. Başka hangi yatırımcı, hangi sanayici yüzde 120 ile olacak krediyi, yatırım yapacak. Onun için, o başta söylediğim gibi, Dünya Bankasıyla İMF'nin önerdiği, işte özel sektör yatırım yapacak, bu da kalkınmayı sağlayacak, mümkün değil.

Ben, Türkiye'de ilân edilen resmî millî gelir artış konusunda ciddi kuşkularım var. O da, ayrıntılara girmek istemiyorum, inanmıyorum. Bir tane örnek vereceğim. Burada iktisatçı arkadaşlarımız çoğunlukta, 1988 yılı Programına bakın; şimdi bir ülkede tüketim, özel tüketim bir yılda 4 puan artar mı, 5 puan artar mı? Şimdi, gelişmekte olan ülkelere bakıyoruz, bende rakamlar var, zamanınızı almak istemiyorum.

Gelişmekte olan ülkelerde —DPT'nin bir yayınına göre— 15 yılda özel tüketim oranı yüzde 61'den yüzde 62'ye çıkmış. Yine Planlamanın bir tablosuna göre, onlar bir hazırlık yapmışlar, bir tablo yapmışlar, geliştirmek olan ülkelerin yeni 1970 ile 1985 yılları arasında ortalamaları 15 yıllık bir sürede özel tüketim oranları yüzde 67'den yüzde 66'ya düşmüş. Ama Türkiye böyle bir çağ atlamış ki, iktisat teorisine büyük bir katkı, bir yılda marjinal tasarruf yüzde 40,3 artıyor ve Türkiye'de bir yılda tasarruf oranı bakıyorsunuz millî gelire oranı yüzde 14'den yüzde 19'a çıkıyor, ertesi yıl yüzde 19'dan yüzde 24'e çıkıyor. Bunun bir tek izahı var, millî gelir rakamları inandırıcı değildir, millî gelir rakamları gerçekçi değildir. O zaman da zaten belli, hiçbir rakamları tutmuyor. Çünkü, yanlıştan başlarsanız, ne enflasyon rakamları tutuyor, ne millî gelir rakamları tutuyor, ne kamu dengesi tutuyor, her şey alt üst oluyor. Çünkü neden? Başında bir kere millî geliri yanlışlıkla başlarsanız, bunu bir yere göndereceksiniz millî geliri. Çünkü, yatırımı çok fazla yapamıyorsunuz, belli biraz. Ne kalıyor geriye? Tüketimle tasarruf oranı.

Şimdi gerçekten bu; yani bu rakamlar 1988 yılındaki bu rakamlar iktisat teorisine katkı olacak değerdedir; yani bir yılda böyle büyük bir atılım yaparak, madem bu kadar özel tasarruf artıyordu 4 Şubat kararlarına ne gerek vardı? Bakıyorsunuz mevduat oranları yüzde 22, mevduat yüzde 22 artmış, özel tasarruf cari fiyatlar da yüzde 95,2 artmış; yani gerçekten ben biraz eski Plancılığım tutarak, 1988 programını incelemeye çalıştım, korkunç; yani hangi rakamını alırsanız, gerçekten içinden çıkılmaz durumda ve buna dayanarak tahminler yaptıkları için her şey alt üst.

Şimdi, «Çağ atlama» daha doğrusu «Yapı değişikliği» denilen olay tümüyle bu.

Şimdi bu politikalar ulusal değil; yani ben biraz önce söylemeye çalıştım. Ben bugün Türkiye'de uygulanmakta olan politikaların; yani ekonomik politikaların ulusal olduğu inancında değilim; yani bunlar Türkiye'

nin ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için, Türk insanının, Türk toplumunun gerek duyduğu hedefler değildir ve bunlar dünyanın hiçbir ülkesinde de sonuçta başarıya ulaşmamıştır. Türkiye'de de içinde bulunduğumuz nokta budur.

Şimdi ben buradan —Sayın Başkan hatırlatıyor, zamanım da az kaldı— bir iki noktaya daha değinerek, konuşmamı noktalamak istiyorum. Sorular gelirse daha ayrıntılı girmeye çalışacağım.

Şimdi programa baktığımız zaman, aslında bir mantık içinde hazırlanmış ki, ben o bakımdan da kutluyorum. Şimdi, evvela ekonomide yapı değişikliğinden başlanıyor, çünkü altyapısı bu. Bunun ne demek olduğunu biraz önce anlatmaya çalıştım ve tekrar ediyorum.

Aslında orada önemli olan; planlanan, hedeflenen bir amaca ulaşmaktır. Yoksa kendiliğinden birtakım rakam oyunlarıyla ihracatta şu kadar yapı değişikliği oldu, sanayi ürünleri bu kadar arttı demekle hiçbir yere varılamaz.

Şimdi, buradan şuraya varmak istiyorum. «Hedef» derken, Avrupa Topluluğuna katılmayı düşünüyoruz, başvurduk ve biz de parti olarak içtenlikle katılıyoruz. Ama aramızda ciddi bir fark var, onu özellikle belirtmek istiyorum.

Şimdi, Avrupa Topluluğuna, bugünkü politikalarda olduğu gibi, her şeyi kendi haline bırak, sonunda bu bizi bir yere götürür; yani Avrupalıların eteğine yapışarak, işte onlara bizi alın, bizi batılaştırın, bizi bir yere götürün demek konusunda; yani bugünkü politikalarla biz yüzde yüz farklı düşünüyoruz.

Biz, Avrupa'nın AET'nin bir kere yapısını çok iyi bilelim. Sanayileşmiş, gelişmiş bir toplum. Biz, Türkiye'nin, o toplumun ikinci sınıf, eteğine yapışmış sorunlu bir üyesi olmak istemiyoruz. Biz, Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi, o topluluğun onurlu, eşit haklı bir üyesi olmak istiyoruz. Bunun da yolu sanayileşmekten geçer; yani Türkiye gerçek



# “Yarının Türkiyesi” için bugünden...

1987 yılı sonuçlarına göre;  
% 10’u aşan bir yıllık artışla,  
toplam **675.000 ton/yıl**  
düzeyine ulaşan  
cam ve camla ilgili mamul üretimi...

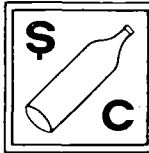
Bir önceki yıla göre % 33 artarak,  
5 kıtada, 64 ülkeye  
toplam **223 milyon dolar**’ı  
aşan ihracat...

Böylelikle;  
53 yıllık bilgi-tecrübe birikimi,

17000 kişilik insan gücü  
ve ekonomik bir bütün oluşturan  
26 şirketiyle,  
Türkiye’nin toplam ihracatındaki payı  
sürekli büyüyen bir topluluk...

Yarınki hedefi, üretimini  
**1.000.000 ton/yıl**’a çıkarmak,  
ve dünya çapındaki önemini  
daha da pekiştirmek olan

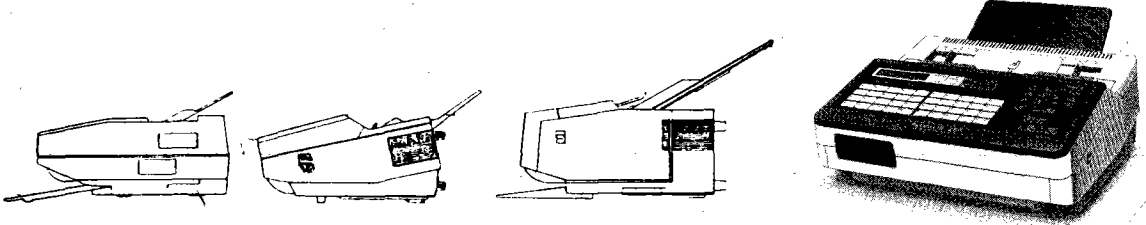
bir Türk kuruluşu:  
Şişe-Cam.



## Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Türkiye \$ Bankası kuruluşudur.

# İhtiyacınız faks ise; **Farklı olanı siz bulun!**



## Panafax farklılıkları

- Türkiye telefon hatlarının özellikleri gözetilerek üretilmiştir.
- Özellikle resimli belgelerde gerekli 16 gri tonlama özelliği vardır. (Halftone)
- Yazı ve çizimler için hassas tarama özelliği bulunur. (Super Fine)
- Tüm Dünya standartlarına uyumlu (CCITT normu) aktif hata düzeltme fonksiyonuyla kusursuz gönderimi sağlar. (Error correction)
- Sayfayı 4 eşit parçaya böler ve istenmeyen kısmı göndermez. (Block transmission)
- Gönderimin % 100 gerçekleştiğini döküman üzerine vurduğu damga ile kesinleştirir. (Stamp)

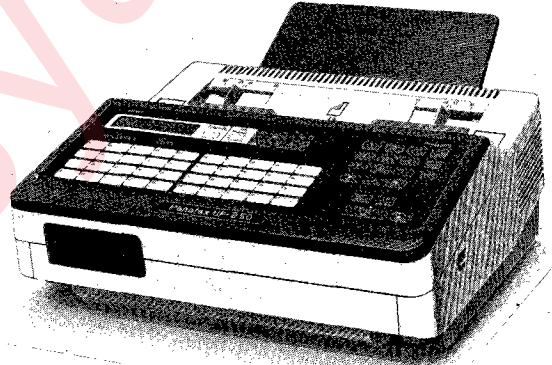
**Ve Panafaks Türkiye'de**  
**TEKOFAKS** güvencesiyle alınır.

**TEKOFAKS** : Türkiye'ye ilk faks'ı getiren % 70 pazar payı ile lider olan, Türkiye genelinde merkeze bağlı 7 şubesi ile 67 ilimize servis veren, işi yalnız faks ve satış sonrası hizmetleri olan, uzman personel kadrosu ile kendi laboratuvarlarında her türlü onarım gerçekleştirebilen tek firmadır.

## Panafax

Japon Matsushita Graphic Communication  
(Panasonic-National-Technics-Quasar)  
grubunun üretimidir.

**DÜNYADA VE 1 NUMARA**  
**TÜRKİYE'DE FAKSİMİLE**  
**Panafax**



**UF - 600 SF ▷ UF - 250 ▷ UF - 150**

## TEKOFAKS

**Merkez:**  
Ebulula Cad. No: 55 Levent/İSTANBUL  
Tel: 170 04 26 (3 hat)  
**Bölgeler:**  
Farabi Sok. 38/6 Kavaklıdere/ANKARA  
Tel: 167 26 10 (3 hat)  
Atatürk Bulvarı 167/4 ADANA  
Tel: 352 50

**Elektronik Sanayi Müessesilik ve Ticaret A.Ş.**  
Vasıl Çınar Bulvarı 13/8 Alsancak/İZMİR  
Tel: 21 82 99  
Hoca Alizade Cad. Uğur 5 Apt. Saitbaşı/BURSA  
Tel: 21 46 45  
Kemer kaya Mah. Halkevi Sok. 26/27 TRABZON  
Tel: 23 362  
Ötis Camii Sok. Güven Apt. 14/E D.2 DİYARBAKIR  
Tel: 25 926

anlamda sanayileşmeden, bir sanayi toplu-  
muna dönüşmeden —kesinlikle belirtiyorum—  
o topluluğun eşit haklı, onurlu üyesi olamaz.  
Kaldı ki, ben bu politikalarla devam ederse,  
istediğimiz kadar da uğraşalım, her şeyimizi  
de ortaya koyalım, ben, Avrupa Topluluğuna  
bizi tam üyeliğe kabul edeceğini sanmıyo-  
rum.

Bir tane örnek vererek sanmıyorum, Sa-  
yın Bakanımız da burada; ileriki yıllarda bu  
politikalarla —devam etmeyeceğini umuyoruz  
da— 7-8 milyona ulaşacak olan işgücü fazla-  
sıyla hangi Avrupa Topluluğu bize gelin, bu  
7-8 milyona kapısını açacak ve gelin işte, siz  
çözemediniz, biz size iş bulalım, mümkün de-  
ğildir.

O halde, en azından biz sanayileşerek  
Türkiye'deki insanımıza, burada sanayi sek-  
töründe iş bularak, bunu belirli bir düzeye  
getirmedığımız sürece —ben başka konula-  
ra girmiyorum— böyle 7-8-10 milyona ulaş-  
acak olan işgücü fazlasıyla Avrupa Toplulu-  
ğu kapılarını Türkiye'ye açmaz, açamaz; yani  
«Hayır, buna rağmen açık» diyen varsa bunu  
tartırırız.

Onun için, sadece AET'nin; yani iyidir,  
hoştur değil, biz onun eşit haklı, onurlu üye-  
si olmak istiyoruz. Bu da ancak bundan olur.

Şimdi tek başına ekonomik yapı değişik-  
liği şunu da götürüyor, o da yeterli değil.  
AET'nin bir kültür, bir siyasal yapısı da var.  
Demokrasiyi en azından özgürlükleriyle o  
düzeye getiremezsek, yine o topluluğun tam  
üyesi ve onurlu bir üyesi olamayız.

Şimdi o bakımdan, «Yapı değişikliği»  
derken, sadece dar anlamda ekonomide ara-  
mayız. Buradan hemen işçi haklarına ge-  
mek istiyorum.

Türkiye'de bugünkü Anayasa maddele-  
riyle, bugünkü 2821 ve 2822 sayılı Yasalarla  
Türkiye'de demokratik işçi hakları gerçekle-  
şmez ve Türkiye böyle Anayasa maddele-  
riyle, böyle yasalarla o topluluğun çok önem  
verdiği; sendikalaşma, grev, toplu sözleşme  
haklarını çok önem verdiği bir toplumda, ke-

sinlikle o toplumun tam manasıyla üyesi ola-  
mayız. Onun için gündeme almışlar, çok da  
kutluyorum; yani şuraya gelmek istiyorum.

Yapı değişikliği dar anlamda ekonomik  
değil, bunun çok geniş anlamda, bunun alt-  
yapısıdır. Demokrasisiyle, işçi haklarıyla,  
kültürüyle hepsi bir bütündür. Bunlardan bi-  
ri, diğerine tercih edilemez; yani önce eko-  
nomik altyapı, sonra öbürü dediğimiz za-  
man, bu önce ekonomi, sonra demokrasi ve-  
yahut önce maliye, sonra demokrasi düşün-  
cesine bizi götürebilir. Bu anlamda —bana  
göre bir parantez açayım— Sayın Başbaka-  
nın Mecliste «Güney Kore» benzetmesi a-  
macını aşmış olmakla birlikte, öyle bir ben-  
zetmeyi yapmasını da büyük bir talihsizlik  
sayıyorum; yani orda bir nevi bir özlem ifa-  
desi gibi var idi; yani «işte onlar 40 milyar  
dolara çıkardılar ihracatlarını, biz halen 10  
milyar dolardayız» gibi son derece —bana  
göre— tarihsiz bir ifade kullanmışlardır.

Bitiriyorum Sayın Başkanım, zamanım  
da bitti zannediyorum.

Amacımızı özetlersek; yani yapı değişik-  
liğinden bizim anladığımız şudur: Sanayileş-  
miş bir Türkiye, ama gerçek anlamda, yani  
böyle demin söylemek istediğim çerçevede  
bir sanayileşme değil, imalat sanayi ile mak-  
ine teçhizat sanayi ile gerçek alanda bir sa-  
nayi toplumu ve demokrat Türkiye. Ancak,  
böyle bir Türkiye; yani sanayileşmiş, de-  
mokrat bir Türkiye'dir bizim aslında özlemi-  
ni çektiğimiz, yapısal değişiklik istediğimiz  
Türkiye, böyle bir Türkiye'dir. Böyle bir Tür-  
kiye, hem Türkiye'deki insanlarına çok daha  
iyi hizmet verip, çok daha mutlu kılar. An-  
cak, böyle bir Türkiye; yani sanayileşmiş,  
demokrat bir Türkiye Batının, AET'de onurlu,  
eşit haklı, bağımsızlığını gözü gibi koruyan,  
Batı ile gerektiğinde cebelleşerek AET'li ve  
Batılı olabilir.

Zannedirim zamanımı aşmamaya dikkat  
ettim.

Beni dinlediğiniz için hepinize saygılar  
sunar, teşekkür ederim efendim. (Alkışlar)

**BAŞKAN:** Biz teşekkür ederiz Sayın Çetin.

**Şimdi söz sırası Prof. Sayın Akat'ta.**

**Buyurun efendim.**

**PROF. ASAF SAVAŞ AKAT:** Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli, Bakanımız, değerli milletvekili arkadaşlarım, değerli konuklar;

Siyasetçilerin arasına iktisatçı olarak düştük, bakalım nasıl yapacağız.

Efendim, Sayın Hikmet Çetin'in son söylediklerine katılarak başlayayım. Hedeflerde anlaştığımız kesin, araçlarda anlaşıp anlaşmadığımızı bilmiyorum. Anlaşmamamız belki mümkün olabilir.

Ne yazık ki Sayın Kahveci burada değil şimdi, Türk örf ve geleneği içinde arkadan konuşmak iyi bir şey değildir; ama yani o da kalsaydı, mecburen biraz arkadan konuşacağız. Söylediklerine ufak tefek referanslar yapmamak da bana mümkün gözüküyor.

Bir konuyu da baştan koymamda yarar var herhalde. Ben, yazılı alternatifi olanlardanım, onu da aynı salonda altı yıl evvel hesapladım, bir nisan ayı yine 1982'de, bu sefer Sayın Özal o sırada Başbakanlık Yardımcılığından kızağa çekilmişti, partiyi de kurmuştu, galiba veyahut Başbakan Yardımcısıydı değil mi?.. Gelmişlerdi, dinlemişlerdi ve sonra cevap da vermişlerdi, hâlâ geçerli olduğunu düşünüyorum. «Alternatif Büyüme Stratejisi» sonra kitap halinde yayınlandı. Dolayısıyla alternatiften fazla bahsetmeyeceğim; yani nasıl olsa yazılı olarak var. Türkiye'de altı yıl dediğiniz bir hiçtir, hiçbir şey değişmediği için, altı yıl evvel yazdıklarının aynen değerini büyük ölçüde korurlar. Bu da yapı değişikliğinin neresinde olduğumuzu kısmen özetler tabii.

Şimdi bu «yapı» sözcüğünden başlamak lâzım. Biz bütün gelişmişlik sadece makine sayısı olmuyor, biraz da beyinlerimi-

zin içiyle ilgili bir şey oluyor. Bütün az gelişmiş ülkeler gibi, sihirli biraz severiz; yani bu din, efsaneden akıl düzeyine geçişte de bir gelişmişlik, gelişme yolundalık, az gelişmişlik gibi şeyler var. Biz herhalde gelişme yolundayız ki, sihirli, efsanevi çözümlere ve sihirli kavram ve sözcüklere meraklıyızdır. Yapı bunlardan biridir.

Yapı, her şeyi açıklayan; fakat kendisi açıklanamayan böyle kimya gibidir, her şeyi açıklar; fakat bir yerde bulamazsınız. Ben onun için, yapıyı biraz daha spesifik tanımlamaya çalışacağım; yani ben «yapı» dediğim zaman herhalde herkesle aynı fikirde değilim. Yapıdan belli bir şeyi anlamaya çalışalım, o yapıya bakalım diyorum.

Biz «yapı» deyince Türkiye'de genellikle nicel yapıya ağırlık veriyoruz; yani makine sayısı, insan sayısı, rakamlarla ölçülebilen, halbuki, ekonominin yapısında nicel yapı kadar, nitel yapı son derece önemlidir. Kurumlar, kurumlar son derece önemli, bunların içinde piyasalar var, meselâ, bütçe var, kurumdur bütçe, sayı değildir. Parlamento bir kurumdur, Hikmet Çetin'e katılırim. Ekonomi açısından önemlidir; yani denetimi var mıdır harcamalarda, yok mudur? Parlamento mu çıkartır, toplum içinde birtakım kesintilere rant sağlayan kuralları yoksa başka yerlerde mi çıkar, nasıl çıkar, bütün bunlar kurumlar ve kurallardır. Yapının içine bunları da koymak lâzım. O açıdan bakmaya çalışacağım.

Yapıyı böyle tanımladığımız zaman; yani bir an için işte nüfusumuz yüzde 3 artıyor, 35 bin ton bilmem ne üretiyoruz filan değil de, iktisat politikaları ve iktisat kurumlarıyla tanımlamak bence daha iyi ve ben yapıyı, iktisat politikaları yapısı olarak görme eğilimi taşıyorum. Bunu da böyle tanımlayınca, kendime de güzel bir isim buldum «İktisat Politikası Tasarımcısı» diyorum. «Tasarım» sözcüğü fevkalade güzel bir şey, iktisat politikası tasarımcısı, tabii yapıya iktisat politikaları kümesi olarak bakar. Böyle yapacağım, iktisat politikaları kümesinden yapıya



bakıp, neler değişmiş, neler değişmemiş teşhis ve tespit etmeye çalışacağım.

Şimdi bir hususu da baştan söylemek lâzım. Sayın Hikmet Çetin çok güzel anlattı. Bu Hükümetle ilgili iktisatçının bir görevi de, tahmin etmektir, **prediction**, geleceği öngörmektir; yani mevcut kararlar çerçevesinde, mevcut yapılanlar çerçevesinde gelecekte neler olur ve iktisatçı olarak gelip size burada aydınlatmanın esası, geçmişte neler olduğu değildir, onlar olmuştur zaten. Bugünden hareketle ne yarın tahmin ediyoruz? Bu Hükümette bu çok kolay.

Hükümetin; yani bu dediğim geçen Hükümetle de, Hükümetin ne söylediğini alacaksınız, ne diyorlar, ne yapacağız diyorlar, ona iktisat teorisini uygulayacaksınız. Bir dizi tedbirler ve sonuçlar çıkacak. Bunları kesinlikle yapmayacaklar, tersini söyleyeceksiniz, Hükümet onların tersini yapacak diyeceksiniz ve muhakkak çıkar. Benim böyle bir deneyimim oldu ilk başlarda, sözlerini ciddiye aldım, enflasyon falan filan, Hükümet, bunları bunları bunları yapacak dedik, işte durduracak, daraltacak, şöyle yapacak, sonra bunu uygulayacak falan, yine bu salonda idi 1984 ilkbaharı. Sonuç tabii tam tersi oldu, bizim söylediklerimizin tam tersi oldu. Onlar söylediklerini ille öyle söylemiyorlar, bu Hükümete özgü bir sorun değildir Türkiye’de, yaygın bir sorundur; yani hedefler belirlendikten sonra iktisat teorisi bilgisini, iktisat politikaları teorisini, bilgisini uygulayarak ulaştığımız sonuçlar, Hükümetin uygulayacağı araçların tersidir genellikle. Buna güvenebilirsiniz, genellikle sağlam **prediction** elde edebilirsiniz. Temenni ediyorum ki, bugün belki biraz değişti ama, bu böyle; yani geçerken söylemek istediğim bir husustur.

Şimdi, yapıya gelmeden evvel Türkiye ekonomisiyle ilgili birkaç genel gözlem yapmak lâzım. Bence Türkiye ekonomisi fevkalade güçlü bir ekonomi, o kadar güçlü bir ekonomi ki, müthiş iktisat politikası hatalarına rağmen, yaşamaya, yaşamakta direnme ve başarılı olmaya, başarılı olmayı beceriyor. Güçlü bir ekonomimiz var, bunda şüp-

hesiz bu kara ekonominin de büyük etkisi var. Hikmet Çetin’e katılıyorum; yani bu Devlet ve istatistikler ekonomimizin ciddi bir bölümünü kapsıyorlar. Esas, Türk Halkı illegal yaşamaya alışmıştır; yani elektriği kaçaktır, oturduğu yer kaçaktır, trenin kapısını açık tutarak gider, otobüse önden değil, arkadan biner bunu zaten şeydir, ekonomi de öyle. Büyük ölçüde bir kara ekonomi gibi duran; yani iyi anlama kara ekonomi, toplum, devlete rağmen tâbiri caizse boğulmamayı, yok olmamayı beceriyor, gayet canlı, dirençli bir şekilde, Türk Halkının dirayeti, sağduyusu ve çalışkanlığıyla gidiyor. Bunu şey yapmak lâzım. Çünkü, şundan dolayı söylüyorum, Türk ekonomisinin gücünü bence o gösteriyor.

İlk istikrar paketinden hemen sonra, galiba yine 1982-1983’te demiştim ki, «Bin yıllık istikrar programımızın ilk üç yılını geçirdik, geriye 997 yıl kaldı» Şu anda bin yıllık istikrar programımızın 8 yılını geçirdik, geriye 992 yıl kaldı. Neden bunu diyorum? Çünkü, 1980’de bir istikrar paketi, 1982’de bir istikrar paketi, 1984-1986, en ciddisi de 1988’de, hâlâ istikrar paketleri, hâlâ yüzde 80’ler, yüzde 90’larda enflasyon. Bu böyle bir ebedi ve ezeli istikrar paketleri döneminin başlangıç yıllarındasınız. Hepiniz alıştırmınızı tavsiye ederim kendinizi, daha çok istikrar paketi göreceksiniz Allah’ın izniyle şey olmasın, bu bir gözlem.

Bir gözlemim daha var Özal Hükümetiyle ilgili o da şu: Bu Hükümette bir; yani bir yapısal değişiklik göreceğim bir şey var; yani bu Hükümet yapısal olarak bunun, hükümetlerden biraz değişik ekonomiye yaklaşımında o da şu, benim hiç olmazsa bildiğim Türkiye tarihinde, ben o kadar eskisini bilmiyorum; yani 1954’ler, 1955’ler, en erken 10 yaşındaydım hatırladığım. Bu Hükümet ilk benim gördüğüm mikro düzeyde kesinlikle özel teşebbüsçü bir Hükümettir. Bundan evvelkiler, gerek Menderes Hükümeti, gerek Demirel hükümetleri, gerek Ecevit veyahut İsmet Paşa hükümetleri böyle değillerdi; yani Hikmet biraz ondan rahatsız oluyor bu devlet hikâyesinden biliyorum, devletçi idiler bi-

raz. Karma ekonomi sözcüğü altında mikro düzeyde devletçilik olayı vardı. Bu Hükümette bu yok. Bunu iyi görmek lâzım. Bu bir mantalite değişikliğidir seversiniz, sevmezsiniz ama, bunu görmemiz lâzım ki, mikro düzeyde bu Hükümet özel teşebbüs yanlısıdır tereddütsüz ve Türk tarihinin görmediği kadar özel teşebbüs yanlısıdır.

Ancak, makro düzeyde de Türk tarihinin görmediği kadar özel teşebbüs düşmanıdır. Onu da iyi görmek lâzım, bunu da rakamlardan görüyoruz. Özel kesimin yaptığı bütün tasarruflara el koyuyor sürekli, bütün yatırımları kendi yapıyor. Vatandaşa yüzde 60 faiz verirken, özel yatırımcıya yüzde 20 faiz uyguluyor. Aradaki farkı kim alıyor diyorsunuz? Bankalar almıyor ki, Devlet alıyor yine. Makro düzeyde inanılmaz derecede özel teşebbüs aleyhtarı bir Hükümettir. Şimdi bu bir açmaz tabii, bu açmaz nereden kaynaklanıyor? Hikmet Çetin ipucunu verdi, bence mühendislikten; yani iktisatçılıktan değil her halükârda, iktisatçı bunları bilirdi gibi geliyor. Bunu iktisatçılar cemaatında söylemekten büyük gurur duyuyorum.

Evet, şimdi yapı hikâyesine gelelim.

Türkiye'nin bir yapısı vardır tabii; yani iktisat politikaları açısından yapısına baktığımızda şunları görüyorum. Türkiye ekonomisinin sorunları 1980'e geldiğimizde diyelim:

1 — Ekonomi döviz üretmiyor, yapısal olarak döviz üretmeyen bir ekonomi.

2 — Tasarruf üretmiyor, yapısal olarak tasarruf üretmekte zorluk çeken bir ülke.

3 — Kamu gelirleri üretmiyor; yani kamunun harcamalarına kıyasla daha az gelir üretiyor. Kamu gelirlerini üretmeyen bir ülke.

4 — Kaynak dağılımında büyük etkinlikler var, Sayın Kahveci bahsettiler, büyük etkinsizlikler yaratan, kaynakları iyi dağıtamayan, etkin kullanamayan bir ekonomi.

5 — Sürekli gelir bölüşümünü bozan bir ekonomi.

Böyle beş tane yapısal özelliği var iktisat politikacısı açısından, iktisat politikası tasarımcısı açısından.

Döviz üretmeyen bir ekonomi, tasarruf üretmeyen bir ekonomi, kamu geliri üretmeyen bir ekonomi, kaynakların iyi kullanamayan veya etkin kullanamayan bir ekonomi, gelir bölüşümünü sürekli bozan bir ekonomi.

Şimdi «Yapı Değişikliği» demek, ideal yapı değişikliği demek, bu beş sorunun da çözülmesi demektir. «Yapı değişikliğinin neresindeyiz» dediğimiz zaman verebileceğimiz bir cevap da, bu sorunlardan bazılarının çözülmesi, bazılarının da çözülmemiş olması.

Ben olaya böyle bakıyorum ve bence Türkiye'de bir miktar yapı değişikliği olmuştur; ama ideal, arzuladığımız şekilde, benim alternatifimde, bu süre için önerdiğim şekilde bütün bu sorunları çözecek bir yapı değişikliği olmamıştır. Hangilerinde yapı değişikliği olmuştur?

Gözlerimizle görüyoruz, Hikmet'in bütün söylediklerine rağmen, döviz sorunu aslında Türkiye'de çözülmüştür. Şu anlama çözülmüştür, şu anlama çözülmüştür, döviz tahditi ekonominin esas ana tahditi olmaktan çıkmıştır. Türkiye, döviz üreten bir ekonomi olmaya başlamıştır. Bu hiçbir ülkenin döviz sorunu çözülmez; yani Japonya'nın 150 milyar döviz fazlası olduğunda da döviz sorunu çözülmüş değildir; Japonlar hâlâ korkuyorlar. Ama iktisat politikası açısından Türkiye döviz üretmeyen bir ülke niteliğinden, millî gelirden dünyanın en kapalı ihracat bakımından ülkelerinden biriydi, hesaplamıştım, yine bu salonda sunmuştum, buradan çok farklı bir yere gelmiştir, önemli miktarda Türk ekonomisi döviz üretmektedir; ihracatıyla, turizm geliriyle, transit gelirleriyle, kara ve başka gelirleriyle nereden olursa olsun, neticede Türk ekonomisi önemli bir miktarda döviz üretmeye başlamıştır. Burada kesinlikle bir rahatlama vardır, önemli bir yapısal değişiklik vardır, bu bir yapısal değişikliktir. O kadar yapısal değişikliktir ki, biz bu-

nu daha anlayamadık; yani Türk kamuoyu da bunu anlayamadı, bunun en güzel örneği de, son döviz makası olayıdır.

Seçimlerden sonra piyasa, ekonomide bir bunalım varsa, bu muhakkak dövizle yanlış mantığıyla gitti döviz topladı, yoktu hal-buki, olmadığı da açıldı. İki ay sonra, şu anda bir döviz krizi olmadığı ortaya çıktı. Makasın nereye geldiğini de hepimiz iyi biliyoruz. Bu döviz sorununu bu anlama çözmüş oldu; yani Türkiye'nin döviz üreten bir ülke haline gelmiş olduğunu daha kamuoyu dahi pek anlamış durumda değil. Kendimizi —bana öyle geliyor ki, biraz hayali ihracattan filan avutuyoruz. Aslında döviz sorununda, ihracat sorununda çok büyük adımlar atılmıştır ve Türkiye'nin yapısında çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Bunu kabul edelim.

Benim olaya yaklaşımım açıkça bu.

İktisat politikası açısından bu arada çok önemli bir şey yapılmamıştır. Onun altını vurgulamak isterim. İhracat ağırlıklı büyüme **export-led growth** dediğim; yani makro politikada ekonomiyi canlandıran unsurun ihracat olduğu, iç pazar olmadığı, bir büyüme tipine geçilememiştir. İhracat üretilmiştir, Türkiye döviz üretmeye başlamıştır; fakat makro politikasını ihracat ağırlıklı büyümeye dönüştürememiştir. Bu Hükümetin büyük eksiklerinden biridir bu ANAP İktidarının. Hâlâ Türkiye büyümesi, Türkiye'de büyüme haddi tümüyle iç pazara bağlıdır. Tümüyle Hükümetin açıklarına bağlıdır, bunları kısıtı anda ihracattan kaynaklanan ki, sağlık büyüme odur. İhracattan kaynaklanan konjonktürü, canlı konjonktürü ihracatın çektiği, lokomotifin ihracat olduğu, bu sağlanamamıştır.

Dövizle ilgili söyleyeceklerim bunlardır.

Gelelim ikincisine : İkincisi tasarruf olayı ve kamu gelirleri olayı. Şimdi burada Türkiye ekonomisinin yapısı eskisinin aynıdır, hatta bozulmuştur. Bu Hükümet döneminde Türkiye geçmişinden çok daha fazla tasarruf açıklarıyla, geçmişinden çok daha

fazla kamu kesimi açıklarıyla karşı karşıya kalmıştır ANAP döneminde. Orada en ufak bir ilerleme yok. Yine Hikmet Çetin örneğini verdi; yani böyle şeylerle enflasyonu yüzde 60'a çıkartırsanız, çıkartmayı göze alarak yatırımları yaparsanız, bizim istatistik yöntemleriyle hakikaten marjinal tasarruf oranımız yüzde 120'ye de çıkabilir bir sene. İkinci sene muhakkak tasarruflarınız düşecektir, amprik olarak bunu biliyoruz, çünkü enflasyon yüzde 100'lere yükselmeye başlamıştır, ya da bir sene çıkarttıktan sonra, ertesi sene mecburen büyük bir istikrar paketi ve anahtar sözcük, istikrar paketi uygulamaya başlarsınız.

Burada hiçbir şey yapılmadığını söyleyeceğim ve ekonominin esas sorunu da —ANAP Hükümetinin sürekli bizi inandırmaya çalıştığı gibi— gelişmekte olan bir ekonominin esas sorunu hiçbir zaman sadece döviz değildir, esas sorun, bütün bunların altında yatan, —benim hep, aynı şeyleri tekrar ediyoruz bir papağan gibi— iç tasarruf oranıdır. Enflasyonsuz, enflasyon olmadığı takdirde Türkiye'de iç tasarruf oranı ne olacaktır? Aynı şekilde, kamu kesiminin dengesidir. Bunlar son derece önemlidir, burada hiçbir şey yapılmamıştır; yani benim kanaatım, hiçbir şey yapılmadı. Olsa olsa kötüleşti; yani ANAP Hükümeti, Türkiye'nin gördüğü en müsrif hükümetlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Geçen sene kamu kesimi finans açığı onların rakamlarıyla yüzde 9 Eh, bir-iki puan da bildiğimiz gibi eklememiz lâzım o rakamlara, Türkiye'de her zaman yüzde 9 diyorlarsa, o yüzde 12 fiilidir. Bu millî gelir de inanılmaz bir rakamdır. Kamu kesimi borçlanma ihtiyacı yüzde 9, yüzde 10 bunlar çok büyük rakamlardır ve esas iç tasarruf ve kamu dengesi sorunu, bu Demokrat Partinin sorunu. Onun için diyorum; yani ben yazalı 6 yıl olmuş, ne olacak, bunları 1953'te yazmış olabildim, 1954'te bunları söylemiş olabilirdim. İç tasarruflar ve kamu kesimi finansman açığıyla ilgili olarak, aynen devam etmektedir.

Kaynak dağılımı; yani demekki yapıda

dış ticaret, evet, yapı değişikliği olmuştur. İç tasarrufar ve kamu kesimi, kamunun gelir elde etmesinde hiçbir şey yapılmamıştır, gerileme vardır olsa olsa. Dört, kaynak dağılımında bir miktar mikro düzeydeki etkinlikleri sebebiyle; yani bu Hükümet, ANAP iktidarı genelde mikroda çok önemli sayılacak şeyler yapmıştır Türkiye’de, bunların yan etkileriyle kaynak dağılımının şu anda ben, bundan 8 yıl evvele kıyasla ben, kaynakların kullanımının çok daha iyi olduğunu görüyorum ve tahmin ediyorum. Bir kısmını görüyoruz, bir kısmını da tahmin ediyoruz. Bunu şey yapmak lâzım; yani piyasa, bir komuta ekonomisinden daha iyidir tâbiri caizse, bu da kanıtlanmıştır. Türkiye’de. Zaten Türkiye’de kanıtlanmasına ihtiyaç yoktur, dünyanın da iyi bildiği bir şeydir. Kaynakları ademi merkeziyetçi karar süreçleri daha iyi dağıtırlar. Merkeziyetçi karar süreçlerine kıyasla bu da olmuştur. Burada bir ilerleme vardır, bir gelişme vardır. Son kalem, «gelir bölüşümünü sürekli bozar» dedim, yapımızın bir parçası, ama orada tabii biliyorsunuz, Hikmet Çetin söyledi, orada hiçbir düzelme yoktur, kötüleşme belki vardır. Rakamları bilmiyorum, belli kesimler açısından kesinlikle kötüleşme var; ama gelir dağılımında hangi kriterleri kullanacağımıza bağlı olarak global olarak bozuk olan gelir bölüşümünün çok daha bozulduğunu, az bozulduğunu, ya da aşağı yukarı aynı kaldığını, pek az bozulduğunu herhalde söyleyebiliriz. Hiçbir şekilde geçtiğimiz 8 yıl içinde gelir bölüşümünün iyileştiğini, herhangi bir kriter bulup iyileştiğini sanıyorum söyleyemeyeceğiz. Dolayısıyla orada bir yapı değişikliği olmamıştır diyebiliriz.

Yapısal değişimin neresindeyiz sorusuna benim vereceğim cevap budur.

Burada, Sayın Kahveci’nin söylediği bir iki söze değineceğim. Bu DCM ile enflasyon bağıntısı, bir iktisatçı için duyduğuna inanması mümkün olmayan bir şeydir; duymamış olayım. Dikkat edin, diyoruz ki, —yani hükümet diyor— net borç aldık, DCM’leri piyasadadan aldığım dövizle öderken şu kadar para bastım diyoruz. Net borç aldım demek ne

demektir? Ben, DCM’leri aldığım borçla ödedim demektir; öyle değil mi? Dış borçla ödediğime göre, para filan basmadan, Citibank’tan aldım, öbür bankaya ödedim, ne para bastım, ne bir şey bastım. Doğru olurdu. Ne zaman olurdu; eğer, Türkiye bu dönem içinde hiç net dış borç almasaydı, tam tersine borç öder, net borçları azalır bir ülke olsaydı, o zaman hakikaten hükümet ihracatçının dövizini yüksek kurdan satın alıyor, onu 15 liradan, neyse şeyden ödüyor; yani, müthiş bir kur farkından dolayı müthiş emisyon; ama, net dış borç alan bir ülkenin dış borçlarının bir kısmını ödemek için emisyon yapması hakikaten mümkün değildir; benim için mümkün değildir; yanılıyor olabilirim; burada bir sürü iktisatçı var, bunlardan bir kısmı belki bana bunu anlatırlar, öğrenmek de isterim; ama, Sayın Kahveci’nin de zekasına çok güvendiğim için, belki yanıyorum diye tereddüt ediyorum; bu bir.

İkincisi, bu kur farklarının dış borçlarımıza etkisini de anlamadım. Biz 10 dolar borç almışız, 50 liradan. Sonra dolar 1 200 lira olunca, bizim borcumuz niye 20 dolar oldu; ben anlamadım. (Gülüşmeler) Çünkü, kur farklarından bir hesap çıktı 10 milyar gibi bir rakam, hakikaten ben anlamadım; ama, anlayan varsa yine bana anlatsın, ben anlamaya mütemayıl bir insanımdır. (Gülüşmeler) Anlatılanları genellikle anlarım. (Alkışlar)

Adnan’ın burada olmamasından gerçekten üzgünüm; ama, temenni ederdim ki, bu tip şeyleri, —Meclis kürsüsü tabii ulvi bir kürsüdür, her şey söylenebilir— bir iktisatçılar camiasında bu hesapları yapmak lazım.

Şimdi bu işin daha bir makro düzeyine baktığımızda, her şeye rağmen, bizim bütün muhalefetin —bendeniz de olmak üzere— ağıllarına rağmen, Türk halkının bu 8 yıldan çok müsteki olmadığı, çok şikayetçi olmadığı ortadadır; yani, bu son 8 yıl o kadar da kötü değil. Geldiler yüzde 36 oy alarak; ama, yüzde 36 önemli değil, Sayın Özal’ın söylediği çok önemli, 100 seçim bölgesinden 80’inde büyük parti biziz dedi; yalan da de-



ğil, doğru. Demek ki, vatandaşımız o kadar da şikayetçi değil.

Bunu temin eden şeyler nelerdir; ona da bakmak lazım. Çetin bir tanesine değindi; IMF, Dünya Bankası hikayesi. Az bir yapısal dönüşüm yapıldı ya, o bile bedava değil, onun bir de büyük faturası var. O faturayı Batı ödemiştir. Batı'dan büyük bir kredi açılmıştır, bu kredi yeniden yapılaşmayı hükümetin sağlaması için açılmıştır. Şimdi bitti. Biz Türkler bu istikrar pakedinin ebedi olmasına uyanmıyoruz ama, onlar onu biliyorlar; yani, **restructuring** 500 sene sürmez, üç sene beş senedir. 5 sene doldu tamam, yaptın yaptın, yapmadın yapmadın, pamuk eller cebe indi artık.

Birinci gözlemim bu; yani, bu geçiş dönemi, kapalı ekonomiden, ihracat yapmayan bir ekonomiden ihracat yapan bir ekonomiye geçiş dönemi pahalı fiyatı olan bir şeydir. İşte bu fiyatı Batı ödemiştir. Bunu unutmayın.

İkincisi, —Çetin yine haklı— petrol üreticisi ülkelere ödemişlerdir. Birincisini isteyerek, bilerek ödedi, nabzını bilerek ödedi. İkincisi istemeyerek oldu; onların bir suçu yok. İşte bu petroldeki arz talep meselesi, kartel filan devreye girince aniden petrol fiyatları düştü; iki senede 3 milyar dolar bir faturayı da onlar ödemiş oldular.

Üçüncüsü de, Türkiye içindeki faturasını da çalışanlar ödedi; bunu çok net görmek lazım. Çalışanlar ödemiştir, dış dünya ödemiştir. Aslında, gelecekle ilgili beklentilerde burada bir darboğaz görüyoruz. Çalışanlar, artık yavaş yavaş bunu ödemeyeceklerini çeşitli biçimlerde ifade etmeye başladılar; yani, toplumda genel bir direnme havası seziliyor; yani, daha fazla fatura ödemeye razı değiliz. Bu gelir düzeyimizin altına düşmeyeceğiz, hafif yukarıda bir şeyler istiyoruz; böyle bir gerçek var. Demek ki, hükümete orada açılan kredi bitti.

Kredi neden açıldı: 12 Eylül, terör, şantaj gibi bir sürü nedenleri vardı herhalde; o bitti. Dünya Bankasından da, IMF'ten de

bitti, **restructuring** bitti. Onun için Sayın Kahveci burada ne diyor: «Net borç ödeyen ülke haline geleceğiz».

Bu kendi arzularından değil, metazori. Fazla yapılacak bir şey yok; çünkü, deniz bitti. Petrol de herhalde bundan sonra 14 dolardan 1,5 dolara düşmeyecek. Dolayısıyla, deniz bitti, bundan sonra farklı bir durumla karşı karşıya olmamız lazımdır.

Birinci yapısal sorunu çözmüş olmaları, geri kalanlarını çözmeden devam etmeleri için yeterli değil; yani, bundan sonra bu hükümetin önünde —üstelik önümüzdeki 4 yılda değil— bugün sorunlar var. Kamu kesim finans açığı, tasarruf yetersizliği var; bunlar çözülecek, ya da çözülmeyecek, ama temenni ediyoruz çözülecek. Çözüldüğü takdirde, Türkiye yapısal dönüşümüne devam edecek. Çözülmediği takdirde yapısal dönüşüm bitmiştir, Türkiye, bir süre sonsuz istikrar paketleri içinde bir adım daha atılmıştır, daha atılacak başka adımlar da vardır.

Sanıyorum zamanımı fazla geçmedim. Konumuzun içinde, iktisatçı olarak yapısal dönüşüme nasıl baktığımı anlattım.

Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Biz teşekkür ederiz Sayın Akat.

Şimdi söz sırası Sayın Oral'da; buyurun efendim.

**SÜMER ORAL :** Sayın Başkan, sözlerimin başında, sizi, değerli Bakanı, kıymetli misafirleri, Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun ve basınımızın kıymetli temsilcilerini saygıyla selamlamak istiyorum.

Bundan 4 yıl önce, 26-28 Nisan 1984 tarihinde yine bu salonda bir panel yapmıştık; 9 uncu İktisatçılar Haftası nedeniyle, o panelde de bu panele iştirak eden bazı arka-

daşlarla yine beraberdik. Sayın Asaf Savaş Akat, bugün açılış konuşmasını yapan Devlet Bakanı Sayın Kahveci, yine o panelde panelist olarak bulunuyordu. O panelden bugün bir farkımız, o gün gerek Sayın Akat, gerekse ben, yerlerimiz değişik olarak sağ tarafta oturuyorduk. Bu defa, galiba Sayın Başkanın soluna geldik; ama, bu defa sağda da Sayın Çetin'in bulunması herhalde yine dengeyi sağlıyor. (Gülüşmeler)

9 uncu İktisatçılar Haftasından 4 yıl sonraya, 13 üncü İktisatçılar Haftasına, bugüne, —aşağı yukarı 10 gün sonra 4 yıl sonra— bir panelin yapılmış olmasını ben fevkalade isabetli görüyorum; çünkü, 4 yıl önce Türk ekonomisinin gündeminde ne tür konjonktürler vardı, konjonktüründe ne tür hadiseler vardı; bugün ne olaylar var. O olayların hem nicelik, hem de nitelik bakımından bir mucce. Bu panele dinleyici olarak katılan arkadaşlarımız, değerli hanımefendiler ve beyefendiler de, böyle bir değerlendirmeyi yapacaklarını sanıyorum.

Sayın Başkan, ekonominin ana amacı, hepimizin de kabul ettiği gibi, insanın refahı ve insanın mutluluğudur; yani, insanın refahını ve insanın mutluluğunu artırma amacı taşır. İster yapı değişikliği deyin, isterse doğru, isabetli iktisat politikaları deyin, ama bunların hepsinin amacı, ekonomiyi daha düzenli bir hale getirip, çeki düzen içerisine, rayına oturtmak ve neticede ana amacı olan insanın refah ve mutluluğunu artırmadır.

Belki yapı değişikliğinin neresindeyiz de nebileceği gibi, kalkınmanın da neresindeyiz diyebilirdik; çünkü, ülkenin önemli sorunları kalkınma ile çözülecek. Kalkınma olacak, büyüme olacak, o büyümenin neması, ekonominin, toplumun muhtelif kesimleri arasında dağıtılacak; ama, sadece dağıtılmayacak, dengeli bir biçimde dağıtılacak. İşte, bunun neresindeyiz, bunun tartışması yapılmalı.

Çağdaş anayasalarda, bu ekonomiye çok fazla yer verilmiştir. Dolayısıyla, insanın refahına ve mutluluğuna çok fazla yer verilmiştir. Bizim Anayasamıza da baktığımızda,

bu konuda birtakım maddelerle karşılaşırız. Anayasamızın 5 inci maddesi, toplumun refahıyla ilgilidir. Yine Anayasamızın 49 uncu maddesinde, aynen «İşsizliği önlemeye elverişli ekonomik ortam yaratmak» der. Anayasamızın 61 inci maddesi, «Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir» der. Anayasamızın 65 inci maddesi, «Ekonomik istikrarın korunması, malî kaynakların yeterli ölçüsünde yerine getirilir» der. Yani, devletin normal çarkı dönerken, bunlara da hizmet edilecek; bunlara normal çark devam ederken ne aktarılmış; bunlar ne ölçüde takviye edilmiş; ne ölçüde hangi düzeyden hangi düzeye gelmiş; bunlara da bakmak gerekir. Ülkenin büyük meseleleri ne ölçüde çözülmüş; gelir dağılımı düzeliyor mu, yoksa bozuluyor mu; ülkeyi ileri götüren bir bünyeye mi kavuşturuluyor?

Bugün, toplumun aşağı yukarı yüzde 55'i tarımla geçinir; ama, tarımda da sanayiye oranla yedidebir gelir noksanlığı vardır; yani, sanayideki gelir, tarımdaki gelirin 7 katıdır. Dolayısıyla, toplumun, tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru nasıl dönüştüğüne de bakmak gerekir.

«Yapısal değişikliğin veya doğru ekonomik politikaların neresindeyiz» tartışmasını yaparken, ülke ekonomisinin bugünkü tarihi itibarıyla genel bir değerlendirmesine girmek istiyorum; çünkü, yine hepimizin bildiği gibi, ekonomi, rakamlara dayanan bir bilimdir, ekonomide rakamsız konuşmanın fazlaca bir anlamı yoktur. Ekonomi iyidir dendiği zaman, hemen arkasından çünkü deyip, rakamları sıralamak lazımdır. O rakamların çıkardığı tablo iyiye, ekonomi iyidir. Çünküsüz konuşmak, ekonomide fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Ekonomi iyiye gidiyor veya kötüye gidiyor demekle inandırıcı olmak mümkün değil, rakamları arkaya sıralamak gerekir.

Geçmiş dönemlere şöyle bir baktığımız zaman, değişik olaylar, değişik tarihlerde önde gelmiştir. Ödemeler dengesi, 1960'lı yıllarda pek o kadar önemli değildi. Hatta 1974'e kadar pek önemli değildi; ama, 1974'ten

sonra ödemeler dengesi fevkalade önem kazanan bir problem haline karşımıza çıkmıştır.

Enflasyona baktığımız zaman, 1960'lı yıllarda da yine enflasyon büyük bir ekonomi problemi olarak gündemde değil; ama, yine 1970'li yılların, özellikle 1978-1979'dan itibaren başlayıp, günümüze kadar devam eden önemli bir sorun olarak karşımızda görüyoruz.

Kamu kesimi finansman açığı ise, belki geçmiş yıllarda da bir problemdi; ama, kamu idaresi bakımından bu kadar önemli bir problem haline gelmemiştir. Türkiye'de kaynak sorunu her zaman vardır; ama, kamu kesiminin finansmanındaki açık meselesi, özellikle son yıllarda Türk mali idaresinin başını ağrıtan önemli bir sorun haline gelmiştir.

Bugün ekonomimizin gündeminde en önemli üç mesele, enflasyon, kamu kesiminin finansman açığı ve ödemeler dengesidir. Enflasyon son yıllarda gündemden inmeyen devamlı bir mesele haline gelmiştir. Bu, gündemden inmeyince, birçok meseleler de gündemden inmez; çünkü, onu beraberinde getirmektedir; yani, bir bakıma enflasyon, bir hastanın veya bir insanın ateşi demektir. Enflasyon mücerret bir olay değil, kendiliğinden meydana gelen bir olay değil, ekonomik politikaların ortaya getirdiği bir durumdur ve bünye sağlıklı ise zaten ateş olmaz. Aynı şekilde, eğer enflasyon varsa, ekonomide de bir rahatsızlık var demektir. Şüphesiz ki, ateş olunca, —bütün organlar hasta değildir— bir iki önemli organ hasta ise, ekonomide de, enflasyon varsa, hastalık da var demektir. 10 yıl süre ile de, bir toplum, bir ekonomi enflasyona çok zor dayanır, bünyesinden de çok büyük tahribat vererek çıkar. Aynı şekilde bizde de 10 yıldır enflasyonun önlenememiş olması, bütün dengeleri, ekonominin bütün dengelerini ve toplumun muhtelif kesimlerini, gelir dağılımını fevkalade bozmuştur.

1980'de yüzde 107 olan enflasyon, bugün

yine yüzde 60, 70 veya 80'ler düzeyinde seyretmektedir. Enflasyon, 1981 ve 1982'de yüzde 36 ve yüzde 25'lik bir düzeye indirilebilmişti.

Biraz evvel, Sayın Devlet Bakanımız, enflasyonla ilgili olarak DCM'nin de bir enflasyon kaynağı olduğunu ifade ettiler. Şüphesiz ki, olaya daha çok detaylı görmek lazım. Bizim bu sene, —öyle sanıyorum— 1988'de ödenecek DCM'den 400 milyon dolar civarında bir borcumuz var. Halbuki 5 milyara yakın devlet bütçesinden borç ödenecek. «5 milyarın 400 milyonu enflasyona kaynak oluyor da, diğer kısmı nasıl kaynak olmuyor?» suali aklımıza gelebilir.

Bu noktada denebilir ki, DCM'leri aldığımızda dolar 30-35 lira idi, ama bugün 1 300 liraya çıktı. İşte, 1 300 liraya çıkışının sebebi üzerinde de burada durmak lazım; yani, sadece o rakam üzerinde durmamak gerekir.

1988'de de enflasyonun yüzde 60'ların aşağısında olmayacağını umuyorum. Her ne kadar, gerek 1988 programında, gerekse 1988 bütçesinde enflasyon yüzde 33 olarak alınmış ise de, yatırım deflatöründe yüzde 48 rakamı kullanılmıştır; yani, bu dahi yüzde 48'lerden aşağı olmayacağını gösteriyor. Ancak, bütçenin gelir hedeflerine baktığımızda, aşağı yukarı 14 trilyonluk vergi tahsilatı beklenmekte 1988 yılında; 1987 yılında ise, bu rakam 8,5-9 milyona yakındı; yüzde 65'lik bir gelir tahsilat tahmin artış nispeti var. Bu, ancak yüzde 60'larlık bir enflasyonla sağlanabilir. Burada görülüyor ki, enflasyonun tahmininde, yine yüzde 60'lar hedef alınmış.

Enflasyonun en önemli kaynağı kamu olmaktadır. Bütçe açıkları ve kamu kesiminin finansmanındaki açık, enflasyonun en ciddi kaynağı olmaktadır. Bunun yanında ihracat politikası enflasyonun önemli bir kaynağıdır. Belki de bugün Türk ekonomisinde, döviz sıkıntısı mı, enflasyon mu tercihinde, döviz sıkıntısı olmasın, ama enflasyon bir miktar yüksek olabilir tercihi yatmaktadır. Çünkü, ihracat artışında meydana gelen bir fatura var ve bu fatura Türk halkına intikâl etmek-

tedir. Bu da, dolar sıkıntısından, döviz sıkıntısından çok, enflasyonu tercih eden bir politikanın sonucudur.

Burada, tabii, yine kamu temel mal fiyatlarını seri şekilde artırmaktadır. Son yıllarda özellikle, harcamalarda bir dağınıklık görülmektedir; yani, bütçe birliği, bütçe prensibinde yapılan birtakım anlayış farkları, kaynakların harcanmasında bir dağınıklık yaratmıştır.

1988 bütçesi 20 trilyonluk bir bütçe; ama, bu bütçenin içinde yer almayan, fakat klasik bütçe anlayışında, yani üç dört sene önce bütçede yer alan birtakım harcamalar, gelirler var. Bunların bir bölümü fon, bir bölümü iç ve dış borç ana para ödemeleri ve mahallî idarelere ayrılan önemli kaynaklar var.

Mahallî idarelere önemli kaynakların aktarılmasını anlayışla karşılayabiliriz; çünkü, hakikaten mahallî idarelere birtakım kaynakların harcanmasında bütçe disiplininin uzaklaşmış olmak, enflasyonist eğilime etkide bulunmaktadır; çünkü, bunlar esasında normal şekilde devlet hazinesinde toplanacak kaynaklardır. Oradan da bütçe disiplini içerisinde harcanması gereken kaynaklardır. Bu dağınıklık, enflasyonu körükleyen bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Petrol fiyatlarında —diğer konuşmacı arkadaşlarım da bahsettiler— önemli düşmeler oldu son yıllarda. Petrolün varili, 35-40 dolardan, 14-15 dolara kadar düştü. Bu, ödemeler dengemize aşağı yukarı senede 1 milyar dolar civarında katkıda bulundu. Bu bir şanstır ve her zaman karşılaşılabilecek bir olay da değildir. Türk ekonomisi bundan istifade edebilmeliydi; neden edebilmeliydi?

Temel sorunlarında, mesela enflasyonun kalıcı bir şekilde kontrol altına alınmasında veya ödemeler dengesinin iyileştirilmesinden istifade edilebilmeliydi; ama, bu istifade yapılamamıştır.

Sayın Başkan, bu enflasyon ve kalkınma üzerinde biraz fazlaca durmamın se-

bebi, enflasyon ve kalkınma doğru iktisat politikaları veya yapısal değişiklik arasında fevkalade bir ilişki görmüş olmamandır.

Yapısal değişme, uzun vadeli olan, uzun vadeli iktisat politikalarıyla ve planlı düşünme ile birlikte mütalaa edilebilecek hususlardır. Enflasyon, planlı düşünmenin de baş düşmanıdır. Eğer, yüksek oranlı bir enflasyon varsa, ne planın, ne programın, ne bütçenin değeri olmaz. Bütün bu devlet için fevkalade ciddi olan müesseseler tahrip olur gider.

Bugün Beş Yıllık Plan vardır. Beş Yıllık Planla yıllık programları karşılaştıralım, hedefler arasında çok büyük farklar görülecektir, bütçe de öyledir. Çünkü, fiyat artışlarının fazla olduğu bir dönemde, planın ve programın önemli ölçüde zedelenildiğini görürüz.

Şüphesiz ki, Türkiye'nin kaynakları kıt, yapacağı işler de belli. Bunların bir kısmı Anayasanın da gelmiştir; yani, Türkiye bir ekonomik politika uygularken, ne yapacağını az çok bilir ve bilmesi de lazımdır. İşte, bunu planla tespit edecektir. Yoksa, Türkiye yıldızlara bakarak yönünü tayin edecek değildir. Ortada bir planı vardır ve o plana göre hedefi nereyse gidecektir.

Halen bu alanda, biraz evvel ettiğim nedenlerle, fevkalade büyük bir dağınıklık vardır. Dolayısıyla, yapı değişikliği gerçekleştirilmesi isteniyorsa, doğru iktisat politikalarının neticesinin alınması isteniyor ise, mutlaka bu dağınıklığın son verilmesi ve bir plan fikriyatı üzerinde daha ciddi durulması gerekecektir.

Yapı değişikliğinden beklenen, enflasyonun makul bir düzeye indirilmesi, kalkınmanın, refahın artırılması, ödemeler dengesinde iyileştirme sağlanması; istihdamda iyileşme kaydedilmesi, işsizliğin azaltılması ve gelir dağılımının düzeltilmesidir. Bu değişiklikten amaç, ekonominin belli, düzgün bir istikamete girmesi, rayına oturması ve ülkeyi prob-



lemsiz bir hale getirmek, istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşturmadır. Esas amaç budur; ama, bu beklenirken, Türkiye, sürekli bir enflasyonist bir yapıya kavuşmuş; sürekli bir enflasyon ortamı içerisinde gelmiştir. İşte, bu kendiliğinden meydana gelmemiştir, doğru ve isabetli ekonomik politikaların uygulanmamasından kaynaklanmıştır.

Biraz evvel, kamu kesiminin finansmanı, bugün Türk ekonomisinin en önemli meselesidir demiştik. Bu konuda bazı çarpıcı örnekler vermek istiyorum. Bunları bir süre önce Bütçe Komisyonunda da uzun uzun dile getirdik. Kamu kesiminin finansman açığı, bugün fevkalade ciddi boyutlara ulaşmıştır, Türk ekonomisinin de en önemli meselesidir; enflasyonla, kamu kesiminin finansmanı adeta bir fasit daire şeklinde ekonomiyi hergün bir miktar daha bozuk hale getirmektedir. Çünkü, kamu kesiminin finansmanı deyince, bozuk hale getirmektedir. Çünkü, kamu kesiminin finansmanı deyince, konsolide bütçe vardır, KİT dengesi vardır, fon ve mahallî idareler dengesi vardır. Mahallî idarelerle, fonları bir tarafa bırakırsak, —ihmal edebiliriz büyüklükleri itibarıyla, ama konsolide bütçe ile KİT bütçesindeki, KİT dengesindeki açığı ihmal etmek mümkün değil.

Bütçeye baktığımız zaman, kamu kesiminin finansmanında, bütçede normal ve sağlam gelirli kaynakların her yıl biraz daha azaldığı, buna mukabil her yıl biraz daha borçlanma gereğinin arttığını görüyoruz.

1988 yılı bütçesinde, sadece borç faizleri olarak —iç ve dış borç faizleri olarak— 5,5 trilyon liralık ödenek vardır; yani, faiz büyüklüğü 5,5 trilyondur. 21 trilyonluk bütçede, bu yüzde 27,2'lik bir ağırlığa sahiptir. Halbuki, 1987'de bu yüzde 18'di; 1986'da yüzde 16'ı; 1985'te 12,8 idi. 1985'te 12,8'den 3 sene içerisinde yüzde 27,2'lik bir büyüklüğe kavuşuyor. Sadece borç faizleri. Bunu, gayri sâfi millî hâsıla ile mukayese ettiğinizde, borç faizlerinin 1985'te gayri sâfi millî hâsılaya oranı 2,4 iken, 1988 bütçesinde 6,4 olmuştur. Bu, kamu kesiminde borçlanmaya ne ölçüde gi-

dildiğini gösteren çarpıcı bir örnektir. 3 sene önce bütçeye getirilen yeni bir anlayışla, borç ana para, yani iç ve dış borç anapara-ları bütçe içinde mütalaa edilmiyor. 20-21 trilyonluk bütçenin içerisinde faiz var; ama, anapara yok, bütçe dışında görülüyor. Fakat, onu da aslında Hazine ödeyecektir; çünkü, devletin bir tek Hazinesi vardır, o da çıkacak. O da 1988'de 3,8 trilyondur. Bunu 4 trilyon kabul edelim; 4,5 trilyon anapara ödemesi, 5,5 trilyon iç ve dış borç faizleri; 2,5 trilyon da bütçenin gelir gider arasında farkı var 1988 bütçesinin borçlanma ile karşılanacağını da etkilediğiniz zaman, sadece borç servisi olarak 1988 yılında 11,8 trilyonluk bir rakam görüyorsunuz. Nedir bu 11,8 trilyonluk büyüklük dediğinizde, 1 yıl önceki 1987 bütçesi yatırımı, carisi, transferi 11 trilyon; yani, ondan daha büyük sadece bir borç servisi var. Kamu kesiminin borçlanma durumunun ne rakamlara geldiğini gösteren bir örnektir bu.

Bu, sadece konsolide bütçe. KİT dengesine bakıyorsunuz; KİT dengesindeki durum, en az konsolide bütçe kadar ciddi. Türkiye ekonomisinin problemlerinin nereden kaynaklandığını ifade etmeye çalışıyorum. 1986 yılında iktisadî devlet teşekkülleri, kendi mal ve hizmetlerinden elde edeceği gelirler —ki onlara faktör gelir deriz— faktör gelirlerinin, programa göre yüzde 54 olacağı tahmin edildiği halde, gerçekleşme yüzde 39 olmuş. O zaman ne oluyor? Yüzde 30,6 olarak düşündüğü borçlanma geliri, yüzde 50,9 olarak gerçekleşiyor. İşte, 1986'da KİT'lerin en büyük açığı buradan kaynaklanıyor.

1987'ye geliyorsunuz; 1987 yılında faktör gelirlerini —yani kendi gelirlerini— tüm gelirlerin içinde yüzde 63 olacağı planlandığı halde, yüzde 37 olarak gerçekleşiyor. Bu defa, borçlanma gereği, program yapılırken, biz yüzde 19 borçlanalım denmiş, yüzde 54 olarak borçlanma gerçekleşmiş. Dolayısıyla, bugün alınan aşırı zam kararları ve devam edecek kararlar, işte bu durumu düzeltmek içindir. Türkiye, 1988 yılında fevkalade açıkların olduğu bir yılı yaşayacaktır. 1988 yılın-

da dengelerin kurulabilmesi için fevkalade zamların veya tasarrufların artırılması gerekecek, Bu artış, cebri veya ihtiyarı olarak gerçekleşecektir.

Şu anda kamu kesiminin finansman açığı yüzde 9'lar civarındadır. 1988'deki hedefe göre, bu, yüzde 6'ya düşürülecektir. Yüzde 9'u yüzde 6'ya düşürebilmek için, 1988 ve 1989 yılında hakikaten çok ağır faturalar gelecektir. Ayrıca, 1988 yılının mutlaka kaybedilmemesi de lazımdır; Türk ekonomisi bakımından.

Vergi yüklerine bakıyorsunuz; 1977'de yüzde 24; 1980'de toplam vergi yükü 24 iken, 1982'de yüzde 18'e, 1985'te ise yüzde 17'ye düşmüştür. İşte, kamu kesiminin yine finansman açığı buradan kaynaklanıyor. Ekonomi, böylece bir borç içerisine düşmüştür; kamunun normal çarkını devam ettirebilmesi için.

Bunların içerisinde Türk ekonomisinin mutlaka çıkması lazımdır. Burada, önemli olan doğru ekonomik politikaları uygulamaktır. Doğru ekonomik politikalar uygulanacak ve bu politikalar sayesinde büyüme sağlanacaktır. İstihdam meselesi hallolacak; gelir dağılımı düzelecek; istikrar olacak; sanayi gelişecek. Anayasamızın 163 üncü maddesindeki ilk cümlesi plan, ikinci cümlesi ise sanayidir. Sanayinin teşvik edilmesi lazımdır. İhracata da sadece rakamlarla bakmamak lazımdır. Türkiye'de üzerinde en fazla durulacak konulardan birisi, değerleri fizik olarak tutabilmektir, rakam olarak değil; yani, fiziksel büyüme önemlidir. Sanayiye eğer geliştirmedeğimiz takdirde, ihracatımızı da uzun süre geliştirmemiz mümkün olamaz. Anayasamızın gereği de, zaten sanayiye desteklemektir. Bugünkü şartlar içerisinde sanayi üretimini artırmak çok mümkün değildir; kapasite kullanımları normal sınırlarına ulaştı; birtakım yatırımların devreye girmesi gerekir. Onun için de, sanayinin bu şartlardan daha olumlu şartlara kavuşması gerekecektir.

Sayın Başkan, serbest ekonomi meselesi üzerinde de bir iki kelime söylemek istiyorum.

Şüphesiz ki, serbest ekonomi mutlaka Türkiye'nin ulaşması gereken bir ekonomi düzenidir; ama, serbest ekonomi, bu düzen serbest düzendir demekle serbest ekonomiyi getirmek mümkün değildir. Serbest ekonomiyi serbest ekonomi yapan birtakım müesseseleridir, birtakım şartlarıdır. Eğer, o şartlar varsa ve o müesseseler varsa serbest ekonomi de vardır. Bugün Türkiye'de serbest ekonominin olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir hayli müdahaleler var. Emek fiyatı serbest şekilde tespit edilmiyor; sermaye serbest bir şekilde tespit edilmiyor; bugünkü şartlarda zaten mümkün değildir Türkiye'nin tam bir serbest ekonomiyi uygulaması. Çünkü, yüzde 60'larda bulunan bir enflasyon ve üretimin çok fazla olmadığı bir ortamda serbest piyasayı müdahalenin çok olduğu bir ortamda getiremezsiniz. Nitekim, 3-4 sene önce her an konvertibiliteden bahsediliyordu; yani, bir ay veya iki ay sonra konvertibiliteye geçeceğiz deniyordu; ama, 4 yıl geçti, konvertibilite henüz daha gündemde değil, kısa bir dönemde gündemde olması da mümkün değildir.

Türkiye, AET'ye entegre olma iradesini göstermiş ve tam üye müracaatını yapmıştır. Türkiye, şimdi AET'ye katılma arifesinde bulunmaktadır. AET öyle bir topluluk ki, 1 trilyon 200 milyar doları bulan bir dış ticaret hacmi var. 320 milyonun üzerinde bir nüfus, 8 bin dolar civarında fert başına gayri safi millî hâsılası olan topluluk, bir sanayi topluluğu; her 100 kişiden 7'si tarımla meşgul, 57'si falan sanayide bulunan bir topluluk. İşte, böyle bir toplumla entegre olacağız. Onun için, Türkiye'nin kendisini yavaş yavaş buraya uyduracak bir yapısal değişikliğe, doğru ve isabetli ekonomik politikaları uygulaması ve neticesini de görmesi lazımdır; çünkü, mühim olan neticedir, politikanın uygulanması değildir. Türkiye, herhalde bu enflasyon oranıyla, bu gelir dağılımıyla AET'ye girdiği zaman, ne Türkiye rahat eder, ne AET eder.

AET, zaman zaman genişlemiştir. 1981'de Yunanistan, 1986'da Portekiz ve İspanya

AET'ye girmiştir; ama, AET, bunlardan pek hoşnut olmamıştır ve sıkıntı çekmiştir. Onun için, Türkiye'nin AET'ye rahat girebilmesi için, yapısını, AET'ye kolay entegre olabilecek veya sancıları az olabilecek bir seviyeye getirmiş veya getirme çabası içerisinde olması lazımdır.

Türkiye'nin bu konuda yapacağı iş, öyle çok büyük veya bilinmez şeyler de değildir. Ekonomide zaten mucize falan yoktur. AET'ye girerken neler yapacak; altalta sıralayacaksınız bunları ve bunları teker teker gerçekleştirmeye çalışacağız. Aksi takdirde, AET'nin kapısında uzunca bir süre beklemek zorunda kalırız. Her ne kadar AET'nin önemli bir özelliği siyasî olsa dahi, ama altyapı esas özelliği ekonomik entegrasyondur.

Sayın Başkan, şüphesiz ki, Türk ekonomisinin çeşitli sorunları vardır. Biraz evvel arkadaşlarımız da ifade ettiği gibi, bugün Amerika Birleşik Devletlerinde, Japonya'da, Batı Almanya'da, İtalya'da ve Fransa'da da birtakım ekonomik sorunlar vardır; sorunsuz bir ekonomi olmaz; mahiyeti değişik, ama ekonomi mutlaka birtakım sorunlarla birlikte meydana gelir. Yalnız, bu sorunların karşısında imkânları da vardır. Hiçbir zaman, böyle bir umutsuzluğa düşmemek gerekir. Türkiye'de, doğru ve isabetli ekonomik politikalarla, Türkiye'nin ekonomik seviyesinin ileri ülkelere yavaş yavaş yaklaşıcağından hiç şüphemiz olmaması lazımdır. Yalnız, yeter ki, Türkiye, meselelerini daha doğru ve daha isabetli politikalarını ortaya koysun. Türkiye'nin yeni birtakım model aramalarına veya başka modelleri taklit etmeye ihtiyacı yoktur. Türkiye'nin —her ülkenin zaten şartları değişiktir— belli imkânları vardır ve Anayasası belli hedefler koymuştur; onu uygulayacağız ve o istikamette neticeye gitmeye çalışacağız. O bakımdan, bunda vakit kaybetmeden, dağınıklığa da son vererek, plan hedefleri içerisinde; kaynaklarımız nedir, bu kaynakların içerisinde öncelikler nedir; bu kaynakları o önceliklere dağıtmak lazımdır. Fon uygulamaları, önce-

liklerde Türkiye'yi fevkalade şaşırtmıştır. Bugün bazı önceliklere, birinci, ikinci derecede önceliği olan hizmetlere yeteri kadar ödenek ayırma imkânı ortadan kalkmıştır.

Sayın Başkan, ben, sözlerime burada son verirken, bu toplantıyı tertip etmiş olan İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yönetim Kuruluna, başta başkanları olmak üzere teşekkür ediyor, tekrar bütün davetlilere, hanımefendi ve beyefendilere Türk basının ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun temsilcilerini saygıyla selamlıyorum.

Teşekkür ederim efendim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Teşekkür ederiz Sayın Oral.

**Şimdi söz sırası Sayın Çelebi'de; buyurun efendim.**

**İŞİN ÇELEBİ :** Sayın Başkan, değerli konuklar; böyle bir toplantıda Anavatan Partisi adına bana konuşma şansı verdiğiniz için çok teşekkür ederim. Gerçekten, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin İktisatçılar Haftasında, Türkiye'de çok tartışılan, ama bu kadar değerli bir bilgi birikiminin ve gbilim adamının toplandığı bir grup önünde tartışma şansının yaratılmış olması da, gerçekten önümüzdeki 5 yıllık dönemin ve Altıncı Beş Yıllık Plan çalışmalarının hazırlıklarına başlandığı bir dönemde, özel bir önem arz etmektedir.

Değerli arkadaşlarım, 1988 yılının Nisan ayında resmi doğru çekmeye yarayacak bu toplantı, inancım odur ki, gelecek 5 yıllık dönemde, Türkiye'nin doğru teşhisler ve problemleri doğru algılayarak doğru çözümler üretebilmesine büyük katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin yapısal değişim konusunu tartışırken, Türkiye'nin geçmiş 15 yıllık dönemini bir gözden geçirmek ve bu süreç içinde Türkiye'nin nasıl evrelerden

geçtiğini ve ne noktaya geldiğini ve ne gibi kararlar seti ile oluşan bir yapı içinde bu noktaya ulaştığını ve gelecek 5 yıllık dönemde ne gibi kararlar üretmesi gerektiğini tartışmamızda büyük yarar görüyorum.

Türkiye, bildiğiniz gibi, 1980 sonrası ihracata yönelik büyüme ve dış açılma politikası bir rastlantı veya bir kitap okuyarak tercihler sonunda ortaya çıkmamıştır. Bu politikada başarılı olunmuştur ve bu noktaya gelmesi, Türkiye'nin ihracata yönelik büyüme politikasını benimsemesi; Türkiye'nin doğal bir gelişme süreci içinde ithal ikamesinden ve 1950 sonrası gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme politikalarının klasik uygulamalarından hareketle oluşturulan bir yapıdan ve yarattığı sorunlardan çıkarak başlatılmış bir politikadır. Türkiye, özellikle iktisat teorisinde ithalatı kısarak döviz tasarrufunu sağlamak ve kaynakları temel sektörlerle yoğunlaştırarak ve yatırımları o alanlarda teksif ederek sanayileşmeyi ve gelişmeyi öngören bir ithal ikamesi politikasına dayandırmış ve belli ölçüde de önemli başarılar elde etmiştir.

Gerçekten, 1980 öncesinde yapılan çabalara, kurulan tesislere ve projeleri yürüten arkadaşlara burada teşekkür etmek isterim; ancak, iç piyasaya dönük sanayileşme ve ortaya çıkan kapasite kullanım oranlarındaki düşüklükler ve maliyet yapısı sorunları; iktisat teorisinde belirtilen, talebin gelir esnekliğinin yüksek olan, tamamlanmış mallardan başlaması anlayışına uygun bir sanayileşmeyi ortaya çıkarmış ve yüksek gümrük duvarlarıyla korumacılığın ön plana çıktığı; devletin ara ve yatırım mallarında ve altyapıda yoğunlaştığı bir yapıyı beraberinde getirmiştir.

İthal ikamesine dönük sanayileşme modelinde, sizin de belirttiğiniz gibi ve bildiğiniz gibi, iktisat teorisinde dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması amacıyla başlanan ikame politikası, belli bir süreç sonra girdi ithalatını artırmaktadır. Ödemeler dengesi problemini ortaya çıkarmakta ve Tür-

kiye'de de bunun tipik teorideki belirtilen ana noktaların, tipik sonuçları yaşanmıştır. Artı, dünyadaki petrol krizinin ve petrol şokunun yarattığı etkiler de eklenince, Türkiye 1980'lere geldiğinde, kitlenen bir ekonomisiyle, dönmeyen çarklarıyla, önemli bir darboğazın içine gelmiştir ve Türkiye'de gerçekten ihracat gelirleriyle dış borç servis oranını ve dış borç kullanımını karşılaştırdığınızda, ilginç bir yapı çıkmaktadır.

Türkiye'nin 1975-1979 arasında ithalatı ihracatını karşılaştırdığınızdaki oranlar yüzde 30'lar düzeyindedir; ihracatın ithalatı karşılama oranı. Türkiye, 1980'lere geldiğinde 11 milyar dolarlık dış borç stoku ilavesine karşılık, 9 milyar dolarlık bir döviz geliri elde etmiştir. 11 milyar dolarlık dış borç stoku ilavesinin 7 milyar doları, kısa vadeli borçtur. Dövizle çevrilir mevduat garantisiz ticarî borçlar, bunların en ciddi olanlarıdır. Türkiye'nin, bu noktaya gelmesi, iktisat teorisinde belirtilen ana noktaların tipik sonuçlarının ortaya çıkmasıyla beraber gündeme gelmiş; petrol şoku ve petrol krizi de bu oluşumu hızlandırmıştır; Türkiye, bu noktada gerçekten iktisatçıların ithal ikamesini dayalı sanayileşme modeline 1970'lerin sonunda tartıştıkları ana noktalar olarak, ekonomide kaynakların yanlış dağılımına neden olacağı tartışmasını ve ihracata yönelik sanayileşme politikasının ve dış pazarlara açılan ekonomik yapının verimliliği ve yeni teknoloji düzeyine geliştireceğini; üretimi ve kaynak dağılımını etkin hale getireceği tezinden hareketle, Türkiye, ihracata yönelik, sanayileşme stratejisine başlamıştır.

Gerçekten, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde, uluslararası fiyat yapısına uygun bir döviz kuru politikası ve ihracata dönük sanayilerin teşvik uygulamaları, mali teşviklerle beraber önemli unsurlar olarak gündeme gelir ve dış fiyatlar cazip kılınarak, kurulan sanayinin dış rekabete hazır hale getirilmesi, temel amaçlar olarak gündeme getirilmektedir.

Bu süreç içinde verimlilik düzeyi yükse-



lirken, teknoloji düzeyi modernizasyon ve uluslararası rekabet koşullarına uymak; yani, piyasanın gerçek rekabeti ve dinamizminin yarattığı sonuçlarla bir sanayileşme ve gelişme sürecinin başlanmasını da beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de, nitekim ekonomideki kaynakların yanlış dağılımı ve ödemeler dengesi probleminin ağırlaştığı kitlenen bir ekonomide —ki, elektrik enerjisi sanayide ve uygulamada olan insanlar çok iyi hatırlayacaklardır— 8 saatlik elektrik kısıntılarının, Türkiye’de kapasite kullanım oranlarının yüzde 50’ler düzeyinin altına düşmesine neden olduğu; altyapı yetersizliğinin Türkiye’de ulaşımın ve haberleşmenin kitlendiği ve bir yerden bir yere mal sevkiyatının veya iletişimin zorlaştığı bir dönemi yaşamıştır. İstanbul’da, bir telefon edebilmek için 10 dakika hat beklendiği bir dönemi düşünün. Bir kuruluştaki, günde 50 telefonun yapıldığını düşünürseniz, 10 dakikalık bekleme, toplam 500 dakika eder. Bugün, onu eğer bir dakika indirebiliyorsanız, bu ekonomiye önemli bir katkıdır.

Değerli arkadaşlarım, ihracatın uzun zaman koruma duvarları arkasında korunmuş, geliştirilmiş bir sanayinin bir anda ve bir gecede dışa açılması mümkün değildir. Gerçekten, Sayın Akat’ın da belirttiği gibi ve katıldığım görüşlerine, ihracat ağırlıklı bir sanayileşmenin birgünde, bir yapı değişikliğini göstermesi mümkün değildir. Malî teşvikleriyle dış rekabete hazır hale gelen ve ithal ikamesi sürecini aşarak ihracata yönelik, yani uluslararası rekabet koşullarına uygun, —daha bir başka deyişle— pazarın ve rekabetin yarattığı dinamizm sonunda modern yönetim tekniklerinin uygulandığı, verimlilik kavramının ve maliyet konseptlerin ön plana çıktığı bir yönetim mantığına, belli bir noktada yönelmeye başlamıştır ve bu süreç sürmektedir; bu süreç bitmemiştir. Bitmediğini, çeşitli konuşmalarda ve çeşitli tartışmalarda ve uzun yıllar Devlet Planlama Teşkilatında çalışmış bir insan olarak ve uygulamadan gelen bir insan olarak, sorunların

içinden gelen bir insan olarak; bu sürecin bitmediğini söyleyebilirim.

Gerçekten, Türkiye’nin ihracatına baktığımızda, tekstilde 2,5 milyar dolarlık bir ihracat düzeyine gelinmesi; demir-çelikte, makine imalatında, kimya sektörlerinde önemli aşamalara gelinmesi birer rastlantı değildir; ama, yapılması gereken çok şey vardır. Örneğin: Türkiye, mevcut ihracat ve yatırım kredilerinde ihracata dönük modernizasyon, darboğaz giderme ve kısa dönemde devreye girecek projelerine öncelik verecektir ve Türkiye hızla mevcut tesislerini son dört beş yılda yenilemiş ve uluslararası rekabet koşullarına hazır hale getirmiştir. Teorik kapasiteye 100 dersiniz, ama yapacağınız yeni teknolojik gelişmeyle, o kapasiteyi 120’ye çıkarmanız, yani kapasite kavramını değiştirmeniz mümkündür ve bu uygulamada örneklerini birçok kuruluşlarda anlatabileceğim türleri ve çeşitleri vardır. Burada şunu söylemek istiyorum: Uluslararası rekabete hazırlanabilmek, teknolojik gelişmeyi yakından izlemeyi ve modernizasyon ve darboğaz giderme yatırımlarını —ki bugün yüzde 120 faiz senet mukabili kredidir, reeskont kaynakları yüzde 50-45’tir ve 5 yıl vadeli— ayrıca uluslararası para piyasalarından bulunacak kredi mekanizmalarında belli bir ferit fonuyla veya kur garantileriyle de modernizasyon ve bir yıl içinde devreye girecek yatırımlara öncelikle ağırlık vermek mümkündür.

Bu, bugüne kadar ne derece yapılmıştır, bundan sonra da ne derecede yapılacaktır; bu, gerçekten tartışılmaya değer bir konudur.

Değerli arkadaşlarım, burada özellikle şunu vurgulamak istiyorum: Türkiye, 1975’te 890 mal çeşidini 80 ülkeye ihracat yaparken, 1987 yılında 3 800 malı ve 123 ülkeye ihracat yapmaya başlamıştır. Türkiye, Çin’den Amerika Birleşik Devletlerine, Sovyetler Birliği’ne kadar tüm ülkelere ihracat yapan ve insan gücü kaynaklarıyla ve insanların beyninin içinin artık dünyanın her yerine ulaşabileceğini ve sanayinin ürettiği mamullerin o ülkelerde rekabet edebileceğini düşünen ve pazarın yarattığı etki gelişmenin olabileceğine

inanan bir nesil ortaya çıkmıştır. Nitekim, Türkiye, gayri sâfi millî hâsılası ve dış ticaretin yapısını incelediğimizde, sanayi mamullerinin yüzde 37'den yüzde 80'e çıktığını görmekteyiz. Gayri sâfi millî hâsılanın da belli bir bu ihracatın gelişme trendi içinde 1980 yılını sıfır kabul edersek, 1984'ten itibaren bu gelişme trendi içerisinde yüzde 7'lik bir büyüme hızına geliştiğini görmekteyiz ve ihracat bu dönemde 2 milyar dolardan 10 milyar doların üzerine çıkmıştır ve yıllık ortalama artış hızı yüzde 20'ler düzeyindedir.

Değerli arkadaşlarım, bu dönemde bir başka kriter, ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Dönemler olarak baktığımızda, 1975 ile 1979 arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 38 iken, 1984-1987 arasında bu oran yüzde 70'e çıkmıştır. Bu dönemde ilginç olan bir başka gelişme ise, 1984 yılında Türkiye'nin ihracatı 2 milyar dolar; 1987'de 10 milyar dolar iken, ortalama vergi iadesi oranı, yani toplam teşviklerin ihracatta vergi iadesi matrahına oranı yüzde 20'den yüzde 12'ye düşmüştür. Bugün, daha bir azalma noktasına 1988 sonuna kadar eğilim içindedir. Reel devalüasyon, 1984 yılında yüzde 14 iken, 1985'te yüzde 4,8, 1986'da 4,3, 1987, de 0,3 olmuştur; yani, büyüme ve sanayileşmenin gelişmesi, ihracat içinde sanayi ürünlerinin payının artmasıyla mevcut malî teşviklerin bir azalma süreci içine girdiğini ve reel devalüasyonda da belli bir süreç içinde azalmanın oluşu, bir rastlantı olmasa gerek.

Değerli arkadaşlarım, cari işlemler açığının, gayri sâfi millî hâsıladaki oranı ise, 1984 yılında yüzde 3 civarında iken, bu oran 1987'de yüzde 1,5'a düşmüştür. Bugün, özellikle ihracatın dış ticaret hacminin ve sanayileşmenin gelişmesi ve teşviklerin tedrici olarak aşağıya inmesi; ama, buna rağmen sanayileşmedeki süreç ve sanayi mamullerindeki ihracat artışı, bize gelecek için oldukça umutvar olmamıza neden olmaktadır. Burada şu nu belirtmek istiyorum; Demirçelik sanayiinde, ihracat artışıyla, örnek olarak şu söylen-di; Bulgaristan'dan kütük ithal ediliyor,

700 - 800 milyon dolarlık ihracat gerçek bir sanayileşmenin sonucu değildir.

Değerli arkadaşlarım, bu doğru bir tez değil. Bunu bilgi olarak konuşmamın arasına koyuyorum; çünkü, Türkiye, 1986 yılında 533 bin kütük ithal etmiştir; ama, 725 ton kütük ihraç etmiştir. Uzun mamul olarak ihraç edilen, Türkiye'den 1 milyon 303 bin tondur, ithal edilen 180 bin tondur; çünkü, değişik kalitede mamulleri ithal etmek durumundasınız.

Türkiye, 1987 yılında 633 bin ton kütük ihraç etmiştir; ithalatı 798 bin tondur. Buna karşın, mamul ihracatı 1 milyon 325 bin tondur; ithalatı 270 bin tondur ve Türkiye'nin bu süreç içinde 1980 yılında sıvı çelik kapasitesi 2 milyon ton iken, Türkiye'nin sıvı çelik kapasitesi bugün 7 milyon tona çıkmıştır. Gerçekten, önemli bir yatırım, modernleşme ve teknolojik gelişmeyi izleyen bir sektördür ve bugün 800 milyon dolarlık ihracat hedefine bir rastlantı sonucu gelinmemiştir.

Burada özellikle belirtmek istiyorum: Demirçelik sektöründe, kapasite kullanım oranı artırılırken, ton başına düşen elektrik enerjisi üretimi, ton başına düşen iş gücü verimliliği, ciddi bir biçimde artmıştır. 700 kilowat/saat'lerden 450 kilowat/saat'lere düşmüştür.

Değerli arkadaşlarım, sıvı çelik üretimi, şu demektir: Gerçek bir sanayileşmenin göstergesidir ve Türkiye'nin şu anda ilk 3 aylık elektrik enerjisi tüketimi toplam ülke bazında yüzde 12 artmaktadır. Bu ise, Türkiye'nin büyüme hızının —istense de istenmese de— potansiyeli gereği devam ettiğini göstermektedir.

Buradan şunu vurgulamak istiyorum: Kütük ithal ederek, ihracat, sadece küçük küçük haddanelerin yapacağı işlerdir; bir sanayi kuruluşu değildir ve bu sıvı çelik değerleri içinde, kütük ithalatına dayandırılıp yapılan ihracat, söz konusu edilmez. 2 milyon tondan 7 milyon tona çıkan son 5-6 yıldaki sıvı çelik üretim kapasitesi, ciddi yatırımların sonucudur.



# Aygaz

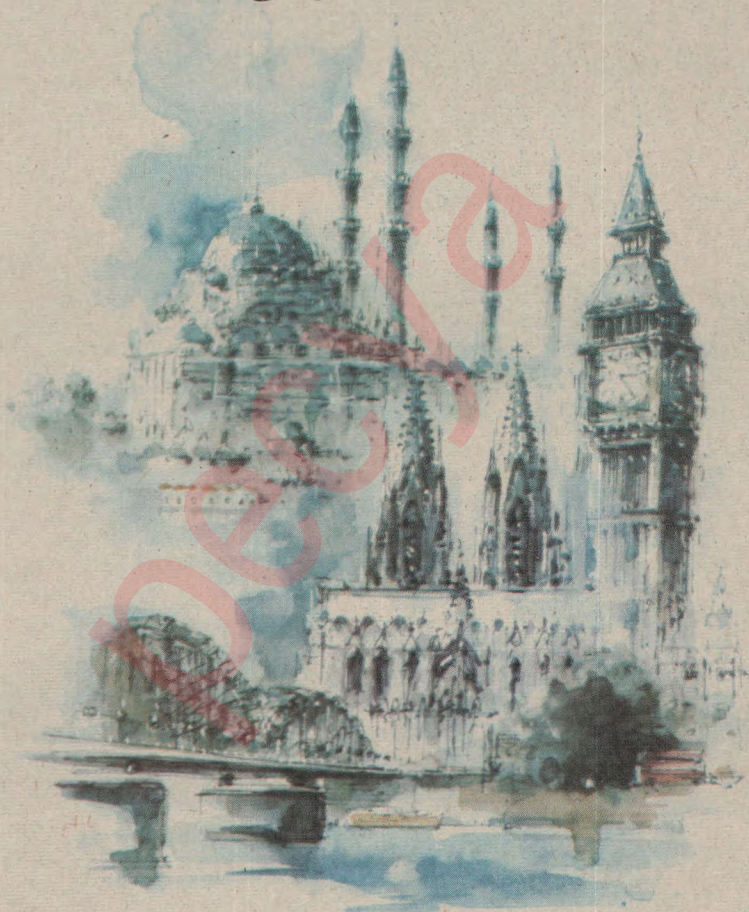
## Hayata g z ellikler sunar.





# Yurt içinde, yurt dışında...

... gelişen ekonomimizin  
güçlü bankası:



## Türkiye İş Bankası



Türkiye, bugün eğer entegre tesisleriyle ve elektrik ark ocaklı tesisleriyle uluslararası piyasada rekabet edebilme gücüne erişmişse; tekstilde 2,5 milyar dolar düzeyine erişmişse, bu bir rastlantı değil; bu, gerçekten pazarın ve rekabetin yarattığı bir süreç içinde önemli gelişme noktalarına erişildiğini ve bu gelişme sürecinin de devam edeceğini göstermektedir.

Değerli arkadaşlarım, Türkiye, büyüme hızı açısından baktığımızda, 1979 fiyatlarıyla —ki, burada bir tartışmayı da açmak istiyorum— gayri sâfi millî hâsılânın yılın ortalama kuruna bölünmesi ve 1987 cari fiyatlarıyla gayri sâfi millî hâsılânın 1987 ortalama kuruna bölünmesi sonunda, Türkiye'nin gayri sâfi millî hasıla olarak büyümediği söylenmektedir; kesinlikle yanlıştır; çünkü, 1987 cari fiyatlarını 1979'la deflate ettiğimiz zaman ve 1979 ortalama kuruna böldüğümüz zaman görüyoruz ki, Türkiye 58 milyar dolarlık gayri sâfi millî hâsılası, 83 milyar dolara çıkmıştır.

İstanbul Sanayi Odasının kaynak göstererek yaptığı çalışmada, 1968 fiyatlarıyla, 1979 gayri sâfi millî hâsılasında kişi başına 4 786 lira iken, 1987'de 5 636 lira olduğunu söylemektedir. O zaman, bu rakamlarla ilgili bazı raporlarda rastlıyorum; lütfen düzeltilmesini rica ediyorum. Bir hane halkıyla ilgili bir çalışma gördüm 15 gün önce, o rakam burada tekrar vardı.

Değerli arkadaşlarım, yatırımlar konusuna gelince: Türkiye'nin rakamsal büyüklüklerin ötesinde sosyal refahı artması da çok önemlidir. Sadece rakamsal göstergeler veya rakamsal büyüklüklerin ötesinde sosyal refahın artıp artmadığını burada tartışmak istemiyorum; ama, arttığı bir gerçektir. Gerçek şu ki, sosyal refah Türkiye'de artmaktadır; onu ayrıca tartışınız.

Ancak, yatırımlara gelince, Türkiye, 1987 fiyatlarıyla, sabit fiyatlarla 49 trilyon liralık yatırım yapmıştır ve kuru 855 lira alırsak, 57 milyar dolarlık yatırımdır. 1984 ve 1987 yılları arasında Türkiye, sabit fiyatlarla 57 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Türkiye, bu

yatırımını özel kesimde, imalat sanayinde de artmayan trendlerle, ancak altyapıda artan trendlerle enerji dolaştırma sektöründe gerçekleştirdiğini görmekteyiz.

Değerli arkadaşlarım, Türkiye, petrol şokundan sonra sabit fiyatlarla yaptığımız çalışmada, yatırımları duran ve mevcut düzenini koruyan bir ülke görünümündedir. Türkiye, kendini idame ettirmeye çalışan bir yatırım hacmine sahip olmuş ve sabit fiyatlarla yatırım miktarını artıramamıştır. Türkiye, bu nedenle altyapı darboğazları, enerji sıkıntıları ve 1976 projeleri içeren yatırım programına baktığınızda 9 bin proje adediyle 1980'lere girmiştir; yani, Türkiye, kaynaklarını bulmadan, planı ve programını iyice yapmadan yatırım programına aldığı 9 bin projeyi 3-4 yılda bitirmesi gerekirken, 10-12 yılda bitirdiği projelerin devreye alındıktan sonra yarattığı maliyet artışlarının ve finansman giderlerinin üretim maliyetlerine yansıtılmaması sonucu, bugün, Kamu İktisadi Teşebbüslerinde ciddi problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. O nokta geldiğinde, somut olarak burada size örnekler vereceğim. Bankalara, ticarî bankalara, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 10-15 yılda biten yatırımları ve o yatırımların artan maliyetlerinin üretime aktarılamaması; fakat, kullandığı kredileri geri ödeme problemleri nedeniyle, kamu borçlanma gereği artmaktadır; yani, Türkiye 1980 öncesi, ertelenmiş krizi atlattmaktadır ve atlatacaktır. Türkiye, bugünkü krizi 1980 öncesi yanlış politikaların yarattığı sonuçları çözmekle meşguldür.

Değerli arkadaşlarım, Dövizle Çevrilir Mevduat, garantisiz ticarî borçları da bu kapsam içinde birazdan tartışacağım. Türkiye, eğer geline noktadan resmi çektiğimizde, ihracat artış hızı, ithalat artış hızından fazladır ve ödemeler dengesi problemi yoktur. Gerçekten, sorun, cari işlemlerde büyük bir açktan kaynaklanmamaktadır. Türkiye ekonomisinde, çok sayıda sektör ve firma, uluslararası pazar bağlantılarını kurmuş ve pazarlarda yerini almış, ihracat hızlarının kesilmeyeceği bir düzeye gelmiş durumdadır. Bu,

ancak Türk ekonomisinin ve Türk sanayiinin bir başarısıdır. Gerçekten, dış ticarete ve ödemeler dengesinde bir darboğaz yoktur.

Ancak, bugün Türkiye'nin belirtildiği gibi vergi gelirlerini artırmak ve toplam kamu kesimi finansman açığını disiplin altına almak; proje paketinden yatırım programına kadar ciddi kaynakların kullanılacağı etkin ve verimli bir program içinde çalışmalarını koordine etmek şarttır ve tek elden ekonomiyi yönetmek önemli bir gündem maddesi haline gelmektedir ve bütçe açığı için sağlam kaynaklara gerek vardır; ama, Türkiye, yeniden bir bunalım politikası ile hiçbir yere varamaz.

Şahsi merakımdan, 1975'ten bu yana yapılan tüm bütçe görüşmelerini okudum; çok ilginç tartışmalar var. Benzer, kalıp cümleler aynen bugün kullanılıyor; ama, Türkiye'de ciddi insanlarda büyük niyet veya beyinlerde değişiklik var; yeni bir nesil gündemde; yeni nesil ve yeni arayışlar gündemde. O nedenle, ben, geçmişin tartışmalarını okuduğumda, bugün bunalım politikasına dönük sözcükleri dinlediğimde, Türkiye başarıya ulaşacaktır, Türkiye, gerçekten programını realize edecektir; ama, bugün Türkiye'nin sorunları yok mu; gerçekten var; çünkü, yapı değişikliği sürecinde ortaya çıkan sorunlar, iç borçlanma, dış borçlanma ve dolayısıyla enflasyon etkisi yaratmaktadır. KİT' açıklamaları, geçmiş 9 bin projenin üç yılda, dört yılda —ki, bu proje ve mantığı açısından olması gereken süredir; maksimum sürelerdir— 10-15 yıla uzamasıyla, bugün 200 liraya üretmesi gereken ürünü, bu yüzden 350 liraya üretilip 250 liraya satan kamu iktisadi teşebbüsleriyle karşı karşıyayız. Mevduat kredisi veren ticarî bankalardan da borçlanma oranı —TÜSİAD'ın raporunda okudum— son derece artış içinde.

Değerli arkadaşlar, dış borçlar konusuna gelince: 11 milyar dolarlık toplam borç yükü ve 9 milyarlık ihracat geliri bir rastlantı değil. Petrol şokunun yarattığı etki ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme modelinin içi-

ne girdiği sonuçların ürünleri. Ancak, bugün ertelenen borç anapara ve faiz ödemeleri şu ana kadar yaklaşık 5 milyar dolar. Bunun karşılığında 1,5 trilyon Türk Lirası emision hacminiz 3 trilyon. 1,5 trilyonu bunun karşılığında gelmiş. Tabii ki 4 trilyon, 4 milyar dolar yeniden borçlanmışız; ama «Bu borçlar olmasaydı, biz bu parayı, bu kaynağı yatırımlarımızda kullansaydık ve bu kaynağı ücret artışlarında kullansaydık daha iyi olmaz mıydı?» diye bir soru ister istemez insanın aklına geliyor; ama o günkü darboğazı geçmek için o gerekliydi. Bunu kınamak veya yargılamak için söylemiyorum; gerçekten o dönemi yöneten insanlara saygım var; onları eleştirmek için de söylemiyorum; ama, bu resmi doğru çekmek için, doğru tahvil edip, doğru sonuçlar çıkarmak için belirtmek zorundayız.

Değerli arkadaşlarım, 1984-1987 yılları arasında 57 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirildiğini belirtmiştim. Bunlar altyapı yatırımları olduğu için eleştiriler yoğunlaşıyor. Belediye hizmetlerine ayrıldığı için yoğun bir eleştiri var; doğru. Peki, Türkiye, altyapı darboğazı tıkanıkları nedeniyle üretim yapamaz noktadayken, bu elektrik enerjisi üretimini artırmak, ulaşım, limanlarını, havayollarını haberleşme ağını yeniden yapmak durumunda mıydı; 7-8 yıl öncesi durumundaydı. Planlama Teşkilatında tartıştığımız en önemli nokta bu muydu; buydu. Türkiye, kaynaklarını bu alanlara tahsis etti. Altyapı yatırımları, sektörlerarası ileriye ve geriye bağlantı katsayılarıyla büyük bir ivme yaratacak, kalkınmada ivme yaratacak güçte yatırımlardır. Kaynaklarını, Türkiye öncelikle bu alanlara tahsis ederken, kullandığı borçların yüzde 70'ini de, bu dönemde proje kredisi olarak kullanmıştır; yani, bu yatırımlar için kullanmıştır. Türkiye, 18 milyar dolardan 38 milyar dolara dış borçları çıkarken —20 milyar dolar borçlanırken— 1987 dolar paritesine göre bir kur farkından dolayı da belli bir miktarı gitmiş, geri kalan kısmı büyük ölçüde 57 milyar dolarlık yatırımın herhalde yüzde 20-25'i proje kredisi olarak kullanılacaktır;

mecbursunuz, teknoloji transfer etmek zorundasınız. Bu alanlarda kullanılmıştır.

Değerli arkadaşlarım, gerçekten enflasyon oranının bugün problem olduğu bir gerçek; ama, alınan kararlar, enflasyon politikasını antienflasyonist bir politika sürecini Türkiye’de başlatmıştır; ancak, Türkiye, sadece antienflasyonist bir politikayı güderek bir noktaya da gidemez. Bir yandan sanayileşmesini ve kalkınmasını sürdürmek, bir yandan işsizlik problemine çözüm getirmek zorundadır; yani, Türkiye son dört yılda işsizlik oranı yüzde 16,5’tan —ki, nüfusa yeni katılan insanlar olmasına rağmen— yüzde 15’ler düzeyine indirmeyi başarabilmiş bir ülkedir.

Bu noktada, Türkiye gelir dağılımı problemini çözmek zorundadır. Belediye hizmetleri eleştirilmektedir; ama, altyapı yatırımı ve insanlara yol, su ve elektrik götürmek, bir gelir transferidir; sosyal refahı artıran politikalarıdır.

Burada hepinizin dikkatini çekmek istiyorum. Burada, önümde yayınlanmış raporlar var. Evet, enflasyonist baskı yaratmıştır, yanlıştır; ama, gelir dağılımının bozukluğu, insanların, yol, su ve elektrik özelemleri oradayken, onlara insanlar alabildiğine göz ardı edemezler ve bu toplumun sosyal refahı yükselmek durumundadır.

Değerli arkadaşlarım, görüldüğü gibi, belirli bir dönemin sanayileşmenin iç talebe dönük ithal ikamesi yapısından ara ve yatırım malları açısından ithalata bağımlı olan bir dönemden Türkiye, dış kaynak ve döviz ihtiyacının arttığı günlerden ve petrol şokunun etkisinden; Türkiye, bugün ödemeler dengesi problemini aşarak, dışa açık bir ekonomik yapının çabaları içindedir. Bu tartışmada belirlenmiş bir konudur ve benim konuşmamdan önce, altı çizilmiş ve herkesin de görüş birliğine vardıdığı bir konudur.

Türkiye, bu yapısal değişimi programı içinde, ertelenmiş 1980 öncesi krizi atlattırken, karşılaştığı dış borç ana para ve faiz ödemelerinin sonucu ve alabildiğine uzayan yatırım süreçlerinin yarattığı maliyet fiyat dengesini kuramayan bir KİT yapısının problemlerini çözmek ve pazarın ve rekabetin yarattığı dinamizmin içinde çözebilecek modern yönetim tekniklerini uygulayacak bir yapıyı da beraberinde getirme süreci içine girmiştir.

Değerli arkadaşlarım, gerçekten bugün Türkiye, gördüğümüz gibi her şeyiyle dört-dörtlük, bütün problemlerini çözdüğünü ad-dia ettiğimiz bir ülke değildir; ama, Türkiye, burada da herkesin görüş birliği içinde olduğu 1980 öncesi krizini atlattırma başladığı ve problemleri gündeme getirip çözmeye başladığı bir dönemi de yaşamaktadır ve Türkiye, artık kaynakların etkin kullanımını ve proje paylayınını bu mantık içinde seçeceği ve para ve krizi politikalarını bu alanda kullanabileceği bir senteze doğru da yaklaşmaktadır. Nitekim, Avrupa Topluluğu üyeliği de bu süreç içinde müracaatı —ki, herhalde bugün 14 Nisan tam yıldönümü oluyor— bir rastlantı değil. Avrupa Üyeliğine müracaat, ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel uyum sürecini, yani **restructuring** politikalarının bir bütün olarak ele alınabileceği —tam Türkçe karşılığı yeniden yapılanma galiba— beraberinde yaşayarak, o üyeliğe hazır bir toplum haline gelmenin çabalarını sürdürme noktasındadır.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim. Galiba, en kısa konuşmayı da ben yaptım. Sağolun. (Alkışlar)

**BAŞKAN:** Teşekkür ederiz Sayın Çelebi.



14 Nisan (Öğleden Sonra)

# Sanayide Yapı Değişikliği

---

Oturum Başk. — Sevim GÖRGÜN

Panel — Şinasi ERTAN  
Üzeyir GARİH  
Nurullah GEZGİN  
Ali KOÇMAN

---

**BAŞKAN :** İktisat Haftasının ikinci Oturumunu açıyorum.

Öğleden sonraki bu toplantıda konumuz, «Sanayide Yapı Değişikliği».

İktisadî gelişmede sanayinin önemini hepimiz çok iyi biliyoruz ve iktisadî gelişmenin en önemli ölçülerinden bir tanesi de, sanayinin payının millî gelir içinde artması; yalnız, sanayi kesiminin veya sanayi sektörünün yapısal değişikliği itici gücünü bununla sınırlamamak gerekir; çünkü, sanayi sektörü ekonominin üzerindeki etkileri bakımından yarattığı katma değer veyahut da yarattığı istihdam hacminden çok daha önemli katkılarda bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sanayi sektörü, iktisadî gelişmede itici sektördür, esas yapı değişikliği için gerekli ortamı sağlayan sektördür.

Bu iki nedenle kaynaklanır : Bunlardan bir tanesi sanayide yapı değişikliği tarıma göre daha kolaydır.

İkincisi ise, sanayi sektörünün diğer sektörlerle olan çok yakın bağıdır. Tabii bu yapısal değişme özellikle gelişmekte olan bir ülke açısından kendiliğinden oluşamaz, piyasa güçleriyle oluşamaz diğer bir deyişle. Bunun için elverişli bir ortamın yaratılması gerekir; yani iktisat politikalarının, uygulanan iktisat politikalarının bu sanayinin yapısındaki değişmeye ve sanayi sektörünün genişlemesine uygun olması gerekir.

Nitekim, Türkiye bunu çok eski yıllarda denemiştir; yani daha başka politikalar da uygulanmıştır; ama mesela, devletçilik ilkesi buna yönelmiş bir politikadır; yani sanayi için elverişli bir ortam yaratmak.

**Yapısal değişme ile neyi kastediyoruz?**  
Ben kendimin neyi kastettiğimi söyleyeyim sanayide yapısal değişme ile : Bence bu, bir kere teknolojiyi içeriyor; yani daha ileri, daha etkin bir teknolojiye geçiş.

**İkincisi, işletme ölçeğini içeriyor; yani büyük işletme yahut da daha küçük işletme, yani etkin işletme, etkin ölçekte işletme.**

**Ondan sonra ürün çeşidini içeriyor, ürün kalitesini içeriyor ve tabii, buna bağlı olarak da diğer sektörler üzerinde yaptığı, yapacağı olumlu etkiyi içeriyor.**

**Şimdi bu oturuma katılan kişiler, Türkiye'de sanayi sektörü hakkında konuşabilecek belki en yetki kişiler ve herhalde onlardan bu konu hakkında özellikle acaba bugün Türkiye'de sanayideki yapı, gelinebilecek bir yapı mıdır, onun altında mı kalmıştır, eğer kalmışsa bunun sebepleri nelerdir veyahut da yapısal değişmeyi daha hızlandırmak için ne gibi önlemler almak gerekir.**

**Sayın konuşmacılara şimdiden teşekkür ediyor ve sözü Sayın Nurullah Gezgîn'e veriyorum.**

**Buyurun.**

**NURULLAH GEZGİN :** Sayın Başkan, değerli konuklar, İktisat Fakültesi Mezunları Derneğinin her yıl yapılan ve ilginç konuları seminer tartışması yapan toplantılarının bir yenisini bugün idrak ediyoruz.

Yine konu çok ilginç, «Yapısal değişim» gibi gerçekten çok boyutlu ve ekonomiye yaklaşımları çok boyutlu açıdan alan bir konu.

Şimdi, konu, «Sanayide Yapı Değişikliği» tabii yapı değişikliği başlığı altında bunu nasıl alacağız, zamanlama ölçeği bakımından hadiseye bakmak lazım. Cumhuriyetten bu yana mı sanayide yapı değişikliği?

Ondan sonra sanayinin sürecindeki değişiklik nedir? Mesela ithal ikamesinden yatırım malına dönüşen bir sanayidir, montajdan üretime yönelen bir sanayidir, mülkiyet değişikliği bir yapısal değişikliktir, Sayın ho-

camın ifade ettiği gibi teknolojiadaki değişim önemli bir konudur. Bu hadiseyi tahmin ederim dernek yöneticileri 1980 sonrasında izlenen ekonomik politika ışığında asıl bir yapısal değişikliği gündem konusu yapmak istemektedirler ve ben de konuya, 1980 sonrası izlenen ekonomik politikaların ışığında nasıl bir yapısal değişiklik gerçekleşmiştir; o şekilde yaklaşmak istiyorum.

Bilindiği gibi 1980 öncesi kapalı ekonomide 1980 sonrası dış rekabete açık bir ekonomik modeline geçtiğimiz ve halen bu politikanın uygulanmakta olduğu ortamda sanayimizin nasıl bir yapısal değişim gösterdiğini saptayabilmek için sanayii, gelişmişlik düzeyine getiren temel kriterlere göre sanayimizin karşılaştırmasını, mukayesesini yapmak zorundayız.

Kişisel görüşüme göre, gelişmiş sanayilerdeki kriterlerin biri düşünce yapısıdır, diğeri sanayinin ortaklık yapısı ve finans yapısıdır, üçüncüsü de teknoloji, ileri teknoloji uygulama kriteridir.

Konuya düşünce açısından baktığımız vakit, yine konuyu iki açıdan değerlendirmek gerekiyor: Biri, izlenen ekonomik politikaların sanayinin yapısal değişimine ne ölçüde yardımcı olduğu, daha doğrusu hükümetlerin izlediği ekonomik politikaların sanayinin yapısal değişimine ne derece yardımcı olabileceği konusu, diğeri de, bizzat sanayicilerin, müteşebbislerin düşünce yapısındaki değişiklikler.

Düşünce düzeyinde ekonomik politikaları oluşturan kamu yönetimi açısından baktığımızda sanayinin yapısal değişimini sağlayacak politikaların 1980 sonrası uygulandığını söylemek mümkün değil.

Her şeyden evvel sanayiye güçlü kılacak yeni teknolojileri uygulama şansı verecek, sanayi politikalarını 1980 sonrasında izlediğini söylemek mümkün değildir; bunu söylerken, sanayiye hükümetlerin, bir ölçüde mademki dışa açık, dış rekabete açık bir ekonomik modelde sanayinin yapısal değişimi arzulanıyorsa ona bir ölçüde sahip olmak lazım. Oysa sanayiye, 1980 sonrası hükümet-

lerin sahip olduğunu söylemek kanımca mümkün değildir.

Bunu söylerken bir kapalı ekonomi içinde sanayi korunmaya alınsın demek istemiyorum; açık ekonomilerde de sanayiye sahip çıkılması ve sanayinin güçlü olmasını sağlayacak politikalar mümkündür.

Yalnız teşvik mekanizmasında, teşvik sisteminde birtakım yapıcı yaklaşımlar olmuştur; ancak bu vergi düzeyinde kalmış, alınan teşviklerin tatbiki maalesef mümkün olmamıştır; bunun değişik nedenleri vardır :

Bir kere Türkiye'deki kaynak meselesi yeterli değildir ve yeni yatırımları yapacak, sanayiye güçlü hale getirecek kaynak yeterli değildir, onun ötesinde izlenen ekonomik politikalarda da birtakım yanlışlıklar vardır ve çok basit bir iki örnek vermek istiyorum :

Hatta denebilir ki, sanayi politikalarında yatırımlar konusunda caydırıcı uygulamalar söz konusudur. Teşvike mazhar olmuş bir yatırım için —ki, teşvikli bir yatırım için— evvela bir binde 5 global liste üzerinden İhracatı Teşvik Fonuna bir prim ödüyorsunuz, ayrıca bu listedeki makineleri getirirken bir yüzde 5'lik ayrı bir fon alınıyor: İhracatı Teşvik Fonu. Şayet bu makineleri alırken becerikli iseniz ve vadeli almak fırsatını bulmuşsanız, bir yüzde 5 de onun için ödemek durumunda kalıyorsunuz Kaynak Destekleme Fonuna. Şayet 2 milyarı aşmışsa o vakit bunu yatırımları bitirdikten sonra geri alma şansınız oluyor.

Bu sene Şubat ayında çıkan Fiyat İstikrar Fonuna yüzde 3 bir katkıda bulunmak zorunda kalıyorsunuz —ki, bu ilk defa geçtiğimiz hafta kalktı— onun ötesinde tüm ithalatta alınan teminat oranlarını teşvikli yatırımlarda da vermek mecburiyetinde kalıyorsunuz; bu bilindiği gibi yüzde 7 idi, ondan sonra yüzde 15'e çıktı, yüzde 14'e indi, şu anda yüzde 10 olarak duruyor; yani bir lüks tüketim malını da getirirken ithalatta aynı teminatı veriyorsunuz, teşvike mazhar olmuş bir yatırım makinesini getirirken de aynı teminatı veriyorsunuz.

Görülüyor ki, düşünce düzeyinde güdülen ekonomik politikalarda yapıcı değil, bilakis caydırıcı uygulamalar izlenmektedir.

Düşünce düzeyindeki olaya sanayici açısından ve müteşebbis açısından baktığımızda önemli yapısal değişiklikleri görmekteyiz. Kalite, maliyet, pazarlama, —özellikle ihracata yönelik— gibi yeni kavramların sanayide önemli yer aldığını görüyoruz.

1980'den önce sanayideki bu kavramlara yaklaşımlar 1980 sonrası yaklaşımlar arasında büyük farklar var. Elbetteki bu değişimde izlenen ekonomik politikanın yapıcı etkisini de kabul etmek gerekir.

Bilindiği gibi, 1980 yılından önce sanayide salt üretim arayışı, hatta zaman zaman üretmeden satma imkânı vardı. Kalite gibi bir mesele katiyen gündemde değildi, maliyet arayışları, analizleri söz konusu değildi ve ayrıca pazarlama diye bir konu söz konusu değildi; çünkü ürettiğinizi rahatlıkla satabiliyordunuz.

Oysa 1980 yılından sonra sanayimizin dış rekabete açık olması nedeniyle bu kavramlara özen göstermek mecburiyeti hasıl oldu.

Bu kavramları dikkate alarak —sabah da konuşulduğu gibi— sanayinin dışa açılmasında ve toplam ihracatta önemli bir pay almasında —yüzde 80'ler gibi— katkısı olmuştur.

Sayın Başkanın da ifade ettiği gibi, demek ki sanayide yapısal değişiklik için düşünce düzeyinde, derken, hükümetlerin politikalarında buna yardımcı olması gerekir. Özetle ifade etmek gerekirse; düşünce düzeyinde hükümetlerin, sanayide yapısal değişikliğe yardımcı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak izlenen ekonomik politikaların **management** anlayışında, yönetim anlayışında gerçekten yapısal değişikliği sağladığını ifade etmek gerekir.

Sanayinin yapısal değişiminde ikinci önemli kriter; sanayinin mülkiyet yapısı ve mülkiyet yapısının da ötesinde, sanayinin fi-

nans yapısıdır. Sanayinin mülkiyet yapısında da şu anda Türkiye’de bir değişikliği —1980 sonrası— görmek mümkün değildir. Aile şirketleri yine aynı hüviyeti muhafaza etmektedir. Mülkiyetin tabana yayılması arayışı olmamıştır; yeterince olmamıştır. Bunun olmamasında değişik nedenler var. Bir kere sanayicimiz buna hazır değildir; bir mülkiyet değişikliğine hazır değildir ve talip değildir. İkincisi; şirketlerin boyutları buna yeterli değildir. 500 büyük firmada 986 ve 987 senesinde 6 milyar ciro yapan bir kuruluş; Türkiye’deki bu 500 büyük sanayi kuruluşu içerisinde girmektedir. Bunu dolara çevirdiğiniz takdirde; belki Batı’daki küçük bir ticarethanenin hasılat ve ciro hacmidir. Yani sanayimizin boyutları halka açılmaya müsait değildir.

Bunun dışında; biraz sonra şirketlerin finans yapısı hakkında bazı bilgiler vereceğim. Finans yapıları nedeniyle enflasyon üzerinde bir kazanç sağlayamadığı için, sanayinin halka açılması veyahut mülkiyetin geniş bir tabana yayılmasının birtakım riskleri vardır. Çünkü sanayi —vereceğim rakamlar özellikle 1984 sonrasına aittir— enflasyon üzerinde bir reel kazanç sağlayamadığı için, devamlı olarak borç-öz sermaye ilişkisinde olumsuz bir gelişme göstermiştir.

Şimdi halka açılan şirketlerin, belli kâr dağıtım şansı olmadığı takdirde; bu müessesenin kadük doğması mümkündür. Bu itibarla da mülkiyetin tabana yayılması ve geniş bir mülkiyet düzenine dönüşmesi —dediğim süreçte— vuku bulmamıştır. Bunun birtakım başka nedenleri de vardır. Sermaye Piyasası Kurulunun birtakım tutumları vardır. Onun dışında menkul değerler borsasındaki muamelelerin bazı etkileri vardır ama, temelinde sanayici buna hazır değildir. Üstelik sanayi kesiminin finans yapısı da buna hazır değildir.

Sanayinin finans yapısı hakkında bir iki rakam vermek istiyorum. Bilindiği gibi İstanbul Sanayi Odasında Türkiye’nin 560 büyük sanayi kuruluşunun değerlendirilmesi yapılır. İki çalışma yapıldı; bu 500 büyük firmanın dışında bir de 1979’dan 1986’ya kadar —ki

1987 daha yeni yapılıyor— 500 büyük firmada yer almış 100 büyük kuruluşun finans yapısına bir bakalım. Buna baktığımızda; üretimden satışlarda bir azalmayı izliyoruz. Kârın sabit fiyatlarla trendinde, 1979 yılında 17 milyar 574 milyonluk bir kâr toplamı varken, 1986 yılında bu rakam düşüyor. 1980’de 15’e, 14’e, 13’e, 12’ye; 1986 yılında 1979 yılının sabit fiyatlarla görünen kârı sağlanmamış oluyor.

Ayrıca kârlılık oranlarında da —bu 100 büyük firmadan bahsediyorum— 1979 yılından 1986 yılına kadar 500 firma içinde yer almış firmalarda kârın öz sermayeye oranı 1979’da 46,23 iken, 1986’da 32,93’e düşüyor. Kârın satışlara oranında da; 1979’da 10,72’den —toptan satışa oranı— 1986 yılında 5,74’e düşüyor. Aşağı yarı yarıya bir azalma var. Bu bahsettiğim 500 firma içindeki 100 büyük kuruluşun finans yapısındaki değişimlerdir. Bir de 500 firma bazında bakıldığında görünen şu oluyor: 1984 yılında üretimden toplam satışları arz ediyorum, yüzde 61,2 imiş. 1985 yılında 56,9’a düşüyor, 1986 yılında da 42,8’e düşüyor. Yani üretimden satış hasılatındaki artış oranında bir azalma görülüyor.

Kârın satışlara oranında da aynı azalmayı görüyoruz; 8,51, 8,2, 7,3’lere düşüyor. Asıl önemlisi; şirketlerin kaynak yapısında öz sermayenin payında büyük bir azalma var. 1984 yılında —500 firma içinde 403’ü hatırımda kaldığına göre özeldir, 97’si ise kamu kuruluşudur— özel kesime bakıldığında; bu kesimin öz sermaye payı 31,2, 1985 yılında 27,0, 1986 yılında 24,8’dir. Buna mukabil yabancı kaynak payı; 1984 yılında 59,2, 63,9 ve 66’ya çıkıyor.

Borçlanma oranlarında bir artış izleniyor. Borç-öz sermaye oranlarında özel kesim olarak bakıldığında; 190,1, 236,7 ve 262,5 olduğunu görüyoruz.

Ödenen faizlerin artış oranında şöyle bir gelişme var: 1983 yılında faiz oranlarının —ödenen faiz oranlarının— artış oranı, bir önceki yıla göre yüzde 33,5, 1984 yılında 24,2,



1985 yılında 90,2, 1986 yılında yüzde 126 gibi bir faiz ödeme artışını görüyoruz. Ödenen faizlerin satışa oranına bakıldığında; 1984 yılında 6,50 —100 liranın 650 kuruşu faiz— 1985 yılında 673 kuruş, 1986 yılında 950 kuruş; yani yüzde 9,50 satışın faizi tutuyor.

Bu rakamları vermekten amacım; 1984 sonrası izlenen bu rakamlara göre, sanayi kesiminde bir özkaynak-borç ilişkisinde; öz kaynak aleyhine bir gelişmeyi görüyoruz. Daha fazla borçlanma durumunu izliyoruz. Borçlanmanın, faiz ödemenin oranlarında bir yükselme görülmektedir. Kısacası sanayi kesiminin finans yapısında olumsuz bir gelişme görülüyor. Bu olumsuz gelişme —ki 1986 yılı derken, 1986'nın faizlerine göre; 1984-1985-1986'nın faiz oranlarına göre— ile bu finans yapısına düşen bir sanayinin; içinde bulunduğumuz 1987 ve özellikle 1988 yılında nasıl bir seyir takip edeceği, nasıl bir trend takip edeceğini sizler daha iyi takdir edersiniz.

Finans yapısı bu olan ve izlenen ekonomik politikalarda sanayicinin güçlenmesi değil sanayinin güçlenmesi —sanayicinin demiyorum; burada bir ayırım yapmak lazım; sanayicinin değil sanayinin güçlenmesi; sanayici zaten güçlü kişisel olarak bakıldığında. Bizim vurgulamak istediğimiz sanayinin güçlenmesidir— konusunda; bu finans yapısında olan sanayimizin üçüncü önemli kriter olan yeni teknolojileri uygulama şansına dönük yatırımlar yapması mümkün değildir. Yani sanayi ayakta durmanın arayışı içinde iken; ileri teknoloji ve araştırma geliştirmenin dışında, yeni teknolojiler uygulayan yatırımlar demek olan bir gelişmeyi, geçtiğimiz dönemde izlemek mümkün değildir. Özellikle imalat sanayii için konuşuyorum; imalat sanayiinde yeni yatırımlar; ileri teknolojiye yönelik yeni yatırımların yapıldığını söylemek mümkün değildir.

Özetle ve sonuç olarak arz etmek istediğim şudur: Sanayinin yapısal değişiminde, sanayicinin ve yöneticinin düşünce yapısında gerçekten bir yapısal değişiklik vardır. Ama sadece yapısal değişiklik bu noktada

kalmıştır; bunun dışında sanayinin —diğer kriterlere göre değerlendirdiğimiz zaman— yapısal değişikliğinden söz etmek mümkün değildir.

Sabırınız için saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Sayın Nurullah Gezgin'e çok teşekkür ederim.

**Şimdi sıra Sayın Üzeyir Garih'te, buyurun efendim.**

**ÜZEYİR GARIH :** Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine, bu «Yapı Değişikliğinin Neresindeyiz» konulu sempozyumu tertip etmiş olmalarından dolayı, kendilerini kutlarken; bana da bu sempozyumda birkaç söz söyleme fırsatı verdikleri için de teşekkürle sözlerime başlamak istiyorum.

Acaba yapısal değişiklik; yani kabuk değiştirme değil de, öz değiştirme; neden öz değiştirme, niçin öz değiştirme? Dinleyicilere bakıyorum ve yaş ortalamasının 30 civarında olduğunu görüyorum. Dolayısıyla bir geçmişi değil; ileriye, geleceğe bakalım diyorum. Bundan evvel iğne, iplik yapamazken, şunu bunu yapamazken bunları yapıyoruz diyerek bir yere geldik. Bundan sonra acaba ne yapacağız; bundan sonra ne yapmamız icap eder?

Eğer Kartezyen düşünürsek; pragmatik düşünürsek, evvela bir hedefi tespit edip o hedefe giden yolları tespit etmek, programlamak, planlamak gerekiyor. Zannediyorum ki Devlet Planlama Teşkilatının da görevi budur ve sayın müsteşar yardımcısı da aramızda bulunuyorlar; kendisine de bazı mesajlar vereceğiz.

Hedefimiz nedir? Anlaşıldığına göre hedefimiz, 1986 veya 1985 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi salonlarında İktisadi

Kalkınma Vakfının —İKV— tertip etmiş olduğu bir toplantıda Sayın Başbakanın hitap ettiği; ayrıca Sayın Cumhurbaşkanımızın dinleyici olarak katıldığı, tüm parti liderlerinin konuştuğu, tüm sendika liderlerinin konuştuğu bir toplantıda; bir konsensüse varılmıştı: Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğuna gidecektir denmişti. Dolayısıyla bu bir hedeftir. Öyle bir hedef ki, herkes mutabık; bunda hiç çatlak ses çıkmadı. İşçi kesimi, işveren kesimi, özel sektör resmî sektör, devlet, hükümet herkes bu Ortak Pazara —Avrupa Ekonomik Topluluğuna— katılacağız, dedi. Demek ki, bizim yapısal değişikliğimizin o yönde olması lazım ve bunu ciddi olarak ele almamız lazım. Çünkü bu konsensüse herkes beraber, oybirliği ile varmıştır.

Ortak Pazar veya Avrupa Ekonomik Topluluğu dediğimiz bu topluluk nedir; buraya nasıl varacağız, nasıl kabul değiştireceğiz? Biliyorsunuz Devlet Bakanımız Sayın Tınaz Titiz'in Türkiye'de uygulamaya başladığı bir ardışık soru sorma metoduyla neticeye varma gibi bir sistemi vardır. Öyle görülüyor ki; sanayideki yapısal değişiklik üniversitedeki eğitim sistemine dahi dayanabiliyor ve esas problemler orda doğabiliyor; orda doğuyor demiyorlar, yani doğabiliyor; yani ilgisiz bir yerde doğabiliyor. Biz diyoruz ki Türkiye'deki vatandaşlar ve bizi temsil eden baskı grupları; cemiyetler, dernekler, sendikalar, hükümet, basın, herkes tek bir sesle «Biz Avrupa Ekonomik Topluluğuna gireceğiz» diyorlar ve bunun için hatta Devlet Planlama Teşkilatında böyle bir grup kuruluyor. Sayın müsteşar yardımcımız da bu grubun başında bulunuyor; üstelik bunun için ayrıca bir devlet bakanlığı kuruluyor; Devlet Bakanımız Sayın Ali Bozer bu işin başında bulunuyor.

Marmara Üniversitesinde doktora ve master grubu kuruluyor; 35 öğrenci seçilmiş; İktisat Fakültesini bitirmiş, iki lisan bilen öğrenciler seçilerek bu master programına alınıyorlar.

Peki; nedir bu Avrupa Ekonomik Top-

luluğu, biz girebilecekmiyiz; nasıl gireceğiz, nasıl hazırlanıyoruz, ne gibi bir yapısal değişikliğe ihtiyacımız var? Eğer istiyorsanız ve müsaade ederseniz; bana verilen zaman içinde —zamanımı belki biraz aşarak— bunu kendime göre izah etmeye, kendime izah etmeye çalışacağım. Kendime izah ederken burada bu konuyu tartışmaya açmak istiyorum.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ne demek? Avrupa Ekonomik Topluluğu liberal ekonomi demektir. Liberal ekonomi; yani serbest piyasa ekonomisi, rekabet ekonomisi demek. Acaba rekabet ekonomisi midir? Ben buna evet ve hayır diyeceğim. Bir tarafta rekabet ekonomisi, bir tarafta da mütemmim ekonomi; yani bir tarafta birtakım mallarla rekabet edeceksiniz; edebileceklerinize doğru gideceksiniz, bir kısmında da mütemmim olacaksınız; **complémentaire**, tamamlayıcı olacaksınız. Bizim Türkiye'mizde kurulmuş sanayiler var; bundan önceki hükümetlerin vermiş oldukları istikametlerde biz sanayiciler olarak ve kendi grubumuz olarak o istikamette montaj sanayii kurduk, ikame sanayii kurduk. Hatalı mıydık; hayır, hedef öyle gösterilmişti. Bize dendi ki, kapalı duvarlar arkasında biz öyle bir sanayi kuracağız ki; bu sanayi içerde içe dönük ve ithalatı ikame edici bir sanayi olacak; bizim dışarıyla rekabet etme şöyle dursun, evvela kendi içimizdeki problemlerimizi halledelim. O gün için bu doğrudu. O güne dönersek; o günün şartlarına dönersek, belki de en doğru karar oydu. Ben bu kararı eleştirmek için buraya gelmedim; eleştirmeyi yanıltır, doğrudur diye belirtmeye gelmedim. İleriye nasıl döneceğiz? Burada önemli bir talebe grubu olan genç arkadaşlarımızı görüyorum; bunlar ne yapacaklar, ileriye nasıl planlayacağız? Biraz bunu düşünelim diyorum isterseniz.

İki türlü sanayi vardır; hatta bacasız sanayi de vardır. Bacalı, bacasız, yani turizm sanayii olsun, servis sanayii olsun, —Çünkü servis de bir sanayi sektörüdür; o da kendine özgü bir sanayidir; turizm de kendine özgü bir sanayidir— üretim sanayii olsun;

o da birçok mal ve servis üretiyor. Bunların bir kısmıyla biz rekabet edebiliriz; bir kısmında ise rekabet edemeyiz. Dolayısıyla biraz selektif olmak lazım. Sayın müştəşar yardımcısı arkadaşımız beni bağışlasınlar; bize Devlet Planlama Teşkilatının yol göstermesi lazım.

Bize «Ben bu sanayileri, bunları rekabet edici sanayi şekline sokacağım» demesi lazım. «Bunlarda hiç rekabet edemeyeceğiz ve bunda size yardım etmeyeceğim» demelidir.

Mesela misal olarak elektronik sanayiini ele alalım. Elektronik sanayiinde biz uzun vadede selektif olarak rekabet edebilecek miyiz? Benim kanıma göre hayır. Benim kanıma göre Türkiye’de mevcut temeller, bu an için orta vadede bu sanayi sektöründe rekabet etmeye müsait değildir. Dolayısıyla biz hangi sektörlerde rekabet edeceğiz? Otomobil sektöründe; otomobil sektöründe rekabet edebilmek için şu miktarın altında imalat yapmamak lazım. Dolayısıyla bize yön gösterilecektir. Hangi sanayide rekabet etmek istiyorsanız; hiç olmazsa bunu Batı’daki miktar ve sermaye sistemine sokacaksınız.

Sermayeyi nereden bulacağız? Biraz önce sayın konuşmacı Nurullah Gezin Bey bize bunu izah ederek dediler ki; şirketlerin kendi kârlarıyla bu sermayelerini tamamlamaları mümkün değil. Mutlaka halka açılmaları icap eder. İstiyorsanız biraz şirketlerin —biraz potpuri yaparak— bu andaki strüktürlerini, yapısal durumlarını şöyle çabucak bir gözden geçirelim.

Türkiye’de şirketlerin en eskisi 35-40 seneliktir; öyle kabul edelim. Yani henüz hepsi birinci jenerasyondadır; bizimki dahil —1954 senesinde kurulmuştuk, propaganda-sını yapmayacağım ama 34 senelik bir şirkettir— birinci jenerasyondayız. Ben hâlâ kendimi genç görüyorum, hâlâ birinci jenerasyon olarak görüyorum. Henüz ölmeden bunu ikinci jenerasyona devretmeye niyetli değilim. İnsanlarda sevginin bir ölçüsü var mı; evet sevginin bir ölçüsü vardır. Sevginin

ölçüsü fedakârlıktır. Ben kendi kendime bakıyorum ve diyorum ki; benim en çok sevdiğim nedir? Uğrunda en büyük fedakârlığı yapabileceğim şeydir. Çocuklarım var, torunlarım var; acaba bu çocuklarımla torunlarım için ne veririm; hayatımı verir miyim? Bu anda şüphedeyim hani; açık açık kendime soruyorum —**mea culpa**— şüphedeyim. Acaba «sen öl, o yaşasın» derlerse oğlum için ben ölür müyüm? Şüphedeyim; hani belki ölürüm, Allah o günü göstermesin, belki de ölmem, kendimi düşünürüm. Hani insan yaşamak ister. Acaba en büyük fedakârlığı ne için yaparım diye sorduğunuzda; işim için yaparım diyebilirim. İşim için büyük fedakârlık yaparım; hatta hayatımı feda etmeye kadar gidebilirim diyebilirim.

Dolayısıyla çocuğumdan daha önemli olan bir şeyi acaba ben satabilir miyim? Satamam. Acaba siz; çocuğu olanlar size daha güzelini verelim; ortak olalım daha iyi bakacağız çocuğunuza, bir de üvey ana, üvey baba daha koyalım deseler kabul eder misiniz? Ben zannediyorum ki insanın doğası buna pek müsait değil. Birinci jenerasyonda şirketler tarihine baktığınız zaman; birinci jenerasyonda satılan şirketler pek azdı; yani arzu ile satılanlar. Müşkûlatla; yani mecburiyetle satılan şirketlerden bahsetmiyorum; genişleyen şirketlerden bahsetmiyorum. Yani doğurduğunuz bir şirketi, çocuğunuz gibi sevdiğiniz bir şirketi kolaylıkla satamazsınız. Ama ikinci jenerasyonda bunlar mutlaka genişleyecek ve halka açılacaktır.

Neden? Bugünkü şirketler her ne kadar anonim şirket gibi görünüyorsa da, 2-3 ortağın bir araya gelmesinden meydana gelmiş şirketlerdir ve bunlar bir birleriyle anlaşıyorlar, birbirlerini tamamlıyorlar. Birbirlerini tamamladıkları için de, bir araya gelmişler; bir anlaşma içinde bu şirketler uzun seneler devam ediyor. Ama 3 ortak düşünün; her birinin 2 çocuğu etti 6; onların karıları kocaları etti 21. Bu 3 ortağın dul kalan karıları, etti 15; onların yeni kocaları etti 18. 18 kişinin bir araya gelip aynı anlayışta bir birini tamam-

ılayıcı olabileceğini düşünür müsünüz? Olamaz, mümkün değildir. Olamayacağına göre parçalanmalar olacak ve bu parçalanmalar neticesi bu şirketler halka açılacaktır. Yeter ki o zamana kadar doğru dürüst bir sermaye piyasası olsun; şirketler şeffaf bilançooya kavuşsun. Şirketleri değerlendirecek; noter gibi müstakil, hiç kimseye bağımlı olmayan birtakım teşekküller bulunsun. Yönlendirecek; bankalara bağlı olan veya olmayan teşekküller bulunsun ve bunlar hakiki değerleriyle satılabilirsin.

Bugün hiçbir şirket hakiki değeriyle satılmıyor.

Mesela ben kendi şirketimizi ele alayım. Kesinlikle propaganda şeklinde anlamayın; son aldığımız işler, son satın aldığımız arsalar nazarı itibara alınırsa; biz ne yaparsak yapalım —Amerikan şirketi olsaydık— bizim hisse senetlerimizin değeri 5 misline veya 10 misline yükselecekti. Halbuki burada şirket hisse senetlerinin değeri verdiği temettü ile ölçülüyor, hakiki değerleriyle ölçülüyor.

Bu insanların zihinlerindeki bulanıklıktan ileri geliyor ve henüz buna alışmamış olmaktan ileri geliyor. Müsaade ederseniz bunu bir parantezle kapatacağım. Burada şirketlerin yapısal; finansal yapılarının değişmesi gereği üzerinde durmak istiyorum.

Şirketleri, işleri veya üretim türlerinikiye ayırıyorum; birincisi rekabet edebilecekler; rekabet edebilmek için 1. teknolojiyi elde etmek lazım, 2. parayı elde etmek lazım, 3. miktarları elde etmek lazım, 4. **management**'i elde etmek lazım.

Sayın Gezgin konuşmasında en sonunda bahsetti. Ama ilk üçünü söylerken, bir de Türkiye'de büyük bir eksiklik **management**'tir. Yani yönetim; yönetim zafiyetimiz var. Yönetimi iyi bilmiyoruz ve bunu da söylemek ayıp değildir. Biz iyi yönetici değiliz; çünkü yönetimde yeteneğimiz var ama tecrübemiz yeterli değil, bilgimiz yeterli değil. Dolayısıyla biz aynı zamanda eğer rekabet edebile-

cek sanayiler kurmak istiyorsak; ya Avrupa'daki benzer sanayilerle ortaklık kuracağız, oradan buraya sermaye ve menagment nakledeceğiz; teknoloji transfer edeceğiz ve burada onlarla rekabet edebilecek duruma geleceğiz.

Mütemmim sanayilerimiz var; yani tamamlayıcılar var. Yapısal değişiklikte o tamamlayıcı sanayiler üzerinde durmamız gerekir. Mesela bacasız sanayi dediğimiz turizm sanayi bir mütemmim sanayidir; bir tamamlayıcı —**complémentaire**— sanayidir. Bunun üzerine gideceğiz ve burda bizim Avrupa ile rekabet etmemiz çok kolaydır bence.

Bankacılık yapabiliriz; **off-shore** bankacılığı, mesela bir yoldur. Bu da bizim rekabet edebileceğimiz bir servis dalıdır.

Üçüncü olarak ne yapabiliriz? Tamamlayıcı; yani el emeği. Ancak burada mavi yakalı el emeğinden bahsetmiyorum; beyaz yakalı el emeği yüksek olan sanayiye yöneleceğiz. Mesela ağır ekipman imalatı sanayii. Benim kanıma göre Türkiye'de çok istikbali olan bir iştir. Neden istikbali vardır; çünkü detay mühendisliği Türkiye'de yapılıyor; **basic** mühendislik dışardan geliyor. Detay mühendisliği Türkiye'de yapılıyor ve her yapılan iş terzi usulü yapılan işlerdir. Dolayısıyla terzi usulü yapılan işleri Türkiye'de yapmak daima kârlı olacaktır; çünkü Batı dünyası bu konularda bizimle kolaylıkla rekabet edemeyecektir. Çünkü bizim işçiliğimiz ne de olsa emeğimizin değeri bir zaman içinde —bu zaman 10 sene olur 15 sene olur bilemiyorum— bir süre içinde ancak Avrupa'daki işçi ücretleri değerine erişir. Dolayısıyla bu aradaki uçurumdan istifade ederek, bu zaman süresi içinde biz rahatlıkla bu konularda rekabet edebiliriz.

Mavi yakalı tüm işlerde rekabet edebiliriz; çünkü Avrupalı artık beyaz yaka istiyor. Kendisi elini yağa bulamak istemiyor, pisliğe bulamak istemiyor, kaynak yapmak istemiyor; dizayn satmak istiyor. Acaba biz **software** sanayiinde de; yani **software** ser-



vis sanayiinde de rekabet edebilir miyiz? Evet; bir şartla, bir şartla: Üniversite eğitimi-mizin değişmesi şartıyla.

Nasıl değişsin diye soruyorsunuz —ku-sura bakmasın sayın hocalarım, bu benim kişisel görüşümdür ve kişisel olarak konu-şuyorum— diyorum ki; üniversite yüksek okul değildir, yüksek okul akademi değildir, lisans üniversite işi değildir. Bunlar birbirin-den farklıdır.

Üniversite; araştırma, geliştirme yapan; araştırma-geliştirmeye yönelik adam yetiştir-en, araştırmacı adam yetiştiren bir kuruluş-tur üniversite; ismi de budur.

Kolej; kolejyal iş yapan; yani insanların beraberce öğrendikleri, hoca ile beraber öğ-rendikleri bir yerdir. Yani sual sorma, cevap verme suretiyle yapılan bir şeydir. Yoksa yük-sek paralı bir okul kolej değildir, yüksek pa-ralı bir lise kolej değildir. Evvela kavram kar-gaşasından kurtulmak lazım.

Türkiye'ye ne lazım? Eğer Türkiye'ye yüksek teknoloji getirmek istiyorsak, evve-la eğitim sistemimizde bir yapısal değişik-lik lazım. Çünkü sanayimizde yapısal deği-şiklik istiyorsak; bu üniversiteden başlar ve istihdam edeceğimiz kişilerden başlar. Nasıl bir yapısal değişiklik; üniversiteyi üniversite yapmakla yapısal değişiklik; yani üniversite-yi bir araştırma kurumu haline getirmekle, üniversitede yüzbinlerce kişi yerine, belki on binlerce yada beş binlerce kişi ancak barın-dırmak suretiyle bu olabilir.

Peki gerisi ne olacak? Birkaç konferan-sında bulunduğum Sayın Tınaz Titiz'in teme-lini attığı ve Sayın Adnan Kahveci'nin sabah burada devamını getirdiği beceri kazanma kurslarıyla olacak.

Avrupa'da bir dükkâna gittiğiniz zaman görürsünüz; paket yapmak bir sanattır ve paket yapmak sadece bakarak öğrenilmez; tezgâhtarlık da öyle. Türkiye'de en çok ara-nan işçi türü overlokçudur ve overlokçu —açın Hürriyet gazetesini hep overlokçu araniyor der— aranır. Overlokçuluk nedir

acaba; overlokçuluk bir beceridir ve bu be-ceri 8 ayda kazanılır.

Kalıpçılık, stilistlik nedir; kalıpçılık ve stilistlik bir beceridir ve 12-14 ayda kazanı-lır. Dolayısıyla orta okullardan ve liselerden sonra, eğer planlayacaksak eğitim planla-masını da liberal ekonomiye geçiş planlama-sıyla beraber ve bizim liberal ekonomideki sanayi yapısal değişikliği ile beraber bunu planlamamız lazımdır kanaatindeyim. Bu da benim tamamen kişisel görüşümdür; dola-yısıyla kişisel olduğu için rahatlıkla söyleye-bilirim; kimseyi de ilzam etmez.

Ama her hangi bir şekilde biz bu yapısal değişikliği kendi endüstrimizde yapmak ist-iyorsak; eğer araştırma - geliştirmeçi bir ya-pısal değişiklik istiyorsak **software**'e önem vereceğiz ve kısa bir süre sonra Belçika'nın muayyen bir eyaletinin yaptığı gibi —o **soft-ware** yapısal değişikliği yaptı, **software** sa-tacağını söyledi ve o yönde bir üniversite kurdu— yapmalıyız.

Türkiye'de orta astsubay sınıfı endüs-tride mevcut değildir; yoktur. Ya işçi vardır ya mühendis vardır. İkisi arasında astsubay dediğimiz ve belkemiğini teşkil eden; yani sa-nayinin orta direği desek belki yanlış olabi-lir; fakat sanayii ayakta tutacak bu orta sı-nfı bulamıyoruz. Mühendis atölyeye inmek istemiyor, mühendis işin başına gitmek istemiyor; masa başında oturmak istiyor.

İşçi de başında kendinden yetişmiş bir kişi göremiyor. Dolayısıyla bu orta sınıfı ev-vela oturtmamız lazım. Sanayimizi ikiye ayır-mak lazım; biri tamamlayıcı sanayi, diğeri rekabet edebileceği sanayi. Şimdi rekabet edebilecek sanayide devletin bize yol göster-mesi lazım, Planlama Teşkilatının da bize yol göstermesi lazım.

Bize «Ben bu sanayii Türkiye'de bir sü-reyle azalan bir trendle koruyacağım» de-mesi lazım. «Şu sene; şu ilk 3 senede şu gümrük duvarlarını koyacağım, şu fonları koyacağım. 4'üncü senede bunu, 5'inci se-nede şunu yapacağım ve x senesinde de ta-

mamen rekabet edebilecek duruma geleceksiniz» demesi lazım. Bunu biz önceden biliyoruz ki; biz uzun vadeli bir planlama yapalım özel sektör olarak ve diyelim ki «Biz bu türde bir fabrika sahibiyiz» misal olarak söylüyorum; diyelim ki Türkiye’de döküm sanayiine önem verilecek. Benim bir döküm sanayim var; bu anda ben rekabet edemiyorum, bir yatırım yapmam icap eder. Yapayım mı yapmayayım mı? Ben ne kadar korunacağım; şimdi yatırımı yapsam bu yatırımı yeni yapmış olmam dolayısıyla bu anda rekabet etmem mümkün değil.

Beni ne kadar koruyacaksın?

Ben korumacılığa karşıyım. Kesinlikle korumacı bir devletçiliği; yani devlet korumasına karşı bir kişiyim. Ama mutlaka bir çocuğu büyüyünceye kadar mutlaka elinden tutacaksınız. 18 yaşına kadar elinden tutacağım, 18 yaşından sonra da seni bırakacağım diye bir plan verdiğiniz takdirde —veya 23 yaşına kadar— o zaman o çocuğun eğer kafası eriyorsa bir plan yapma ihtimali ve imkânı olur.

Dolayısıyla; özel sektörde bir yapısal değişiklik yapma imkânı verilebilmesi için, bizim de bunu tesadüflere bırakarak değil; planlı, programlı yapabilmemiz için evvela önümüzde planlı programlı bir hedefler silsilesinin çizilmesi ve bu hedefler silsilesine göre de; hangi konularda ne kadar korunacağız yada hiç korunmayacağız onun da bilinmesi lazım. Korunmak da şart değil. O zaman bazı sanayileri tamamen unutacağız. Bu da eğer; hükümet ve devlet politikasında bu sanayiler Türkiye’de olsa da olmasa da mevzuu var ise, zaten mesele kalmaz. Bunu biz tayin edecek değiliz; tenkit etmemiz de gerekmez.

Ben şunu söylemek istiyorum; eğer yüksek teknolojiye önem verilecekse —ki verilebilir— o zaman tedrisat sistemimizde; yani öğrenim sistemimizde bir yapısal değişiklik ister. Yok eğer yalnız mütemmim sanayilere yer verilecekse, bunu Türkiye’de yapmak daha kolaydır. Bazı sanayi dallarını tamamen

unutacağız; tamamlayıcı sanayi nedir, turizm sanayidir, ona gideceğiz. Tamamlayıcı sanayi nedir; dediğim gibi el emeği, emek-yoğun; emek-yoğun derken yalnız mavi yakalı emek-yoğun değil, beyaz yakalı emek-yoğun sanayidir, ona gideceğiz ve kendi fabrikalarımızı ona göre değiştireceğiz. Bu da bir zaman süresi ister. Yani ortak bulma, anlaşmalar yapma, hatta ve hatta fabrikayı kapatma; fabrika kapatmak da ayıp değildir. Bugün Almanya’da bize gelip de; gelin sizinle ortaklık yapalım diyen ve kendi fabrikalarını kapatmak isteyen emek-yoğun birçok fabrikalar vardır ve bunlar devasa şirketlerin yavru şirketleridir. Bunu göz önünde bulundurursak, bize de bir zaman tanınırsa bu zaman içinde bizim bilinçli olarak ve **management** mefhumunu da hesaba katarak, kendimize bir plan yapmamız lazım.

Ben şuna inanıyorum ki, biz bu planı kolaylıkla yapabiliriz.

Avrupa ile entegrasyonda bir süremiz var. Avrupa ile entegrasyon bir günde olacak değil. Liberal ekonomiye de bir günde geçilemez; mümkün değildir. Fakat bu süreyi çok iyi planlamamız lazım ve burda bizim bir mürşide; yol göstericiye, feneriyle bize yol gösterecek birine ihtiyacımız var. Zannediyorum ki bu «biri» devlettir.

Ben tekrar ediyorum; katı bir korumacılığa kesinlikle karşıyım, fakat azalan bir trendde selektif sanayiin korunmasına taraftarım ve bunun yapılması gerekir. Bunun yapılması vergi yoluyla olur, bazı sübvansiyonlar verme yoluyla olur. Türkiye’de mühendisliği korumak istiyorsanız; bu mühendislik **software**’ini —bu bir **software**’dir, **hardware** değil, bir hırdavat değil, bir beyin işidir— korumak isterseniz; bir süre içinde eğer mühendislik firmalarının Türkiye’de gelişmesini istiyor isek, ona göre bir plan ve program yapmak lazım ve ona göre gittikçe azalan bir trendle bir korumacılık yapmak gereği üzerinde duruyorum.

Yapısal değişikliğimizi biz sanayiciler

görüyoruz, korkmuyoruz. Ben şahsen kişisel olarak hiç korkmuyorum. Etüt ediyorum; ben derken kişisel olarak değil, şirket olarak etüt ediyoruz. Liberal ekonomi nedir, hangileriyle anlaşmalar yapabiliriz; hangi teknolojileri hangi fiyatla alabiliriz? Devlet bizi bu konularda ne kadar korur; orada karanlıkta- yız. Bugün koruyor yarın koruyacak mı; uzun vadeli bir program yok elimizde. 10 sene için- de devlet politikası nedir diye elimizde bir şey yok.

Ben hükümet politikalarından bahsetmi- yorum; hükümet politikaları geçici ve de- ğişici politiklardır. Ama bir devlet politikası vardır; yani hükümetler ne olursa olsun ön- görülmüş bazı konular vardır. Dediğim gibi bütün partiler bir konuda birleşmişlerdir ve «Devlet politikamız Ortak Pazara girmektir» demişlerdir. Doğrudur yanlıştır o bize düş- mez. Madem toptan böyle bir konsensüse varılmıştır, bizim sanayi olarak yapısal de- ğişikliğimizi de o yönde yapmamız icap eder.

21 dakika oldu Sayın Başkanım; bir da- kika aştım.

Teşekkür ederim efendim. (alkışlar)

**BAŞKAN :** Rica ederim.

**Çok teşekkürler Sayın Garih.**

**Şimdi Sayın Şinasi Ertan konuşacaklar- dır, buyurun.**

**ŞİNASİ ERTAN :** Teşekkür ederim Sa- yın Başkan.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin sayın mensupları, sa- yın davetliler; hepinize saygılarımı sunuyo- rum. Bu fırsatı bana verdiği için de Cemiyet yöneticilerine teşekkür ediyorum.

Sabah oturumu siyasî parti temsilcileri- mizle tabii çok renkli geçti. Aynı şekilde ilgi çekebiliyor muyuz; arkadaşlarımız çok güzel konuştular. En az ben kendim için biraz kuş- kuluyum; ama konuşmalarında haliyle eko-

nomik politikalardan söz ederken, ister iste- mez siyasî politikalara da değinmek gereki- yor. O bakımdan öncelikle birtakım görüşler serdedersen, bunun belli bir siyasî amaca yönelik olmadığını peşinen açıklamak iste- rim.

Nitekim konuma girerken; cumhuriyet tarihinden bu tarafa çok kısa —satır başı olarak— özetler yapmak istiyorum. Bunu ba- zı siyaset adamlarının bugünün faziletinden söz etmek isterken, geçmiş döneme ait yo- rumları şeklinde algılamayın. Benim ayırdı- ğım dönemler 1923-1950 dönemi; dünyanın askeri dehası Atatürk'ün başlattığı ekonomik hareket ki, o günkü imkânlar içerisinde be- nim kişisel kanaatime göre fevkalade başa- rılı olmuştur. Hatta 1973 senesinde zannedi- yorum; Türkiye Kimya Mühendisleri Odası- nın 50 nci yıl münasebetiyle Ankara'da ter- tiptediği bir kongre vardı; konuşmacıydım ve yaptığım araştırmalarda, özel teşebbüsün de hemen hemen —küçük ölçekli işletmeler ama— ekonomideki yerinin devlet kadar ol- duğunu tespit etmiştim rakamsal olarak. Ya- ni çok ilginç ve o günün koşulları altında ba- şarılı bir dönem.

Ondan sonra 1950 ve 1962 dönemi daha liberal görüşlü, özel teşebbüse ağırlık veren bir felsefeyle çok partili dönemin başlangıcı. Gerçekten özel teşebbüs hevesinin ve yatırım hevesinin ilk şahlanış yılları. Ama yine itiraf edeyim ki, o yıllarda da devletin ekonomi- deki payı büyümeye devam ediyor. İstedığınız kadar liberal bir ekonomi deyin; özel sek- törcü bir ekonomi deyin, karma ekonomi de- yin; özel sektörcü bir ekonomi deyin, karma ekonomi deyin; devlet o yıllarda da ağırlıklı olarak ekonominin içine girmiş ve 1957 yılı- dan sonra başlayan sıkıntılar; 1961 Anaya- sası ve o Anayasadan sonra bir koalisyon dönemi. Yıllardan beri meslek teşekküllerinde de görevli olduğum için, o dönemleri kendi- me göre; kendi değerlendirmeme göre dik- katli izlemeye çalıştım. Türkiye'nin en istik- rarlı, en hızlı; enflasyonun en düşük olduğu kalkınma dönemleri. Birinci plan yılı, ikinci plan yılına kadar. Kalkınma hızları 8'ler mer-

tebesinde, enflasyon 10'un altında. Yani yüzde 8 kalkınma hızıyla toplum düşük enflasyonla; hem de bir koalisyon yönetiminde nasıl oluyor da yaşayabiliyor; lütfen birinci ikinci beş yıllık plan dönemlerine eğer —içimizde mutlaka çok iyi bilenler vardır elbette— ilgi duyanlar varsa; bunları tespit edebilirler.

1970 senesinde sıkıntıya giren bir ekonomi var. Niçin sıkıntıya giriyoruz, onu belirtmeye çalışacağım biraz sonra; 1970 yılında ve o günün koşulları altında yapılan başarılı bir devalüasyon. Birtakım ara rejimler; 1971 yılında döviz bolluğu nedeniyle, dövizlerin enflasyonu körüklediği iddialarının aşağı yukarı bütün gazete sayfaları arasında, bütün sözcülerimizin ağızlarında kol gezdiği dönemler ve birinci petrol şoku, siyasal kargaşa dönemi. İkinci petrol şoku ve bir manada tabii biz tüccarlar ve sanayicilerin ifadeyle iflas dönemi.

O dönemi de 1963 ile 1980 yılı olarak değerlendiriyorum.

1980 yılının 24 Ocak'ında —hiç tereddüt-süz; bunu ekonomi tarihçileri fevkalade iyi yazacaklardır— siyasal rejimlerimize uygun kurallarla ilk kez uygulanan bir yeni dönem. Sabahki oturumlarda bazı konuşmacılar o dönemin IMF'nin dikte ettiği dönem olduğunu söylerler ama, açınız TÜSiAD'nın bütün raporlarını, açınız odaların bütün raporlarını; uygulamaların hiç birisi yeni uygulamalar değildi; hepsi bilinen uygulamalardı. Bar bar bağırıldı 1960'lı yıllarda, 1970'li yıllarda da; ama nedense çok disiplinli bir ekonomi, çok korumacılığı öncelik alan bir ekonomik model benimsendiği için, 24 Ocak'lara kadar geldik.

24 Ocak ilk yıllarında fevkalade başarılı oldu. Enflasyon hızlı biçimde aşağı çekildi. Hedef aldığı ekonomideki istikrarı sağlama ve dışa açılma olguları hakikaten çarpıcı bir şekilde yaşandı. Enflasyon —hepiniz hatırlayacaksınız— yüzde 30'lu rakamlara kadar geriledi. Onu takip eden yeni demokratik dönem ve Sayın Özal Hükümetinin 24 Ocak ka-

rarlarını daha da genişleten, daha da serbestleştiren, daha da liberal bir ekonomik politika dönemi başladı.

Rakamlarla gittiğimiz zaman; elde edilen başarıları küçümsemek mümkün değildir. İhracatın nereden nereye çıktığını, üretimin nereden nereye çıktığını, döviz girdilerinin nerden nereye kadar yükseldiğini hep bunları rakamlar olarak —burada çok konuşulduğu için tekrarlamak istemiyorum— vermek istemiyorum da; biraz evvel belirttiğim gibi Türkiye'nin en büyük talihsizliği, daima siyasî kadrolar ve tabii siyasî kadroların emrinde çalıştığı için bürokrat kadrolar; Türkiye'nin kaynaklarını, Türkiye'nin imkânlarını, Türkiye'nin koşullarını iyi değerlendiremedikleri için; daima ifrat ve tefrit içerisinde yanlış kararlar almışlardır.

Örneğin; son 4 yıllık dönemin bana göre en büyük hatası, Türkiye'nin doğal kaynaklarını, Türkiye'nin ulusal kaynaklarını; tasarruflarını, Türkiye'nin borçlanma limitlerini iyi hesaplayamadıkları için; daha doğrusu bunu bir otomobile benzetirsek; arabanın süratini iyi tespit edemedikleri için, mevcut yol yapısına göre veya isterseniz 5000 metrelik bir koşunun nasıl koşulacağı; hangi tempoda koşulacağını —eğer 400 metre koşar gibi 5000 metreyi koşmaya kalktığınızda tıkanacağınız gibi —hesaplamadan 1988 yılı 4 Şubat kararlarına kadar gelebilirsiniz.

Bence Türkiye'de ölçüler daima yanlış tutulmuştur; Türkiye'nin imkânları yanlış kullanılmıştır. Ne olurdu biraz daha yavaş kalkınma olsaydı —ben aksini söylüyorum— belki bugün ulaştığımız rakamlara daha uzun yıllar sonra ulaşırdık ama, Türkiye'de istikrar; hem siyasî istikrar hem ekonomik istikrar çok daha başarılı olurdu. Ben diyorum ki, politikacılar eğer iktidara talip oldukları zaman Türkiye'nin meselelerinin çözülmesinin kolay olmadığını; Türkiye'nin çetin sorunlarla karşı karşıya olduğunu, fedakârlık gerekeceğini —toplumsal veya birtakım özel fedakârlıklar— açık açık söyleyerek iktidara gelebilseler; benim kanaatimce Türkiye'nin kal-



kınmaması için, Türkiye'nin istikrarlı bir ülke olmaması için hiçbir sebep yoktur.

Bugün ulaştığımız noktada —şöyle satır başları olarak— hızlı bir değişme olduğunu söyleyebilirim; yapısal değişme olduğunu söyleyebilirim; dışa açılma nedeniyle. Her şeyden evvel işletmelerimiz dünyada ne olup bitiyor, dünyadaki kalite sorunu nedir; sanayideki ölçekler nedir, teknoloji nedir; zannediyorum ki bunu pek çoğumuz büyük bir beceri ile öğrenebildi ve pek çoğumuz büyük bir beceriyle de uygulamaya koydu.

Ben iddia ediyorum ki, Türkiye'nin pek çok sorunları arasında —Sayın Garip ve Sayın Gezgin de değindiler— **management** önemli bir sorundur. En az devlet politikaları, hükümet politikaları kadar önemli bir sorundur.

Çünkü aynı iş kollarında sermayesi milyarlarca liraya yükselip, elde ettiğimiz kârın üçte biri, dörtte birini edemeyen ve bizden büyük fabrikalar da var. Onun için **management** bu yapı değişikliğinde bence bir hayli sorunun haline gelmiştir. Türkiye'nin bunu halledemedi, gerçek anlamda bir yapı değişikliğine ulaşması benim kanaatime göre mümkün değildir.

Uygulanan politikalar sonucu ben kendi işyerimle bağlı bir insan değilim; genelde zaten oda görevim itibarıyla Türkiye'nin meseleleriyle meşgulüm. Benim mutluluğum hiçbir şey ifade etmez; ama Türkiye'de bugün büyük sıkıntılar vardır. Onu şöyle ifade etmek istiyorum: Mutlulukların ve mutsuzlukların iç içe olduğu, başarıların ve başarısızlıkların iç içe olduğu böyle bir dönem ben hatırlamıyorum. Birtakım şirketlerin kârları acayip derecede tatminkâr, birtakım şirketler —fevkalade iyi niyetli oldukları ve **management** hatası da olmadığı halde— fevkalade sıkıntılı durumda. Bunun en büyük nedeni, şirketlerin pek çoğunda 24 Ocak; daha doğrusu 1 Temmuz bankacılığından sonra paranın gerçek değeriyle satılması döneminin başlamasıyla; daha önce öz kaynak-dış kaynak dengeleri bozuk olan şirketlerin bu

gelen yeni döneme uyum sağlayamamaları veya şirketlerine ne oranda yeni sermaye katmaları gerektiğinde isabetli karar alamamaları olmuştur.

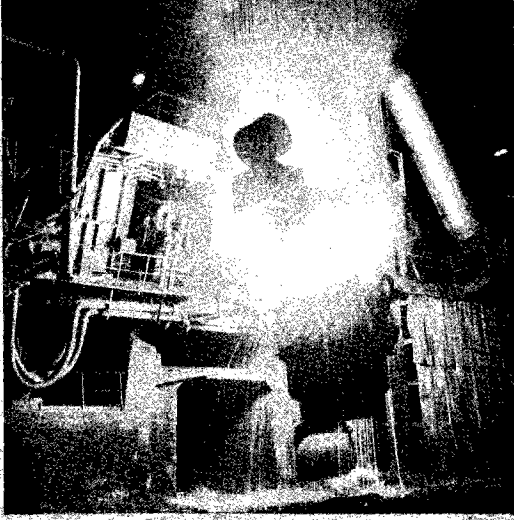
Şirket sermayesinin artırılması gerekmiştir; ama dozu yanlış seçilmiştir ve yetmemiştir ve bir anda verilen paralar, konulan paralar kaybolmuş gitmiştir. Şimdi böyle enteresan bir dönem yaşanıyor. Sabahki ifadeler biraz siyasal içerikli ifadeler olabilir; sanayi mi korunuyor, sanayici mi korunuyor onu bilmiyorum. Ama bildiğim bir tek şey var; Türkiye'de yatırımlar devam ediyor; devam ediyor ama devam eden yatırımlar darboğaz giderici, modernizasyon yatırımları; yeni birtakım teknolojik yatırımlardır.

Ben sizlere belli bir boyutta yatırım yaptığımı söylemiştim. Türkiye öyle bir istikrarsız döneme yeniden geldi ki; yani hakikaten senelerden beri istikrar aramaktan, istikrar demekten sabrımız tükendi.

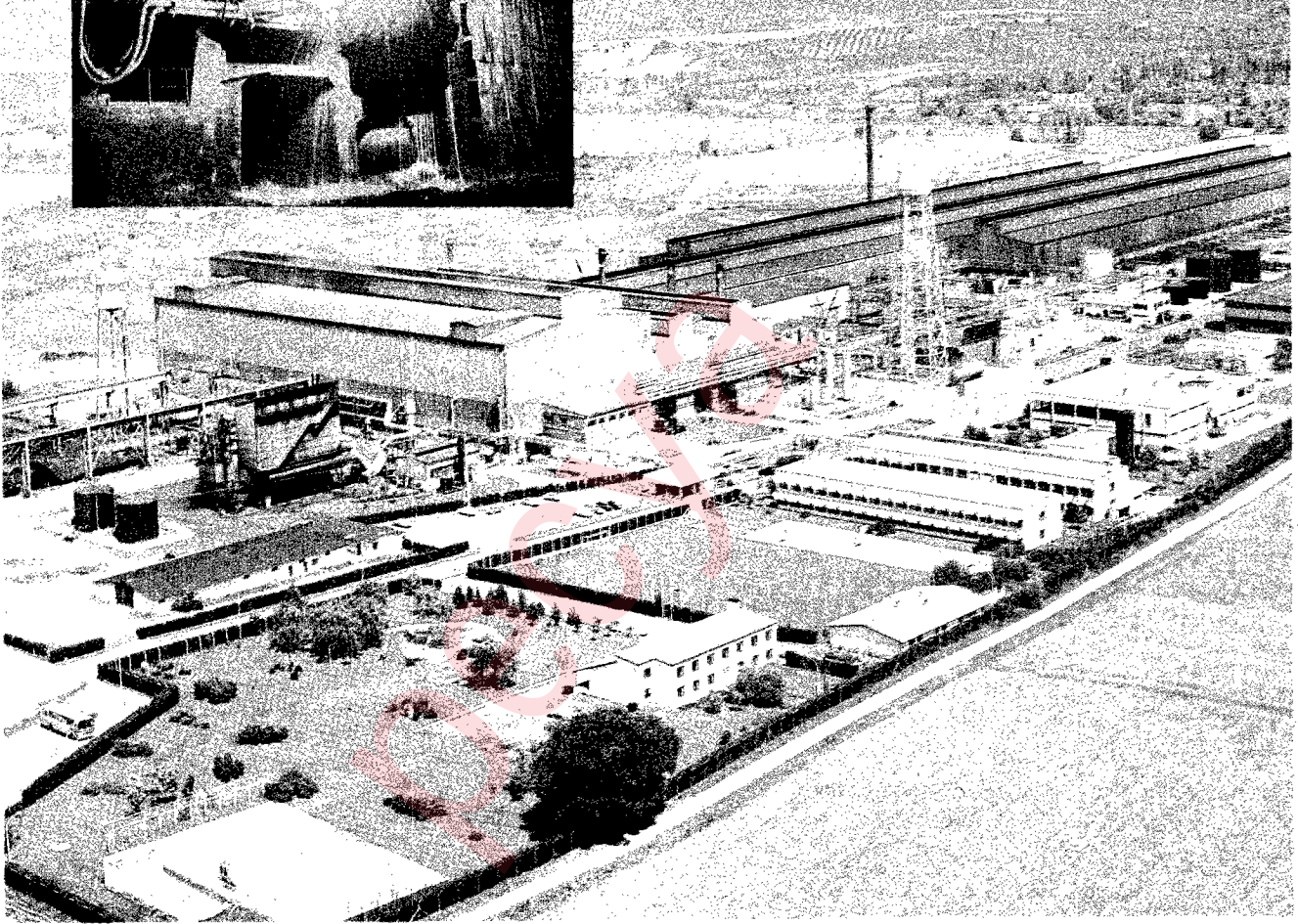
Çünkü, önümüzdeki günlerin ne getireceği hakkında kanaat sahibi değilim; yani, kötü mü olacak, iyi mi olacak bilemiyoruz. Yeni bir resesyonun hangi etkiyle bizi karşılayacağını bilemediğimiz için, iyi yatırım yapamıyoruz.

Mensup olduğum iş kolunda, 1979'dan beri komple bir yatırım yapılmamıştır. Daha pek çok iş kollarında komple bir yeni teknolojik yatırım yapılmamıştır. O bakımdan, 1984 sonrası, bu çılgın faiz döneminde yeni yatırımların yapılamaması, bizim özlediğimiz manada bir yapı değişikliğini ciddi olarak önleyeceğini ve gelecekte daha büyük sorunları beraberinde getireceğini açıkça söyleyebilirim.

1983'te mevcut kapasitelerin yüzde 60'ını ancak kullanan kendi iş kolumuz, bugün kapasitelerini, Doğu'daki bazı fabrikalar hariç tutulursa, yüzde yüzün, yani teorik kapasitelerinin yüzde yüzün üstünde teknolojik yatırımlarda kullanılabilir hale gelmiştir ve milyarlarca ton da ithalat yapılmaktadır. Hepimiz, yeni bir yerli üretim ünitesi yaratmak için cır-



*“Ağır  
Sanayimizin  
Temel  
Taşı”*



**ASIL ÇELİK**

**Yüksek vasıflı ve alaşımlı çelikler üretir**



Thyssen Edelstahlwerke A.G. (TEW) lisansı ile üretilir.

Genel Müdürlük: Büyükdere Cad. 121/6-7 Gayrettepe-İstanbul Tel: 1675560 (5 hat)-1675965 Tlx: 26101 ACEL TR  
Fabrika: Gemiç Köyü Mevkii, Orhangazi-Bursa Tel: 9-2561/1343, 1344, 1388 Tlx: 32104 ASIL TR

ALUMİNYUM ve ZAMAK ALÇAK, YÜKSEK BASINÇLI DÖKÜM PARÇALARI İMALATINDA

**LİDER**

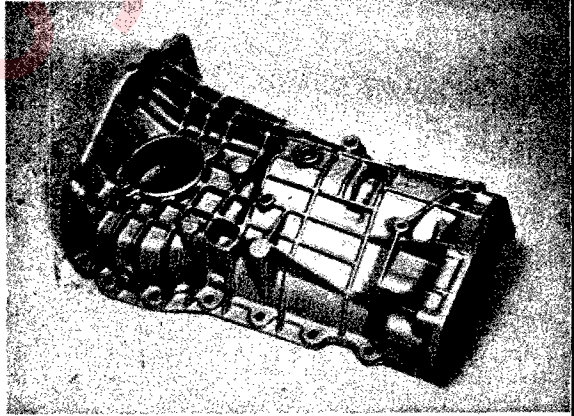
**ELBA**

Low and high pressure die casting for aluminium and zinc alloys.



Otomotiv  
Beyaz eşya  
Elektronik  
Tarım aletleri parça dökümlerinde  
güçlü kuruluş.

Parts for automotive industries, laundry  
machines, ovens refrigerators electronic  
industry and agriculture industries



ELBA BİR

KURULUŞUDUR

ELBA IS A COMPANY OF

GROUP

**ELBA**

Mareşal Fevzi Çakmak Cad. No 39  
KARTAL-MALTEPE- İSTANBUL

TEL: 3522915-18  
TLX: 24449 Ema Tr



pınıyoruz; asla mümkün değildir. Bunu yapan, mutlak bir maceraya sürüklenir. Yalnız bizim iş kolu, ki kârlı olduğu halde yapılamaz diyorum, nerede kalmış ki diğer iş kollarında biraz daha teknolojisi gelişmiş ve pazarda büyük mücadele yapılması gereken konularda yeni yatırımlar yapılabilsin; bu, fevkalade zordur. Eğer, bunu becerebilen varsa, gerçekten takdir etmek lazımdır, tebrik etmek lazımdır. Beni, gelecek için en büyük endişeye sevk eden husus budur.

Yine, yapısal değişme sırasında gözden kaçan en önemli hususlardan bir tanesi, bu liberal ekonomik modelin esprisi altında dünyada olup bitenlerden habersiz kalışımız.

Bugün kapitalizmin beşiği sayılan, bugün zenginliğiyle dünyayı besleyecek kadar, gerek askerî, gerekse ekonomik sahada, Amerika'da kendi ekonomisini korumak için alınan tedbirleri hepiniz çok iyi biliyorsunuz yıllardan beri Japonya'nın ne kadar taassup içinde olduğunu bu konuda biliyorsunuz.

Birtakım sosyalist ülkelerin maliyet faktörlerini düşünmeden, sırf döviz kazanmak için maliyetlerinin altında satış yaptığını biliyorsunuz. Hatta, bugün kendi iş kolumda, Güneydoğu'da Irak'ın savaş dolayısıyla dövize ihtiyacı var; Batı dünyası fiyatlarının yarısına mal sattığını biz biliyoruz. Bu mallar, yol geçen hanı gibi Türkiye'ye giriyor. Aslında, Türkiye'de yarına büyük istihdam yaratacak, yarına büyük üretim yaratacak yeni yatırımlar yapılmasını engelliyor; yani, dampinge karşı kesinlikle bir koruma yok.

Bunun aksi başka bir şey daha var; kartelleşmeye karşı da kesin bir koruma yok; çünkü, uygulanan modelin doğal bir sonucu, maalesef, yatırımlarda fırsat eşitliği kalmamıştır. Biraz evvel belirttiğim gibi, yatırımlar yapılamaz diyorum. Bir miktar yatırım yapılabilirse, onu bugünkü koşullar altında mali bünyeleri kuvvetli firmalar yapmaya devam ediyor. Tabii ki belli firmaların yatırım yapmaya devam etmesi, kartelleşme olayını ister istemez daha da güçlendirecek bir olay olacaktır. Oysa, liberal ekonominin temel

kaidesi rekabettir. Ben, rekabet ortamının olmadığı bir ülkede, liberal bir ekonomik modelin nasıl uygulanabildiğini, yahut da uygulanırsa nasıl sonuçlar verebileceğini görüyorum.

Peki, liberal ekonomiye karşı mısınız diyeceksiniz; asla karşı değiliz; ama, her aracın, onu koruması için birtakım manivelâları vardır. Bu manivelâlar Türkiye'de kesinlikle akıllı olarak kullanılmıyor. Örneğin: Lüks ithalat yapılıyor dediğimiz zaman, bize söylenen sadece kozmetiğe şu kadar, muza bu kadar —25-50 milyon dolardır— deniyor. Bence lüks ithalat bu değil. Viski de gelsin, muz da gelsin; 50-100 milyon dolar da verebiliriz. Turizmde iddialı bir ülke için bunlar asla fazla bir rakam değildir. Türkiye'de asıl, milyonlarca lüks ithalat, Türkiye'de üretilen ve yeterli kapasite olan birçok millî sanayi kollarımız için yapılmaktadır. Avrupa Topluluğunun üretim fazlası malları ki, bunlar ne fiyat olursa olsun, Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından satılır, tıpkı sosyalist ülkeler gibi, bunlar sanki rekabet ortamını yaratacakmış gibi, bu sefer tam ifrat ve tefrit —yıllardan beri Türkiye'nin kaderi hep budur— bu defa Türkiye'deki maliyetlerin altında Türkiye'ye gıda maddesi sokuluyor veya buna benzer birtakım diğer sanayi malları sokuluyor.

Ben diyorum ki kısaca: Türkiye'nin sıkıntılarını iyi bilmek lazımdır. Türkiye'nin yönetimine talip olurken, gerçekleri açık ve seçik bir şekilde topluma söylemek lazımdır. Siyasî partiler, iktidara geldikten sonra da, inandıkları ve devlet politikası olan hususlarda, eğer 5 sene sonra bile iktidardan düşeceklerini bilseler, buna inansalar, taviz vermeden toplum yararına fedakârlık yapmaları lazımdır. İşte, en son 1987'nin «üç seçim» diye tarif edilen yılında neler yapıldığını, Sayın Başbakanımız açık ve seçik bir şekilde ortaya koyduğunu, 1987'de seçim politikasını uyguladığımız için ekonomide bu dengelerin bozulduğunu belirttiler. 55 milyonun mukadderatıyla bence bu şekilde oynamak hiç doğru bir hareket değildir. Şimdi biz bunu çok



İyi bildiğimiz için, hep seçim koşturuyoruz. Eğer ufukta seçim varsa, kendimize göre yatırımlarımızı ve üretim ve satış politikalarımızı ayarlıyoruz. Hesabımız şudur: Ekimde seçim vardır. Ekimde seçim olduğuna göre, herhalde daha yumuşak bir trendle ekim seçimlerine gidilecektir. Mahallî seçimlerdir, her mahallî idare bir ayrı devlet gibi; bugünkü kaynakları biliyorsunuz, birçok kanunlarla sağlandı. Birtakım yatırımlar, birtakım tavizler devam edecektir; ama, o mahallî seçimlerden sonra, bugünkü siyasî kadro iş başında kalacak —ki 5 sene için seçildi— o zaman nasıl kemerlerin sıkılacağını, nasıl birtakım işletmelerin patır patır döküleceğini inşallah görmeyelim diyorum ben; bunu temenni etmeyelim diyorum. İstikrar arıyoruz, denge arıyoruz; mahallî ve ekonomik politikalarda disiplin arıyoruz; çünkü, bu disiplin kalmadı.

Hepinize saygılar sunarım efendim. (Alışlar)

**BAŞKAN :** Çok teşekkür ederim Sayın Ertan.

**Buyurun Sayın Koçman.**

**ALİ KOÇMAN :** Sayın Başkan, benden önceki değerli konuşmacı arkadaşlarımın sözlerinden de zaman zaman esinlenerek bazı şeyler söylemek imkânı bulacağım için, kendimi şanslı addediyorum.

Türk sanayinin geçmişi ve kuruluşu hakkında çok kısa aralıklarla tekrara düşmek değil, fakat bazı noktalara temas etmek ihtiyacındayım. Bazı noktaların, bundan sonraki değerlendirmeleri de yapmak bakımından, fevkalade iyi bilinmesi ve hiç unutulmaması gerektiği kanaatindeyim.

Bu değerlendirmelerin sanayi açısından, dolayısıyla genelde ekonomik açıdan, ama her zaman olduğu gibi siyasetle iltisaklı olarak değerlendirilmesi de söz konusu olabilir.

Birincisi, 1930'lerden sonra temel sanayinin kurulabilmesi, temel ihtiyaçların giderilmesi maksadıyla; Atatürk dönemindeki yapılan planlar ve sanayinin kuruluşu hadisesi; üzerinde önemle durulması gereken noktadır. Bir siyasî ekonomik tercih; yani sosyalist bir modele yöneliş değil, bir ihtiyaçtan doğan hadisedir; iyi bilinmesi ve altının çizilmesinde fayda vardır.

İkinci Dünya Harbine girmeme hadisesinden hemen sonra, İkinci Dünya Harbini takip eden konjonktürün, 1952 Kore konjonktürüne kadar Türkiye tarafından değerlendirilememiş olması bir kayıptır.

1946'da başlayan çok partili siyasî hayatın, 1950'de bir iktidar değişikliğinden sonra, bir yeni dönem; ama, bir şeyler yapmaya çalışan, fakat fazla plana ve bilgiye dayanmayan, belirli bir yatırım politikası olmadan yapılan israf ve harcamaların ortaya çıkardığı bir tablo; 1952 Kore konjonktürüne rağmen iyi bilinmelidir.

1955'lerden sonra ekonominin bir darboğaza değil, bir duvar dibine doğru yönelmesi; nihayet 1958 ekonomik operasyonunu gerçekleştirme zorunluluğunun ortaya çıkması ve o zamanın tabirleriyle iğneden ipliğe Türkiye'de hiçbir şeyin üretilmediğinin farkına varılması hadisesi var.

Yine, araya bir siyasî ağırlıklı operasyon giriyor; 27 Mayıs olayı. Planlama Teşkilatının kurulması ve biraz daha planlı programlı hareket etme ihtiyacının ortaya gelmesi ile 1965'ten sonra ortaya çıkan ikame sanayinin kurulması hadisesi; yani, iğneden ipliğe hiçbir şey üretemeyen Türkiye'nin, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için her şeyi üretebilir hale gelmesi politikasının planlanması.

1965'te bir yeni siyasî iktidar olayı da yaşanıyor. Onun verdiği bir dinamizm de var ve tahminlerin hilafına, planlama anlayışından fazla uzaklaşmadan, içerideki ve dışarıdaki gayet yumuşak konjonktürü de iyi değerlendirilerek ikame sanayinin başarıyla kurulması hadisesi var.

Bu dönemde, yine bilmemekten yapılmış olan veya tercih olarak yapılmış olan mümkündür. Şimdi değerlendirebildiğimiz, o zaman göremediğimiz bazı hatalar var. Önemli dış kaynakların, içerideki yumuşak atmosferi muhafaza edebilmek için sübvansiyon olarak kullanılması; yatırıma yönelmemesi, yöneltmemesi ve sübvansiyon olarak kullanılması ve dış borçların yatırımlarda kullanılan kaynaklardan çok, iç sübvansiyonda kullanılan kaynaklar halinde birikmesi ve dolayısıyla dış tediye blançosunun açılmaz şekilde tıkanması hadisesi var.

Tabii 1970'deki ekonomik operasyonu buna dahil etmiyorum; çünkü, 1970'deki ekonomik operasyon (Ağustos Operasyonu) cumhuriyet tarihinin en başarılı ekonomik operasyonlarından birisi; bir iflasın ilanı olarak değil, gelişen ve büyüyen bir Türkiye'nin o tarihteki konjonktürel durum dikkate alınarak yapmış olduğu bir operasyon; ama, 1970'lerden sonra durum tamamen tersine gelişme gösteriyor. Türkiye'nin esas belini büken, yani iflas etme noktasına gelme hadisesinde çok önemli bir faktör olan petrol krizi; petrol faturalarının, Türkiye'nin zaten çok üzerinde durmadığı dış tediye blançosunu, bütün bütün iflas ettirmesi ve Türkiye'nin artık ekonomisini finanse edemez hale düşmesi ve yine cumhuriyet döneminin en çalkantılı, en istikrarsız siyasî dönemlerden birini 1975 ve 1980 arasında yaşamak mecburiyetinde kalmış olması hadisesi, 24 Ocak getiriyor.

24 Ocak kararları, bir tercih olarak, bir siyasî veya ekonomik tercih olarak alınmış kararlar değildir. Daha önceki senelerde, defalarca alınmaya teşebbüs edilen, yarım-yamalak alınan hiç alınmayan veya alınmaya cesaret edilemeyen veya siyasî nedenlerle ertelenen çok klasik, IMF reçetelerine dayanan bildiğimiz istikrar tedbirleridir.

24 Ocak kararlarının bir siyasî felsefe ile birleşip iktidar olması ve ondan sonra ekonomik kararların —yanlış veya doğruları tartışılabilir— bir güç olarak yürürlüğe girmesi, yine 1983 genel seçimlerinden sonradır.

24 Ocak kararlarının, aslında Ağustos 1970 kararlarından, 1958 Ağustos kararlarından ve sonra alınmaya çalışılan millî kararlardan 1979 Şubatı veya 1979 Haziranı gibi kararlardan aslında hiçbir farkı yoktur; çok daha acı sonuçlar doğurmuştur; çünkü, daha geç alınmış kararlardır.

Bunun, bir siyasî görüşle birlikte, liberal ekonomi veya çok partili —bugünkü gazetelerde hükümet sözcüsünün zannediyorum, «Biz liberal değiliz» diyor— yahut da bir serbest piyasa ekonomisine geçiş hadisesi, hukukî altyapısı siyasî güçle birleşerek, Türkiye'de 1983 seçimlerinden sonra çok ciddi bir uygulama, tahminleri aşan ve trendleri aşan çok ciddi bir uygulama haline dönüştürülmeye çalışılmıştır; bilinçli olarak.

İşte, o politikanın içerisinde ikame sanayi modeline alışmış olduğumuz —bizim manada— sanayide yatırım yapma hadisesi yoktur; temelinden yoktur. Modelin içerisinde, bilakis ithalatın mümkün olduğu kadar libere edilmesi ve genişletilmesi, Türkiye'de üretilen mallar dahil, her türlü malın Türkiye'ye serbestçe sokulabilir olması hedeflenmektedir. Bu, aslında Türkiye'nin dış borçlarını artıran, büyüten bir politikadır; ama, ithalatınızı serbestleştirmedikçe ve ithalatınızı serbestleştirme niyetinizi açıkça ortaya koymadıkça, dış ülkelerdeki finans kaynaklarıyla, yani açığınızı kapatmak için birlikte çalışmak mecburiyetinde olduğumuz, bir parça da muhtaç olduğumuz dış kaynaklar ile bir diyalog kurmak mümkün değildir; çünkü, dış finans ve ekonomik güçler, Türkiye'nin hep ağılayarak, hep sızlanarak, aslında ilan ettiğinden ve gösterdiğinden daha zengin ülke olduğu kanaatine varmışlardır. Bu, resmî toplantılarda ve belgelerde Türkiye'ye açıkça söylemişlerdir. Özellikle Türkiye'deki kişisel gelirlerin resmî belgelerin çok üzerinde olduğunu, devletin güçsüz ve borç içerisinde olmasının hiçbir kıymet ifade etmediğini; bütün mesele, bu değer Türk ekonomisinin içerisinde kullanılabile hale gelmesi, maharetinin gösterilmesi gerektiğini açıkça ifade etmişlerdir. Bu son

AET müzakerelerinde dahi, bu hadise geçerliyi. Geçmiş yıllarda OECD ile yapılan vaat anlaşmalarında önümüze konmuş olan bir iddiadır. Artık o şeye muhtaç değiliz; ama, konmuş olan bir iddiadır ve sadece Türkiye'nin kendi standartlarını değiştirmekte ısrar eden ve kendi yapısal görünümünü Avrupa Topluluğuna ve Avrupalılara ve yabancılara kabul ettirmek niyetinde olan ve bu niyetinden hiç vazgeçmeyen bir ülke olduğu iddiasını ısrarla muhafaza etmişlerdir. Türkiye'nin AET'ye tam üye olma konusunda kesin kararlılığını, bütün kesimleriyle birlikte ortaya koyduğu doğrudur. Hedef, AET'ye üye olmaktır.

Şimdi, bunun eski tabiriyle mefhumu muhalifi olan bir soru daha sormak lazım; AET'nin hedefi, Türkiye'yi üye olarak bünyesine almak mıdır; AET'nin bugün politikasını oluşturan kişiler ve yarın politikasını oluşturacak olan kişiler, Türkiye'yi bir AET ülkesi olarak görmek temayülünde midirler?

En azından, 1963 senesinde Ankara anlaşmasını yapmak için Türkiye'ye gelen ve bu anlaşmayı imzalayan yabancılar, 1983'te, 1993'te aynı görüşte miydiler veya aynı görüşte mi olacaklardır?

Ben, —hep sorunları olan bir Türkiye'yi AET'ye üye yapma konusunda tereddüt içerisinde olacaktır denmiştir— bu görüşe fazla katılmıyorum. Ben, ekonomik bakımdan güçlü olan bir Türkiye'nin, AET ülkeleri tarafından kabul edilme şansının daha zor olabileceği ve daha güç olduğu kanaatini taşıyorum. Türkiye'deki nüfus artış hızını, Türkiye'nin ziraî üretim potansiyelini ve Türkiye'nin artık yaşanıyor dediğimiz ve yatırımlar yapılmıyor dediğimiz mevcut sanayiyle yarıttığı mucizeleri dikkate alındığında —ki, bütün bu gerçekler yabancılar tarafından bizden çok daha iyi, çok daha bilimsel olarak bilinmektedir— Türkiye'yi, bugün Avrupa'da birlikte yaşadıkları Türk nüfusun ve bazı standartlarını dikkate aldıklarında, Türkiye'yi AET konusunda, tam üye olma konusunda pek istekli olabileceklerini, sadece bugün için değil, ileriki yıllarda da tahmin etmediğimi

ve Türkiye'nin AET'ye tam üyeliğine yakın bir anlaşmalar manzumesi içerisinde tutulmaya çalışılacağını ve tam üyelik hadisesinin önümüzdeki 25 yıl içerisinde cereyan etmesinin pek mümkün olmadığı kanaatini taşıdığımı açıkça ifade etmekte hiçbir mahzur görmüyorum; tartışmaya da hazırım.

Biraz evvel de ifade ettiğim gibi, sanayinin alışmış olduğumuz ikame modeli sanayi şeklinde yeniden teşvik görmesi mümkün değildir. Bu, sadece mevcut hükümetin politikası olarak değil, fakat müstakbel hükümetlerin politikası olarak da bence mümkün değildir. Müstakbel hükümetler, müstakbel iktidarlar, siyasî partiler, elbette siyasî tercihlerine göre birtakım değişiklikler yapacaklardır; ama, temel politikada önemli değişiklikler yapma şansları olabileceğini hiç zannetmiyorum. En azından, belki bazı ithal mallarının, bugün lüks kabul edilen veya alışmadığımız için lüks dediğimiz batı ithal mallarını belki ortadan kaldıracaklardır; ama, bugün nasıl varsa, o zaman da bir kamuoyu olacak ve çok muhtemeldir ki, bizim kamuoyumuz bu sefer de yokluklardan bahsedecektir. Margarin, gaz yokluğundan değil, buz yokluğundan, lüks tüketim malı yokluğundan bahsedecek hale gelecektir; kamuoyu susmaz, susturamazsınız. Bugün sizin yanınızda gözükken kamuoyu, yarın Alaattin'in Lambasından çıkan dev gibi öyle bir karşınıza dikilir ki, bugünkülerden daha fazla kırılırsınız o kamuoyuna; o kamuoyu hiç yanınızda durmaz. Onun için, politikalarda çok zikzaklar çizme döneminin temel politikalarda büyük zikzaklar çizme döneminin şansı olmadığı kanaatindeyim müstakbel iktidarların. İş bilenenin, kılıç kuşananın demek, biraz da ben yöneteyim demektir. Ekonomik tercihi ortaya koymak değildir, ekonomik tercihlerde çok büyük değişiklikler ortaya çıkarabileceğini zannetmiyorum; ama, siyasî tercihlere göre, mesela sübvansiyonlarda, iç ve dış kaynakların kullanımında ortaya çıkabilecektir veyahut sosyal demokrat bir iktidar gelebildiği takdirde, sübvansiyonların daha da fazla kullandırılmasında, vergilendi-

rilme hadisesinde veya sanayileşmenin yeniden canlandırılma gayretlerinde ortaya konacaktır.

Türkiye'nin en büyük şansı, 1965-1970 dönemi, yani konjonktürün müsait olduğu ve siyasî dengenin iyi kurulduğu bir dönemde ikame sanayi kurabilme şansını iyi kullanmış olmasıdır. Türkiye, 1983'ten sonraki bir modeli, 1950'lerde siyasî değişiklik olduktan sonra kurabilme akıllılığını ve cesaretini gösterebilen bir ülke olabilseydi; o takdirde Türkiye'nin bugünkü ekonomik bünyesi, çok daha farklı, çok daha zengin olabilirdi; ama, çok muhtemeldir ki, bugünkü sanayinin yarısı kadar bir sanayiye sahip olmayabilirdi; bambaşka ekonomik faktörler geliştirilebilirdi Türkiye'de; yanlış olurdu demiyorum, ama tablo farklı olurdu; ama, Türkiye'nin belki siyasî tablosu da farklı olurdu. Çünkü, sanayileşme gayretini göstermeyen bir ülkede, siyasî gelişmelerin, kültürel gelişmelerin cereyan etmesi de mümkün değildir. Bunlar, 1960-1980 arasında çok söylenmiş; ama, maalesef birtakım yanlış sapmalara sebebiyet vermiş olan gerçeklerdir. Bunları inkâr etmek de mümkün değildir. Bunları söylemekten korkmak, kaçmak da doğru değildir. O bakımdan, Türkiye'nin bugün mevcut sanayiine dahi, evladına sarılır gibi sarılması, sahip çıkması ve onun mevcudiyedinin dahi Türkiye'nin son 60 yıllık döneminin bir büyük başarısı olarak ifade edilmesi, bence şarttır. Yoksa, sanayinin sorunları, sanayinin yatırımları, gelişen denge içerisinde ve gelişen olaylar içerisinde gözden geçirilebilir, ihmal edilebilir, lüzumsuz bulunabilir ve ithalat ikamesi yerine rahatlıkla ithalatın kendisi kullanılabilir.

AET ülkelerinin ellerindeki stokları Türkiye'ye satma hadisesini çok doğal karşılarım. Mesele, karşılıklı alabilme, satabilme meselesidir. Şayet varsa ve yapabiliyorsak, aynı stokları çok düşük fiyatlarla bizim de o ülkelere satmak için çaba göstermemiz gerekir. Yoksa, ihracata dayalı ve dış tediye dengesinin ne pahasına olursa olsun çalışır halde muhafaza edilebilmesi için sarf

edilen bir ekonomik modelin müteşebbüse düşen tarafı; müteşebbüsün çıkaracağı sonuçları, elbetteki hayalî ihracat modelinin geliştirilmesi mümkün değildir. Bir Fransızla konuşurken, ben Fransızca bilmiyorum, hayali ihracatı İngilizce izah edemedim; yani, onlarda öyle bir şey yok, nihayet eksport **imaginaire** diye böyle bir şarkı ismi gibi bir şey çıktı. (Gülüşmeler) Anladı adam, o hayali ihracat değil, sahtekârlık dedi; ama, biz ona bir isim bulmuşuz. Burada sorumluluk bize de aittir. Eski sanayici, yeni ihracatçı, eski sanayici, yeni müteahhit olma aşamalarını gösteriyor çok kısa zamanda; bizim iş adamları, Avrupa'daki emsallerinin gösteremediği bir değişikliği gösterebiliyor; ama, bunu yaparken birtakım kendimize özgü yeni modeller yaratmak gayreti içerisinde olmak, bizim sorumluluğumuza yakışmaz.

1950'lerden sonra pek yok; ama, 1960 veya 1965'lerden sonra ne pahasına olursa olsun ikame sanayini kurma gayretine girmiş olan Türk iş adamını, büyük bir saygıyla selamlıyorum. O ilk nesil iş adamları ki, bugün hayatta olanları 70 yaşının üzerindeler, kendileriyle konuşmayı, eski hatıralarını anlatırmayı büyük bir zevk addediyorum; çünkü, Türk sanayii, isterse memleket sathından temelleri sökülerek çıkartılsın, onların yurt sathına atmış oldukları imzayı silmek mümkün değildir.

Devlet sektöründe yapılmış olan bazı yatırımların Türkiye'de siyasî nedenlere dayandığı da bir gerçektir; yani, siyasette sık sık yüzümüze gözümüze bulaştırma hadisesinin ekonomiye yansımaları hadisesi, diğer ülkelere nazaran nispet olarak bir hayli fazladır.

Çok kolaydır ara rejim tenkitlerini getirmek; ara rejim, kara rejim; bunları söylemek çok kolaydır; ama, sorumlu olduğumuz dönemleri, iyi yönetmek sorumluluğu da siyasetçilerin boynunun borcudur, aynı iş adamlarının sorumlu oldukları ekonomik olayı, iyi yönetme ve iyi üretmenin boynularının borcu olduğu gibi.



Türk sanayinin meseleleri, ne inkâr edilerek, ne ikame sanayiine dönme gayreti içerisinde değerlendirilemez. Zaten, ihracata verilen önem, sanayiye verilen önemden ayrı tutulamaz; çünkü, ihracat politikasını meth ederken, savunurken, ihracatın içerisinde sanayi ürünleri ihracatının ne nispette artmış olduğunu da iftiharla söylemek mecburiyetinde kalmaktadır yöneticilerimiz. O halde, bu sanayiye bir dayanak olarak görmek vasıfları devam etmektedir. Sanayide bünye değişecektir, kabuk değişecektir, yeni tip sanayiler gündeme gelecektir; bunda hiç şüphe yoktur; ama, sanayicinin bu ekonominin bir kamburu olduğu veya sanayiye ti-

nanse etmekten, devletin başka işlerini geçmişte finanse edemediği iddialarında bulunmak, fevkalade yanlış, hiçbir kıymeti harbiyesi olmayan siyasî sözlerden ibarettir.

Daha fazla sizleri meşgul etmek istemiyorum. Müteaddit defalar katıldım bu toplantılara. Bir kere daha, bir hayli eskimiş bir arkadaşınız olarak tekrar davet edildiğim için, tertip komitesine şükranlarımı sunuyorum. Sizin başkanlığınızdan dolayı da çok teşekkür ediyorum efendim, sağ olun. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Biz teşekkür ederiz.

15 Nisan (Sabah)

# Siyasal ve Toplumsal Değişim

---

|                |                                                                |
|----------------|----------------------------------------------------------------|
| AÇILIŞ —       | Erdal İNÖNÜ                                                    |
| OTURUM BAŞK. — | Burhan ŞENATALAR                                               |
| PANEL —        | Murat BELGE<br>Mehmet DÜLGER<br>Nilüfer GÖLE<br>İbrahim ÖZTÜRK |

---

**BAŞKAN :** Sayın İnönü, sayın konuklar, basın ve TRT'nin değerli mensupları; İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin düzenlemiş olduğu 13'üncü İktisatçılar Haftasının 2'nci günündeki ilk oturumu açıyorum.

Bu oturumun konusu, «Siyasal ve Toplumsal Değişim»dir. Programda görüldüğü üzere, bu sabahki açış konuşmasını ana muhalefet partisi Sosyaldemokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Sayın Erdal İnönü yapacaktır.

Bu aşamada açış konuşmasını yapmak üzere Sayın Erdal İnönü'yü kürsüye rica ediyoruz. (Alkışlar)

**ERDAL İNÖNÜ (SHP Genel Başkanı) :** Teşekkür ederim.

Sayın Başkan, sayın konuklar, sevgili

gençler ve sayın basın mensupları; her zaman büyük bir dikkatle ve sevgiyle hazırlandığını gördüğüm İktisatçılar Haftasının 12'ncisinde bana konuşma fırsatını veren Mezunlar Cemiyetine, Yönetim Kurulu'na teşekkürlerimi ifade ediyorum.

Bana verdikleri konu, Siyasal ve Toplumsal Değişim. Tabii ben sosyal bilimci olmadığım için, üstelik gençler önünde konuşurken, üniversitede bu konuları yakından inceleyen gençler önünde konuşurken, uzmanlığım dışındaki bir alanda konuşmakta biraz zorluk çekeceğim; ya da uzmanca konuşmaya çalışacağım.

Söyleyebileceğim şey var tabii. O da kendi deneyimime dayanarak, yaptığım gözlemlere dayanarak, yaşadığım siyasal ve toplumsal gelişmeleri düşünerek, yarım saat içinde size bazı fikirlerimi söylemek duru-

mundayım. Bunları hemen aklıma geldiği gibi söyleyeceğim, herhangi bir uzman gibi söylemeyeceğim; o şekilde dinlemenizi rica ederim. Sosyal bilimlerin kendi yapısından gelen güçlükler olduğu gibi, benim uzman olmamamdan gelen güçlükleri de bir araya korsanız, o zaman konuşmamı bir sohbet diye rahatlıkla dinleyebilirsiniz.

Bir insan ömrüne sığan değişiklikler hayret vericidir; bu, tanınmış bir devlet adamımızın söylediği bir sözdür; bunu hatırlayarak konuşmama başlamak istiyorum. Bu sözü söyleyen devlet adamı, bunu imparatorluktan başlayarak, cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde ve demokrasiyi de içine alan aşağı yukarı 80 yıllık bir dönem için, başından geçenleri, gördüğü değişimleri hatırlayarak söylemiş.

Ancak, bence çok yararlı bir başlangıç; çünkü, ben kendi hayatıma baktığım zamanda, pekçok değişimleri, gerek siyasal, gerekse toplumsal olarak geçirdiğimizi hatırlıyorum; bazılarını size de kısaca anlatabayım.

Ben doğduğumda cumhuriyetin ilk yıllarını yaşıyorduk. Atatürk hayattaydı, inkılap, devrimler yapılıyordu ve Türk toplumu hızla imparatorluktan kalan heterojen bir yapıdan, bir cumhuriyetçi, ulusal toplum yapısına dönüşüyordu ve tek parti dönemi idi. Siyasal yapımız, Cumhuriyet Halk Partisine dayanan, tek bir partiye dayanan dönem idi. Bu dönem, 1945'e kadar sürdü. 1945'te çok partili döneme geçildi ve siyasal hayatımızda büyük bir değişiklik oldu. Bazı hataları anlatmama da izin verirsiniz, belki siyasal değişiminin insanî yapısını da söylemiş olurum. Çok partili rejime geçilirken, bazı konuşmalar hatırlıyorum; şu anda beni dinleyen gençlerden biraz daha gençtim o zaman. Zamanın Cumhurbaşkanı'na yakın arkadaşları, «Çok partili rejime geçmek istiyorsunuz. Peki, devrimler yapıldı, sanayileşmeye çalışıyorsunuz, bütün Türkiye'yi okutmaya, öğretim seferberliği yürütmeye çalışıyorsunuz; cumhuriyetin laik yapısı var; bunu korumak istiyorsunuz. Bütün bunları çok parti

rejime geçtiğiniz zaman nasıl koruyacaksınız; çünkü, muhalifleriniz olacak, o muhalifler, sizin bütün yaptıklarınızı yanlış ve ters bir şekilde gösterecekler; bunların hepsi halkın çıkarlarına aykırıdır diyecekler ve o muhalif partiler iktidara gelecekler, sizin yaptıklarınızı değiştirecekler, tersyüz edecekler; bunu nasıl göze alıyorsunuz» diyorlardı.

O zaman Cumhurbaşkanı'nın verdiği cevap —gayet iyi hatırlıyorum— zararı yok, muhaliflerimiz, başka siyasetçiler, her köye, her kasabaya gidip konuşacaklar, ben de gidip konuşacağım, biz de gidip oralarda konuşacağız, biz de yaptıklarımızı anlatacağız ve halk karar verecek ve sonunda doğru karar verecek; ben buna inanıyorum. Bu birinci tarafı.

İkinci taraf olarak, —yine gayet iyi hatırlıyorum— peki, sizin paranız yok, siz şimdi iktidardayken güçlüsünüz, paranız olmayınca muhaliflerinizin, yahut öbür partilerin çok paralı insanların dolaştıkları zaman, söylediklerine karşı nasıl onlarla uğraşacaksınız diye, ikinci bir güçlük olarak söyleniyordu.

Bütün bunlara rağmen, çok partili döneme geçildi. Tabii ki siyasal hayatımızda büyük değişiklikler oldu. 1950'de o zamanki iktidar partisi değişti, Demokrat Parti iktidara geldi ve mutlu bir olay olarak, söylemek gerekir ki, cumhuriyetin temel düzeni değişmedi, devrimler yine kaldı ve demokratik düzen içinde Türkiye gelişmeye devam etti.

Tabii bu arada bazı toplumsal değişiklikler olmadı değil. Toplum demokrasiye açılınca, cumhuriyetin tek parti dönemindeki dışında bir değişiklik oldu. O tek parti döneminde, 1945'lere kadar ulusal ve laik bir düzen kurulması için çaba sarf edilmişti. Bir anlamda tek partinin gücüyle, tabii kurtuluş hareketinden gelen ulusal heyecanın desteklediği güçle, belirli bir doğrultuda toplum ilerliyordu. Sonra demokratik düzende, daha serbest bir ortama gelince, Anadolu'nun geleneksel kültürel yapısı da kendini göstermeye başladı. Örneğin dine bağlılık kendini gösterdi; ama, bütün bunlara rağmen

demokratik düzen, cumhuriyetin temel yapısını korudu.

Biliyorsunuz 1960'ta bir askerî müdahale oldu; kısa süren 1 yıllık bir ara dönem yaşadık. Ondan sonra tekrar 1961-1971 arasında çok partili dönemi yaşadık. 1971'de tekrar bir ara dönem, sonra 1980'e kadar yine çok partili siyasal dönem. 1980-1983 arasında son 3 yıl süren —en uzun süren— bir ara dönem; 1983'ten beri de tekrar çok partili dönem.

Başlangıçla kıyasladığım zaman, şimdi bulunduğumuz durumun oldukça da değişmiş olduğunu da düşünüyorum. Gerçi, arada daha çok değişik zamanlar da yaşadık.

Peki, bu hatalar dışında başka acaba ne gibi gözlemler yapabiliriz? Uzman olmadığımı söylemiştim; ama, benim vaktiyle başka bir dalda uzmanlığım vardı; biliyorsunuz fizik bölümünde uzman olarak çalışıyordum. O bilimlerde de değişimler incelenirken, genellikle bu değişimler arasında değişmeyen nedir; ona bakarak, gelişmeyi önceden haber verme imkânı vardır. Tabii sosyal bilimlerde bu kadar rahatlıkla bu iş yapılamadığını biliyorum; ama, bir amatör olarak, aynı metodu uygulamakta da yarar var diye düşünüyorum. Basında görüyoruz, zaten bunu herkes yapıyor.

Bütün bu değişiklikler arasında, acaba değişmeyen şeyler de var mı toplumumuzda; tabii belirli bir dönem içinde, 1945'lerden 1988'lere geldiğimiz zaman, bu siyasal değişimler arasında acaba değişmeden kalan bir şey var mıdır; çünkü, olaylar çok karmaşıktır, pek çok nedenler var, pek çok etkenler var; arka arkaya bunları takip etmek zordur; tıpkı hava değişiklikleri gibi, yarın hava nasıl olacak meselesine karar vermek çok zordur, birçok etkenler var; ama, bu olayların kanunları vardır fiziksel olaylarda ve onları bulmanın yolu da, değişmeyen nelerdir, onlara bakmaktır.

• Şimdi, aynı metodu tabii siyasal gelişmelere uygulamak istersek, hatalar yapabili-

riz; ama, bazı ip uçlarını da buluruz. Örneğin, bu siyasal değişimlere baktığımızda, şöyle bir şey hemen meydana çıkıyor ve bunu da basında zaten sık sık görüyorsunuz. Bahsettiğim üç ara dönem var. Onun dışında çok partili dönem geçirdik; 1945'ten 1960'a kadar, 1960'tan 1970'e kadar, 1970'ten 1980'e kadar.

Şöyle bir manzara görüyoruz bu durum da. Bir ara dönem yaşanıyor, ondan sonra —bir süre sonra— yine bakıyoruz siyasal hayatımızda iki büyük parti kendini gösteriyor. Başlangıçta da böyleydi. Cumhuriyet Halk Partisi iktidar partisi iken, Demokrat Parti çıktı ve bu partiler iki büyük parti olarak 1945'ten 1960'a kadar siyasal hayatımızı za egemen oldular.

Ara dönemlerde bu durum değişiyor; çeşitli şekillerde değişti; ama, sonunda iki büyük parti ortaya çıkıyor. Ara dönemde olan şey, bir müdahale sonunda doğal gelişme durduruluyor. O kısa dönemde başka doğrultular verilmeye çalışılıyor; ama, tekrar demokrasiye geçildiğinde, tekrar demokratik düzene dönüldüğünde, bir süre sonra bakıyorsunuz yine iki büyük parti ortada kalmış. Başlangıçta sağda, solda oldukları söylenmiyordu; ama, şimdi biliyoruz, birisi sağda, birisi solda, iki büyük parti kalıyor.

Demek ki, toplumumuzun bu yıllardaki yapısı, siyasal gelişmeler, eninde sonunda iki büyük partiye siyasal gelişmeleri kontrol etmek ve bu değişimlerde ve gelişmelerde hesaplaşmak —karşılıklı muhalefet, iktidar olarak— ortada bulunmak sonucunu ortaya çıkarıyor. Tabii başka partiler de olmadı değil, oluyor; ama, esas olarak iki büyük parti rol oynuyor, görülüyor.

Dediğim gibi, başlangıçtan 1960'lara kadar böyleydi, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti vardı. Müdahaleden sonra Demokrat Parti kapatıldı ve sağda 1961'den sonra birden fazla parti vardı. Fakat, bir süre sonra Adalet Partisi kaldı Cumhuriyet Halk Partisiyle beraber.

1970'teki müdahaleden sonra partiler



kapatılmadı. Fakat, bir sarsıntı geçirildi; ama, sonunda yine iki büyük parti, başka ufak partilerle birlikte devam ettiler.

Demek istiyorum ki, bu değişimler içinde değişmeyen bir şey, Türk toplumunun herhalde bu yıllardaki karakterini gösteriyor; iki büyük parti kalıyor.

Tabii bir istisna var. Son ara dönemden sonra, üçüncü bir parti olarak ANAP partisi ortaya çıktı ve iktidar oldu. O zaman bunu nasıl açıklayacaksınız meselesi ortaya çıkıyor; ama, bana öyle geliyor ki, bunu açıklamak da mümkün. Çünkü, baktığınızda görüyorsunuz, Sayın Özal da bunu her zaman söyledi; ANAP'ın değişik bir karakteri var; ANAP, aslında daha önceki küçük partilerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış bir parti. ANAP'taki çeşitli grupları, eski partilerden gelen değerli siyasetçileri bir arada tutan yapı, bir arada tutan zâmk, bir arada tutan güç, iktidar olma gücüdür. İlk ortaya çıktıklarında böyleydi, iktidar olarak devam ettiler yine böyleydi ve bugün de öyle. İktidar olma meselesi, daha önce küçük partilerde veya partisiz olarak kalmış olan insanları bir araya getirdi ve bu toplumun yapısından gelen bir şey olarak gözükmüyor; ama, elbet iktidar olmak belli bir amaçtır; insanları bir arada bir süre tutabiliyor; ama, iktidardan düştükleri gün, bu yapıştırıcı veya bu ortak olmalarına neden olan etken ortadan kalkacağına göre, devam ettirmeleri çok şüpheli görülüyor. Buna son bir örnek de var; biraz siyaset yapmama izin verirsiniz.

Biliyorsunuz, şimdi yerel seçimlerle ilgili bir tartışma var. Yerel seçimlerin ne zaman yapılacağı konusunda aramızda bir tartışma var. ANAP'ın çoğunluğuyla sonunda bir yasa çıktı, bu yasada yerel seçimlerin ne zaman yapılacağı hakkında açık bir şey söylenmiyor, kesin bir şey söylenmiyor.

Kesin bir şey söylenmemesi, elbet bir eksikliği, bir sorumluluk almadan çekinmeyi, bir anlamda bir korku ve çekinmeyi gösteriyor. Demek ki, bir bütünlük yok; ortaya çıkıp, şu tarihte seçim yapabilecek bir bütün-

lük yok. Böyle şeyler, bilirsiniz, koalisyonlarda olur. Vaktiyle koalisyon döneminde söylenenler hep buydu. Koalisyonlar karar alamıyorlar, korkuyorlar; çünkü, dağılırlar diye korkuyorlar. Bir karar alacaklar, o karar yürütülürse, eğer yanlış bir şey çıkarsa koalisyon dağılır. Onun için, o kararı almaktan çekiniyorlar ve toplumun işleri de aksıyor. İşte burada aynı durum var. ANAP seçimin ne zaman olacağına karar veremiyor, korkusu var. Eğer seçimde düşük bir sonuç alırsa, o zaman ANAP'ı bir arada tutan güç zayıflayacak ve ANAP dağılacak; bunu göze alamadığı için tarihi belirlemiyor. Tüm koalisyonların zaafı, ANAP'ta kendini gösteriyor; çünkü, ANAP'ın kendisi bir koalisyon; küçük partilerin esas itibarıyla ortaya çıkardığı bir koalisyon. O bakımdan, evvelki gün yapmaya çalıştığım değerlendirmede, esas itibarıyla toplumumuzun yapısında iki büyük parti egemen oluyor; geçen 40 yılda egemen olmuştur. Buna ANAP'ın bir istisna olduğunu; ama, geçici bir istisna olduğunu söylemek istiyorum; bunu da bir amatör gözlemci olarak söylüyorum, aslında bir siyasetçi olarak söylemiyorum.

Bir anlamda bugün ANAP'ın, SHP'nin ve Doğru Yol Partisinin üç parti olarak meydana bulunması, fizikçilerin kullandığı bir tabirle, metastabl bir durum gösteriyor; yani, yarı kararlı bir durum gösteriyor. Asıl kararlı durum iki büyük partinin ortaya çıkmasıdır; ama, kısa sürelerde böyle metastabl durumlar da ortaya çıkar. Öyle bir durum karşısında olduğumuzu sanıyorum. Tabii bir bilimsel terim kullanmakla olayı daha iyi açıkladığımı da sanmayın, fakat bu bir benzetmedir; benim görüşüm, bunun eninde sonunda bir iki partili hale döneceği şeklinde. Tabii bunu demekle de başka küçük partiler olmaz demek istemiyorum, onlar olacaktır; ama, esas yapı olarak bunu söylüyorum.

Böyle bir analiz yapınca, tabii insanın aklına şu da geliyor; çünkü, başka bir sonuç da, böyle zaman zaman müdahaleler olması bizim toplumumuzda şart mı; çünkü, geçmişte baktığımızda böyle bir şey görü-

yoruz; ama, bu hiçbir zaman şart olarak alınmamalı; kesin olarak öyle almıyorum. Müdahaleler döneminin bittiğine inanıyorum. Müdahalelere neden olan şeylerin artık toplumumuzda iyice öğrenilmiş olduğuna inanıyorum ve herhangi bir anda öyle bir tehlike ortaya çıkarsa, bunu önleyecek gücün de toplumumuzda bulunduğuna inanıyorum

Bu siyasal değişmelerle birlikte, tabii toplumumuz büyük toplumsal değişmeler geçirdi. Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki toplumumuzla karşılaştırdığımızda, bugün okuma yazmayı büyük ölçüde tamamlamış, sanayileşme yolunda nüfusu 10 milyondan 50 milyona çıkmış; büyük ölçüde şehirleşme yolunda iletişimi çok artmış; radyosu televizyonuyla Avrupa'ya açılmış; işçileri göndererek Avrupa ile sıkı ilişkiye girmiş bambaşka toplum var. Bu toplumsal değişmelerde de acaba değişmeyen şey var mı; elbette var; ama, onları araştırarak imkânım yok; bunu sizlere bırakıyorum.

Daha yakına gelerek bazı şeyler söylemek istiyorum. 1980 sonrası dönemi, elbet daha yakında olduğumuz, hepimizin yakından bildiği bir dönem. 1983'te son ara dönemden çıktığımızda, siyasî durumumuzun ne olduğunu ve bugün nerede olduğumuzu biraz karşılaştırmak istiyorum.

O zaman, çok kullanılan deyim, «depolitizasyon» deyimiydi. Ara dönem uzun sürdüğü için ve bu ara dönem de siyasetçilere karşı bir tavır ülkeyi yönetenler hep göstermiş oldukları için, ayrıca yasalar da belli bir çerçeve çizdiği için, siyasetten uzak kalma eğilimi toplumumuzda büyük ölçüde egemendi.

Partilerin yeniden kurulması ve 6 Kasım seçimleri, ondan sonra üç partinin parlamentoda bulunması; bu depolitizasyon durumunu değiştirmede; ama, değiştirilen başka şeyler oldu. Değiştirilen başka şey de, toplumumuzun kendi yapısından gelen, eski iki büyük partinin dayandığı tabanın itmesinden gelen gelişmeler idi. Burada tevazuu bir tarafa bırakarak, Sosyaldemokrat Halkçı

Partinin her iki kanadının büyük bir rol oynadığını söylemek istiyorum. Özellikle yerel seçimlerde ilk defa eski büyük partilerin girmiş olması ve tabanın onlara yönelmesi, toplumun siyasal gelişmesini normal kanallara girmesinde büyük rol oynadı.

Daha sonra —bence çok önemli bir olay— Halkçı Parti ile SODEP'in birleşmesi oldu. Bu o zaman çok yadırganmıştı; biliyorsunuz; ama, toplumun normal gelişmesini sağlamak için; bence en önemli adım olmuştur o dönemde. Nitekim, iki partinin birleşmesi sadece kendi içlerinde kalmadı. Bu birleşme, siyasal gelişmenin o zamanki parlamentonun bütün eksiklerine rağmen, ortaya çıkmasını sağladı ve arkasından Doğru Yol Partisi o zamana kadarki parlamentoya karşı olan tutumunu değiştirdi ve Doğru Yol Partisi de parlamentoya girmenin yolunu buldu.

Hemen arkasından yapılan ara seçimlerde —ki, o ara seçimleri SHP'nin açıkça istediğini hatırlarsınız; ANAP da buna katıldı sonunda— siyasî yasaklı diye bilinen eski siyasetçiler, açıkça konuşmaya başladılar. Arkasından kendiliğinden ortaya çıkan bu açılma, yine Mecliste verilen bir değişiklik önergesiyle Anayasanın Geçici 4'üncü maddesinin değiştirilmesi önerisiyle ANAP'ı zorladı ve sonunda halk oylamasıyla siyasî yasaklar kalktı. Bu değişme, bence esas itibariyle o zaman muhalefet partilerinin ve başlıca SHP'nin önde olarak yapmış olduğu gayretlerle büyük ölçüde hızlanmıştır. Tabii bir zaman geçince veya o zaman da bunların eksik olduğu, yetersiz olduğu, yetmeyeceği hep söylendi; ama, önemli değişiklikleri de bu gayretin sağladığını açıkça söylemek isterim.

Sonunda siyasî yasaklar kalktı ve 29 Kasım seçimlerinde çok daha değişik bir havada seçime girdik. Nihayet bugün görüyorsunuz, çeşitli mitinglerde, gerek Türkiye'nin mitinglerinde, gerek siyasal muhalefetin mitinglerinde büyük ölçüde demokratik bir düzeni yansıtan tepkiler kendini gösteriyor. Şüphesiz daha pek çok eksikler var. Bu ek-

siklerden bir tanesi, işçi hakları konusunda, çalışma hayatımız konusunda hâlâ Anayasamızdan gelen temeli kusurların bulunması. Bu yolda da bir gelişim doğuracak bir girişim yaptık; umuyorum ki bunun sonucu yakında alınacak. Tıpkı siyasî yasakların kalkması gibi, parlamentoya bir Anayasa değişikliğini Doğru Yol Partisinin de katılmasıyla getiriyoruz. Bir Anayasa değişikliği getirmek için 150 imza vardır. Umarım ki, çok yakında bunu yapabileceğiz ve ANAP da buna bir ölçüde katılmak zorunda kalacaktır.

Bunları, siyasal gelişmeyi hızlandıran girişimler diye söylüyorum. Tabii bu arada başka bir değişme de, SHP'nin birinci parti olarak ortaya çıkması oldu. Bunu da kamuoyu yoklamaları gösteriyor. Elbet seçim asıl gösterecektir; ama, böyle bir değişme olduğu da belli. Ben, bunu da SHP'nin davranışının önemli bir sonucu diye görüyorum. Gerçeği biliyorsunuz, genellikle kamuoyunda ve basında SHP kendisi ilerlemiyor ANAP geriliyor, onun için SHP birinci parti görünüyor şeklinde bir gözlem yapılıyor, bir değerlendirme yapılıyor. Bunda bir hakikat payı var; ancak, daha büyük bir hakikat payı da, SHP'nin yavaş, fakat kararlı bir şekilde ilerlemekte olduğudur. Neyse, bunları sepetin parçaları diye alın. Asıl söylemek istediğim, siyasal gelişmeleri iyi gözlemek, bunlarda değişmeyen şeyler nelerdir, onlara göre karar vermek ve bu şekilde gelişmeleri —bir anlamda— önceden tahmin etmek, ona göre karar vermek.

Gelişmeleri yakından izlemek, hızla değişen kararlar almak anlamına gelmez görüşündeyim. Yine, belki daha önce, bir fiziksel bilimde çalışmış olmanın verdiği bir yaklaşım var kendimde. Mütevazılığı bırakıp söylemek istiyorum; çünkü, bu SHP'nin bugüne kadar ki davranışına da bir noktada egemen oldu. Bu da ani değişikliklere aldırmandan, temel ilkelere bağlı kalmak.

Yine bir örnek vermek gerekirse, son yerel seçim meselesinde, biz başından beri, böyle bir davranış Anayasaya aykırıdır,

onun için zamanında yapılmalıdır dedik ve başka bir şey de söylemedik; ama, ANAP, seçimden kaçıyorlar, biz seçimi erken istiyoruz, niye istemiyorlar diye çok çeşitli tavırlar aldılar. Önce Haziran'da yapmak istiyorlardı, sonradan vazgeçtiler, ekim dediler. Şimdi ise ondan da vazgeçmiş görünüyorlar. Böyle birçok değişiklikler; ama, bunların hepsi bence faydasız; çünkü, temel değişmele var toplumda. Şimdiki temel değişme, ANAP'ın, biraz evvel söylemeye çalıştığım gibi, ekonomik düzelmemizi sağlayamaz bir halde olduğunun meydana çıkmış olması ve dolayısıyla kendi içinde, kendi iç yapısında iktidar elden gidiyor telaşı ile dağılmakta olması.

Bunu kimsenin değiştirmeye gücü yetmez. O bakımdan, sağlam bir şekilde topluma alternatif bir parti hüviyeti göstermek, bence iktidara gelmek için yeterlidir; biz de bunu yapmaktayız.

Başka bir konuda, eğer 5 dakika daha izin verirseniz, uzun vadeli bir değişmeden de bahsetmek istiyorum. Toplumun değişimleri, elbette çok etkenlerden olabiliyor. İletişim son derece önemli bir rol oynuyor; insanları birbirine yaklaştırıyor; teknolojinin değişmesi, gelişmesi insanları etkiliyor. Siyasal yapı, çok yavaş olmakla beraber değişiyor; bilgi, insanları değiştiriyor; ama, önümüzdeki yıllarda, öyle düşünüyorum ki, hem bizim toplumumuzda, hem de bütün dünyadaki toplumlara etki yapacak başka bir önemli gelişme daha var. Bu da teknoloji-den kaynaklanıyor; nükleer silahların tahrip gücünün son derece artmış olması dolayısıyla, büyük devletler arasında savaşın imkânsız hale gelmesi.

Buna öyle inanıyorum ki, insanlığın gelişmesini son derece derinden etkileyecek bir olaydır. Tabii çok derinden etkileyeceği için de etkileri yavaş yavaş meydana çıkıyor, birdenbire meydana çıkmıyor. Hiçbir etkisi yoktur sanılıyor. Fakat, zamanla bu etkileri göreceğiz ve görmeye de başladık.

Biliyorsunuz, son İkinci Dünya Savaşı-

dan beri büyük devletler arasında savaş çıkmadı. Bunun nedeni, nükleer silahların son derece tahrip edici olduğunun büyük devletler tarafından anlaşılmasıdır. Ne Amerika, ne Sovyet Rusya bir harbe girişemiyorlar; çünkü, girerlerse kendi ülkeleri tahrip olacak.

Şimdi, harp olmaması, önce bir sonuç vermez gibi görünüyor; ama, aslında çok önemli sonuçlar vermeye başlıyor; çünkü, harbin olmaması, uluslar arasındaki ekonomik çekişmeleri, dünya nimetlerinin paylaşılması yarışını ortadan kaldırmıyor, onları yapmak zorundayız; ama, eskiden aramızda anlaşamazsak harp ederdik ve harp son sözü söylerdi. Eğer, bu son sözü söyleyecek harbi ortadan kaldırırsanız, o zaman işte esaslı bir değişiklik ortaya çıkıyor; çünkü, o zaman son sözü başka türlü söylemek zorunda kalıyorsunuz. Başka türlü de ancak anlaşarak olur, konuşarak, birbirimizi zorlayarak, ama eninde sonunda anlaşarak bu son sözü bulmak zorundayız.

Tabii burada iletişim son derece önemli. Tanımadığınız insanlarla anlaşamazsınız; ama, iletişim, bugünkü gelişmesiyle dünyadaki bütün insanları birbirine yaklaştırdı, o zaman, harbin imkânsız olması ve iletişimin çok kolay hale gelmiş olması, insanlara, toplumlara başka çözümler zorlayacaktır. Bugün bence başlamıştır bu süreç. Avrupada nükleer silahların ortadan kaldırılması için anlaşma yapılması, bundan kaynaklanıyor. Madem bu büyük nükleer silahlar savaş yapmaya yaramıyor, o zaman bunları yapacağız diye niçin ekonomimizi baltalayacağız. O halde bir çaresini bulup, bu silahları azaltalım ve kazandığımız tasarrufla da ekonomimizi düzeltelim anlayışı yavaş yavaş hâkim olacaktır.

Bu, tabii başka alanlarda kendini gösterecektir. Bizim civarımızdaki ülkelerde kendini gösterecektir; bizde de kendisini gösterecektir. Bunu da, belki erken, ama aklınızda kalması için gelecekteki gelişmelere ışık tutacak bir fikir olarak ortaya atmak istiyorum. Aslında, tabii ayrıca üzerinde çok şey söyle-

nebilir. Fiili harbin büyük devletler arasında imkânsız hale gelmesi, başka pek çok şeyleri gündeme getiriyor. Harp olmayınca, karşı tarafa hâkim olmak için çeşitli başka yollara başvuruluyor; ama, bunların hepsi, eninde sonunda, inanıyorum ki, barış içinde anlaşma ile sona erecek bir düzeni kuracaktır. Tabii ona daha vakit var. Bizim açımızdan önemli olan şu: Bu yaklaşımı yavaş yavaş benimsemek, bizim de komşularımızla meselelerimizi harp ederek değil, anlaşarak çözeceğimize inanmak ve bu yolla gayret sarf etmek gerekir; ama, tabii haklarımızı kaybetmek değil, harp olmadan da haklarımızı koruyacak yaşarız. Bunun yollarını bulmak, bundan sonra yapılması gereken şeydir.

Bunu da, bir siyasal ve toplumsal gelişmenin üretkeni olarak aklıma geldiği için söylemek istedim. Birbirinden değişik alanlarda belki konuştum; ama, bunları gençler önünde söylediğim için, bu gençlerin de bu bölüm pörçük fikirleri duyduktan sonra, kendi ilhamlarıyla daha sağlam sonuçlara varacaklarına inanıyorum.

Galiba yarım saati doldurdum. Sayın Şenatolar da bekliyor panel için. İzninizi isteyeceğim. Sizlere hitap etmekten büyük gurur duydum, çok mutluluk duydum. Bütün çalışmalarınızda başarılar diliyorum; yakında tekrar başka yerlerde beraber olacağımıza inanıyorum. Saygılar sunarak, izninizi istiyorum.

Cok teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Efendim, Sayın Erdal İnönü'ye, gerek Cemiyet adına gerek burada bulunan dinleyici kitlesi adına teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sanıyorum, Cemiyet, kendisini böyle bir açış konuşması için davet ederken, özellikle siyasal kişiliğini ön plana alarak davet etmişti. Fakat, kendilerini burada fizik alanında da, çok değerli bir bilim adamı olarak, hem politikacı, hem bilim adamı kişiliklerinin getirmiş olduğu bir birikimle, bize değer-



li bilgiler aktardılar, ışık tuttular. Çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi Panele geçmek üzere, sayın panelistleri kürsüye davet ediyoruz. (Alkışlar)

Şu anda Panele başlıyoruz. Panelin başlığı, bildiğiniz gibi «Siyasal ve Toplumsal Değişim»dir. Yine, sanıyorum burada bulunanların tümünün gayet iyi bildikleri gibi, yapı değişikliği getirsin veya getirmesin, her ekonomi politikasının gerek doğuşunda, gerek uygulanışında siyasal etkenlerin çok önemli bir rolü vardır. Bazı aşamalarda belirleyici bir rol de demek olanaklı.

Aynı şekilde, belki bunun bir uzantısı olarak veya simetriği olarak tersine bir ilişkiden söz etmemiz de mümkün. Ekonomik yapıda ortaya çıkan değişiklikler de, yeni siyasal, toplumsal değişikliklerin yaratıcısı olur, zeminini oluşturur.

Bizim son 8 yılda yaşamakta olduğumuz değişim, kuşkusuz sadece bir ekonomik değişim değildir ve kuşkusuz siyasal temelli 18 yılda ortaya çıkmış bir değişim de değildir. Ekonomik ve politik değişim süreçlerinin iç içe yaşandığı bir dönemden geçmek olduğumuz, sanıyorum hepimizce bilinmekte ve bu dilek içindeki ilişkileri biraz daha ayrıntılı inceleyebilmek için bu sabah bu paneli Mezunlar Cemiyeti düzenlemiş bulunuyor.

Aramızda bulunan 3 konuşmacıyı sanıyorum büyük çoğunluk tanımaktadır. Her şeye rağmen, tanınmama ihtimali bulunan küçük bir azınlık için de çok kısa bir şekilde size tanıtmak istiyorum panelist arkadaşlarımı.

Hemen solumda Nilüfer Göle, sosyolog, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi. Bazılarınızın bildiği gibi, son yıllarda siyasal değişimle ilgili olarak da ampirik araştırmaları var Türkiye ile ilgili olarak; hepimiz tarafından ilgiyle izleniyor.

Sizlere göre masanın sağ ucunda Sayın Mehmet Dülger, Doğru Yol Partisi Genel Başkan Yardımcısı.

Benim sağ tarafımda Murat Belge; yazar ve aynı zamanda edebiyat eleştirmeni. Aralık ayının sonuna kadar Yeni Gündem Dergisinin yayın yönetmeni idi. Aralık ayının sonunda, çoğunuzun bildiği gibi, dergi mali nedenlerle kapatıldı.

İlk olarak Sayın Mehmet Dülger sizlere hitap edecekler.

Buyurun efendim.

**MEHMET DÜLGER (DYP Genel Başkan Yardımcısı) :** Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Büyük Fransız Biyoloji Alimi Jean Rostand, «Bir Biyoloji Aliminin Endişeleri» isimli kitabında, «En önemli şey kurbağadır» diyor. Biyolojiyle uğraşmayanlar için, gerçekten değişik ve bilmence gibi gelen bu sözün arkasında, çok büyük bir gerçek yatıyor. Jean Rostand gibi bir büyük otorite, bununla şunu söylemek istiyor: Bildiğiniz gibi, kurbağa, —kusura bakmayın, ben Galatasaray'da bunların hepsini Fransızca okuduğunu için —biyolojide amfibi dedikleri bir fasileye mensuptur. Bu biyolojik fasile, hayatın sulardan karalara geçmesine sebep olan bir biyolojik gruptur; yani, bunlar hem suda, hem de karada yaşarlar. Jean Rostand, kurbağanın önemine işaret etmekle, aslında değişim dediğimiz hadiseye ne kadar büyük önem atfedilmesi lazım geldiğini kendi disiplini içerisinde ifade etmek istiyor. Ben, bu vesile ile gerçekten çok büyük bir tefekkür kaynağı olan bu temayı ele aldığı için, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine, bana da konuşma fırsatı verdiği için bu kadar seçkin bir grup içerisinde, teşekkürlerimi arz ediyorum ve şeref duyduğumu ifade etmek istiyorum.

Efendim, toplumun bütünlüğünü, temel değerlerin bütünü olan kültür, bir de siyasal yönetim sağlar. Bu unsurların zihinlerde berberak tanımlar halinde yerleşmiş olması, toplumun sağlıklı bir gelişme halinde olduğunun işaretidir.

Toplumla yönetim arasındaki ilişkilerin tanımı, muğlak bir hale gelirse müesseselerde çözülme başlıyor. Toplumun temel değerlerindeki tanım muğlak hale gelirse, müesseselerden de öteye toplumun kültüründe, toplumun değerler sisteminde önemli değişiklikler, çözümler başlamaktadır.

1980'den günümüze, özellikle siyasî yönde gelişme —eski tabiriyle tekâmül, kemalden, olgunlaşmadan geliyor— tekâmül istikametinde bir yapı değişikliği olup olmadığına bakalım.

Aslında, değişme dediğimiz hadise, geriye doğru da olsa, ileriye doğru da olsa —çünkü, o geri ve ilerinin ne olduğunu tarif etmek icap edecek— değişimin kıymetli unsuru olan gelişmeyi esas olarak aldığımız zaman, daha anlaşılır bir hale geliyor. Bir evrim anlayışı içinde bir hedefe bağlı olarak ve bazı değer kıstaslarına bağlı olarak değişme içerisinde gelişme en kıymetli unsurdur. Ben de değişmeyi gelişme istikametinde alarak, buradaki sohbetimi sizinle yapmak istiyorum.

Sosyal ve siyasal bakımdan aldığımız zaman, sosyal değişimde ulaşılması istenen nokta, en geniş manasıyla refahtır. Maddî ve manevî bakımdan gelişmiş olmak, siyasî değişimde de ulaşılması gereken nokta demokrasi olmalıdır.

Ben, tabii siyasî noktaya ağırlık vereceğimi söyleyerek girişiyorum. Ben de, burada değerli panelistlerin meslekleri söylendi, ben mimarım, şehirciyim. Tabii sosyal ilimlerle ilgim var; ama, bir sosyal ilimci değilim, hadimi bilmek istiyorum.

Siyasî tarafa ağırlık vererek söylemek istiyorum. Biraz evvel çok dikkatle ve çok takdirle Sayın İnönü'nün konuşmasını dinledim. Siyasî olarak, tabii siyasî hayatımız içerisinde normal gelişme istikametinde bizim dikkatimizi en fazla çeken hususlar —ki, bir siyasinin buna kayıtsız kalması söz konusu değildir— kesintilerdir. Bu kesintiler, biraz önce de ifade edildiği gibi, pek çok

diğer platformlarda da ilave edildiği gibi, aslında ara dönemlerin esaslı şekilde irdelenmemesi gibi bir duruma varıyor. Adeta bu ara dönemler ciddi bir mahcubiyetle geçiliyor. Ben, isterseniz bu konuyu biraz açıp irdelemek istiyorum huzurunuzda.

1980 öncesi, artık toplumumuzda zihinlere adeta bir milat tarihi gibi geçti. Milattan önce, milattan sonra der gibi, 1980 öncesi, 1980 sonrası pek de ne olduğu belli olmadan, hiç olmazsa ortada bir şey söyleniyor, yahut bir şeye atıfta bulunuluyor.

1980 öncesinin toplum yapısına baktığımız zaman, arzuları yapılabilenler ve seferber edilebilen imkânlar açısından, toplumun —genel manada, tabii birtakım sıkıntıları olmakla beraber— sağlıklı bir sosyal gelişme süreci içerisinde bulunduğunu söyleyebiliriz; bunu çok genel söylüyorum. Anarşik bir ortamda dahi, siyasî bakımdan seçim yapılabileceği herkesin aklında. Hiçbir kesim, iktidarı, müdahaleyi, bir seçim olarak, bir çözüm yolu olarak ortaya koymadı; sorumlu kesimlerden hiçbir tanesi beyanda bulunmadı. Tabii Türkiye'de ihtilal taraftarları da var; bundan menfaat umanlar da var, onları istisna olarak kabul ediyoruz.

«İhtilal olabilir» dendi; neden? Çünkü, ihtilalciler var; bir de Türkiye'de maalesef artık bir kaide haline geldiği hissine kapıldığımız 1960, 1971 gibi, yani bir şey tekrarlanıyormuş, tekrar bir kaide haline geliyormuş gibi bir şey var. Aslında, yarı gerçek, yarı sunî bir anarşi vesilesi yaratıldı. Halk arasında gerçekten ne anarşi, ne de isyan oldu. Çoğu insan, hatta bu işin içine girmiş olanlar, bu işin ne kadar sunî olduğunun da farkına vardılar.

Diyalogsuzluğa rağmen, daha doğrusu pompalanan bir diyalogsuzluğa rağmen; çünkü, parlamento çatısı altında mesele başka türlüydü. 1980 öncesi denen dönemdeki parlamento içerisinde bulunanların hiçbir tanesinin birbirinin yüzüne bakmayacak durumu yoktur. Her biri fevkalade medenî münasebetler içerisindeydiler. Bu diyalogsuzluğa

rağmen, siyasî ortam seçim sandığını gösterdi. En azından o dönemin çok yakını olması dolayısıyla söyleyebilirim ki, o zaman Adalet Partisi 1980 sonbaharının sonuna doğru bir erken seçim hazırlığı içerisindeydi; ben, o zaman Başbakanlık Başmüşaviriydim, bunun hazırlıkları için de talimat almıştık ve gerekli çalışmaları yapıyorduk.

Diyalogsuzluğa rağmen, siyasî ortam, askerî müdahaleyi çare olarak göstermemiştir; bu, çok önemli bir noktadır. Gerçekten, hadisenin bir büyük kesinti olduğunu anlatıyor.

1980 sonrasında sonra, ordu, 12 Eylül'de müdahale etti. İlk yaptığı iş parlamentoyu kapamak, hükümeti feshetmek. Sanki rakibi anarşi değil, parlamento. Halbuki, kimse ordunun anarşiyi bastırmasından şikayetçi değil. Aslında, ordunun da görevi bu idi; sıkıyönetimle verilmiş olan görev.

Sıkıyönetim ilanı hadisesi, sıkıyönetimin uygulanması hadisesi, sıkıyönetimin uygulanmasında sıkıyönetim otoritelerinin karşı karşıya kaldıkları güçlükler çok önemlidir. Bunları belki bir soru gelir, o vesileyle açarım; ama zikretmek istiyorum. Bu güçlükler arasında en önemli şeylerden bir tanesi, —sıkıyönetim idaresinde adeta bir stres yaratıyordu; sıkıyönetimin başarılı olması lazım geliyordu. Siyaseten bu çok önemliydi. Başarısız bir sıkıyönetimi, anarşiye teslim olmuş bir sıkıyönetimi tasavvur etmek, devlet politikası bakımından imkânsızdı; ama, onun yanında bizim ordumuz, eğitimi itibarıyla düzenli bir harp için yetişmişti. Anarşi ortamını yaratanların takip ettiği metot, düzenli bir harp metodu değil, bilakis bir gerilla harbi —metodu itibarıyla gerek kırdı, gerek kentte— sürdürülüyordu.

Dediğim gibi, müdahalenin sebebi anarşi olarak ileriye sürüldü. Anarşi, bıçak gibi kesilir bir intiba bıraktı herkeste; bunu da biraz irdedeceğiz.

Peki, anarşi kesildikten sonra diyalogsuzluk veyahut çözümsüzlük noktasında si-

yaseten başvurulacak tek yol seçimdi. Yakın bir tarihte, ortalığı sükûnete erdirdikten sonra seçim yapmak ve bu siyasî eğilimlerden hangisine milletimizin teveccüh gösterdiğini tespit etmek icap ederdi.

Bu soruyu, şu anda Bern Büyük Elçiliğinde bulunan ve o zamanın önemli yerinde bulunan Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterine dostumuz Çölaşan soruyor: «Anarşi meselesini hallettikten sonra niçin seçime gitmediniz?».

Cevap çok enteresan; «ya Adalet Partisi 300 milletvekili ile gelirse». Gelsin veya gelmesin; bunun üzerine bir şey söyleme durumu yok. Demek ki, bu müdahale içerisinde anarşiyi durdurmaktan öteye, başka hususlar da var. Bu soruların zihinlere gelmemesi mümkün değil.

Peki, müdahale eden otorite, anarşistlere ne yaptı? Bazıları için, kapılar açıldı; bunların bir kısmı Avrupa'ya kaçtı. Öte yandan netice itibarıyla 170 kişi idam cezası bugün Meclisin huzurundadır; nasıl yerine getirileceği belli değil.

Askerî hapisanelerde ise, 8 yıldan beri mahkeme huzuruna çıkmamış sanıklar pikenektedir. Başlar da yok, anarşiye ne yapıldığını bilmiyoruz.

1980 öncesi 6 bine yakın ölü, 1980 sonrasında günümüze kadar 4 bini aşkın ölü var. Bir ölçüde bunu rakamla ifade ederseniz, anarşinin kesilip, —gerçek manasıyla— kesilmediği hakkında sorular sormak mümkün.

Acaba, bu tedbirler ışığında denemez mi ki, ey anarşiyi durduran güç, sen bu anarşiyi mahkûm ederek, caydırarak bir güce sahip misin; bu soruyu sormak meşrudur.

Anarşi konusunda tutum bu. Derhal parlamento kapandı; niye? Cevap yok. Hükümet aciz idiyse, niye? Meclis aciz idiyse, niye? Bu kadar sessiz kalınmadı, birtakım sebepler tabii ileri sürüldü. Bunlardan iki önemli konu; bir tanesi, kanun çıkarmayan Mec-



# Akbank bugün bir banka

olarak güveninizle güçlendi... Temel ve tarıma dayalı sanayilerde olduğu gibi sosyal ve kültürel alanlarda da hiçbir kuruluşun gerçekleştiremediği büyüklükteki eserleri yurdun her köşesine kazandırmada örnek ve önder oldu.

## Sosyal ve Kültürel Eserler

### 21. Yerleşim Merkezinde 50 Kalkıcı Eser

#### Kültür Tesisleri (6):

- Hacı Ömer Sabancı Kültür Sitesi (Adana)
- Sabancı Kültür Sitesi (Erciyes Ün. Kayseri)
- Sabancı Kültür Merkezi (K.Maraş)
- Sabancı Kültür Sitesi (İzmit)
- Sabancı Kültür Sitesi (Malatya)
- Sabancı Kültür Merkezi (Trakya Ün. Edirne)

#### Kütüphaneler (3):

- Hacı Mehmet Sabancı Kütüphanesi (Adana)
- Sadıka Sabancı Kütüphanesi (Ankara)
- Şevket Sabancı Kütüphanesi (Yıldız Ün. İstanbul)

#### Öğrenci Yurtları (7):

- Hacı Ömer Sabancı Teknik Öğrenci Yurdu (Adana)
- Hacı Sabancı Kız Öğrenci Yurdu (Adana)
- Sadıka Sabancı İmam Hatip Lisesi Öğrenci Yurdu (Adana)
- Erol Sabancı Öğrenci Yurdu (Gebze-İzmit)
- Hacı Ömer Sabancı Kız Öğrenci Yurdu (Ankara)
- Sabancı Kız Yetiştirme Yurdu (Artvin)
- Sabancı Öğrenci Yurdu (Gerede-Bolu)

#### Okul Öncesi Eğitim Kurumları (4):

- İhsan Sabancı Kızılay Kreşi ve Ana Okulu (Kartal-İstanbul)
- Sadıka Sabancı Kreşi (Yıldız Ün. İstanbul)
- Ahmet Sabancı Ana Okulu (Adana)
- Sabancı Kreşi ve Ana Okulu (Çapa Tıp Fak. İst.)

#### Eğitim Kurumları (21):

- Hacı Ömer Sabancı İlkokulu (Akçakaya-Kayseri)
- Sadıka Sabancı İlkokulu (Adana)
- İnsa 50. Yıl Lisesi (Avclar-İstanbul)
- Akçimento Tepecik İlkokulu (İstanbul)
- Sakıp Sabancı İlköğretim Okulu (Adana)
- İhsan Sabancı Pratik Kız Sanat Okulu (Adana)
- Hacı Ömer Sabancı İlkokulu (Van)
- Sakıp Sabancı Yıldız İlköğretim Okulu (İstanbul)
- Özdemir Sabancı Ortaokulu (Emirgan-İstanbul)
- Şevket Sabancı Ortaokulu (Kaynarca-İstanbul)
- Hacı Sabancı Lisesi (Mersin)
- Sabancı İlkokulu (Bingöl)
- Sabancı Anadolu Tekstil Meslek Lisesi (Adaça)
- Sabancı Ortaokulu (Atatürk Ün. Erzurum)
- Hacı Mehmet Sabancı Lisesi (Sivas)
- Sabancı İlköğretim Okulu (Yüksekova-Hakkari)
- Sabancı İlköğretim Okulu (Beylerbeyi-İstanbul)
- Sabancı Öğretmenler Eğitim Merkezi (Anadoluhisarı-İstanbul)
- Sabancı İlköğretim Okulu (Adana)
- Sabancı Ortaokulu (İlköprü, Beşiri-Siirt)
- Amerikan Lisesi 100. Yıl Binası (Tarsus-Mersin)

#### Sağlık Tesisleri (4):

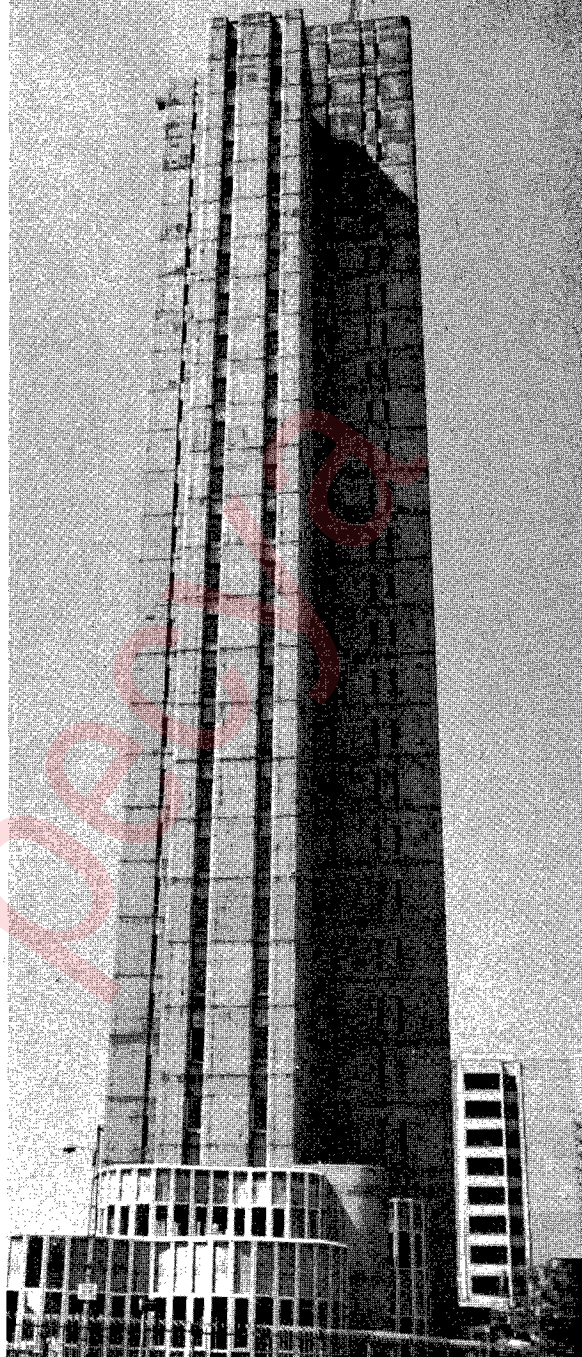
- Erol Sabancı Spastik Çocuklar Eğitim ve Tedavi Merkezi (İstanbul)
- Pembe Sabancı Sağlık Araştırma Merkezi (Erciyes-Kayseri)
- Sabancı Kızılay Diş Hekimliği Merkezi (Pendik-İstanbul)
- Sabancı İlk Yardım Sağlık Merkezi (Uludağ-Bursa)

#### Spor Tesisleri (2):

- Hacı Ömer Sabancı Galatasaray Lisesi Kapalı Spor Salonu (İstanbul)
- Özdemir Sabancı Kapalı Yüzme Havuzu (Çukurova Ün.Adana)

#### Diger Sosyal Tesisler (3):

- Sadıka Sabancı Halıcılık Atölyesi (Yusufeli-Artvin)
- Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi Restorasyonu (Ankara)
- Kuleli Camii Restorasyonu (Çengelköy-İst.)



## Sinai ve Ticari Yatırımlar

BOSSA  
SASSA  
LASSA  
KORDSA  
TEKSA  
MARSA  
PILSA  
ÇİMSA  
OLMUKSA  
YUNSA  
PLASSA  
BEKSA  
İNSA  
TEMSA  
SUSA  
ORALİTSA  
SAPEKSA  
YAĞSA  
AYEKSA  
CİGNA  
BİMSA  
EXSA  
LİSA  
HOLSA  
BASA  
ARGESA  
VAKSA

AKÇİMENTO  
AK-KARDAN  
AKSİGORTA  
AK INTERNATIONAL  
BANK LTD.  
AK YAYINLARI LTD.  
AKOVA  
BNP-AK BANKASI

İSTANBUL OTO  
PHILIPS SANAYİ  
PHILIPS TİCARET  
PHILIPS AYDINLATMA  
NASAS  
ÇUKUROVA ELEKTRİK  
HİLTON OTELÇİLİK-ANKARA  
DÖNKASAN  
T. SINAI KALKINMA BANKASI  
SINAI YATIRIM ve KREDİ BANKASI  
BİFA BİRLEŞİK İLAÇ FABRİKALARI  
DOĞAN SİGORTA  
UNIVERSAL TRADING LTD.  
TEKSTİL TİCARET ve SANAYİ LTD.  
HEFTİ  
ÇELİK HALAT

Hacı Ömer Sabancı  
Kız Öğrenci Yurdu-Ankara

# AKBANK

"Güveninizin Eseri"





**SULAMA ■ DRENAJ ■ BARAJ**  
**TÜNEL ■ KÖPRÜ**  
**İÇMESUYU ■ ARITMA TESİSLERİ**  
**KANALİZASYON**  
**KOLLEKTÖR ■ BORU HATLARI**  
**TOPLU KONUT ■ ENDÜSTRİYEL YAPILAR**  
**TURİSTİK TESİSLER**

**AZK**

**İNŞAAT - TİCARET ve SANAYİ LTD. ŞTİ.**

BUĞDAY SOK. 9, KAVAKLIDERE, 06700 ANKARA  
TELEFON: 127 51 17 - 127 51 18 TELEKS: 43 157 AZAK TR - TELEFAKS: (4) 126 61 61

lis. Meclis fabrika değildir sayın misafirler. Meclis, bir zemindir; dileklerin, arzuların, milletin farklı düşüncelerini temsil edenlerinin yan yana geldiği, bu farklı düşünceleri ifade ettikleri, bir konsensüs aradıkları ve bir siyasî çözüme uğraştıkları bir zemindir. Bunun mahsulü, her zaman filan filan sayılı kanun Resmî Gazete neşredilecek; bu şekilde olmaz. Bu, tabii siyasî kültür bakımından daha pek çok bilgiye ihtiyacı olan, toplumumuz nezdinde sanki Meclis çalışmıyor, kanun çıkarmıyor, bir şey yapmıyor gibi fevkalade yanlış ve silinmesi güç intibaların uyanmasına sebep olmuştur.

Bir tanesi de, Cumhurbaşkanlığı seçimleri için dünya kadar tur yapılıyor, bir türlü bulunmuyor, bir türlü cumhurbaşkanı seçilemiyor. Yunan Anayasasında cumhurbaşkanlığı seçimleri için, birinci turda seçemezseniz ikinci turda, üçüncü turda Meclis seçemezse Meclis feshedilmiş sayılıyor. O günlerde Yunan Cumhurbaşkanı olarak Karamanlis üçüncü turda seçildi. Eğer, Karamanlis'i Yunan Parlamentosu seçme arzusunda idiyse, birinci veya ikinci turda seçerdi; niye üçüncü turda seçildi; çünkü, onu seçmezse kendisi fesholacak.

1961 Anayasasında, Cumhurbaşkanının seçiminin muayyen bir noktada neticeye ulaşmadığı zaman, ne gibi bir tedbir alınması lazım geldiği hakkında hiçbir hüküm yoktur. 1961 Anayasasının esprisinde, Cumhurbaşkanı, Meclisin hemen üzerinde mutabakat tesis edebileceği, bir tarafsız, herkes tarafından bilinen bir adam. Bu, teoride doğru olabilir; ama, pratikte böyle bir adam yok. Pratikte üstelik grup kararı almak mümkün değil ve hiç kimsenin karışması mümkün değil. Onun için, tabii Ajda Pekkan'a da rey çıktı oralarda; bunu gayri ciddi telakki edebilirsiniz; ama, bir toplum içerisinde her şey o.a bilir, kabul edilebilir; bunu düşünmek icap ederdi. Bu, mevcudun yetersizliği değil; ama, bu konuda gayret de gösterilmiştir, gelin önce üçte iki çoğunluk, sonra salt çoğunluk, onu da bulamazsak o toplantı içerisindeki çoğunluk kimi seçiyorsa, Cumhurbaşkanı ya-

palım ve bu meseleyi bitirelim. Eğer, bu konuda bir haksızlık söz konusu idiyse, yeni 1982 Anayasasında yeni tedbir almamak icap ederdi; yeni tedbirler alınmıştır, turların ilahihaye devamı mümkün değildir. Hangi şartlar içerisinde, henüz yapılacağı hakkında berrak bir fikir sahibi olmadığımız, Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında göreceğiz; bu da büyük bir istikrarsızlık noktasıdır; onu söylemek istiyorum.

Tabii bunun dibinde çok derin bir sebep var. Zira, siyasetçiler, milletin ve siyasetçilerin yapmadığı bir Anayasayla amel etmek mecburiyetindeler; yani, oraya getirilmiş olan prensipler için, o Meclis çatısı altında bulunanların veyahut o fikir akımlarının ne mutabakatı alınmış, ne konuşması yapılmış; birileri hazırlamış, hadi bakalım buna göre hareket edin demiş; edilir mi, edilmez mi; bu yok. Anayasayı da değiştirmek o kadar kolay bir şey değil.

Müdahalenin yaptığı işlerden bir tanesi, partileri feshetmek, Cumhuriyetle yaşlı, hatta cumhuriyetten daha yaşlı bir partimiz, onun yanında yine büyük bir akımı temsil ettiği, iktidarda bulunduğu dönemlerle ispat edilmiş bir partimiz, hiçbir sebep gösterilmeden feshedilmiştir. Türkiye, bugün cumhuriyetin 65'inci yılı içerisinde en yaşlı partisi dört yaşında olan acayip bir durumun içerisinde. Türkiye'nin aslında parlamento tecrübesi 1876'dan bu yana 102 seneliktir; o çizgide bakmak lazımdır.

Bunun yanında 10 yıl da siyaset yasağı getirildi, niye? Onun da sebebi yok. 10 yıllık siyaset yasağı konusu bahsedildiği zaman, biz —Yassıada Mahkemelerine atfen— mahkeme kurmadık.. Mahkeme kurmadınız; ama, ceza olabilecek bir mahrumiyet verdiniz. Bu cezayı verdiğiniz insanların hiç müdafasını almadınız; niye bunu verdiniz? Cevap yok.

Bu işi halletmek hayli bir zaman aldı. 10 yılın 7 yılı, 7 yılının da 5 yılı zaten sükûnet içerisinde geçti. Son 2 yılında işler biraz canlandı ve nihayet ilk defa devlete karşı mil-

letin vicdanıyla... Çünkü, referandumda, devlet ve onun taraftarı olan hükümet «hayır» istikametinde çalışmıştır. Devlet turuncudur, millet mavi; milletin vicdanı, bu yasakların devam etmemesi istikametinde görüşünü bildirmiştir.

Referandum meselesi üzerine söylenecek çok şey var. Sadece zikrederek geçiyorum.

Daha sonra sendikalar ve dernekler üzerine alınan kararlar ve uygulamalar. Şunu da söyleyeyim; Sendikalar ve dernekler için yıllarca süren mahkemeler yapıldı; skandal denebilecek mahkemeler yapıldı; ama, parlamento ve mahkemeler, hem keyfi, hem sorgusuz sualsiz kapatılıverdi.

Sayın Başkan, değerli misafirler, işte, Türkiye'de bu adalet fikrinin zayıflamasına ve çözülmesine sebep olmuştur.

İhtilal olunca, önemli hususlardan bir tanesi, biraz evvel ifade ettiğim gibi, bir taraftan temel değerleri tutan kültür, bir taraftan siyasî yönetim ortadan kalktı, yerine askerî idare geldi oturdu. Niye geldi; ne şartlarla geldi? Toplumun, yönetime nazaran normu ortadan kalktı. Bu idare, bana nispetle ne... Toplumun hiçbir bağı yok bunda; aleyhinde veya lehinde hiçbir şey ifade etmemiş. Herhangi bir meselesi için kime, ne için ve nasıl müracaat edecek; derdini nasıl anlatacak. Daha da önemlisi, ne ile karşılaşacak; bu da belli değil, tam normsuzluk, tam belirsizlik ortamı.

Toplum ve yönetim ilişkilerinde bağlar koptu, ortadan tamamen kalktı — dediğim hadise odur. Halkın katılması söz konusu değil. Böyle gelen idarenin nasıl gideceği de belli değil; bugün hâlâ tam manasıyla gittiğini söylememiz söz konusu değil; ne kadar kalacağı, ne yapacağı belli değil, bir kontrat yok.

Anarşi vardı, politikacılar yapamadı, ben geldim... Peki, senin yapacağını nereden bilelim; yapamadığın zaman ne olacak; senin yerine kim gelecek; kime ve neye reaksiyon

göstereceğim ve nasıl göstereceğim; toplum içerisinde bunların her biri toplum şuurunun altında bulunan sorulardır. Sessiz gibi görünen, kayıtsız gibi görünen şeyin içerisinde irdelemeye çalıştığımız zaman, ilk kapıları açtığımızda karşı karşıya kaldığımız soruların bir tanesidir.

Dolayısıyla, ihtilal, aslında son derece önemli ölçüde bir zihni anarşi getirmiştir. Biz, bunu çok yakından görüyoruz. Siyasî konuşmalarımızda, herhangi bir konuyu açtıktan sonra, soru istediğimizde, o sorulara bakıyoruz —aslında ben çok fazla bunu hissediyorum— bu zihni anarşi, müesseseler arasında kavram kargaşası, müesseselerin fonksiyonları arasındaki kavram kargaşası son derece önemli. Bu, tabii sorulabilen sorulara berrak cevaplar verememekten, ileriye geliyor; soruların bir kısmı da zaten sorulamıyor. Bir, zihni anarşi, bir de değerlerde sarsılma, bizim gördüğümüz önemli unsurlardan bir tanesidir. Devamlılığı —son 30 sene içerisinde baktığımızda— bayağı tahribat yapmış. Toplumlarda kişilerin, hem birbirlerine, hem de topluma karşı bir yabancılaşması, bir **aliénation**'u, bir yozlaşması, bir dejeneresansı başlamaktadır.

Kişi, tabii sadece sosyal değil, biyolojik de bir varlık. Temel ihtiyaçlarını karşılamak için, en kısa yolu, menfaatinin yolunu seçiyor, menfaatperest oluyor, norm ve değerleri bir kenara itiyor, şahsi menfaatlerinin peşinde koşuyor. Gerçekten, toplum bilimlerine eğilmiş olanların en çok şikâyet ettikleri konulardan bir tanesi.

Gördüğümüz gibi, ihtilal yüzünden siyasî ve sosyal gelişme hem duruyor, hem yabancılaşıyor, **aliéné** oluyor. Onun yerine ihtilali yapanlar, birtakım suni çözümler, özü boşalmış dekor müesseseler teklif ediyorlar. Sunî bir Anayasa hazırlanışı, kabulü, uygulaması bakımından —tartışmaya açık olarak söylüyorum— sunî birtakım seçimler, 6 tane parti var, bunlardan 3'üne sen gir, 3'üne de sen girme; niye? Sen girme; niye? Cevapsız; çünkü, o da sunî. Bunun sonucu olan sunî bir hükümet ve hâlâ bugün gördüğümüz

sunî birtakım kurumlar ismen var, parlamento var, yargı var, basın var, üniversite var, sendika var; bütün baskı grupları var; ama, sessiz, hepsi özünden boşaltılmış, özünü bulmak mümkün değil.

Bugünkü sıkıntılarımızın kaynağını sıralamak icap ederse, zihinsel anarşi bir, değerlerde sarsılma ve zayıflama iki. Başında bunun adalet değerini alıyorum, bir durgunluk ve bir önemli vakit kaybı. Vakit kaybı çok önemli bir husustur. 1980-1982 arası gördüğümüz üzere bu sistem devam edecek, görünüşte 10 sene. Gerçekte, toplumda bıraktığı tesirler itibarıyla, çok daha uzun.

1960-1980 arasına bakacak olursak, 28 yılda 18 yıllık bir askı dönemi var; 1960-1965 arası, 1971-1975 arası, 1980'den de günümüze. Geriye kalan 10 yılda da, Demokles'in kılıcı tepemizde asılı.

Bir durgunluk, bir vakit kaybı dedim. Önemli noktalardan bir tanesi, toplum üzerinde bir perspektif sapması, memleketin önemli meseleleri hiç dile getirilmiyor; demokrasi gibi, AET meselesi gibi, refah meselesi gibi, gelir dağılımı gibi, medenî hizmet gibi, kalkınma ve sanayileşme gibi çok önemli konularda —tabii konuşuluyor ama— esasa dair ve netice alıcı, siyasi aksiyona müncer olacak çok az şey söyleniyor. Dolayısıyla sağlıklı bir gelişme; hem tartışılıyor, hem de güdümlü. Toplum, bu durumu kendi içinden kendi bulduğu çözümlerle çıkarmış değil, kesin, ani bir müdahale, bu şeyi yapıyor. Bu, sağlıklı bir değişme alametidir.

Aslında, «sağlıklı sosyal gelişme ne» diye sorarsanız; bunun ön şartı, toplumun bünyesi ve ihtiyaçlarıyla tutarlı bir değerler sistemine sahip olmaktır. Bu sistem, ancak demokratik değerler etrafında örülmektedir. Bu, kültürel değerler sistemi, sosyalleşebilmek için, hayat tarzı ve müesseseler olarak şeklen ve muhteva olarak topluma ilkeler halinde, —inanılan ilkeler halinde— atfetmelidir. Bu muhteva gelişerek, sağlam bir müesseseseleşmeyi sağladığı zaman, tekamül manasında, olgunlaşma manasında gelişme söz

konusudur. Muhteva kazanmak ise, toplumun yaşadığı muhtelif olayların yorumlanmasının müesseselerle irtibatlanması, sağlam müesseselerle, —demokratik ve diğer müesseseler— müesseselere bu anlamları, bu fonksiyonları yüklenerek şekiller verilmesi demektir. Müesseseseleşmek, canlı, dinamik, hayatın içinden yaşanarak gelişen bir şeydir. Şunu üzümlerle söyleyeyim ki, Türkiye, yaşanmayan prensipler ve müesseseler ülkesidir. İlkeyi bir kere vazediyorsunuz, müesseseyi kuruyorsunuz, ilk tökezlemesinde ortadan kaldırıyorsunuz, düzelme yok. Yaşayın, düzeltin, münasebetlerini tesis edin, sağlam bir hale getirin. Türkiye'nin, bence bugünkü en büyük sorunu müesseseseleşmedir.

Demokrasi, yaşanmış çeşitli olaylarla yoğrularak yerleşeceğine, ani olarak kesiliyor; sil baştan. Yeni gelenin doğruluğu da belli değil, tartışılmıyor. Türkiye'de müesseseseleşmeye fırsat ve imkân yok.

Bunun arkasındaki derinlikte de, bir yanda sivil topluma, bir yanda sosyal gelişmeye, sosyal evrime, tekâmüle ve müesseseseleşme gibi değerlere inanmayan bir İttihat Terakki, bir Halaskâr Zabitan zihniyetidir. Bu zihniyet, komünist değil, ama ihtilalci. Sosyal değişme ve gelişmenin tepeden inme, güdümlü idare yoluyla sağlanacağı zannı, zehabı ve zühulü içerisinde; kusura bakmayın, bunlar için öz Türkçe tabir bulamadım. İnce farklılığı, ancak bu üç ayrı şey içerisinde söylemek istiyorum.

İhtiyacımız bir ortamdır; iki, elittir; üç, sosyal talep ve zihni berraktır.

Sayın Başkan, sayın dinleyiciler, sabrınız için teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Efendim, Sayın Dülger'e çok teşekkür ediyoruz.

**İkinci konuşmayı Sayın Nilüfer Göle yapacak. Buyurun efendim.**

**NİLÜFER GÖLE :** Hep siyasetçiler ko-



nuşmalarına başlarlarken, «Biz uzman değiliz, uzmanların önünde konuşmak zor oluyor» dediler; ben de tam tersine, siyasetçilerden sonra, bu kadar inançlı sözlerden sonra söz almak, demokrasinin kavgasını bu kadar inanmış bir şekilde verenlerden sonra söz almak bizler için de zor oluyor diye başlayacağım.

Efendim, konuşmama daha çok toplum, siyaseti nasıl etkiliyor. Konumuz madem toplumsal değişme ve siyasî değişme. Bu toplumla siyaset arasındaki ilişkiler nasıl oluşmaktadır; biraz ona değineceğim, biraz genel, sonra daha Türkiye ağırlıklı olmak üzere.

Siyaset, bildiğimiz gibi devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin bir düzenlenme biçimi; yani, siyaset olduğu yerde —doğrudur, onun için konuşma hemen demokrasiye kayıyor— demokrasinin varlığından söz etmek mümkün. Yönetilenlerin giderek ağırlığını yönetime koymaya çalıştığı, değişimi yönlendirmeye çalıştığı bir sistem. Bunun bir sonucu olarak, toplumun bir özerk alanının kurulması söz konusu. Mehmet Dülger bey, konuşmasında buna çok değindi. Kurumlarla, parlamento sistemiyle, böyle bir ara kuruluş.

Batı, sürekli olarak demokrasisini geliştirirken, aslında bireyin ve toplumun devlet ile arasında ara kuruluşlar oluşturulmasına çalışıyor. Bunlar, siyasî partiler olabilir, dernekler olabilir; yani, çevreyi koruma derneğinden, fotoğrafçılar derneğine kadar uzanan bir ara kuruluşlar meselesi; çünkü, merkeziyetçi yapıya karşı, toplumun katılımını sağlayan, ara kuruluşlar. Toplumun, aslında yönetimi denetlemesi olduğu kadar, geleceğini de kontrol altına almak istemesi, yani, kendisini ilgilendiren en önemli konularda, toplumun sesini duyurabilmesi, tartışabilmesi, ağırlığını koyabilmesi.

Demek ki, bu özerk alan, yani toplumun kendini ifade edebilmesi gereken alanın kurulması çok önemli. Bu, bir toplumsal katılım meselesi.

Toplumsal katılıma baktığımız vakit, esasında toplumsal katılım, çağdaş toplumlarda ilk başta eşitlik ilkesiyle bir arada gitmiştir. Siyasî toplumsal düşünürlerden Tocqueville, aslında bunu çok iyi dile getirir, en iyi o koymuştur; çünkü, meselenin sadece demokraside yönetim biçimi olmadığını, aynı zamanda bir toplum biçimi olduğunu, eşitlik ilkesiyle var olan bir toplum biçimi olduğunu söyler. Dikkat edelim, eşitlik ilkesi demek değildir ki, gerçekte bir eşitlik var; ancak, toplumsal hareketler, katılımlarını, siyasî katılımlarını, toplumsal katılımlarını eşitlik ilkesinden yola çıkarak talep etmektedirler. Örneğin: Yurttaşların kanun önünde eşit hakları... Biliyoruz, sanayi toplumunun başından beri, toplumsal katılım en önde gelen prensiplerinden biridir. Eğitimde fırsat eşitliği; işçi sınıfının eşitlik talebi; bu, toplumsal üretimin yurttaşlar arası eşit dağılımı prensibine kadar uzanmıştır. Nitekim, ütopyaadan kaynaklanan, aslında devrimlerin özünde Batı demokrasileriyle bir kardeşlik yatar; yani, eşitlik prensibini gerçek pratiğe geçirme arzusu yatmaktadır.

En son olarak daha yeni toplumumuzu ilgilendiren kadın hareketi de böyle. Kadın hareketinin de ardına baktığınızda, kadınların toplumsal yaşama, profesyonel yaşama, erkeklerle eşit hakları talep ederek katılma isteği var.

Demek ki, toplumla siyasî sistem arasında bir eşitlik prensibinden kalkan bir katılım söz konusudur. Bugün sadece eşitlik prensibinden söz edemeyiz. Bugün, demokrasi tanımını giderek farklılaşma ilkesinden de almakta; yani, —bunu da açıklamak isterim— eşitlik ilkesi kadar, artık toplumsal güçler katılım talep ederlerken, kendi kimliklerini, farklılıklarını korumaya yönelik taleplerde bulunmakta. Bu da demokrasinin tanımını değiştirmektedir. Örnek olarak, yine «Siyah güzeldir» sloganıyla açıklanabilecek, siyahların hareketi 1968'lerden bu yana, aslında Batı demokrasilerinde toplumsal hareketlerin demokrasiyi beslemesinde bu slogan çok önde gelmektedir; yani, farklılığımızı koruya-

rak —biz toplumsal güçler, gruplar— kendi kimliklerimizi koruyarak katılmak istiyoruz, var olmak görüşü; yani, bir zencilerin beyaz ırka benzeme çalışması yerine, zenci güzeldir diyerek, toplumda bir yer sahibi olmaya çalışmaktadır.

Aynı şekilde kadın hareketi için de bu geçerliydi. Kadın hareketi eşitliği talep ettiği kadar, farklılığını da talep etmiştir; erkeklere benzemeye çalışmak, sadece ikinci sınıf erkekler yaratacaktır düşüncesiyle, tam tersine farklılığımızı koruyalım, topluma kadınların taşıyıcılığını yaptığı yeni değerler getirelim ilkesini getirmiştir.

Avrupa Topluluğuna da değineceğim. Avrupa Topluluğu da, tanımını giderek, benzer bir birlikten giderek, farklılıkların içinde barınabileceği bir birliğe doğru, çoğulcu bir birlik tanımına doğru değiştirmektedir; yani, ne kadar çoğulcu, farklılaşmış gruplar, yaşam biçimleri beraber var olabilirler, bir birlik halinde var olabilirler; bu soru, giderek demokrasinin kendisine sorduğu bir sorudur. Demek ki, demokrasi tanımını, siyaset tanımını —benim burada getirmeye çalıştığım tez— toplumsal değişimden, toplumun içindeki taleplerin, toplumun içindeki değişimlerin yönlerinden almaktadır. Toplum, siyaseti belirlemektedir. Örneklerle daha başka bir şekilde ifade etmeye çalışırsak, siyasetin tanımını, sınırlarını toplumsal aktörler giderek zarlamaaktadırlar, genişletmektedirler; bir birereye doğru genişlemektedir. Örneğin, çevreci hareketler, —ki, bu bir çevre doğal sorunudur— bir doğa sorununun siyaset konusu olabileceği 50 sene önce aklımıza gelebilir miydi? Yahut kadın sorunu, bir seks cinsellik kategorisinin siyasetin konusu olabileceği aklımıza gelir miydi? Ya da devlete doğru genişlemektedir. En önemli konusu, devletin en tabu konularından biri olan silahlanma konusu, bugün topluma mal edilmiştir. Bugün silahlanma konusu gibi, devletin sınırları içinde tanımlanmış bir konu —ki, hiçbir zaman tartışma konusu olamazdı yurttaşlar arası— bugün barış hareketiyle birlikte, aslında sivil toplumun tartıştığı bir

konu olmuştur. Demek ki, genelde siyaset dediğimiz bir olayı, sadece belirlenmiş prensiplerden, kalıplardan, kurumlardan yola çıkarak tanımlayamayız.

Eğer, toplum siyaseti tanımlamaktadır gibi bir tezle yola çıkıyorsak, bizde ise, sanıyorum burada en önemli farklılık, siyasetin toplumu yönlendirilmesi beklentisi hâkimdir; yani, bizde siyaset yapılırken, —aslında çok iyi bildiğimiz bir tema— toplumun kurtarılması, bilinçlendirilmesi, eğitilmesi anlayışı hâkimdir. Toplumdan, bir anlamda topluma kuşkuyla bakılma geleneği, çok hâkim bir topluluk. Onun için, sanıyorum ki, esas demokrasinin limitlerin, demokrasinin sorunlarını şu ya da bu siyasî partide, komplo teorilerinde veyahut art niyetlerinde aramaktan çok, sanıyorum böyle bir bakışla devlet-toplum arasındaki zor ilişkilerimizde aramak, topluma bakış noktamızda, toplumu nasıl kavradığımızda aramak yerinde olacaktır.

Türkiye'deki dönüşüm noktalarını ben daha kabaca, müsaade ederseniz ikiye ayıracağım. Çok daha kaba olacak; çünkü, bu zaviyeden bakınca, biraz daha belki basite indirgeniyor. Bu sözlerime örnek verebilmek için iki dönüm noktası alacağım. Bir tanesi Tanzimattan 1950'ye kadar olan dönem; bu 20'lerin damgasını vurduğu bir dönem; modernleşmecî dönem dediğimiz. Bir de 1950'lerden bugüne kadar olan dönem; yani, bir yapısal değişiklik olduğuna da inandığımız, aslında bu dönüm noktalarını bu şekilde ayırarak belirtmiş oluyorum.

Birinci dönem, Sayın İnönü'nün çok iyi bir şekilde dile getirdiği gibi, heterojen bir toplumda, yani farklılıkları içinde barındıran bir Osmanlı toplumunda, giderek ulusal devlet ve tek parti döneminin oluşturulduğu; kendisi çok iyi bir şekilde bunu ortaya çıkardı ve sorunların en önemlisinin çoğulculukla demokrasinin bir araya gidip gidemeyeceğini —kendisi, bir araya gitmesi gerektiğini de söyleyerek— ifade etmiştir; yani, çok partili sisteme geçiyoruz, acaba cumhuriyet tehlikede mi, laiklik ilkesi tehlikede mi... Sanıyorum, başından beri, zaten özellikle bu ilk dö-

nemin kuruluşuna baktığımız vakit, topluma bakış, toplumun görünüşü önem kazanıyor.

Unutmamak gerekir ki, Türkiye'de devlet-toplum ilişkileri Batı'dan bağımsız değil. Şu anlamda ki; devletin modernleşmeci hareketlerinde Batı'ya sürekli referans var. Yani az gelişmişliğe olan cevap, medeniyeti yakalama arzusu. Buna bir örnek verebilirim: Sonradan çıkar sol hareketler ise Batı'yı sömürü ile özdeşleştirdiği için, Batı'dan kopma arzusunu getirmişlerdir. Ama o dönemdeki oluşum siyasî seçkinler için; Batı medeniyetine sahip çıkma, Batı medeniyetine ulaşma arzusu.

Burada medeniyeti geniş olarak tanımlamamız gerekiyor. Çok uzun tartışmaları olmuştur Türk siyasî tarihinde ve düşünce tarihinde; Doğu-Batı nereye kadar kimliğimizi koruyoruz, nereye kadar Batı medeniyetini alıyoruz. Batı medeniyeti teknik midir, yoksa bir yaşam biçimi midir? Sonunda cumhuriyetle birlikte verilen karar; Batı medeniyeti bir bütündür; teknik ve kültür bir birinden ayrılmaz karardır.

Geleneklerinden ayrılmaya çalışan, toplumu kurtarmaya çalışan seçkinler bu medeniyet anlayışına sahip çıkmıştır. Yani aslında Türkiye'de 1950'lerden itibaren Batıcı seçkinlere baktığımız vakit, toplumu kurtarmak istedikleri nokta, bu medeniyete ters düşen geleneklerden de kurtarmadır. Bu aslında tabi ki İslam sorununu gündeme getirmektedir.

İslam sorununu gündeme şöyle getiriyor: Yani halka bakış, topluma bakış; cahil ve medeniyetin karşısında olduğu müddetçe siz toplumu siyasetten uzak tutmak zorundasınız ve eğitmek zorundasınız. Onun için bizim ilk dönemde, laiklik prensibi ile demokrasi prensibi çok ilginç bir şekilde çelişmiştir bildiğiniz gibi. Yani laiklik demokratikleşme; sanki sürekli olarak laikliği tehdit ettiği için aslında ilginç bir şekilde sağ partiler demokratikleşmeyi temsil etmişlerdir bir ölçüde. Çünkü sürekli olarak topluma açılmışlardır.

Eski Halk Partililerle konuştuğunuzda

bize şöyle derler: Biz kendimizi halk partisi derdik, ama aslında Demokrat Parti halka daha yakındı, diye bir değerlendirme yapılmaktadır.

İkinci döneme geldiğimizde; 1950'lerden itibaren toplumsal alanın bir ayrışmaya başladığını; kendini ifade etmeye çalıştığını görürüz. Ancak ne varki —burada şunu söylemek istiyorum— birinci dönemde —Tanzimat'tan 1950'lere kadar— 1950'lerden 1980'lere kadar aldığım dönemin en önemli farklılığı, artık giderek topluma değişme yansımaktadır. Yani değişimin eksenini devlet olmaktan çıkıp giderek toplum olmaktadır. Onun için bugün Türkiye'deki siyasî değişimleri de anlatmaya çalıştığımızda, daha çok topluma kulak vermek zorundayız.

Burada siyasî partilerin temsilcilerini dinlerken; siyasî parti temsilcileri çok fazla kendi aralarında diyalog halindedir. Biraz daha artık toplumda olup bitenlere sanıyorum kulak asma zamanı, toplumu dinleme zamanı geldi. Fakat her ayrışmadan söz ettim; 1950'lerden beri gelişen bir toplumsal alan; her toplumsal alanın ortaya çıkışında aslında bir tepki, bir baskı rejimi koruz. Yani ben burada Türkiye'deki demokrasinin çözülmesini, baskı rejimlerini, müdahaleleri her hangi bir partiye karşı değil de; daha çok toplumun kendini her ifade ettiğinde ortaya çıkan bir düzen arayışı olarak göreceğim.

Sayın Dülger çok iyi bir şey ifade etti; sorunları toplum kendi içinde çözemediği vakit dışarıdan müdahale gelir dedi. Doğrudur. Sanıyorum ki, her baskı rejiminin ardında bir toplumsal farklılaşma, bir toplumsal ayrışma, bir toplumsal ifade biçimi aramalıyız.

Piyasa ekonomisi çıkmıştır; en başta aydınlarımız olmak üzere —1950'lerden itibaren— devletin çıkarlarına ters düşüyor diye karşı çıkmışlardır. 1960'larda sol ideoloji çıkmıştır; millî bütünlüğü bozucu olmakta diye karşısına baskı rejimleri çıkmıştır.

En son İslamcı hareketler her çıktığında; yine olaya bakışımız aynıdır. Bu sefer ge-

ricilik ve irtica ile özdeşleşmektedir. En son —bence çok önemli; yeterince üzerinde durulmayan— kitap ve sinemalara uygulanan sansürler, aynı şekilde bir bireysel ahlakın karşısında, toplumsal ahlakımız bozuluyor korkusuyla yine bir baskı rejimi çıkmıştır.

Söylemek istediğim şudur: Baskı rejirlerinin ardında aslında bizlerin farklılığa olan; toplumun ifadesine olan tahammülsüzlüğü yatmaktadır. Seçkinler uzun müddet gazetelerde; köylerden kente gelenlerin yaşamasını bilmediklerini, sokaklara tükürdüklerini, âdâbı muâşeretten uzak olduklarını, medeniyetten uzak olduklarını ve yerlerine geri dönmelerini savunmuşlardır. Aynı şekilde —o günden bugüne alalım— en çok feryat koparmış, en çok tehdit altında hissettiğimiz konulardan biri türbanlı öğrencilerdir. Demin söylediğim İslami ifadeler gibi, demokratikleşmeyle birlikte gittiği ve özellikle sağ iktidarlarla birlikte özdeşleştiği için; bugün de en çok korkulan olaylardan bir tanesi türbanlı öğrencilerdir. Demek ki, hakikaten İslam artık bizi tehdit etmekte.

Biraz yakından baktığımızda —yine c örneği alırsak— aslında bu konuda da çok farklı zaviyeden yaklaşmak mümkün. Art niyetlerin ve kötü **manipulation**'ların arkasında başka şeyler de yatabiliyor. Birincisi türbanlı öğrenciler; bunlar çarşafly köylü kadınları değil. Kentleşmiş, okumak istiyor. Bizim için modernleşmenin en önemli yerlerinden bir tanesi, kalelerinden bir tanesi —bütün burdaki kadın arkadaşlarım katılacaklardır sanıyorum— Kemalizmin ürünleri olarak eğitimidir. Profesyonel bir yaşam sahibi olabilmemizdir. Bunların istedikleri; eğitime katılmak. Demek ki bir modernleşme sonucu geliyor. Talepleri o kadar da modernliğe karşı değil.

Bir ikinci örnek : Toplumda bu ilk dönemle birlikte özdeşleşen İslamla medeniyetin çeliştiği fikri kırılmaktadır. İslam eşittir cahillik eşitliğini bozmaktadırlar. Bugün konuşursanız kendileriyle; aslında en büyük taleplerinden biri; hayır biz Müslüman olabiliriz ama okumuş olabiliriz; Müslüman olabi-

liz ve düşünür olabiliriz. Bu da; bu eşitlik de kırılmıştır; İslam cahillik eşitliği.

Buna ilave olarak şunu da söyleyebiliriz: Peki, mademki bu insanlar bu kadar katılımdan yana, başlarını açarak katılınsınlar. Demin baş tarafta söylediğim gibi; hayır artık toplumda demokrasiler tanımlarını farklılaşmaya rağmen katılımdan da almaktadırlar. Yani; kendi kimliklerini bastıra bastıra koruyarak, farklılığını bir protesto şekline dönüştürerek —biraz kötü ve farklı bir örnek olacak ama; zenciler güzeldir gibi, beyaza benzememelidir gibi— farklılığını savunarak bir katılma arzusu diye düşünebiliriz.

Sanıyorum vaktim doluyor.

Demek ki bir yandan toplum daha fazla değişime ağırlığını koyuyor; ama diğer yandan da hepimiz —bir kısım siyasî seçkinler ve bir kısım aydınlar daha fazla olmak üzere— farklılaşmayı bir toplumsal bütünlüğü tehdit olarak görmekteyiz. Sanıyorum ki bu toplumsal bütünlük fikrinden topluma bakışımızı; bu toplumsal bütünlük fikrinden değiştirmedikçe, demokratikleşme mümkün değildir. Yani toplumu bir toplumsal bütünlük olarak; sürekli olarak her farklılığın bir tehdit olarak görüldüğü yerde, demokratik bir sistemin olması mümkün değildir. Devletin bütünlüğünden söz edebiliriz; ancak toplumun ise yalnızca çeşitliliğinden söz edebiliriz.

Teşekkür ederim. (alkışlar)

**BAŞKAN :** Nilüfer Göle'ye çok teşekkür ediyoruz.

**Şimdi üçüncü konuşmacı olarak sıra Sayın Murat Belge'de, buyurun.**

**MURAT BELGE :** Yapı değişikliğinin neresindeyiz diye bir bir paftanın altında konuşmaya başlıyor insan ve biraz da buna bir cevap verme ihtiyacı duyuyor.

Doğrusu bu ihtiyacı duysam da, buna çok yeterli bir cevap verebileceğim kanısın-



da değilim. Ancak çeşitli biçimlerde ben de aynı soruyu yankılayabilirim «meğer neresindeyiz» diye. Çünkü Türkiye sürekli değişme süreci içinde olan; belki değişme hedefini başka bütün hedeflerin üstüne koymuş bir toplum. Osmanlı İmparatorluğundan bu yana şöyle böyle Lale Devri, Üçüncü Ahmet'ten bu yana Batılılaşmaya çalışıyoruz, değişmeye çalışıyoruz. Yani gelecek boyutu her zaman Türkiye'de insanların hayatında çok belirleyici olmuş ve bu değişime verdığımız önem nedeniyle, geçmişle ilişkimizi biraz Tarık Bin Ziyad gibi kurmaktan pek kaçınmamışız. Yani gemilerimizi yakarak gitmeyi de tercih etmişiz. Bu kadar değişmeye çalışan bir toplum olarak bugün 1988; yapı değişikliğinin neresindeyiz, sorusunu da soruyoruz. Bu soruyu hâlâ soruyor olmak acaba bütün çabalarımıza rağmen, pek de başarılı değil miyiz diye bir ikinci soruyu ister istemez akla getiriyor.

Ben de doğrusu bu karamsarlığı biraz paylaşıyorum; çok da başarılı olmadığımız kanısındayım, bütün bu çabalarımıza rağmen.

Bir de ayrıca yapı değişikliği derken; hangi yapı, değişmesi beklenen yapı ne; nereye doğru değişmesi bekleniyor; bu gibi sorulara da cevap aramak gerekiyor. Bu da Türkiye'nin özgül koşullarında çok kolay değil; çünkü yapı bazı başka toplumlara baktığımızda Türkiye'dekinden daha açık seçik görülebiliyor. Çünkü o toplumlar kendi dinamikleriyle gelişiyorlar ve değişiyorlar. İnsanlar arasında, kurumlar arasında ilişkiler çok daha saydam; dolayısıyla belli bir metodoloji ile o topluma baktığımızda, yapının ne olduğunu, yapının ne yönde değiştiğini daha kolay görebiliyorsunuz.

O açıdan Türkiye'ye bakınca; sanki bizim başka toplumlar gibi tarihimiz yok, onun yerine silahlı kuvvetlerimiz var gibi bir izlenim doğuyor. Çünkü ikide birde toplum bir tarafa doğru giderken, geliyorlar «hayır şurada duracaksın, şöyle yapacaksın, böyle düşüneceksin, böyle konuşacaksın» yada «böyle susacaksın» diyorlar. Bütün bu denilenler,

toplumsal değişme dediğimiz olayla ne kadar bağlantılı; muhtemelen çok bağlantılı değil. Ama emirle yaşayan bir toplum olduğumuz için, sonuç olarak geçerli olan da o görünürde olan da o.

Biraz iyimser bir şekilde ara rejim diye adlandırdığımız dönemlerde en azından —ben bundan da çok emin değilim; acaba çok partili ve demokrasiye benzer bir şeyi yaşadığımız zaman mı biz ara rejimdeyiz Türkiye'de; aslı rejimimiz öbürü mü, doğrusu çok kesin bir cevap verme durumunda değilim— bu değişime rağmen, oldukça da nörotik bir biçimde biz bir değişim şokunu devamlı yaşadığımız halde; sanki çok fazla değişmiyoruz gibi geliyor bana.

Bu bakımdan da Türkiye —biliyorsunuz İngilizce'de Turkey denir; bu aynı zamanda hindi için de kullanılan isimdir. Sanki bir ilahi tecelli gibi geliyor bu bana; biraz yemek pişirmeyi denerim ve severim de; bu hindi denen hayvanı çeşitli baharatlarla, lezzet vericilerle, çeşitli yöntemlerle pişirmeyi denemiştir; sonunda o hep hindi olarak çıkar. (gülüşmeler) Ne kadar uğraşsanız fazladan birşey katamazsınız o hindiye — işte Batılılaşıyoruz; fikirler ideolojiler, gürültü, patırtı; ama sonunda gene biz bize benzeriz düşüncesinin ötesine pek fazla geçemiyoruz. Bu hindi benzetmesi de ister istemez aklıma sevgili Can Yücel'in bir şeyini hatırlatıyor. Yanılmıyorsam 1981 yılındaydı, bir gece geç vakti telefon etti; sana bir şiir okuyacağım dedi; adı turkey dedi. Ondan sonra hafif nağmelenerek;

Kabarmazsın kel fatma... (gülüşmeler)

Atam güzel sen cirkın

Maalesef bu şiiri yayınlamadı Can hâlâ. (gülüşmeler)

Evet Atamız var; Atamız kesinlikle güzel, biz de devamlı onun yolunda olmak durumundayız ve her hangi bir şekilde Nilüfer Göle'nin dediği gibi, toplum farklılıklarını göstermeye teşebbüs ettiği —ben ona, si-

lahlı kuvvetlerinden habersiz ve ondan izinsiz toplum olma teşebbüsüne geçtiği zamanlarda (gülüşmeler, alkışlar) diyorum— zamanlarda «siz toplum moplum değilsiniz, başıbozüksunuz; size Anayasa yapıyoruz size yasa yapıyoruz —bu yasa ve Anayasa tabii «yasak» tan türeme şeyler— böyle yaşayacaksınız diyorlar.

Bu girizgâhtan sonra yapı değişikliği —tabii buna çeşitli düzeylerde bakılabilir, birtakım değişiklikler saptanabilir yahut değişmeyenler saptanabilir— denince sanıyorum temel mesele, bu bürokratik vesayetten biz çıkacağız mı ya da çıkıyor muyuz, orda ne oluyor? Büyüklerimiz, yetkililerimiz konuşuyorlar hatırlıyorum; gene 12 Eylül döneminde, egemenlik elbette kayıtsız şartsız millettir; ama bu memleketin sahipleri de vardır, (gülüşmeler) denebiliyordu ve ben bunu duyduk televizyonda kendim. Milyonlarca insana hitaben böyle bir şey söylenebiliyordu. Şimdi bu bir tuhaflik getiriyor; yani bir tarafta bir egemenlik var ve bu millete ait, bir tarafta da memleketin sahipleri var.

Genellikle de ben bu şeyleri âdet edindim; Batı uygarlığı içinde yer almaya çalıştığımız için, bu gibi kavramları Batı'da acaba nasıl, hangi kelimelerle ile dile getirilirdi diye düşünüyorum. Benim bildiğim bir İngilizce «memleketin sahiplerini» nasıl anlatmaya kalkarsınız? Bunu dediğiniz zamanda İngilizcede biraz tuhaf olur; sahibi sahip anlamına gelir ki; genellikle toplumların o anlamda sahipleri yoktur demokratik rejimlerde.

Biraz tarihe girmek gerekiyor. Osmanlı toplumundan buraya doğru gelirken biz, neydi toplumsal yapı özelliklerimiz. Ama tabii buna da girdik mi çıkmak çok zor. Feodal bir düzenden mi geliyoruz, Asya Üretim Tarzı mı vardı; işte şuydu buydu gibi ve kısmen de akademik konulara girmek gerekiyor ki o çabadan ben kaçınacağım; bu konuşmada en azından. Yalnız daha İttihat Terakki iktidarında; mesela Kara Kemal'in çabaları ve konuşmaları anlamlı geliyor bana. Adam «işte dünyada siyasî iktidarlar vardır, bu iktidarlar kendilerini bir sınıfa yaslarlar. Bizim

burda yaslanacak bir sınıf yok ortada; o halde bu sınıfı oluşturalım» şeklinde konuşuyor. Gerçekten de Türkiye adını koymasa da, daha Osmanlı zamanında kapitalist bir gelişme yöntemini seçmiş yani Batı yörüngesini girmekle zaten bunu yapmış durumda. Daha Üçüncü Selim zamanında işte birtakım şirketler kurmaya falan çalışmış yani; kapitalizmin gerektirdiği birtakım kurumları oluşturmaya çalışmış.

Bir tür burjuvazi de var ortalıkta; ama burada büyük ölçüde Levanten, azınlık yani etnik olarak Türkten gayri bir burjuvazi ve Batı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir tür aracı rol oynuyor. İttihat ve Terakki'nin iktidara geldiği yıllarda da yavaş yavaş gelişen; gözü biraz daha gelişmekte olan bir yerli burjuvazileşme potansiyeli gösteren tabaka var en azından. Büyük ölçüde İttihat Terakki kadrolarını da bu tip insanlar oluşturuyorlar.

İşte o zaman Kara Kemal; biliyorsunuz o esnaf loncaları vesaire kurarak; biraz da Ziya Gökalp solidarizminin, korpopatizminin de etkisiyle bir sınıf yaratma teşebbüsüne geçiyor. Yani burjuvazi böyle; cılız bir burjuvazi. Ondan sonra işte cumhuriyet dönemi; mübadelelerle vesaireyle; yani Kurtuluş Savaşı içerisindeki bence asıl büyük kavga anti-emperyalizm falan der resmî tarih; çok fazla ben o görüşte değilim. Aslında büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı sonrası sınırları yeniden çizme —etnik varlıklara göre— ve mülkiyetin kimde kalacağını kararlaştırma savaşıdır. O savaş sonunda dediğim Levanten, gayri Müslim burjuvazi büyük ölçüde tasfiye edilir ve yerli diyebileceğimiz sınıf ortaya çıkar. Fakat bu sınıfın da gene kendinden önceki gelişkin Batıdaki örnekleriyle kıyasladığınızda, ekonomik gücü de azdır, siyasî gücü yok gibidir. Kültürü son derece cılızdır; yani bir burjuva sınıf egemenliği kuracak ve uyumlu bir toplum düzeni yaratacak tarihi olgunluktan son derece uzaktır.

1920'ler; zaten birtakım liberal tedbirlerle bu burjuvazinin gelişmesini sağlamak çabalarıyla geçer ve bu olmaz. Buhranla birlik-

te de liberal rejimden iş çıkayacağı sonucuna varılarak, koyu bir devletçiliğe gireriz. Böylece devlet zaten hiçbir zaman elinden kaybetmediği gücü, iktidarı; daha da sislemleştirmiş bir hale gelir. Bu dönemde burjuva olmanın, iş yapmanın, kapitalizmi kurmanın yolu da artık sadece devletten geçer. Dolayısıyla daha baştan tekelci; o niteliği ile anti-demokratik, o niteliği ile aslında üretici güçleri geliştirmeye de çok fazla yatkın olmayan; çünkü bir himaye altında davranma özgürlüğü bir hak olarak kendisine verilmiş; böyle bir burjuvazi var.

Meşhur Ahmet Hamdi Başar'ın —«Liman- cı Hamdi» olarak tanınır— anlattığı hikâye. İstanbul liman işletmesini 5 kişi şirket kurup alalım diyorlar. Elleri 4-5 bin lira bir para var; bütün sermaye; bunlar da bir motor alıyorlar, sermaye bitiyor. Ama ondan sonra devletle Ankara'da temaslara giriyorlar ve limanı işletme tekelini alıyorlar. Nasıl işletcekler; aslında hiçbir güçleri falan da yok. Zaten liman kendisi bir şekilde işliyor; kimi ufak adamlar kömür satıyor, kimi su satıyor, kimi taşıma yapıyor falan.

Gidiyorlar adamlarla tek tek konuşuyorlar. Diyorlar monopol bizde. Siz buradan çekileceksiniz. Adamlar «aman etmeyin, eylemeyin, işte bizim ekmek paramız» falan diyorlar. «O zaman peki» diyorlar, anlaşma yapalım; işte siz gene devam edin, yalnız işte yüzde 10, yüzde 15 neyse kazancınızdan bu kadarını bize vereceksiniz. Adamlar da veriyorlar; 5 sene içinde hakikaten sermaye toplanıyor, bütün bu kömürcüsü, sucusu bu adamlara gerek kalmıyor; liman şirketi ortaya çıkıyor.

Burjuvazinin oluşum mantığı Türkiye'de genellikle bu örneği, modeli izler. Yaşadığımız dönemlerde de; yine Türkiye'nin ilginç bir özelliği vardır; toplumsal mobilizasyon son derece fazladır, devamlı sınıflar arası iniş, çıkışlar, gidişler, gelişler vardır. Yaşanan her zor dönem kendi zengin tipini yaratır; harp zenginleri, Demokrat Parti devrinin zenginleri; ithalatın falan kısıtlandığı dö-

nemde kara borsa zenginleri, şimdi Allah'a şükür ANAP zenginleri ve devam ediyor.

Ama bu burjuvazi; özellikle 1950'lerde belki bir ivme kazanmasına rağmen, egemen sınıf olamadı. Yani biraz şakayla karışık ben şunu söylüyorum; Marksist terminoloide biliyorsunuz, kendinde sınıf, kendi için sınıf diye bir ayırım vardır. Kendinde sınıf nesnel olarak bir sınıftır ama, kendi bilincine eremediği için, «kendi için sınıf» olamamıştır. Proletarya kendi için olmayı başardığı zaman kurtulacaktır, düzeni değiştirecektir falan; bizde proletaryadan önce burjuvazi pek kendi için sınıf olamadı; kendinde sınıf oldu ve adeta proletarya için Lenin'in söylediği gibi; onlara da dışardan birilerinin bilinç getirmesi ve kendi çıkarlarını savunmayı öğretmesi gerekiyor nerdeyse.

Menderes döneminin gelişmeleri; sonra da 1960'lardaki sanayileşme ve işte o zamanın da ithal ikamesi ilkesi. Yani gene Devlet Planlama yoluyla, önemli kuruluşlar yoluyla hükümetin ve devlet yapısının çok önemli ölçüde belirleyici olduğu bir kalkınma modeli. Gene burjuvazi bu vesayet altında.

1970'leri geçiyoruz.

1980'lere geldiğimizde; aslında bütün bu aşılamalardan neredeyse 100 yıldır bir burjuvazi yaratmaya çalışıyoruz toplumca. Artık bu kadar çabayla bir şey olması da lazım sonunda. Nitekim galiba yavaş yavaş da olmaya başladı. Özellikle 1980 yılının Anavatan Partisi ve ondan önce gene Özal'ın başlattığı birtakım yapısal değişikliklerle, sanıyorum bu eski devletçi model büyük ölçüde aşıldı. Ben kendim kapitalizme karşı bir insanım ama, bu alanda dediğim değişiklikliklerin önemli bir kesimine çok fazla karşı değilim. Yani kapitalizm içinde mademki yaşıyoruz; mademki bunun ciddi bir alternatifini bugünden yarına oluşturacak, gerçekleştirecek durumda değiliz; o zaman hiç değilse adam gibi bir kapitalizmle yaşayalım. Devlet vesayeti, tüm siyasî sonuçlarıyla bürokratik vesayetin kırıldığı, burjuvazinin daha bir egemen sınıf olarak kendi düzenini ger-

çekleştirebildiği —burjuvazi de hiçbir zaman doğuştan demokratik bir sınıf değildir; hele Türkiye’de hiç öyle değildir— ve bir burjuva egemenliği içerisinde Türkiye’nin daha çoğulcu bir yapıya, daha demokratik bir yapıya geçmesinin şansları, ihtimalleri daha fazladır. Bu anlamda sona erdiğini artık söylüyordu Erdal Bey; aynı iyimserliği doğrusu çok fazla paylaşamıyorum, toplumdan çok kesin bir ret cevabı almadıkça, müdahaleler kendiliğinden kesilir mi, sona erer mi bilemiyorum. Ama bu müdahalelerin olmadığı bir toplum içerisinde, Türkiye’nin solda ve sağda kendi aslı sorunlarına dönebilir. Yani tarihimizin bir özgür gelişmesinin sonucu olarak; işte durmadan gelen, müdahale eden ve toplumun toplum olmasını engelleyen güçleri kendi sınırları içinde kalmaya davet ederek ve onları orada bırakarak; ondan sonra artık sosyalizmin, sosyal demokrasinin, muhafazakârlığın, liberalizmin her neyse kendi sorunlarını halk önünde, halkın hakemliği ile çözmek için gerçek mücadelemize başlayabiliriz ve bunun böyle olması bence yeterince olumludur. Çünkü bundan sonra artık bir tarih yaşamaya başlayabiliriz.

Dediğim gibi; vesayet altında bize yaşatılan bir tarihten kurtulur, kendi tarihimizi kendi ellerimizle kurmaya çalışırız.

Bu çerçevede benim; stratejik olarak önemli anlamda yapı değişikliğinden bu aşamada anladığım budur. 1980’lerin sonlarında Türkiye belki böyle bir yapı değişikliğine gelmedi, ama en azından eşiğine yaklaştı gibi bir yarım cevap verebilirim belki; şu arkamda duran çok önemli soruya.

Teşekkür ederim. (alkışlar)

**BAŞKAN :** Sayın Murat Belge’ye çok teşekkür ediyoruz.

Birinci turun son konuşmacısı olarak Sayın İbrahim Öztürk’e söz vereceğim. Kendileri geç geldikleri için; diğer konuşmacılar için yaptığım gibi kısa bir tanıtmayı gerekli görüyorum.

**Sayın İbrahim Öztürk, Anavatan Partisi Adana Milletvekili. Daha önce de Türk Hava-İş Sendikası Genel Başkanı idi.**

**Şimdi söz Sayın İbrahim Öztürk’ün, buyurun efendim.**

**İBRAHİM ÖZTÜRK (Adana Milletvekili) :**  
Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli Başkan, saygıdeğer arkadaşlar; öncelikle gelişmekte olan bir ülkenin henüz halledilemeyen ve kargaşalık içinde bulunan trafik sorununda şahit olduğumuz bir kaza nedeniyle bir saat rötarla salona gelebildik. Tabii bu örneği verirken; ülkemizde siyasal ve toplumsal değişimin neresindeyiz sorusunun cevabını, değerli otorite, bu konuda araştırmacı olan panelist arkadaşlar veremediğine göre, işçi kesiminden gelen bir İbrahim Öztürk’ten de beklemek bence yanlış olur.

Ancak dilim döndüğünce ve o çalışan kesimin içerisinden gelen biri olarak; işin başında, yani insan faktöründen yola çıkmak gerekir. İnsanlığın doğuşundan sonra insanlar toplum; klasik anlamda yönetim biçimi olan devletlerini kurmuşlar ve bu arada da eski Yunan’da demokrasi sözcüğüne rastlıyoruz. Yani MÖ insan yönetim yapısına giren demokrasi, yine yıllar sonra —hatta Fransız ihtilalinde telaffuzunun dahi suç olduğu bir ortamdan sonra— günümüze gelmiştir. Bu yaşlı dünyamızda yaklaşık olarak —yanılmıyorsam— 158 devlet Birleşmiş Milletlere üyedir. Bu 158 devletin yönetim biçiminin; o siyasal demokrasinin şablonunu çıkartıp koyduğumuzda, ancak 20 civarında siyasal demokrasinin uygulandığını görmekteyiz.

Türkiye bu siyasal demokrasinin bu 20 sayısının içinde mi, dışında mı? Bana göre tartışmayı bu çerçevede alıp, bunun yanında yaklaşık 52 milyonun oluşturduğu ulusumuzun, milletimizin genel yapısını gözden geçirmekte büyük yarar vardır. Bilim adamları, araştırmacılar, sosyologlar otururlar; pek çok Batı’daki cumhuriyetten sonra Batılılaş-



ma sürecinde Batı'dan aldıkları pek çok şeyi, Türkiye'ye çeviri yoluyla aktarırlar. Ancak aktarılan bir şeyin bir Mevlana, bir Farabi'nin ortaya koyduğu eğitim sistemi içerisinde yerleşen 52 milyona monte etmenin ne kadar bir süreç alacağı konusunda ortaya bir rakam koyamazlar. Bana göre konuşmasının yarısına yettiğim Sayın Dülger'in sıkıntılarına candan katılıyorum; Sayın Göle'ye de Sayın Belge'ye de.

Ancak 52 milyonun genel yapısını; yani bu siyasal ve toplumsal değişimde dünyadaki gelişmelerden ne denli haberi olduğunu sayısal olarak ortaya koymak gerekir. 15 Eylülde aday olmaya karar verdim ve Adana'nın kırsal kesiminde 60 günlük —yaklaşık her gün 16 saat— süre içerisinde 215 köyü gezdim. Bir partili değilim; ANAP milletvekiliyim ve şu anda da burada Anavatan Partisi Milletvekili İbrahim Öztürk olarak bulunuyorum; konuşmalarım şahsımla ilgilidir.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Başkanı Sayın Ahmet Özkan, beni arayarak direkt benim katılmamı teklif ettiler ve kabul ettim. Yani konuşmam bir siyasal partinin temsilcisi olarak değildir; bir milletvekili, bir parlamenter olarak bulunuyorum ve konuşmam şahsımla ilgilidir.

Biraz evvelki örneğe dönecek olursak, yaklaşık seçim bölgesinde bulunan 470 köyün ancak —60 gün içinde— 225'ini gezebildim. Gezdiğim köylerin yüzde 90'ına elektrik son 4 yıl içinde gitmiş. Yani toplumsal değişimin altyapısını oluşturan elektrik son 4 yıl içinde gitmiş. Yüzde 60'ında asfalt var; asfaltın yine yüzde 85'i son 4 yıl içinde götürülmüş ve toprak yolu yok; stabilize yol yapılmıştır. Gittiğim her evin yaklaşık yüzde 60-70'inde televizyon var. Başlangıçta yola çıktığımda birçok siyasî gibi; dağ köyüdür, Torosların göbeğindedir, dünyadaki gelişimden haberi yoktur diye hazırlıksız gittiğimde, bana bir köy imamı durup dururken şu soruyu sordu :

Sayın aday; muhafazakâr, milliyetçi, serbest piyasa ekonomisini savunan bir partinin milletvekili adayısın, Televizyonda, ba-

sında ve çevrede gördüğüm kadarıyla Türkiye'ye egemen olmak isteyen bir kültür emperyalizmi var. Bir partinin milletvekili aday olarak bu konudaki görüşün nedir, diyor; Torosların göbeğindeki bir köy imamı.

Ve yine iki genel sekreterin, bir pazar-tesi günü öğleden sonra Esenboğaya indikten sonra —ki benim haberim yok, gazete okuma olanağım da yok— yine bir dağ köyünde; âma bir vatandaş «sayın aday, dün öğleden sonra bir uçakla yanında bir heyetle Ankara'ya gelen ve dışardaki kurulu iki siyasî partinin genel sekreteri, Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından tutuklandı; ANAP olarak bu konudaki eğiliminiz ve tercihiniz nedir diye soruyor.

Yani bana göre 20 yüzyıl medeniyetinin ürettiği araç gerecin o kırsal kesimdeki insana götürülmesi, o toplumda Türkiye'de ve dünyadaki gelişimi —eksik de olsa— kavrayabilme nosyonunu uyandırmaktadır.

Ver sorduğumda; o dağ köyünün ortasında o köylünün gideceği bir nokta yok. Tarlasından, bahçesinden geldiğinde televizyonun açılışında başına oturuyor, bayrağı çekinceye değin karşısından ayrılmıyor.

Şu halde; toplumu veya toplumun gelişmişlik yada geri kalmasını suçlama yerine, topluma başlangıçta bu sermaye yetersizliği ortamında medeniyetin getirdiği bu araçları götürüp, o eğitimi verdikten sonra Batılı anlamda bir toplum beklemeye hakkımız var. Aksi takdirde İstanbul'da, Ankara'da lüks mutena apartmanlarda oturup, onlardan uzak kalıp prensip vazetmek bana göre toplumu bir noktaya götürmez.

Bunun da ana temeli bana göre, ekonomik sistem, altyapı, üretim, artı değer ve bu artı değerın paylaşımıdır. Bu sistemi de kurmak için mutlaka millî geliri artırmak; o millî gelir içerisinde o regüleyi, o dengeyi sağlamaktır. ANAP'tan aday olan bir sendikacı olarak çoğu işçi kardeşim bana, hava alanında, otobüste gördüğünde; sayın başkan ülke ekonomisi ne olacak? Ülkede 4 milyon

işsiz var; bunların sorunları nasıl halledilecek diye soruyorlar.

Geriyeye doğru baktığımızda bu işsizlik o zaman da vardı. Mesela Türkiye’de bir nüfus artışı alabildiğine yüksektir; yüzde 2,5 civarındadır. Doğurganlığı yapan kimdir; geliri yüksek olan kesim değildir. İşli olmayan; işsiz, kültürü eksik olan kesimdir. Bir oda, bir mutfakta oturan kesimdir. Dolayısıyla Türkiye’ye yeni kuşak yeni doğum oranı gelirken, ekonomik imkânı sıfır olan insanlar tarafından nüfus artırılmaktadır. Buna bir çözüm bulunmadığı sürece; 20 sene evvel 30 milyon olan Türkiye, 30 milyonun yüzde 70’i kırsal kesimde yaşayan Türkiye, diğer bir ifadeyle şehirlerde yaşayan nüfus 9 milyon iken, bugün şehirde yaşayan nüfus 27 milyona ulaşmıştır.

Yani 27 yılda 18 milyon insan şehire gelmiştir. Dolayısıyla şehirler mantar gibi gecekondularla çevrilmiş ve buna geçtiğimiz yıllarda; o siyasal ve toplumsal yapı içerisinde çözüm getirilmemiştir. Dolayısıyla 1923 veya daha öncesine dayanan sıkıntılar Batı’daki gelişmeler Türkiye’ye gelmemiş, getirilememiş —imkânsızlık diyebiliriz; ama bunu bir suçlama olarak söylemiyorum— ülke gerçeğini ortaya koyup bu ülke gerçeği içerisinde kalkınmanın gerektirdiği olan imkânları yaratıp; belki bu arada o Batılı anlamdaki demokrasiden belirli noktalarda özveride bulunarak, belirli mesafede kalkındıkça; o kalkınan ekonomi içerisinde ekonomik hak ve özgürlükleri de o ekonomik paylaşım içerisinde dengeleyerek götürmekte yarar vardır.

Sayın Dülger, 12 Eylül’den daha önceki demokrasinin askıya alınmasından, soğuklanmasından, diğer konuşmacılar rahatsız olduklarını belirttiler. İşçi kesiminden gelen biri olarak, ben kendilerinden daha fazla rahatsız oldum. Ama bunu oturup kritiğini yaptığımızda, o hareketin sonunda getirilen Anayasaya toplumun yüzde 92’si «evet» diyor. Baskı deyiniz; yüzde 10’una, yüzde 20’sine baskı deyiniz. Büyük çoğunluğu «evet» diyor. Yani öze dönmek, topluma dönmek gereki-

yor. Topluma vermek istediğiniz şeyi toplum kabul ediyor mu, kabulleniyor mu?

Yine görüyorum; çoğu köşe yazarlarımız Türkiye’de, siyasal parti platformunda eksiklik olduğundan söz ediyor; katılıyorum. Eksiklik vardır. Ama o uç noktadaki partilerin kurulmasına imkân sağlandığında, toplumun genel kültür ve eğitim düzeyi bugünkü barışı aratmayacak mı? Ve sol’dan daha çok Atatürk’ün koyduğu laiklik felsefesinin dışında —mademki demokrasi vardır, seçimle toplum kendisi tespit etsin diyoruz— laikliğe karşı olan bir partinin kurulması halinde Türkiye’de çıkacak oyun ne olduğunu, onu savunan yazarlarımız söyleyebilir mi? Bana göre vücuda göre elbise; yani elbise ne dar nede çok geniş olmalıdır. Zaman içerisinde bunu özümleyip; henüz çağdaş ulus olma noktasına giderek ulaşan bu toplumu eğiterek —hâlâ Türkiye’de o toplum, bana göre yüzde 50’sinden fazlası kırsal kesimde yaşıyorsa, yine yüzde 50’sine yakını okur-yazar değilse— yani belirli noktalarda acele etmemek gerekir.

Acele etmemek gerekir derken de; statik bir yapıya dönmeye de katılmıyorum. Onun gereği olarak az veya çok, yeterli veya yetersiz çıkarılan bu siyasal demokrasi içerisinde, yerini alan partilerin; yine yetersiz buldukları bu siyasal demokrasi içerisinde en az demokrasinin inkıtasız kalabilmesini sağlayacak bir ittifaka girmek zorundadırlar.

Demokrasi; özellikle siyasal demokrasi ayakta durma marifetidir, desteksiz durma marifetidir. Bu meziyette toplumu; o toplum adına iktidar olmak isteyen siyasal partiler bunu başardığı takdirde, ne o İttihat ruhunu taşıyan ne o «egemenlik kayıtsız şartsız milletindir» ancak «ondan evvel bizimidir» diyenlere imkân sağlanmaz. Onlar da gardrop’ta bulunan o siyap simokini ve tozlanmaya terk edilmiş elbiselerini saklamak gereğini duymazlar. Yeterki biz siyasal demokrasiye inanan; henüz yeterli olmayan siyasal demokrasiye inananlar o temel felsefede işbirliği yapalım, bu işte kader birliği yapalım, diyorum.

Diğer taraftan gelişmekte olan bir ülkeyi her bakımdan eleştirmek mümkündür. Mukayese edersiniz; Fransa ile, İngiltere ile İsveç'le, Norveç'le, Danimarka ile; millî gelir 15 bin dolar —Türkiye'de 1000 dolar denilir— arkasından başka biri çıkar der ki; efendim bu dolar bazında alınan parite yanlıştır; o bin dolar çıktığında sabit kur vardı. Dolar iki fiyatlıydı; 40 liraydı, karaborsada dolar 100 liraydı. O bazda alındığında durum bu.

Buna karşın yıllık tüketim ve harcama miktarı alınıp yeni bir millî gelir tespiti yapılabilir. Bana göre bunlar kalkınma içerisinde siyasal partilerin iktidar olabilmek için iktidara karşı kullandıkları sloganlar; kamuoyu oluşturma altyapı olayını gerçekleştirme çabasıdır. Bunu söylerken eğitim eksikliği söylenebilir artık Batı'da kişi başına tüketilen elektrik miktarı sayılabilir. Oturulan evin oda sayısı, mutfak sayısı, metrekaresi gündeme getirilebilir. Bunları alt alta koyup bir şablon

yaptığımızda, ülkemiz gerçekten gelişmiş ülkelerin gerisindedir. Ama 158 ülke içerisinde de orta gelir grubunda yerini almıştır ki bu da aşağı yukarı bir kuşak değişimi sonunda ulaşılan bir noktadır.

Değerli hocalarım ve sanıyorum birçoğu İktisat Fakültesi talebesi olan gençlerimiz bunu daha iyi değerlendireceklerdir.

Gelir dağılımının kısmen sosyal adalet felsefesine uygun olarak regülasyonu sağlanabilir; bu bakımdan —ki zamanım doluyor sanıyorum— kısaca —zaten geç kalarak vaktinizi de aldım, daha fazla almak istemiyorum— görüşlerimi bildirmiş oluyorum.

Sağ olun, var olun. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Sayın İbrahim Öztürk'e çok teşekkür ediyorum.

15 Nisan (Öğleden Sonra)

# **İşçi-İş Veren İlişkilerinde Değişim**

---

OTURUM BAŞK. — Toktamış ATEŞ

PANEL — Mustafa BAŞOĞLU  
Toker DERELİ  
Kenan DURUKAN  
Tuğrul KUTADGUBİLİK

---

**BAŞKAN:** Sayın konuklar, İktisatçılar Haftası 2 nci gün 2 nci oturumunu açıyorum.

Efendim şimdi izin verirseniz ikinci oturma katılacak olan sayın panelistlerimizi; Sayın Mustafa Başoğlu'nu, Sayın Toker Dereli'yi, Sayın Kenan Durukan'ı ve Sayın Tuğrul Kutadgubilik'i sahneye davet ediyorum. (Alkışlar)

Sayın konuklar, bu oturumumuz «İşçi İş-veren İlişkilerinde Değişim» başlığını taşıyor. Bu oturumda İşçi-işveren ilişkilerinin günümüz koşullarındaki durumunu incelediğimiz gibi, ümit ediyorum ne olması gerektiği üzerinde de biraz durulacak. Eğer sayın konuşmacılarımız bu konuda; ne olması gerektiği hususunda bazı noktaları eksik bırakırlarsa, o zaman ben toparlayıcı bir konuşma yapmak istiyorum izninize sığınarak. Aksi takdirde ben de burada çatlayabilirim. (Gülüşmeler)

Bu bakımdan sözü fazla uzatmadan, programda yer almış olduğu biçimiyle sayın konuşmacılarımıza söz vermek istiyorum.

İlk sözü; Türkiye Sağlık İş Sendikası Genel Başkanı ve aynı zamanda Türk-İş Merkez Yürütme Kurulu Üyesi ve Genel Eğitim Sekreteri Sayın Mustafa Başoğlu'na veriyorum.

Buyurun Sayın Başkan.

**MUSTAFA BAŞOĞLU:** Oturum Başkanı değerli hocamızı ve toplantımızı takip eden diğer değerli hocalarımızı, basınımızın değerli temsilcilerini, bu güzide toplantıya katılan siz değerli izleyicileri, dinleyicileri saygı ile selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum.

Önce bir zorluğumu sözlerimin başında arz edeyim: 25 senelik sendikacılık hayatımda



değişik yerlerde, değişik konuşmalarımız oldu. Ama bu konuşmalar daha çok kendi üyelerimizle ve işçi kesimiyle, işçi arkadaşlarımızla oldu. Burada yapacağım konuşmada bazı zorluklarım olacağını peşinen arz ediyorum. Eğer düşüncelerimi tüm olarak aksettiremezsem, beni bağışlamanızı rica ediyorum.

Bu toplantıda görüşlerinizi açıklama imkânını veren Derneğinizin Sayın Başkanına ve yöneticilerine de teşekkür ediyorum.

Tartışılan konu Türkiye’de yapı değişikliği. Tabii biz bu yapı değişikliğini çalışma hayatı bakımından, tüm endüstriyel ilişkiler bakımından —izinize sığınarak— dile getirmeye çalışacağım. Diğer konuları diğer bölümlerde; mutlaka bizden önceki oturumlarda ve bizden sonraki oturumlarda dile getirmişlerdir.

1980 sonrasında yapılan yasal düzenlemeler ve ona ilave olarak işbaşında bulunan —6 Kasım seçimlerini kazanarak işbaşına geçen— Hükümetin uygulamaları; işçi haklarını kısıtlayan, sendikaların çalışma alanını daraltan, sendikalar ve sendikacılar üzerinde önemli kısıtlamalar ve yasaklamalar getiren bir noktaya ulaşmıştır. Yapılan değişikliklerin hemen hemen tümü, Hükümet uygulamalarının aşağı yukarı önemli bir bölümü de, işverenleri işçiler karşısında, sendikalar karşısında güçlü kılma amacını gerçekleştirmeye dayanmaktadır.

Anayasa açısından baktığımız zaman; 1961 Anayasasında işçilerin ve işverenlerin önceden izin almaksızın sendika kurma hakkı getirilmişti. Yeni Anayasa işçilerin ve işverenlerin gene önceden izin almaksızın; ama özellikle üyelerinin çalışma ilişkilerinden doğan hak ve menfaatlerini korumak için sendika kurabileceği ilkesini getirmektedir. Böylece sendikaların çalışma alanına ciddi bir sınır koymuştur.

Sendikaların kuruluşuyla ilgili hükümler getirmiştir. Sendikaların üyelerinden sadece aidat alabileceğine dair hüküm getirmiştir,

sendikaların gelirlerinin amacına uygun olarak harcanıp harcanmadığının devlet tarafından denetlenmesi hükmünü getirmiştir ve sendika yönetim kurullarında —merkez yönetim kurullarında— veya üst organlarında görev alabilmek için işçilerin; bir işçinin görev alabilmesi için bilfiil 10 yıl işçilik yapması gerektiği zorunluğunu getirmiştir.

Buraya kadar sıraladıklarımın hemen hemen tümü, işverenleri ilgilendirmeyen veya işverenlerin yararına olabilecek düzenlemelerdir diye kabul ediyorum. En çok göze çarpanı da, sendikaların merkez organlarında görev alanlarda 10 bilfiil işçilik şartı aranmış olmasına rağmen; işveren sendikalarımız için bu ihtiyaç hissedilmemiştir. Tabii bir insan 10 yıl işçi olabilir; mesleğinde çok başarılı olabilir, çok iyi kaynakçı olabilir, çok iyi marangoz olabilir veya başka bir görevi çok iyi yapabilir; ama 10 yıl işçilik yapan bir kimsenin çok iyi sendikacı olabileceğini önceden söylemek veya kararlaştırmak bize göre izahı mümkün olmayan bir davranıştır. Tabii Anayasanın getirdiği bu düzenlemeler 2821 Sayılı Kanunda da başka hükümlerle takviye edilmek suretiyle, âdeta sendikacılar ve sendikaları kamuoyu bakımından ve görevlerini yerine getirebilmek bakımından, zorlanabilecek her düşünce hemen hemen dikkatten kaçmamıştır; Anayasanın düzenlenmesi sırasında.

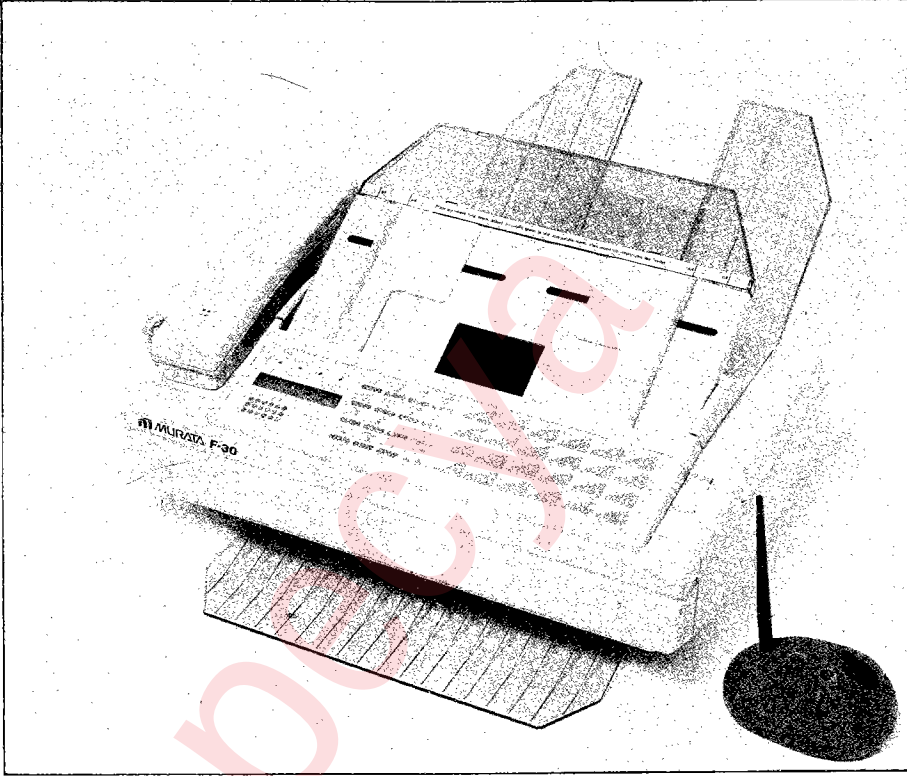
Toplu sözleşme ve grev hakları bakımından çok daha açık desteklemeler vardır işçi aleyhine, işveren lehine. Yine 1961 Anayasamız işçilerin işverenlerle olan iktisadi ve sosyal münasebetlerini korumak ve düzeltmek için, toplu sözleşme ve grev hakları da vardır hükmüne karşı; yeni Anayasa işverenlerin de işçiler karşısında ekonomik ve sosyal durumlarını korumak ve geliştirmek için toplu sözleşme yapabileceği ilkesini getirmektedir. Ne oranda gerçekleşir bilmiyorum ama böyle bir sınır çizmiştir. Burada iki kesimi de eşit görmüştür. Fakat grev hakkına önemli sınırlamalar getirmiştir, bu düzenlemede.

Eski Anayasaya göre işçiler sadece toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuş-

**MURATA**  
**Mürax**

# İŞ YERİNİZE EN UYGUN OLANI

**FAXLA YAŞAYIN**



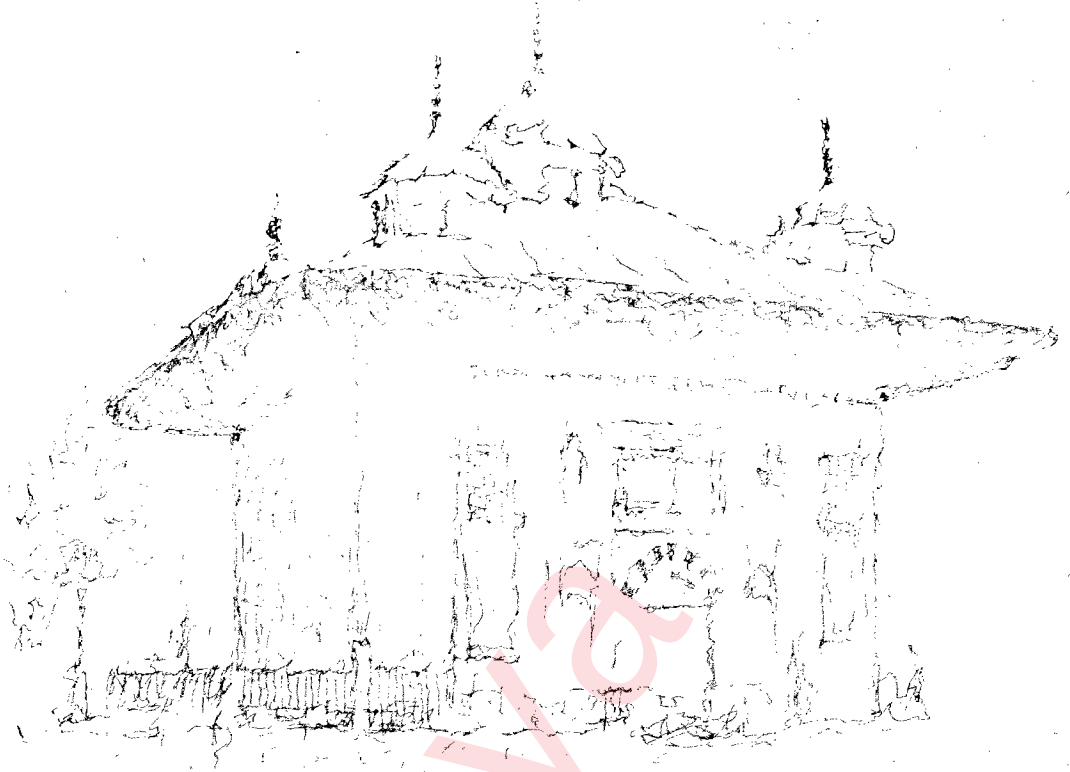
**Bir faks'ın size sağladığı işlevlerin ötesinde MURATA'nın sunduğu extra özellikler.**

- \* Dünya'nın ve Türkiye'nin tek "Receive Confirmation Report" (onay raporu alındı) RCR veren güvenilir faks'ı.
- \* Veri Bankası pollingi
- \* Otomatik alış özelliği, makina manuelde olsa dahi sizin belirlediğiniz bir zamanda otomatik olarak alım yapabilir.
- \* Tek bir telefon hattı için otomatik faks/telefon ayrımı, programlanabilir zil çalma sayısı uyarı.
- \* Secure Mail, kişiye özel haberleşme sistemi.

## **TÜRKİYE MÜMESSİLİ**

**GİPAŞ A.Ş.** BEYOĞLU BOGAZKESEN CAD. NO. 222 GİPAŞ HAN- İSTANBUL  
TEL: 143 81 10 (4 Hat) FAX: 145 36 78 TLX: 24389 UPAŞ tr.

ANKARA: 140 30 51 (3 Hat) ADANA: 37659 ANTALYA: 20355 BURSA: 219659 İZMİR: 226739



tasarruflarınıza güvenli gelir,  
ekonomimize güç,  
milli kültürümüze hizmet.



“Geçmişe önem

geleceğe güven”

**TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI**

mazlık çıktığı takdirde grev hakkını kullanabileceklerdir. Toplu iş sözleşmesi yapıldıktan sonra uygulamadan doğabilecek hak ihtilaf-larında grev hakkı kaldırılmıştır. 1961 Anayasasında mevcut olmayan lokavt —işverenlere başvurmaları halinde lokavt hakkını kullanabilirler tarzında düzenlenmiş olmasına rağmen— bir hak olarak yeni Anayasamızda yer almıştır.

Bu yeni düzenlemede yine; bir iş yerinde ancak bir tek toplu iş sözleşmesi yapılabil-eceği —eski uygulamaya göre 2 sözleşme yapılamayacağı— yasağı getirilmektedir. Gre-evin ülkenin ekonomik bakımından zararına olabilecek veya iyi niyet kurallarına aykırı grev yapılması halinde, bundan meydana ge-lebilecek zararların işçi sendikası tarafından karşılanabileceği, gibi birtakım zorlamaları peşinden getirmiştir. Anayasanın diğer dü-zenlemelerinde de, devletin genel yapısı ba-kımindan farklı hükümler vardır. Mesela eski Anayasamızda çalışanların insanca ya-şayabileceği bir ücret almayı devletin ger-çekleştirmesi görevi olduğu halde, yeni Ana-yasamız bu düzenlemeyi, işçilerin adil bir üc-ret alabilmelerini sağlamak bakımından dev-let gerekli tedbirleri alır, tarzında değiştir-miştir.

Buna benzer diğer hükümleri de dikka-te aldığımız zaman görüyoruz ki, yeni düze-nlemede Anayasa işverenleri işçiler karşısında güçlü duruma getirebilecek ve sendikaların çalışma alanını daraltabilecek; onların gelir kaynaklarını kısıtlayabilecek düşünülmesi ge-reken hemen hemen bütün tedbirleri düşün-müştür.

Tabii sadece konu bununla bitmiyor. Benden sonra değerli hocamız ve çok değer-li arkadaşım Sayın Kenan Durukan —Harp-İş Sendikasının Genel Başkanı— da açıkla-yacağı için, kısaca geçiyorum.

2821 Sayılı Kanuna geldiğimiz zaman; burada da hemen hemen hiç bir şey unutul-mamış. Sendikaların kongrelerinin nasıl top-laanabileceği, kaç delegenin kongreye katı-labileceği, gelirlerinin bir yevmiyeyi geçeme-

yeceği ve devletin gene Anayasaya göre denetim hakkının olduğu hükümleri getiril-miş ve ayrıca sendikaların tüzel kişilikler ola-rak, sendikaların da sendikacıların da kişiler olarak; insan olarak siyaset yapamayacağı hükmünü ihmal etmemiştir.

Eğer bir sendikacı, sendikadaki görevi devam ederken bir siyasî partinin yönetim ku-ruluna seçilirse, belediye meclisi üyesi olur-sa, il genel meclisi üyesi olursa veya iktisa-dî devlet teşekküllerinden herhangi birisinde yönetim kurulu üyeliği görevini alacak olur-sa, sendikayla olan ilişkileri kesilmektedir. Milletvekili olduğu zaman da aynı yasaklama getirilmiştir. Yani sendikalar hem kuruluşlar olarak siyaset yapmayacaklardır hem sendi-kacılar olarak; sendikacılık sıfatı üzerinde olduğu sürece siyaset yapmayacaklardır.

Bu hangi ihtiyaçtan doğmuştur, neyi kar-şılıyor tabii ki bunu koyanlar daha çok bile-ceklerdir. Bir başka hükümle de, 4 olağan dönem sendikada görev yapan bir sendikacı, bir dönem dinlendikten sonra; bir dönem gö-revinden uzaklaştırıldıktan sonra yeniden sendikadaki görevine —eğer gelebiliyorsa— devam edebilecektir. Kanunun yürürlüğe gir-diği tarihte 4 olağan dönemini dolduran sen-dikacılar, ancak 2 olağan dönem daha seçi-lebilecektir ve böylelikle sendikacılık hayat-ları sona erecektir.

Sendikaların iç işleyişlerine, yönetim ku-rulu sayısının kaç kişi olabileceği, şube açar-larsa bunun için genel kurul kararı almaları gerektiği, sendikanın iç işleyişi bakımından sendika prensiplerine uymayan her hangi bir üyenin cezalandırılması söz konusu olduğu takdirde; ancak genel kurul kararıyla sen-dikadan uzaklaştırılabileceği gibi birtakım hü-kümler yine bu sendikalar kanunumuzda ko-nular ve sendikaların önüne çıkartılan engel-lerdir. Sendikaların siyaset yapmayacağına dair olan hükmünden hareketle — çok yeni bir örneği bilgilerinize sunmak istiyorum— halk oylamasında Anayasanın geçici 4 üncü mad-desinin kaldırılmasıyla ilgili olarak «Yasak-sız Demokrasi» sloganıyla Türk-İş halk oy-lamasında yasakların kaldırılması savunma-



sını yapmıştı. Sonra bizim bu faaliyetimizin; Türk-İş yönetiminin yürüttüğü bu faaliyetin siyaset yapma olduğu iddiasıyla cumhuriyet savcısı tarafından yapılan soruşturma neticede mahkemeye kadar intikal ettirilmiştir ve duruşması devam etmektedir.

Böylelikle sendikalar üyelerinin çalışma ilişkilerinden doğan hak ve menfaatlerinin dışında, hiçbir şey yapamamanın; hiç bir şey yapamayacaklarına ait en güzel örnek, zannediyorum bu yeni örnek olabilir. Bu sıkıntıları, içinde bulunduğumuz zorlukları çözebilmek bakımından Türk-İş yönetim ve Başkanlar Kurulunun aldığı eylem kararı da, kanunlara aykırıdır diye açılan soruşturma ayrıca devam etmektedir.

2821 Sayılı Kanuna geldiğimizde; burada da çok geri gitmeler vardır; 275 Sayılı Kanuna göre. Bir kere grev yasaklarına giren iş kolları sayısı artırılmıştır. Greve katılan işçilerin grev ilan edilen bir işyerinde, işçilerin sadece grev gözcülerinin, sadece greve katılan üyelerin gelip gelmediklerini veya greve katılıp katılmadıklarını denetlemek gibi çok kesin bir sınırlama getirilmiştir. «Bu işyerinde grev vardır»ın dışında bir şey yazılamayacağı hükmü getirilmiştir. Greve katılan işçiler eğer işverenin sağladığı konutta oturuyorlarsa, grev süresince işveren tarafından daha önce karşılanıyorsa şayet; su parasını, elektrik parasını, aydınlatma, ısıtma parasını grev süresince —sanki cezalandırmak veya caydırmak amacıyla —işçi tarafından ödenebileceği, karşılanabileceği hükmü getirilmiştir. Böylelikle sendikaların grev sırasında birbirleriyle dayanışmaları, birbirlerine para bakımından, maddi olarak desteklemeleri yasaklamaları kanunla getirilen düzenlemelerdir. Bir kısmı Anayasadan kanuna aktarılmış; kanun da bunları biraz daha sertleştirerek önümüze çıkartmıştır.

Böylece toplu sözleşme düzeninin amacına uygun olarak işleyebilmesi için ve işveren karşısında işçilerin haklarını koruyup düzeltilebilmeleri veya geliştirebilmeleri için; sonuçta baş vurabilecekleri en önemli araç olan grev hakkı görünürde var ama fiilen uygulama

mada etkisiz olabilecek şekilde —yani etkisiz olabilecek tüm düzenlemeler— kanunumuza konulmuştur. Bu düzenlemelerin de —söylemeye hiç ihtiyaç yok tabii— işverenleri işçiler karşısında güçlü duruma getirdiğini söylemem gerekir.

Bir örnek daha arz etmek gerekiyor: Greve katılan işçiler bir kere işyerine yaklaşamazlar; işyeri etrafında toplanamazlar, birlikte hareket edemezler; grev gözcüleri de yağmurda veya sıcakta barınabilecekleri çadır kuramazlar veya ona benzer bir baraka kuramazlar. Kışsa soğuk altında, yaz ise sıcak altında grev gözcülüğü yapmak zorundadırlar. Tabii bu zorluk lokavt ilan edilmişse aynı işyerinde, işveren temsilcisi için söz konusu değildir; çünkü onlar nasıl olsa işveren adına işi sevk ve idare eden kişilerdir ve her halde işyerinde oturmaları imkânı vardır. Üretilen mamullerin dışarıya çıkartılması falan gibi düzenlemeler, grev hakkını maalesef diğer ülkelerde uygulanan ölçülerde veya ILO'nun koyduğu kurallara uygun olarak Türkiye'de kullanmak imkânı kalmamıştır.

Buna rağmen Türkiye'de grevler yapılmıştır ve bu grevler yapılırken; bütün bu zorluklar dikkate alınarak bu grevler yapılırken, her şeyden önce Türk işçisinin grev hakkındaki bütün zorluklara rağmen vazgeçmediğinin çok güzel şekilde ispatlanmasıdır; çok güzel örneğidir. Bütün sıkıntılara katlanarak grevler yapılmıştır ve belki bundan sonra da —eğer şartlar düzelmeyecek olursa— yapılmaya devam edilecektir.

1475 Sayılı Kanunda işçilerin aleyhine, işverenlerin lehine değişiklik yapılmıştır. En önemlisi de kıdem tazminatına bir tavan getirilmiştir. Gerçi daha önce asgari ücretin 7,5 katı oranında olan kıdem tazminatı, şimdi birinci derecede devlet memuru toptan ödemesine bağlanmıştır. Gelmeden önce bir hesap yaptırırım, yanlış bilgi sunmamak için; şu anda yanılmıyorsa 392 bin - 400 bin lira civarındadır kıdem tazminatı tavanı toplamı. Eğer asgari ücretin 7,5 katı olsaydı bu uygulama 550 bin lira civarında olacaktı.

Böylelikle işverenlerin lehine olabilecek bir destek sağlanmıştır.

İkramiyelerde sınır getirilmiştir. İkramiyeler 4 ile sınırlandırılmıştır. Daha önceki uygulamada toplu sözleşmelerde kimi yerde 5, kimi yerde 6 idi. Sendikanın işverenle olan ilişkilerinde veya gücüne göre ikramiye tavanını artırmak mümkün iken, kanun sınır getirerek bunu 4 ile sınırlamıştır. Tabii ki bu değişikliğin de —söylemeye hiç gerek yok— işverenin lehine olduğu açıktır.

Ulusal bayram, genel tatil günleri azalmıştır; böylelikle işçilerin bu günlerde çalışmaları halinde —eskiye göre— alabilecekleri zamlı yevmiye hakları ortadan kaldırılmıştır.

Serbest bölgelerde 10 yıl süreyle grev yapılamayacağı yasağı getirilmiştir. Dernekler Kanununun; Sendikalar Kanununda olmayan hükümler halinde Dernekler Kanununun sendikalara da uygulanabileceği hükümleri getirilmiştir. Olağanüstü hal hallerinde valilere geniş yetkiler tanınmıştır ve böylelikle sendikacılık yapamamak veya sendikacılığı görürürde yapabilmek için —başta da arz ettiğim gibi— alınabilecek bütün tedbirler alınmıştır ve 440 Sayılı Kanun değiştirilmek suretiyle işçilerin yönetimde, —daha önceki uygulamaya göre— temsil edilme imkânları da ortadan kaldırılmıştır.

Kanuni düzenlemeleri kısaca böylece bilginize sunduktan sonra; şimdi izin verirseniz bir de Hükümetin doğrudan bazı uygulamaları Anayasaya aykırı, bazı uygulamaları da doğrudan işçi haklarını ortadan kaldırıcı nitelikte olan tasarruflarına birkaç cümle ile temas etmek istiyorum. Belki böylelikle Türkiye'nin içinde bulunduğu veya karar alıp uygulamaya başladığı eylem programını, planının sebepleri de hiç değilse bir nebze ortaya çıkmış olacaktır.

Sendikaları güçsüz hale getirebilmek, üye sayılarını azaltabilmek için yapılan ilk uygulama; sözleşmeli personel uygulamasıdır. Sözleşmeli personel uygulamasının Ana-

yasanın 128 inci maddesine uygun olmadığı, artık giderek mahkeme kararlarıyla da kesinlik kazanmaya başlamıştır. Zaten bu konuda Hava-İş Sendikamızın açtığı dava mahkeme tarafından iddia ciddi bulunmak suretiyle Anayasa Mahkemesine götürülmüştür. Ayrıca yine açılan bir dava: Yargıtaya intikal etmek suretiyle Yargıtay verdiği kararda görüldüğü işin niteliği bakımından işçi olması gereken kimselerin toplu iş sözleşmesi haklarından mahrum edilemeyeceği tarzında —bizim görüşümüzü destekleyen— ve aşağı yukarı öğretim üyelerimizin tümünün de katıldıkları bir uygulama Anayasaya aykırı olarak devam etmektedir.

Burada güdülen amaç; işçi statüsünde çalışması gereken kimseleri sözleşmeli personel olarak çalıştırmak suretiyle sendika üyesi yapmamak ve toplu sözleşme haklarından mahrum ederek; sendikayı hem üye bakımından hem gelirleri bakımından güçsüz duruma düşürmek anlamındadır. Bir de çalışanlar arasında farklılıklar meydana getirmektedir. Bir kamu kurumunda sözleşmeli olarak çalışana verilen ücret, toplu sözleşme kapsamında olana verilen ücretten daha fazladır ve böylece sendikasızlaşmayı teşvik edebilecek; daha çok ücrete karşılık sendikal ve toplu sözleşme haklarından mahrum edebilecek ve sendikanın gücünü azaltabilecek bir amaç güdülmektedir.

Kamu işveren sendikaları uygulamalarını mutlaka duymuşsunuzdur; gazetelerde okumuşsunuzdur. İzin verirseniz, bu da Hükümetin tutumundan kaynaklanan ve bizim anlayışımıza göre —en azından benim anlayışımıza göre— Anayasaya aykırı olan bir uygulama olarak devam etmektedir. Bildiğiniz gibi sendikalar önceden izin almaksızın kurulan, kurulabilecek kuruluşlardır. İşçi için de böyledir, işveren için de böyledir. Kamu işveren sendikaları; Başbakanlık genelgesiyle kamu işverenleri işyerleri; Başbakanlık genelgesiyle bunlar 3 kamu işveren sendikasında toplanmıştır, talimatla. Falan kurumlar falan sendikaya, falan kurumlar filan sendikaya giderek diye talimat verilmiştir ve bun-

lar emirle sendika üyesi yapılmışlardır. Serbestçe sendika kurma hakkının ötesinde bir uygulama olarak görünüyör.

Kamu işveren sendikaları doğrudan hükümetin talimatıyla toplu sözleşme müzakeresinin masasında işçi sendikalarının karşısına çıkmaktadır ve burada güdülen amaç; işçilere daha az ücret verebilmek için devletin gücünü işçi sendikasının karşısında kullanmaktır. Çok yeni bir örnek olarak arz etmek istiyorum: Benim iş kolumda şimdi 2 toplu iş sözleşmesi vardır; kamu kesimini ilgilendiriyor. Müzakere masasında bize teklif edilen ücret zammı, 1988 yılının birinci 6 ayı için yüzde 30, ikinci 6 ayı için yüzde 22'dir. Bu rakamları bu sendikalar isteseler de, Hükümetin talimatı olmadan veya Sayın Başbakanın talimatı olmadan değiştirmek imkânları yoktur.

Burada şu husus dikkati çekiyor; işveren olarak, devlet bir işveren olarak zaten belli gücü vardır; devletin gücü elindedir. Dilediği gibi bu gücünü kullanabilir. Ama devlet aynı zaafta kendi işçisine daha az hak ve menfaat verebilmek için, bir işveren sendikası olarak işçisinin karşısına çıkmış olmasındır.

Anayasanın bir başka hükmünde, devlet ücretli adaleti sağlamakla yükümlüdür. Ama devlet böyle bir uygulama ile daha işin başında kendi işçisine daha az hak nasıl verebilirim'in münakaşasını veya uygulamasını yapmaktadır. Tabii böyle bir anlayışı sosyal hukuk devleti anlayışı ile bağdaştırmak mümkün müdür, değil midir? Bu hiç şüphesiz benim bilgi alanımın dışındadır; değerli hocalarımızın, araştırmacılarımızın alanına girmektedir.

Özel güvenlik görevlileri meydana getirilmek suretiyle; bunlara sendikalı olma hakkı tanınmamıştır. Çıraklık Kanununa birtakım hükümler konularak, aslında işçi olarak çalışabilecek kimseler çıraklık statüsünde çalıştırıldıkları sürece, işçi sayılamayacakları ve sendikalara üye olamayacakları hükmü getirilmiştir ve burada çırakları yetiştiren us-

taların da; bir işyerinde grev uygulanıyorsa çırakların katılamayacağı gibi, bu ustaların da greve katılamayacakları gibi, bir işyerinde uygulanan grevi kırabilecek veya gücünü azaltabilecek hükümler ihmal edilmemiştir.

İhtiyaç fazlası askerlerin kamu hizmetlerinde çalıştırılmaları düzenlemesi getirilmiştir. Normalde devletin diğer işsiz vatandaşları istihdam edeceği alana bu vatanî görevini yapan arkadaşlarımız aktarılacak suretiyle, orada da bir bakıma sendikasızlaşmayı veya sendikanın gücünü kırabilecek uygulamaya dönülmüştür. Eve iş vermek suretiyle, normal iş yerlerinde çalışabilecek insanların bu hakları kısıtlanmıştır.

SSK hastaneleri tartışma konusudur. Kıdem tazminatı tartışma konusu olmaya devam ediyor, bu Hükümet döneminde getirilen uygulamalarla. En önemlisi; yine Hükümet uygulamaları bakımından işçi sendikalarını kamuoyu karşısında ve üyeleri karşısında küçük duruma düşürebilecek veya onları sendika ağası falan gibi birtakım iddialarla suçlayabilecek uygulamalar da devam etmektedir.

En yeni örneği de; Hükümetin işçilerinden değil sendikacıardan şikâyeti olduğudur. Yani işçiler için herşey normaldir ama bütün işi bozan bu sendikacıardır, iddiası vardır. İşçilerin de Hükümetin tutumundan, uygulamalarından memnun olmadığını son olarak yaptığımız yemek boykotuyla - bütün işçilerin hemen hemen katıldığı - ispatlamak ve göstermek imkânını böylelikle Türk işçileri bulmuş oluyor.

Bütün bu uygulamalar giderek işçi haklarını —ekonomik yönden— çok geniş manada kısıtlamalara sebep olan haklardır. Şimdi önümde Hükümet programı var; Hükümet programına bakarsanız, işçiler veya memurlar enflasyon altında ezilmemişlerdir. Çünkü Hükümet bir hesap yapıyor ve diyor ki «Biz işçiler için toplu sözleşme —veya katsayı artışıyla— zammı, konut edindirme yardımı, vergi iadesi vermek suretiyle işçileri ve me-

murları enflasyonun altında ezmiyoruz, ezdirmiyoruz»

Konut edindirme yardımının işçilerin cebine doğrudan giren bir para olmadığını en azından hepimiz biliyoruz. Vergi iadesi uygulamasının da bir gelir transferi olmadığını; yapılan harcamalar sırasında ödenen verginin bir kısmının devlet tarafından harcama yapana iade edildiğini; dolayısıyla bunun bir ücret zammı olarak düşünülmemesi gerektiğini biz biliyoruz. Ama bu bizim bildiğimizi Hükümetimize hesaplamalarda anlatmak mümkün değil.

Çok dar kapsamlı ama bir araştırma var önümde: Ankara'da sendikalarda çalışan 1157 arkadaşımızın ödedikleri vergi ile, aldıkları vergi iadesini mukayese ettiğimizde; vergi iadesi olarak verilen para 17 922 765 lira, bunların ödedikleri vergi 15 565 570 lira; geride kalan fark 2 537 195 liradır. Ama Hükümet işçi ücretlerini hesaplarken vergi iadesini yüzde 20 zam şeklinde düşünerek kamuoyuna anlatmaya çalışmaktadır.

İşçi ücretleriyle ilgili belki çok örnek vermem gerekemeyebilir; sadece gelir dağılımındaki adaletsizliğe — 1980 sonrası meydana gelen adaletsizliğe— ait rakamları vererek yetineceğim. 1987 yılında ücretli kesimin yıllara göre millî gelirden aldığı pay; 1977 yılında yüzde 36, 1986 yılında yüzde 17.

Buna karşılık sermaye kesiminin aldığı pay; 1977 yılında yüzde 34, 1986 yılında yüzde 64'tür. Böylelikle dengelerin tam tersine döndüğünü; diğer yılların rakamlarına girmeksizin hemen iki cümle ile arz etmek istiyorum. Tabii zaman zaman yapılıyor; son olarak da gene söylendi: Efendim bizdeki benzin fiyatları Avrupa'nın çok altındadır, daha Avrupa'nın seviyesine gelmek için benzin ve diğer fiyatları artırmamız mümkündür. Tabii Avrupa'nın altındadır belki de; Avrupa'da ücret nedir, Türkiye'de ücret nedir, bunun mukayesesi yapılmıyor. Önümdeki araştırmaya göre ortalama işçi ücretleri Kanada'da 61 dolar, Fransa'da 31 dolar, İspanya'da

25 dolar, İngiltere'de 37 dolar, Türkiye'de 5 dolar veya 5,5 dolar civarındadır.

Ne kazanıyoruz ne alıyoruz hesaplarına geçtiğimiz zaman; Amerika'da bir işçi 6 dakikada bir ekmek aldığı halde, Türkiye'de bunun 34 dakika olması gerekiyor. Japonya'da 15 dakika, Almanya'da 12 dakika, İsveç'te 32 dakika diye sıralamalar geliyor.

Bir kilo toz şeker almak için Türkiye'de 56 dakika çalışan bir işçi, Güney Kore'de 25 dakika, Federal Almanya'da 9 dakika, Japonya'da 9 dakika çalışmış.

Bildiğiniz bu örnekleri çok fazla tekrarlayıp vaktinizi almak istemiyorum. Ama çok çarpıcı olduğu için —bu rakamlar 1977 ve 1987 yılının hesaplarıdır— bir kilo ekmek almak için 1979 yılında 17 dakika çalışan işçimiz şimdi 36 dakika çalışmak zorundadır. Bir kilo et almak için 4 saat çalışırken, şimdi 7 saat çalışmaktadır. Bir aylık kira için 54 saat çalışırken, şimdi 195 saat çalışması gerekiyor.

Böylelikle bilgilerinize sunmaya çalıştığım bu gelişmeler, yeni değişiklikler —1980 sonrası yapılan değişikliklerin— hemen hemen tümüyle işçi haklarını kısıtlayan ve işverenlerin işçiler karşısında güçlü olmasını sağlayan uygulamalardır.

Sözlerimi bitirmeden önce izin verirseniz birkaç cümle de «Peki bütün durum böyledir de, siz ne yapıyorsunuz» üzerinde söylemek istiyorum.

Türk-İş bu kötü gidişi durdurabilmek için 1984 yılının ortalarından itibaren bir mücadele yürütüyor. Seçimlerden sonra Hükümet'e gidilmiştir ve zirve toplantısı denilen bakanlar-sendikacılar toplantıları yapılmıştır. Ama görülmüştür ki Hükümetin anlayışında, sorunları çözmede olumlu bir yaklaşımı olmayacaktır.

1984 yılının ortalarında önce kapalı salon toplantıları halinde başlayan mücadele, 1985 yılını da kapsayacak şekilde devam



ettirilmiştir. 1986 yılında görülmüştür ki, kapalı söylenenler veya bildiri olarak söylenenler siyasî iktidarın sorunları çözmede tavrını değiştirmiyor.

Bunun üzerine alanlara çıkmak ihtiyacı doğmuştur ve 22 Şubat 1986 tarihinde İzmir'den başlamak üzere Türk-İş İzmir, Eskişehir, Samsun, Seydişehir olarak ve 1988 yılında bu toplantı miting ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak suretiyle kamuoyu oluşturmak ve iktidara «bu yaptıkların yanlış, bu yanlışları düzelt» demek tavrını devam ettirmektedir.

Ama gene görülmüştür ki bu mitingler, yürüyüşler de Hükümeti haklı olabilecek işçi isteklerini çözme noktasına getirmiyor. Bunun üzerine Başkanlar Kurulu son olarak yaptığı değerlendirmede, bir yandan mitingleri ve yürüyüşleri devam ettirmek; bir yandan eğer bütün bu olup bitenler de sorunlara çözüm getirmiyorsa, gerektiğinde toplucu işi bırakmak veya normal deyimıyla genel grev hakkını kullanmak gibi bir kararı almak ihtiyacını hissetmiştir.

Burada denebilir ki; efendim genel grev kanunlara aykırıdır, yasaktır; bunu telaffuz etmek bile suçtur. Aslında bunu şöyle arz etmek istiyorum: Türkiye eğer Ortak Pazarın bir üyesi olacaksa, Avrupa ile bütünleşecekse —gayreti budur— artık bunlar diğer ülkelerde tartışılmıyor. Şimdi dışarıda konuşurken sohbetinde de arkadaşlar söylüyorlardı; Yunanistan'ın hariciyesinde görevli olanlar 3 günden beri bir grev yapıyorlar. Her halde Türkiye'de de bu hariciyeciler bu grevin içerisinde. Yani genel grev bizde suç; yapılması gereken bir eylem türüdür ama bu Avrupa'nın artık tartışmadığı, münakaşasını yapmadığı, ihtiyaç halinde başvurduğu haklardan birisidir.

Türk-İş sorunların çözümünde tek çıkış noktasını demokrasi olarak görmektedir. Eğer Türkiye'de demokrasi bütün kurum ve kurallarıyla işlemiyorsa; işlerlik kazanmıyorsa, bir tarihte yönetime el konulup birtakım haklar veriliyor, başka bir tarihte yönetime el

konulup bu haklar ciddi olarak geriye alınıyorsa; çok geri gitmeler oluyorsa, bu da açıkça göstermektedir ki, demokrasi çalışmadığı sürece; bütün kurum ve kurallarıyla çalışmadığı sürece işçi haklarını da amacına uygun olarak geliştirmek mümkün değildir.

Türk-İş bir yandan Türkiye içerisinde bu gayretlerini yürütürken, bir yandan uluslararası alanda üyesi bulunduğu ICFT kanalıyla ve o kanaldan uluslararası çalışma teşkilatının gündemine sorunları intikal ettirmek suretiyle çözüm aramaktadır. Daha önceki ICFT toplantılarına katılan Hükümetin 2. sayın bakanı, Türkiye'de çalışma hayatını düzenleyen mevzuatın ILO kurallarına uymadığını ve en kısa zamanda ILO kurallarına uygun değişiklikler yapılacağı vaadinde bulunmuştur; hem sözlü olarak, hem yazılı olarak.

Şimdi bu yıl haziran ayında ILO genel kurulu yahut konferansı yeniden toplanacaktır ve göreceğiz; şimdi değişik bakanlıkta bulunan bir arkadaşımız; grup başkanvekili olan bir diğer arkadaşımızın yaptığı vaadleri ILO gündemine ne oranda götürecektir. Bütün yaptıklarımızın sonuçsuz kaldığını da söylemek, düşünmek istemiyorum; öyle söylemek lazım gelir. Artık iktidar partisi de Anayasanın değiştirilmesi gerektiğini hiç değilse söyleyebilmektedir. İki siyasî partimiz —SHP ve DYP— Anayasa değişikliği üzerinde çalışma yapıyorlar. Şimdi giderek bu değişikliklere iktidar partisinin de katılabileceği; en azından demec olarak veya söz olarak söylenebilmektedir.

12 Eylül öncesine döneriz dönmeyiz münakaşaları; biz mitinglere başladığımız zaman ve Sayın Durukan'ın da İzmir'de çok güzel bir konuşma yaparak katıldığı mitingde hep bu münakaşalar vardı. Son mitinglerimizde —rahatlıkla söyleyebilirim— Türk-İş'in yürüttüğü eylemler, sıkıntısı olan herkesin bütünleştiği eylemler haline dönüşmüştür. Bu mitinglerde çok yaşlı, sakallı insanları görmek mümkündür, genç arkadaşlarımızı görmek mümkündür, yaşlı bayanları, nineleri görmek

mümkündür. Herkes bizimle yürüyüşe katılmaktadır; herkes bizimle aynı sloganları söyleyebilmektedir.

Böylelikle Türk-İş'in yaptığı —öncülüğünü yaptığı bir bakıma— toplu olarak hak kullanma mekanizması da giderek daha çok işlerlik kazanmıştır.

Bitirirken hemen arz etmek istiyorum : Bütün bunlar olmazsa ne olacaktır? Giderek bunalıma dönüşen ve patlama noktasına gelen bir ortamda, her halde Hükümet demokratik olarak düşünürse bu sorunlara çözüm getirmek durumundadır. Eğer Hükümet sorunlara çözüm getirmemekte ısrar ederse, Türk-İş de eylem kararını sonuna kadar uygulamakta elbetteki ısrarlıdır ve ısrarlı olmaya devam edecektir. Bir Türk-İş yetkilisi olarak —bazılarınızdan yaşça büyük olabilirim ama— siz değerli dinleyenlere şunu arz etmek istiyorum; amacımız mutlaka genel grev yapalım değil, ille de genel grev yapacağız değil. Ama o sorunlara çözüm gelmiyorsa; eğer Hükümet benim dediğim doğrudur, tavrını değiştirmiyorsa, eğer enflasyon artışını bir tarihte karpuz fiyatlarına, bir tarihte başka sebeplere bağlayarak gerçek olmayan iddialarla; hâlâ kamuoyu karşısında kendi haklılığını ispatlamaya çalışıyorsa ve eğer başka bir çıkış kalmıyorsa o zaman günah bizden gider; genel grev de olur.

Teşekkür eder, saygılar sunarım. (Alkışlar)

**BAŞKAN : Sayın Mustafa Başoğlu'na teşekkür ediyoruz.**

**Şimdi sözü; İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyelerinden Sayın Toker Dereli'ye veriyorum.**

**Buyurun Sayın Dereli. (Alkışlar)**

**TOKER DERELİ :** Önemsiz bir olay; genel greve kıyasla. Hiçbir önemi yok. (Gülüşmeler)

Önce böyle güzel bir programı düzenlemiş olmasından ötürü Fakültemiz Derneğini kutlamak isterim. Toplantıda bir hayli öğrenci var; çoğu bizim öğrencilerimiz. Bu ayrıca güzel bir şey; bir başka yararı da şu: Özellikle bugünlerde fazla sınav yapmaktan ders veremiyoruz, ders yapamıyoruz. (Gülüşmeler) Bu nedenle bütün öğrencilerim burada anlatılan şeylerden önümüzdeki vizede sorumludurlar. (Gülüşmeler) Ona göre duyuruyorum efendim.

Ekonomideki yapı değişikliği içinde, Türk endüstri ilişkileri sistemi içinde de yapı değişiklikleri var. Bunları Sayın Türk-İş yöneticisi Mustafa Başoğlu ayrıntılara da inerek büyük ölçüde dile getirdi. Onun girdiği ayrıntılar oranında ben bu konulara değinmeyeceğim. Yalnızca sistemin birtakım sıkıntıları içinde olduğu; bunların da geniş çapta ekonomik alanda yoğunlaştığı ve giderek büyük boyutlara ulaştığı muhakkak.

Hemen belirtmek isterim; kendileri pahalılık, ekonomik sıkıntı, reel ücretlerdeki düşme ile ilgili örnekler verirken; benzin fiyatlarıyla işe başladı. Belki biz işi büyütüyoruz diye düşündüm; çünkü geçen gün bir Karadeniz fıkrası anlatıldı. Ben de Karadenizli olduğum için, eğer fıkra güzelse katılıyorum ve söylüyorum.

Bir Karadenizli vatandaşa benzin fiyatlarının arttığı, hayatın artık çekilmez hale geldiği söylenmiş. Yok demiş, beni etkilemedi; öyle bir artış falan olmadı. Nasıl olur, demişler. Çünkü ben demiş, her seferinde 10 bin liralık benzin alıyorum. (Gülüşmeler)

Ben konuya zamanın imkânları nispetinde; esas itibarıyla sistemi etkileyen dış ve iç faktörleri dikkate alarak yaklaşmak istiyorum. Bu esas itibarıyla bir özettir, fakat şunu vurgulamak gerekli; hiçbir zaman helé günümüzde bir ülkedeki gelişmeler dünya gelişmelerinden; özellikle ilişkide olduğumuz ülkelerin sendikacılık, ekonomi politikaları ve sosyal yapılarıyla ilgili büyük değişimlerden bağımsız şekilde ortaya çıkmıyor. Bu çok ilgi çekici bir durum. Bazı değişimler belki bi-

raz gecikmeyle Türkiye'ye geliyor, bazıları daha süratli geliyor ve sistemi etkiliyor.

Dünyada ve özellikle Batı ülkelerinde son 10-15 yıldır özellikle petrol şoklarından sonra Türk endüstri ilişkileri sistemi gibi diğer endüstri ilişkileri sistemlerinde de; İngiltere'de, kıta Avrupası memleketleri ve Amerika Birleşik Devletlerinde de sendikalar birtakım sorunlarla karşı karşıyadırlar. Sendikaların üye yoğunluğu; yani üye sayısının işgücüne oranı tedrici bir düşüş göstermiş ve bazı ülkelerde örneğin ABD'de yüzde 30'lardan yüzde 18-19'lara inmiştir. Çok yüksek olduğu birtakım memleketlerde; İsveç'te Avusturya'da yüzde 80-90'lardan yüzde 60'lara doğru, geriye doğru çekilmiştir.

Hemen belirtelim ki, sendikalar diğer faaliyetleri açısından da birtakım güçlüklerle karşılaşmışlardır. Toplu pazarlık her yerde aynı rahatlıkla işlememiş; özellikle istihdam güvencesi yani işsizlik tehlikesi karşısında sendikalar birçok memlekette —Batı'da— zaman zaman istihdam güvencesi karşılığında, onu elde edebilmek için ücret artışlarından kısmen fedakârlık etmek durumunda kalmışlardır.

Fakat hemen belirteyim; bütün bu ülkelerde ister piyasa ekonomisi olsun, ister daha daha tarafların katılımıyla sendikaların ortak olduğu düzenler olsun; sendikacılık veya toplu pazarlık düzenleri yasal açıdan bir geriletmeye bir zorlanmaya tâbi olmamışlardır. Diğer bir deyişle liberalizmde, eğer piyasa ekonomisinde oyunun kuralları geçecekse, aynı kuralların işçi-işveren ilişkilerinde de geçerli olması prensibinden, ilkesinden fedakârlık edilmemiştir.

Kısaca sendikacılığı ve toplu pazarlığı etkileyen bu dış faktörlere baktığımızda; bunları birkaç başlık altında toplayabilirim kısaca: Batı ülkeleri ve dış memleketler bakımından; çünkü her biri ülkemizdeki sistemi şu veya bu şekilde etkilemektedir.

Bunlardan birincisi; birçok konuşmamda değindiğim gibi, Batı ülkelerinde, özellikle

ABD ve Japonya'da başlayan ve yaygınlaşan yüksek teknolojilerin etkisidir. İleri teknolojilerin işgücü üzerindeki etkisidir. Bu etki —Yani yüksek teknolojiler— bir taraftan işgücünün bünyesini değiştirmekte; beyaz yakalı işçilerin oranını mavi yakalı işçilerin miktarına ve oranına göre artırmakta ve dolayısıyla sendikalaşma eğilimlerini zayıflatmaktadır. Çünkü hepimiz sendikacılığın temelde, çekirdekte mavi yakalı beden işçilerinin bir hareketi olduğunu bilmekteyiz. Beyaz yakalıların sendikacılığı nispeten ikinci planda; onu destekleyen tâli düzeydedir. Yüksek teknolojiler ayrıca bir yerde işçi yerine —beyaz veya mavi yakalı işçi— teknolojiyi getirerek, kısmi bir işsizliğe neden olmakta; bu da yine sendikacılığı olumsuz yönde etkilemekte; sendikalar hiç olmazsa belli dönemler için üye kaybeder duruma gelmektedir.

Bu ileri teknolojilerin veya yüksek teknolojinin Türk sendikacılığını halen günümüzde etkileyip etkilemediği; olumsuz birtakım sonuçlar yaratıp yaratmadığı incelenirse; bu faktörün günümüz için henüz pek geçerli olmadığı; diğer bir deyişle hizmet sektöründe örneğin bankalarda dahi bilgisayarlaşmanın henüz geniş çapta işçi çıkarımlarına yol açmadığı söylenebilir. Fakat yeni yeni kıpırdanmalar başlamıştır. En azından emeklilerle iktifa edip, uzun dönemde banka kesiminde, hizmet kesiminde istihdamın daralacağı söylenebilir. Tabi o oranda sendikacılığa olumsuz bir etki doğabilecektir. Sendikaların bunun için Batı'daki sendikalar gibi, bu sektördeki sendikaların dikkatli olmaları; toplu sözleşmelere, işçi çıkarmalarla ilgili, teknolojik yenilikle ilgili hükümler getirmeleri tavsiye edilebilir.

Tekstilden bahsedildi, birkaç kez gündeme geldi. Robot tipi birtakım tekstil makinelerinin gündeme girmesi, Türkiye'de olduğu oranda —tekstilci arkadaşlar daha iyi bilirler, daha iyi değerlendirirler bunu— bu da tabii belli bir tehdit yaratabilecektir.

İkinci önemli faktör : Dış memleketlerde dünyanın büyük çoğunluğunu, hatta sosyalist bazı liderler başkanlığındaki, önderli-

ğindeki toplumlarda bile; o ülkelerdeki ekonomileri etkileyen bir faktör; izlenen ekonomik istikrar politikalarıdır. Bu politikalar ki Türkiye'de Avrupa'daki yaygınlığa kıyasla veya ABD'de ortaya çıkışına kıyasla biraz daha gecikmeyle; fakat 12 Eylül'den birkaç gün daha önce 24 Ocak'ta yürürlüğe girmiştir. Hepimizin bildiği gibi, sosyal harcamalara, ücret artışlarına ve dolayısıyla sendikacılık ve toplu pazarlık sistemlerine pek olumlu, pek sempatik bir gözle bakmamaktadır.

Keynes'in depresyonla, resesyonla, işsizlikle mücadele için geçerli olan ve uzun bir dönem uygulanan politikaları, maalesef 1970'lerde karşılaşılan yeni sorunlar karşısında geçerliğini belli ölçüde yitirmiş; yeni politikalar üretilmemiş ve karşısında uzun bir süredir karşıt görüşü temsil eden Friedman ekolü 1970'lerden sonra Batı'da ön plana çıkmıştır.

Friedman'ın da yazdığı —bu politikalar ortaya çıkmadan— yabancı dergilerde yazdığı birçok yazıda yer yer sendikalara karşı, toplu pazarlığa karşı biraz da karşı olduğu izlenimini vermeden ama yani bu örgütler veya bu işlevler hiç bir işe yaramaz. İşçiye de bir yararı yoktur, reel ücretleri uzun bir dönem içinde yükseltmekte hiç etkili olmamıştır şeklinde görüşleri vardır; bunlar bugün tabii bu politikalarla fiilen uygulamaya konmuş bulunmaktadır.

Bu itibarla izlenen ekonomik politikalar; yüksek faiz, düşük ücret, sıkı para politikası ve birbirine bağlı olan bir dizi yöntemler; sendikacılığı ve toplu pazarlığı, hatta sosyal güvenlik harcamalarını kendi karşısında olumsuz bir faktör olarak görünce, bu politikaların izlendiği veya benimsendiği memleketlerde de iktidarların bu yönde hareket etmeleri normaldir. Bu boyutu ülkemiz bakımından değerlendirecek; bunun özellikle 24 Ocaktan itibaren Türkiye'de sendikacılığı ve toplu pazarlık düzenini geniş ölçüde olumsuz yönde etkileyen belli başlı faktör olduğunu söyleyebilirim.

Gene aynı şeyi vurgulamak lazım; Batı

ülkelerinde piyasa modeli veya daha planlı; tarafların daha çok işbirliğine dayalı ve sendikaları dışlamayan sistemlerde, bu politikalara rağmen sendikalar dışlanmamış; sendikalar sisteme yabancılaştırılmamış, yasalar olumsuz yönde değiştirilmemiş ve toplu pazarlık mademki liberal ekonomi var, mademki serbesti var özgürlükler var; toplu pazarlık da onların ayrılmaz bir parçasıdır görüşüyle işlemeye devam etmiştir.

Ülkemizdeki görüntü ise bunun böyle olmadığı ve izlenen piyasa modelinin belki bu boyut açısından —yanlış anlaşılmasın— en geri, en sınırlı şeklini örneğini vermiş bulunmaktadır. Yani her şey bir tarafa; diğer istikrar politikası tedbirlerinden fedakârlık da edilebilir, icabında faiz düşürülür de veya para hacmi artırılır da yatırımlar için; ama sendikacılığa ve toplu pazarlığa karşı —özgür toplu pazarlığa karşı— genellikle söyleyebilirim —rahatlıkla— olumsuz bir tavır takınılmıştır. Bunu inkâr edemeyiz.

Bir başka faktör; tüm diğer memleketlerde ve Türkiye'de sendikacılığı ve toplu pazarlığı olumsuz yönde etkileyen; dış rekabettir. Bu da genel liberal ekonomilerin, politikaların, Friedman politikalarının doğal bir sonucu olarak kotalara yer vermemek, serbest ticareti devamlı olarak teşvik etmek, tarifeleri indirmek, serbest dış rekabet; liberal dış ticareti benimsemektir. Bunun da Batı'da bir çok sendikayı, birçok toplu pazarlık işlemini olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Şöyle ki; eğer Japonya'nın veya Brezilya'nın ucuz çeliği yahut otomobilleri ABD'ye; ABD mamüllerinden daha düşük işçilik maliyetiyle ve ucuz olarak girmekte ise, pek tabi ABD veya Belçika endüstrileri zor durumla karşılaşmakta, fabrikalar kapanmakta, işsizlik ortaya çıkmaktadır ve dolayısıyla sendikalar bu şekilde zarara uğramakta, gerilemekte, zayıflamakta, grevler etkisiz kalmaktadır. Dış rekabet faktörü ve bundan doğan işsizlik nedeniyle.

Acaba bu faktör ülkemiz bakımından etkili olmuş mudur? Sanırım olmuştur. Yani Türkiye'de bulunmayan hiçbir şey yok, her



şeyi ithal edebiliyoruz. Bu konu tabii tartışılabilir; ne ölçüde geçerli ve yararlı bir politika olduğu. Fakat sadece salt sendikacılık açısından mesela denebilir ki; bugün yapılacak bir tütün grevi dış rekabetin serbest olmadığı, açık olmadığı döneme nazaran o kadar etkili olmayacaktır. Çünkü sigaranın, yerli sigaranın alternatifi vardır veya alüminyumda ortaya çıkan grevde olduğu gibi; gayet kolaylıkla ikamesini, alternatifi Türkiye'ye getirebiliriz.

Nihayet bu 3 faktörden doğan işsizlik faktörü; yani teknolojik işsizlik, Friedman tipi ekonomilerin yarattığı bir çeşit konjonktürel işsizlik veya enflasyon içinde durgunluk, dış rekabetin doğurduğu işsizlik —fabrikaların kapanması Batı'da— bir araya geliyor ve bunlar da sendikaları olumsuz yönde etkiliyor. Sırasıyla en çok istikrar politikaları sonra belki işsizlik ve dış rekabet, Türkiye'deki sendikacılık ve endüstri işçileri sistemi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bundan başka diğer bazı faktörler diğer bazı örgütsel faktörler; örneğin sendikaların Batıda ve Türkiye'de yeterince bu yeni problemlerle başedebilmek için örgütlü olmayışları, güçlü olmayışları, hazırlıksız yakalanmış olmaları, ortaya yeni sorunlar çıkarmıştır. Belki genç işçilerin meseleleriyle, kadın işçileri örgütlemekte yeterince başarılı olmayışları da bunlar arasında zikredilebilir.

Friedman tipi ekonomilerin dünyada ortaya çıkardığı yeni bir müteşebbis ve yeni profesyonel yönetici tiplerine uygun; onlarla baş edebilecek sendika yöneticilerine ihtiyaç vardır veya mevcut yöneticilerin o şekilde kendilerini dirije etmeleri gerekmektedir. Belki eski yapılan, eski fonksiyonlar, eski toplu pazarlık masası davranışları artık bu tip yöneticiler karşısında geçerli olmayacaktır. Bu konu üzerinde de durulabilir; çünkü görülmüştür —özellikle Amerika'da— son 10-15 yıldır toplu pazarlıkta, toplupazarlığı dirije etme ve etkilme yönünde işletme yöneticileri veya sendikanın örgütlenmesini ve yetki kazanmasını önleme konusunda işletme yöneticileri işverenler daha başarılı olmaktadır.

Yasaların sınırları içinde kalarak boşluklardan yararlanıp, daha etkili olabilmektedirler. Ülkemiz açısından da bu dikkati çeken bir şey; çünkü eskiye kıyasla bakıyoruz işveren sendikaları yöneticiler daha etkili, hiç olmayan şeyler Türkiye'de olmaya başladı. Örneğin çağrı; toplu pazarlığa çağrı daima sendikadan işverene yönelen bir vetire olduğu halde eski yıllarda, önümüzdeki son birkaç modelde işveren sendikası yetki tespitini elde ediyor, istiyor, sağlıyor ve grup oluşturuyor. Grup sözleşmesine çağrı yapıyor, teklifi o veriyor. Bunun birçok olumsuz etkisi diğer safhaları da toplu pazarlıkta etkiliyor. Çünkü sendika bu çeşit bir yaklaşım için Türkiye'de henüz hazırlıklı değil.

Nihayet şunları da belirtmeme müsaade ediniz: Türkiye'de yasalardan ileri gelen sınırlamalar var. Anayasa ve yasalardan ileri gelen sınırlamalar bunlar. Tüm bu yukarıda saydığım 4-5 faktöre ilave olarak Türk sendikacılığını zayıflatıcı yönde son yıllarda bir etki yapmıştır.

Anayasa ve yasalar dedim; bunlara Sayın Mustafa Başoğlu ayrıntılı biçimde değindiği için ben pek girmeyeceğim. Bazı konularda kendisine katılmayabilirim, bazılarında katılabilirim, fakat aslında yani bunları da düşünmüş değilim. Çünkü genel olarak birçok konuya değindiler.

Sorunların bir kısmı Türkiye'ye özgü faktörlerden doğuyor; bunları da gözden kaçırmamak lazım. Yani dünya sisteminin ve dış ekonomik koşulların bir uzantıyız, parçasıyız belki; ama kendimize özgü kültürel, sosyo-ekonomik faktörler de var. Birisi işgücünün bünyesidir Türkiye'de, yahut sanayi işçiliği geleneği. Eğer bir ülkede tüm ücretli nüfus memurlar, işçiler vesaire hepsi dahil; 6-7 milyon ise, bunu belki 1-1,5 milyonu memur diye çıkarırsak —tarım işgücü dışındaki nüfusu— geriye kalan potansiyel olarak ücretli, sendikalaşabilir işgücünün Türkiye'de küçük bir kesimi sanayi işçisidir her şeye rağmen ve de bunun belli bir oranı sendikalaşmıştır.

Sayın Bakanımız, sağda solda seminerlerde oranlar veriliyor; Türkiye'de gene 1980 öncesi dönemdeki 2 milyon sendikalı işçiye ulaştık ne kadar iyi deniyor. Yüzde 60'a, yüzde 70'e —sendikalaşma oranı bakımından— ulaştık deniliyor. Bence bu yanlış. Avusturya'nın da sendikalaşma oranı yüzde 67 olarak görülüyor, ABD'de yüzde 18 olarak görülüyor; oysa 20 milyon sendikalı var. 100 milyon işgücünün 20 milyonu sendikalı, yüzde 20. Fakat bu 100 milyon esas itibariyle sanayi işçisidir ve 20 milyon sanayi işçisi bu 100 milyon içinde örgütlenmiştir. Tarımda sadece 2-3 milyon işçi vardır.

Tüm işgücü üzerinden verilir bize o oranlar.

Avusturya'da da öyledir; tüm işgücü üzerinden, çok küçük bir kısmı tarım işçisi olan, yardımcı aile efradı olan, büyük kısmı sanayi işçisi olan bir oran üzerinden yüzde 76 rakamı büyüktür.

Türkiye'de ise tüm işgücünü düşünelim; yaklaşık olarak 20 milyon. 2 milyon yüzde 10'dur. Dolayısıyla o memleketlerle mukayese ederken biz de Almanya'nın, Avusturya'nın düzeyine hemen çıktık diye iddialarda bulunmak yanıltıcı olmaktadır. Oranlardaki paydalara bakmakta yarar vardır.

Bunlar daha çok tabii uzun dönemli ve makro bir yaklaşımdı. Ben de Sayın Mustafa Başoğlu'nun değinmediği birtakım kısa dönemli sorunlara değinip bırakmak istiyorum. Bir kere bu ekonomik çerçeve ve bu istikrar politikaları devam ettiği sürece, yasalarda —Anayasa başta olmak üzere— ne kadar iyileştirme yaparsak yapalım, işçilerin; çalışan sınıfın, orta direğin sorunları hafiflemeyecektir. Yasalar belki bugün zor işlemekte olan, sendikaları endişeye düşüren, grevin etkinliğini azaltan birtakım güçlükleri ortadan kaldıracak, bizi biraz ferahlatacaktır, işçi sendikaları açısından. Hatta işverenler açısından; ikili ilişkilerdeki boşluklar, engeller vesaire. Fakat tahmin ederseniz veya bakarsanız —Başbakan da bunu sık sık tekrarlıyor— bir grev dahi ertelenmemiştir; grev er-

teleme yetkisi bir kere dahi kullanılmamıştır. Çünkü bunu kullanmayı gerektirmeyecek oranda veya güçte bir ekonomik, sosyal politikalar ortamı; sendikacılığı hatta işçi - işveren ilişkilerinin tümünü ürkütmekte ve eskiye kıyasla —1980 öncesine kıyasla— geri letmektedir. 1984 yılından beri birçok tebliğde bunu vurguladım ve yine vurguluyorum. Mutlaka yasalarda bazı değişiklikler olacaktır; fakat hemen birden bire mucize beklemeyelim. Çünkü benim gördüğüm kamuda veya özel kesimde toplu sözleşmelerde veya ücret artışlarındaki güçlükler, tıkanmalar vesaire yasadaki çok yasa içinde belli bir noktaya gelinmiştir. Hatta Sayın Başoğlu'nun dediği gibi, grevler yapılmıştır. Belli tutumlardan, belli davranışlardan ve ürküntü veren bir havadan doğmaktadır. Yine de ekonomi politikalarının; işte sıkı para, yüksek faiz vesaire gibi boyutları konuyu olumsuz yönde etkilemektedir. Ama yine de yasaları iyileştirmek lazımdır.

Anayasa değişikliği olmaksızın yasalardaki değişiklikler pek bir şeye yaramaz görüşü; o kanaatta değilim. Çünkü Anayasada birtakım kısıtlamalar var fakat esas itibariyle talî nitelikte; önemle dikkatimizi çekenler —kendileri de bahsettiler— 10 yıl bilfiil işçilik gereği. Toplu pazarlığı doğrudan etkileyen olumsuz bir faktör değil; sendikacılığı etkileyen bir şey. Belki ileride Anayasa değişikliği ile o da kaldırılacaktır. Toplu pazarlığı etkileyen olumsuz faktörler nelerdir? Grevin iyi niyet kurallarına göre yapılması, doğru. Kolaylıkla ihlal edilebilir, kötüye kullanabilirsiniz. Her grev mutlaka iyi niyet kuralları içinde yapılmaz, tabii iyi niyetten neyi kastettiğimize bağlı. Medeni hukuktaki iyi niyet değil buradaki her halde.

İkincisi; grevde yapılan zararlardan kasıtlı veya kusurlu işçiler kadar sendikanın da sorumlu tutulması. Bu da bir kısıtlama tabii.

Daha önemlisi; grev erteleme sonucunda grevin yeniden başlayamaması ve mutlaka yüksek hakeme zorunlu tahkime gitmesi ki dünyada grev erteleme sistemlerine yer

veren memleketlerdeki duruma uymuyor. Öyle ya bir hak ertelenmiş; erteleme süresinin sonunda yeniden doğması lazım. Madem yüksek hakeme gönderecektin niye erteliyorsun gibi. Kaynağı Anayasada ama bunların dışında yasalarda hem ILO'nun değindiği ve tenkit ettiği hem de bizim ILO'nun tenkit etmediği halde bizlerin eksik gördüğümüz; hatta işveren kesiminin zaman zaman eksik gördüğü boşluklar, aksaklıklar, sınırlamalar vardır. Bunlar pekala değiştirilebilir, değiştirilecektir vade hani grev erteleme sonucunda mutlaka zorunlu tahkim, yüksek hakem kurulu dünyanın sonu demek değil. Zaten Başbakan diyor; bir kez dahi grev erteleme yapılmamıştır, bunu da hatırlamak lazım.

Bahsedildiği gibi son 2-3 yıl her gidişte; Türk Hükümeti işverenler ve Türk-İş görüş birliği içinde olmamıştır. Türk-İş'le diğer kesimlerin olmayışı daha normal; fakat hükümetle işverenler açısından özellikle bu uyumsuzluk daima tuhafımıza gitti. İşveren kesimi kendi açısından haklı olarak belli bazı noktalara, varsayımlara dayanarak yasalarda bir aksama veya ILO'ya bir aykırılık olmadığını söylerken; iktidar —ki özel sektör, piyasa ekonomisi aynı görüşü savunması beklenirdi; daha önce de beklenmiştir— orada; evet haklısınız yasalarımız aksıyor. Söz veriyoruz size; işte taahhüt mektubu; ILO ilkelere yasalarımızda aykırılıklar var, düzelteceğiz demiştir. Bu uyumsuzluk içeride ve dışarda; bu söze rağmen 2-3 sene üst üste bu taahhüdün yerine getirilmemesi hem Türkiye'yi hem Türk işçi hareketini ve işveren hareketini; Türk endüstri işçileri sistemini dış çevrelerde —Sadece ILO'da değil, diğer uluslararası kuruluşlarda— çok zor durumda bırakmıştır. Ortaya birtakım iddialar atılmış; ILO önemli bir örgüt değil, her kafadan ses çıkar, müeyyidesi yoktur vesaire diye, bütün bunları güzelce tartışıp bir fikir birliği ve uyum içerisinde Hükümetin, Türk-İş'in ve işveren kesiminin ILO'ya gitmesi, hazırlıklı gitmesi gerekecektir. ILO'yu tenkit edip de Türk-İş'in de kalmasında ısrarlı olduğu noktalar varsa —Yüzde 10 barajı gibi— bu oraya gidildiğinde birtakım ayrık ve çatlak ses-

lerle her halde bozulmamalıdır. En azından uyum sağlanmış konularda orada 3 taraf birlikte hareket etmeli, bunun dışındaki konularda taraflar elbette kendi görüşlerinde ısrar etmelidirler. Bir uluslararası örgüttür ve saygınlığı olan bir örgüttür; pek tabi bir mahkeme değildir; müeyyidesi sınırlıdır, yoktur. Bizim mahvedecek, dış kredilerden mahrum edecek bir örgüt değildir, bir gücü yoktur. Ama 1944 Fildelfiya Beyannamesinden bu yana, katıldığımız Anayasası ve ilkeleriyle her halde saygı duymamız gereken bir kuruluştur. Zaman zaman bize karşı birtakım kuvvetler bu dış örgütleri harekete geçiriyorlarsa, bundan fazla gocunmamak; elimizden geleni yapmak bu kadarını yapabiliyoruz demek; ülke şartlarımız, ulusal koşullarımız bu kadarını yapıyor demek; örneğin Belçika'da, Kanada'da buna benzer sizin tenkit ettiğiniz aksaklıklar veya ILO ilkelerine aykırı konular da var deyip, bunları da onların gözleri önüne sermek gerekir.

Yani; ILO karşısında yasalarımızın veya Türk Hükümetinin tutumunun aksadığını, aykırılıklar taşıdığını söylemek her halde vatanseverlikle bağdaşmayan bir hareket olarak telakki edilmemelidir.

Bir örnek vermek istiyorum: Fazla ilgimizi çekmedi fakat basında çıktı, Türk-İş'in eskiden beri işbirliği yaptığı, Türk sendikacılık ve toplu pazarlık hareketinin bugüne gelmesinde büyük katkısı olan; teknik yardımlarıyla, toplu sözleşme, toplu pazarlık tekniklerini öğretmesiyle, Amerikan işçi hareketi —sendika hareketi— Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu bugüne kadar hiçbir şekilde Türkiye'deki işçi-işveren ilişkilerine yahut sendikaların ILO'nun ilkelerine aykırı olup olmayışına karışmamıştır. O yüzden de; işte bakın Amerikan işçi hareketi muhafazakâr, işte Avrupa işçi hareketleri ilerici, reformcu, sosyalist diye çoğu kişiler tarafından da küçümsenmiştir. Fakat yakında Başkan Reagan'a verdiği şikâyet mektubunda Türkiye'de işçi haklarının, sendika haklarının, yasaların sınırlandırılmış olduğunu; sendikaların nefes alamadığını, işçi sınıfının geçim sıkıntısı ve

istahdam güçlükleri içinde olduğunu belirtmiş ve Reagan yönetiminden Türkiye'den yaptığı ithalata sınır getirmesini istemiştir.

Türk-İş, Türk sendikacıları, Türk işçileri, Türk aydınları; bir taraftan Türkiye'nin Amerika'ya yapacağı ve belli kotalara bağlanmış ihracatın Türkiye'ye getireceği yararlar, öte yandan işçi sınıfının içinde bulunduğu koşullar, güçlükler, dertler, sıkıntılar ve sendikal hakların geliştirilmesi gereği ILO ile ilişkiler. Bir ikilem, bir çelişki. Sendikacı olarak nasıl hareket edeceksiniz?

Reagan yönetiminin Türkiye'ye kotaları 'sınırlayıp daha da daraltıp, Türkiye'den yaptığı ithalatı sınırlamasına göz mü yumacaksınız ve esas itibarıyla yasalar ve işçi hakları üzerine mi ağırlığınızı koyacaksınız, yoksa daha vatansever, daha milliyetçi bir tavır takınıp «hayır biz bu haklardan vaz geçtik; yani yasalar, sendikacılık, toplu pazarlık gerilesin önemli değil. Yeterki tekstil mamülleri-miz Amerika'ya daha fazla ihraç edilsin» mi diyeceğiz?

Sadece bir çelişki olarak ortaya attım. Sendikacı olsam pek tabi bu gün için yarın için, birkaç yıl için tekstil mamülleri-miz Amerika'ya gitmeyiversin, fakat Türkiye'nin kendi iç problemi olan yasalar daha ferah, daha çağdaş daha uygar bir hale gelsin cevabını vereceğim.

İşveren olsam veya devlet kesimi olsam nasıl cevap vereceğimi; yine belki bu yönde, tabi orada tercihler, iktisadî menfaatler, çağdaşlık anlayışı, Batılılaşma gibi birçok faktör gündeme gelecektir.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Efendim Sayın Dereli'ye çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi sözü Türk Harb-İş Sendikası Genel Başkanı Sayın Kenan Durukan'a veriyorum.

**Buyurunuz Sayın Başkan.**

**KENAN DURUKAN :** Değerli dinleyenler, benim bu aşamada söyleyecek sözüm kalmadığını her halde takdir edersiniz.

Sayın Başoğlu ve Sayın hocamız Dereli, gerçekten bu konudaki gelişmeleri bütünüyle ortaya koydular. Ben, 1923'te 65 yıl önce Atatürk'ün İzmir'de başlattığı İktisat Kongresinde, Türk çalışma hayatıyla ilgili, işçi-işveren ilişkilerine ilişkin görüşlerini 65 yıl sonra İstanbul'da gelişmiş cumhuriyetimizin İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından ele alınmış olmasını gerçekten sevinçle karşıladım.

Niçin işçi-işveren ilişkilerini tartışma noktasındayız? Neydi evvelce işçi-işveren ilişkilerimiz, şimdi neden bu haldedir? 1936 yılındaki 3008 Sayılı İş Kanunu ile çalışma hayatımızda devletin çalışanları korumaya yönelik ciddi bir yasası var. Sonra cemiyet kurma konusunda yasaklar, sınırlamalar; ama 1946'dan sonra çok partili demokratik sisteme geçişle, 1952'de Türk-İş'in kurulmasıyla Türkiye'de sendikal hareket gelişmeye başlıyor. Fakat gerçek sendikacılığa 1961 Anayasası; 274 ve 275 Sayılı Yasalarla giriyoruz. 1963'ten 1980'e kadar ülkemizde 274 ve 275 Sayılı Yasaların uygulanması sırasında, endüstriyel ilişkilerin gerçekten en üst düzeye yükseldiğini görüyoruz. Ulusal gelirin en üst düzeye arttığını; ülkede kalkınma hızının yüzde 7'lerden daha üzerine çıktığını görüyoruz.

1974 petrol krizinden sonra Türkiye'nin dış ticaret dengesindeki açık ve bozukluk, ülkemizde bir kesimi suçlama ihtiyacını gündeme getiriyor. Başlayan enflasyonun sorumlusu işçiler olarak gösteriliyor, toplu sözleşme olarak gösterilmeye başlanıyor. 24 ocak kararları istikrar tedbirlerini öngörürken, uygulamada karşılaşılan güçlükler, 12 Eylül ile bertaraf edildi. 12 Eylül doğrudan doğruya, 12 Eylül öncesi bütün olumsuzlukların suçlusunu sendikal hareket olarak nitelemiştir. O varsayım ile 12 Eylülden sonra yasaların değiştirilmesinde, Anayasanın oluşturulmasında işçiler ve sendikalar potansiyel



suçlu olarak görülerek, hep düzenlemeler o istikamette geliştirilmeye başlanmıştır.

Bilmiyorum dikkatinizi çekti mi; 12 Eylül 1980'den sonra Türkiye'de mer'i kanunlardan değişen ilk kanun, Kıdem Tazminatı Kanunu olmuştur. Yani Türkiye'yi 12 Eylül noktasına her halde kıdem tazminatı getirmiş ki, Ekim 1980'de kıdem tazminatına tavan getiren yasa çıkarılmıştır Millî Güvenlik Konseyi tarafından, 12 Eylül'den sonra çalışma hayatı ile ilgili olarak işçiler aleyhine, sendikalar aleyhine çalışma hayatını rahatlatma gerekçesiyle, sermayenin hizmetini çok daha iyi görebilecek biçimde düzenlemelere yönelinmiştir.

1983 yılından sonra özellikle; 1982 Anayasası, 2821 Sayılı Yasa, 2822 Sayılı Yasadan sonra, tekrar parlamenter sisteme dönüşle başlayan demokratikleşme süreci içerisinde, çalışma hayatı ile ilgili hiçbir gelişmeye rastlamak mümkün olmamıştır. Yasaların getirdiği bütün sınırlamaların üstüne, siyasal iktidarın ekonomi politikası, 24 Ocak kararlarının öngördüğü istikrar tedbirlerini de aşan; gerçekten üretim içerisindeki emek payını giderek azaltan, ulusal gelirden çalışanlara daha az pay aktarmayı ve ulusal geliri daha çok yatırıma, sermayeye yöneltmeyi benimseyen politikaların izlendiğini gözliyoruz. Giderek çalışanlar, 2821 ve 2822 Sayılı Yasaların göstermelik kuralları içerisinde sermaye karşısında, işverenler karşısında işçileri koruyamaz hale gelmişlerdir. Oysa sendikaların çağdaş tanımı, çalışanların ekonomik ve sosyal menfaatlerini koruyup geliştirme aracı gibi; 1983'ten bu yana, 1984'ten bu yana sendikalar bu fonksiyonlarını icra edememektedirler. Giderek çalışanlar; giderek işçiler cılızlaşmaktadırlar, zayıflamaktadırlar. İş o hale varmıştır ki, işçilerin çalışanların toplu iş sözleşmesiyle korunamadığını; bir kısım hamiyetperver işverenlerimiz farketmişler ve toplu iş sözleşmesi sistemi dışında ek zamlarla işçilerin yaşamlarını iyileştirmeye yönelik tedbirler öngörmeye başlamışlar; kimileri işçilerine altın dağıtmaya başlamış. Kamu işveren sendikaları da bu sıkıntı içerisindeki kamu işçilerine ayda 10 bin lira bürüt

bir ek ödeme yapma ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Bütün bunlar Türkiye'de mevcut çalışma yasalarının çalışanları koruyamayacak nitelikte olduğunu kanıtlayan sonuçlardır.

Sayın Başbakan ve hükümet yetkilileri, sayın hocamızın buyurdukları gibi, sık sık hiçbir grevi ertelemiyoruz, toplu iş sözleşmesi serbesttir diye televizyonlarda, radyolarda hatta topluluklar önünde ifade etmektedirler. Topluluş sözleşmelerinde ücret bazı doğru dan başbakan tarafından kullanılmaktadır. Her yıl enflasyonu kendisi tayin etmektedir Sayın Başbakan.

1987 yılı içindeki enflasyonun, önceden tayin edilen enflasyonu iki-üç katladığı bilinmektedir. Bu durum, Türkiye'yi bu noktaya getirmiştir ve günümüzde işçi-işveren ilişkileri gerçekten, bir yandan kamu işverenlerinin, öte yandan özel işverenlerin doğrudan doğruya hamiyetperverliğine kalmış bulunmaktadır. Bu duruma; örgütlü işçi sendikaları, dolayısıyla TÜRK-İŞ'in daha fazla göz yummasının mümkün olmadığı gerçeği ortaya çıkmıştır.

Bu sebeple işçi hareketi, bütün bu olumsuz gidişe bir çözüm bulunması, açıkçası, demokrasiye ulaşılmadığı sürece sendikal hak ve özgürlüklerin işleminin mümkün olmadığı kavranması üzerine bir mücadele başlatmış bulunmaktadır. Bu mücadelede işçiler yeni yeni çıkar bilincine ulaşmaya başlamışlardır. Bizde maalesef sanayileşmeden önce, sendikal hak ve özgürlüklerin kavranmasından önce çok partili siyasî demokrasi geldiği için; sendikalaşmadan önce partileştiklerimiz için, henüz işçilerimiz partilerinden kopabilmiş değillerdir. Ancak, bu geride bıraktığımız 3-5 yıl işçileri, sendikalaşma, işçileri kendi çıkar bilinci doğrultusunda oluşmaya itmektedir.

Bu oluşum önümüzdeki yıllarda Türkiye'de işçi hareketinin oturmasına, yerleşmesine zemin hazırlayacaktır. Hatırlayacaksınız, 1982 Anayasasının kabulünden, 2821-2822 sayılı Yasaların, işçilerin ve sendikaların kar-

şı çıkışlarına rağmen, kabulünden sonra bir işveren Sendikası yetkilisi «Bugüne kadar siz güldünüz, biz üzüldük, şimdi biraz da biz gülelim, siz ağlayın» demişlerdi. Gerçekten o noktadayız. Şimdi işverenlerimiz gülmektedirler, memnundurlar ve işçiler büyük sıkıntılar içerisindeyler.

Ülkemizde şu anda toplu iş sözleşmesi yapılmaktadır; fakat —biraz önce arz ettiğim gibi— sözleşmenin kriterlerini doğrudan doğruya Hükümet tespit etmektedir. Özel kesimde de yapılan toplu iş sözleşmelerinde Hükümetin tespit ettiği, açıkçası Başbakanın tespit ettiği kriterlere uygun hareket edilmektedir. Kamu kesiminde zaten o sınırların dışına çıkılması asla mümkün değildir. Grev ertelenmemektedir, çünkü grevi ertelemeye gerek yoktur. Devlet, sermayenin bekçisi haline getirilmiştir. Biraz önce arz ettiğim gibi, sendikalar, işçiler, özellikle bu tür, grev kararı verilmiş işyerlerindeki işçiler potansiyel suçlu olarak görülmektedirler.

İşçilerin grev mahalline yaklaştırılmadığı, işyeri kapısında iki sözcüsüne karşılık 8-10 tane tomsonlu polisler nöbet beklemektedirler.

Bir anımı arz edeyim. Adana'da İncirlik Hava Alanı bizim işkolumuzda, Millî Savunma işkolunda, İncirlik işyeri ile Adana arasında TÜMSAN'ın bir işyeri vardır. Geçtiğimiz yıl Petrol-İş Sendikasının bir grevi vardı. İncirlik Hava Alanından dönerken grev gözcülerini gördüm ve orada durdum Adana şube başkanımızla birlikte arabadan inip arkadaşların elini sıktım, iki tane grev gözcüsünün ellerini sıktım «Greviniz hayırlı olsun, inşallah başarıya ulaşırsınız» dedim «Arkadaşlara da selâm söyleyin» dedim. Arabaya binip Adana'ya gedim. Ankara'ya döndükten 5-10 gün sonra Cumhuriyet Savcılığından bir tebligat aldım. Savcılığa gittiğimde «Türk Harp-İş Sendikası Genel Başkanı Kenan Durukan, grev mahalline gelmiş, grevi desteklediğini beyan ederek, yasaları ihlal etmiştir. İfadesinin alınarak Adana Savcılığına gönderilmesi» diye bir müzekkere. Savcıya ifademi verdim ve şunu söyledim «Allah cezanızı versin,

Sabancı'nın zararına sebep oluyorsunuz, niye greve çıktınız dese idim Savcılık tahkikat açar mı» diye sordum, gerçekten açmaz öyle bir halde.

Şimdi Sayın Başbakan «Grevi ertelemiyoruz» diyor. Niye erteleyecek ki, grev ertelenmesine sebep yoktur. Çünkü, stok mallar dışarıya çıkarılabilmektedir. Çünkü, hammadde içeriye götürülebilmektedir. Çünkü, okullarda staj yapan sanat enstitüsü öğrencileri işyerine götürülüp, staj yapıyor baha-nesiyle üretim devam ettirelebilmektedir. Grevin ertelenmesi için hiçbir sebep yoktu.

Türkiye'de işçi-işveren ilişkileri 1980 sonrası oluşturulan sermaye yanlısı kanunların himayesi altında, işverenleri koruyan, sermayeyi koruyan ve bu neslin sırtından kalkınmayı gerçekleştirmeyi amaçlayan bir ekonomik politikanın uygulanması nedeniyle işçiler her gün cılızlaşmaktadırlar ve ulusal gelirden aldıkları pay her gün giderek azalmakta, maliyet içerisindeki işçilik payı her gün giderek azalmaktadır.

TÜRK—İŞ bu gidişe kuşkusuz seyirci kalmayacaktır, kendi potansiyel gücünü kullanacaktır. Kendi potansiyel gücüyle birlikte uluslararası kuruluşlardan destek ve yardım talep edecektir. İCFTU'nun veya Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonunun, işte Sayın Hocamızın buyurdıkları gibi, Amerikan Cumhurbaşkanı'na, ya da Avrupa Parlamentosuna, ya da Avrupa'daki öteki ülkelerin Türkiye ile ikili ilişkilerinde, Türkiye'de sendikal hak ve özgürlükler uygulanmadıkça Türkiye'ye yardım yapmamak, kredi açmak gibi konularda şahsen fevkalade istekliyim. Benim şahsen gücüm yetse, bütün Avrupa'daki kuruluşlara «Türkiye'ye ilişkisini kesmesini» öneririm. Çünkü, «Efendim, bu ulusal çıkarlarımıza aykırıdır» Türkiye'de toplum kesimlerinden herhangi birisinin çıkarlarını içermeyen bir olgunun, ulusal olduğunu, millî çıkar olduğunu kabul etmek mümkün değildir.

İşçilerin çıkarlarını içermeyen, sadece sermayenin menfaatlerini koruyan çıkarlar mı millî çıkardır? Onun için, ulusal çıkarlara

uygun düşebilmesi, bir ülkede çalışanların üretimden adaletli pay almaları ile mümkün olabilir. Bunun Türkiye için özel bir ölçüsü yoktur; ama bunun dünya üzerinde, hem çalışma hayatının kurallarıyla ilgili olarak ILO'nun tespit ettiği standartlar vardır. Türk sendikaları, Türk sendikacıları ayı, güneşi, yıldızları istememektedirler. Türk sendikaları, Türk sendikacıları, Avrupa'nın ve dünyanın kullandığı ortak standartlara uygun sendikal hak ve özgürlükler istemektedirler. Bunun ötesinde aşırı talepleri mevcut değildir.

Bunları daha önce kullandılar, 12 Eylül öncesi bu hakları ellerinde mevcuttu ve bunların kötü kullanıldığı yolundaki iddiaların hepsi askıdadır. Çünkü, gerçekten Türkiye'yi 12 Eylül noktasına getiren sebeplerin içerisinde, işçilerin suçlu olduğunu gösterebilecek hiçbir kanıt mevcut değildir. Sendikalar didik didik incelenmiştir, incelenmektedir; ama gerçekten 12 Eylül öncesi Türkiye'deki terörü tırmandıran, silahları finanse eden, milyarlarca, trilyonlarla silahları finanse eden paranın hangi kaynaklardan aktığı incelenmemiştir. O silahların hangi kanallardan Türkiye'ye sokulduğu tespit edilmemiştir, araştırılmamıştır; ama «Suçlu, işçi hareketidir» denmiştir ve çalışma hayatıyla ilgili yasalar kökten kazanmıştır, Anayasada başlamıştır, arkasından 2821 ve 2922 ile çalışanların kendilerini koruyabilmelerine olanak bırakılmıştır.

Şimdi Türk çalışanları, Türk işçileri TÜRK-İŞ vasıtasıyla, aracılığıyla demokrasiye ulaşmanın mücadelesini vermek kararlılığı içerisinde dirler. Demokrasiye ulaşabilmek için, işçilerin elinde iki önemli güç var. Biri üretme gücü, ötekisi de oy gücüdür. Şimdi, üretme gücünü, eğer ürettikleri üzümde, ürettikleri ekmekten, fırıncı bir lokma ekmek vermiyorsa, bağcı bir salkım üzüm vermiyorsa, üretkenlerin üzümü üretmeye devam etmelerine hiç gerek kalmaz ve üretimi durdururlar, durdurmalıdırlar, durduracaklar. Oy gücünü de artık —biraz önce arz ettiğim gibi— çıkar bilincine eriştiği için, işçiler çok daha iyi kullanma imkânına kavuşmuşlardır. İlk fırsatta

yerel seçimlerden başlamak suretiyle akıllıca kullanarak, bu ekonomik politikaları ve bu işçiler üzerinde, çalışanlar üzerinde baskı kuran yasalardan kurtulmak için o istikâmette kullanacaklarına inanmaktayım.

Hepinize beni dinlediğiniz için teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN: Efendim, Sayın Durukan'a teşekkür ediyoruz.**

**Şimdi bu oturumun son sözünü Türkiye İşverenler Sendikası Yönetim Kurulu Üyesi ve KOÇ HOLDİNG Personel ve Endüstri İlişkileri Sorumlu Koordinatörü Sayın Tuğrul Katadgubilik'e veriyorum.**

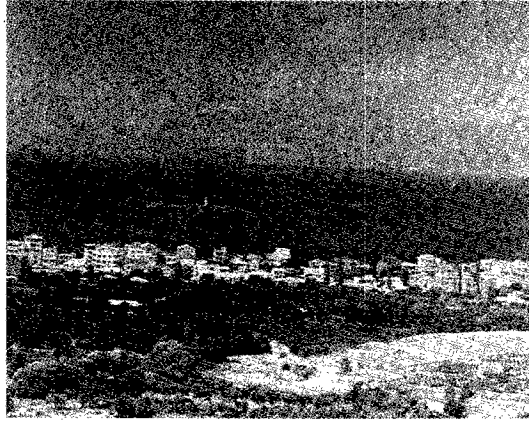
**Buyurunuz efendim.**

**TUĞRUL KUTADGUBİLİK (Türkiye İşverenler Sendikası Yönetim Kurulu Üyesi):** Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım;

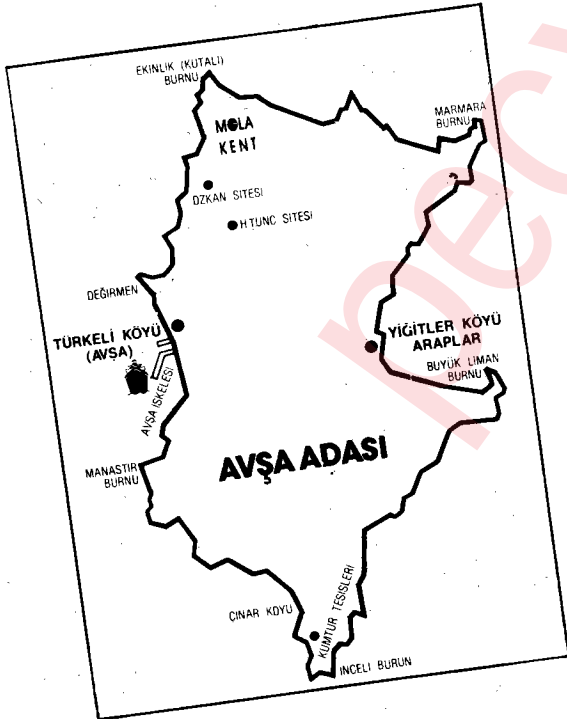
Ben, «Gelişmenin neresindeyiz» olayına bakmak için konuşmama bazı rakamlarla girmeyi planlamıştım; fakat TÜRK—İŞ'imizin, Türk işçi hareketinin yıllarını vererek bugüne taşıdığı iki çok mühim işçi liderinin bu kürsüden, bu kadar üzüntülü, bu kadar dertli, bu kadar sıkılmış bir halde konuşmaları karşısında ne diyeceğimi şaşırdım. Kâğıdı bir tarafa bırakıyorum ve olayın asıl bizi üzen tarafının bu olduğunu söyleyerek konuşmama başlamak istiyorum.

Sayın başkanlar;

Türkiye'de endüstri münasebetleri iki temel ayak üzerinde durur. Bunun bir tanesi, sanayidir, ikincisi, sanayiın işçisidir. Burada bu dengeden herhangi birisinin lehine, herhangi birisinin aleyhine bozulma mevcut olursa, sistemin tamamı bozulur gider. Bu bakımdan, siz sayın liderlerin, arkanızdan kütleleri gözünüzün işaretiyle yürütmeyi beceren, başaran sayın liderlerin bu kadar üzüntülü, bu kadar rahatsız olmanızdan —emin olun— çok üzuldüm. Sakın benim için de



**S.S.ŞİRİN MOLAKENT  
KONUT YAPI KOOPERATİFİ**  
**İktisatlıları ve yakın dostlarını  
Avşa Adası'nda  
yazlık sahibi olmaya çağırıyor**



Üye sayısı, katılanların normal veya dubleks konut tercihlerine göre 50 ila 100 kişi arasında belirlenecek olan kooperatifimizin mahdut sayıdaki üye noksanı için sizler gibi uyumlu ortaklara ihtiyacımız var.

- *Mevcut ulaşım olanaklarına ilaveten deniz otobüslerinin de seferlere başlamasıyla Avşa'ya İstanbul'dan 2 saatte ulaşmak mümkün olacaktır.*
- *Molakent Tatil Sitesi, Avşa Adası'nda modern şehircilik ilkelerine uygun olarak yapılacak ilk yerleşim merkezi özelliğini taşımaktadır.*

**Yönetim Kurulu:**

**Başkan:** Bülent Düşko - İktisatçı      **Denetçiler:**  
**Sekreter:** Mehmet Doğu - Sanayici      **Doğan Yeşilbursa - Doktor**  
**Sayman:** İbrahim Uyaner - Sanayici      **Ekrem Yavaş - Mühendis**

**S.S.**

**ŞİRİN MOLAKENT**

**KONUT YAPI KOOPERATİFİ**

Karabaş Cad. Deniz İşhanı No. 41 Kat. 4 Tophane - Karaköy - İSTANBUL  
Tel: 143 61 50 - 145 52 86 Tic.Sic.No. 240121 - 187689

Molakent Tatil Sitesi'nin yeri Avşa'nın Ekinlik Burnu'nda denize 200 mt. mesafede Mavi Koy'dan sonraki Kanburtarla Koyunda'dır. 23 dönüm arsa üzerine 44 m<sup>2</sup> normal ve 86 m<sup>2</sup> dubleks 2 tip olarak inşa edilecektir.

Aşağıdaki telefonlardan cumartesi dahil  
hergün 9-18.30 arası bilgi alınabilir, broşür istenebilir.  
**Tel: 143 61 50 145 52 86**



Türkiye'nin  
en Modern Çift Cam Sistemi

**ISİcam**®

*“Az ödeyin... Çok ısıyın!”*

***Cam Pazarlama A.Ş.***

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat: 4-8 Şişli/İstanbul  
Tel: 146 11 30 (6 hat) - 147 48 58



«Hamîyetkâr bir vatandaşdır da ondan üzüldü» demeyiniz. Bir sanayici olarak, sizin hakkı bir ortağınız olarak üzüldüm. Biz neredeyiz? Türk sanayii geçen yıl bugün, ayın 14'üncü günü Nisan Brüksel'in beyaz merdivenli saraylarından çıkarak, Ali Bozer tarafından Avrupa Topluluğuna ortak olmak niyetimizi ortaya koymuş bir ülkenin sanayicileri ve sendikacılarıyız.

Aradan bir sene geçti, belirli aşamalar geldi ve oturup, bundan sonra Türkiye'nin nereye gideceğini konuşuyoruz. Siz sayın meslektaşlarım, yarın işbaşına gelecek kardeşlerim, şu arkamdaki sorunun cevabını benden bekliyorsunuz. Ben maalesef TÜRK-İŞ'in liderlerini teselli etmekle işe başlamak mecburiyetindeyim.

Gayri safi millî hâsıla bakımından Türk sanayii kalkınmıştır, doğrudur. Türk sanayii sektörü 1986'da 8.7, 1987'de 9.3 ileri gitmiştir.

Daha ilerisini söyleyeyim. Türk sanayi gücü bugün kendisini dünyada kabul ettirme mücadelesini vermektedir. Türk sanayii bugün iki türlü mücadele veriyor.

Birincisi; dahili pazarlarda. Şuradan çıkıp da Taksim Meydanından Beyoğlu'na geldiğiniz zaman, bütün mağazalarda ileri sanayi ülkelerinin mamullerinin bizim ürettiğimiz mamullerle beraber aynı vitrinde satıldığını göreceksiniz. Edirne'den dışarı çıktığınız anda da, ister Avrupa Topluluğu olsun, ister OECD olsun, ürettiğimiz mallarla bütün yedi düvelin ürettiği mallar arasında dövüşmeye ve ihracat yapmaya çalıştığımızı görmüş olacaksınız. Bu iki kavgayı yapabilmemizin temelinde bir tek hakikat yatıyor; bu da Türk insanı, Türk çalışandır. Ben, sevk ve idareyi, **management**'i bir bütün olarak alıyorum. Mühendisi de, sevk ve idarecisi de —müsaade ederseniz— ben de bir profesyonel sevk ve idareci olarak, bu sistemin işçi kadar hakkı bir parçasıyım ve bu parçanın yeni bir kavgasında bu iki tane 25 senedir soluğunu kesmemiş ve 25 sene daha kesmeyeceğinden emin olduğum liderin bugünkü konuşmalarına yine üzüldüyorum.

Şimdi Türk sanayiini methetmek istemiyorum; ama rakama bakınız —dün çok konuştuk, evvelsi gün tahlil edildi bunlar— 1980 yılında sanayi ihracatımız içindeki, bütün ihracatımız içindeki sanayiın payı yüzde 17 idi. Aynı mamulleri, aynı tarım mamullerini satarak ihracatımızı yüzde 80 yapmıştık 1980'de, aynı pamuğu, aynı üzümü, aynı inciri, aynı fındığı vesaireyi miktar olarak artırarak sattık. Geçen sene sanayi mamulleri bu genel proporsiyon içinde yüzde 80-82'ye, tarım mamulleri yüzde 19-20'ye geldi oturdu. Nasıl oldu bu iş, tesadüfen mi oldu, Türkiye'ye birisi gelip de sihirli değneğiyle «Ey Türkler, haydi bakalım ihracata kalkışın, gidin Avrupa'nın her pazarında ihracat yapın» mı diye buyurdu? Ne oluyor, nereden geldi bu artış? Ekonomide mucize olmadığını söylediler üç gündür buradaki meslektaşlarım. Evet, Türkiye'de mucize olmadı; ama Türkiye makûs talihini kırmaya başladı. Durun şimdi, burada bir rahat konuşalım.

Bugün şayet Fransa'ya yolunuz düşüp de, Lafayette'ten herhangi bir kumuş veya herhangi bir kostüm veyahut herhangi bir gömlek alırsanız, aman ha, Türk malı alıyorsunuz, biliniz. Şayet Kaufhof'tan, Kaufhalle'den, Almanya'dan, bir elektrikli ev aleti alıyorsanız, ismi ister «Bossimens» olsun, ister «Lant» olsun, ister «Siemens» olsun, biliniz ki yüzde 55 şansla Türkiye'de yapılmıştır. Şayet Polonya dahil, Çekoslovakya dahil, eşinize, dostunuza bir kristal hediye getiriyorsanız, aman ha, arkasına bakarlarsa Paşabahçe'de yapıldığını görürler, dikkatli alınız malı.

Şayet güvendiğiniz İngiliz kumaşlarından birini alıyorsanız yüzde 90 Türk malıdır, haberinizi olsun. Ama onun yanında damgası vardır, bilmem ne damgası vardır vesaire kendinize gelin, Türkler artık eski Türkler değil. (Alkışlar)

Şimdi, bütün söyleyeceklerimi dinleyin ondan sonra alkışlamakta serbestsiniz.

Biz kendi kendimizi kritik etmekte çok mahiriz, eyvallah. Üç gündür ben de burada

oturduğum yerde, yerin sertliğinden mi, dinlediğim lafların ağırlığından mıdır nedir bir türlü yerleşemedim, döndüm durdum.

Belçika'nın, Ortak Pazarın sesi olarak nitelendirdikleri **La Bourse, L'Echo de la Bourse** bir yayın yapıyor ve bunu da bizim gazetelerimiz yazdı; fakat orijinalini aradım bulamadım «Türkiye'nin büyümesini kimse önleyemez» diyor.

Son bir aydır sizi temin ederim, on iki tane Avrupalı gazeteci ofisime geldi. Birisine sordum «Niye geliyorsunuz, ne oldu; yani bir ihtilâl mi olacak gene, Allah korusun, bir şey mi sezdiniz» «Hayır efendim, sizin ortaya çıkardığınız momentum, o kadar herkesi sarstı ki, Avrupa'da, AET'de, şurada burada, nedir bu on üçüncü ülkeye gireceksiniz, sokamayacağız ya sizi, girecekseniz, kim oluyor bu on üçüncü ülke, şunu bir yerinde bakmaya geldik. Çünkü, sizin Almanya'ya gönderdiğiniz 2,5 milyon çocuğunuz bize Türkleri anlatamadı» dedi. Haa, burada düşündüm, Türkiye'den İstanbul'umuzu, İzmir'imizi görmeden «Gastarbeiter» diye 3-5 tane mark gönderecek diye kardeşlerimizi gönderdik Almanya'ya giden bu çocuklar İstanbul'u görmemiş, orta mektebi değil, ilk mektebi dahi görmemiş çocuklar, Türkiye'de yalnız kol uzunluklarına göre Almanya'ya gönderilmiş ergonometri bakımından ölçülmüş, lisan bilip bilmemesi değil —sizi temin ediyorum— Türkçe bilip bilmemesi araştırılmamış ve imzasını atmasını bilmeyen çocuk Almanya'ya gönderildi. Biz göndermedik, onlar geldiler istedikler. İrtibat büroları kurdular, bunları açtılar. Şimdi «Türken 'raus» Niye? Çünkü, Alman ekonomisi durdu, bir ekonomi geliyor arka da Türk ekonomisi, nereden bizi engelleyeceklerini şaşırdılar.

Sayın Dereli başlattı, siz devam ettiniz Sayın Başkanım, ICFTU'ya ne olmuş? Kalkmış Reagan'a demiş ki, «Türkiye'deki işçi hakları çok ileri kısıldı, aman Amerika'nın fevkalade mazhar ülkelere verdiği iktisat korumasını Türklere vermeyelim»

Sevgili Başkanım diyor ki, «Elimde olsa

bütün Avrupalılara talimat veririm, bakmayın şu Türklerin yüzüne deyin» Bakmıyor ki kimse zaten. Demişsiniz zaten, daha ne diyeceksiniz. ICFTU, kendi menfaati için yaptığı şikâyeti unutmayınız, Türk tekstili —şu söylediğim— Avrupa ülkelerinden sonra Amerika'ya girdiği için, Amerikan Tekstil Federasyonunun da çarığı ayaklarını sıkıdığı için ICFTU'ya gitmiştir. GATT Anlaşmasında bizi durduramadılar, Avrupa da durduramadı, Avrupa da durduramayacak. Zaten korku buradan geliyor. Ne oldu? ICFTU Türkiye'deki Sayın Durukan'ı koruyor mu? Hayır. ICFTU, kendi Amerika'daki tekstil işçilerinin «İş kaybediyoruz, beni işten çıkarırlar, Türkler malı da, çünkü biz donu daha ucuza satıyoruz onlara. Don ile gömlek bizden dörtte bir fiyatına satıyoruz» Evet satıyoruz. Bugün Amerika'ya sattığımız tekstil ürününde biz de damping yapıyoruz ve yapacağız. Onların bize 25 senedir yaptığı numaraları hepsini Avrupa'ya yapacağız.

Sevgili arkadaşlarım;

Bugün hakikaten burası da soğuk, ben de dinleye dinleye çok üzıldüm, onun için biraz böyle heyecanlı konuşuyorum, beni affedin; fakat bir şeyi yerine koymamız lâzım. Biz, Türk işçisine güvenerek bütün bu ihracat hamlelerini yaptık. Bizim fabrikalarımızdaki en büyük alternatifimiz, en büyük üretim aracımız işçimizdir. İşçimizin temsilcileri de bu beyefendilerdir. İşçimiz bizim başımızın tacıdır. İşçi olmasa bu ülkede hiçbir şey yapılamaz, dünyanın hiçbir ülkesinde yapılamayacağı gibi, bu ülkede de yapılamaz. Şimdi siz gelin, bu işçinin temsil ettiği grubun dertlerini çözmek için bizim niçin bu kadar heveskâr olduğumuzu düşünün.

Efendim, ben sanayide çalışan işçinin, bugün sanayi ülkeleri devleriyle mücadele etmek için verdiğim en ufak makina, progresif tezgâhlar 200 bin dolardır. 200 bin dolarlık bir tezgâhta Avrupa kalitesiyle Amerika kalitesiyle mal üretmek mecburiyetinde olduğum bir yerde, siz zanneder misiniz ki, o işçinin açlığıyla, tokluğuyla, sırtının pekliliğiyle bizim

uğraşmak vazifemiz değildir. Biz menajeriz, siz menajer olacaksınız yarın. Bizim yaptığımız iş, ürettiğimiz mal ve hizmetin bütün üniteleri itibarıyla bir bütünü meydana getirmektedir. Şayet işçim rahat değilse, işçinin ayağı, onun ayağını vuruyorsa, ayakkabısı ayağını vuruyorsa, o üretimden hayır gelmez. Bugün sevk ve idare Türkiye’de buralara gelmiştir.

Şimdi, —müsaade ederseniz— ben çuvaldızı da, iğneyi de doğru yere batırarak hareket etmek istiyorum. Bugün Türk sanayii **high technology** kullanmıyor —Prof. Dereli haklı— ama **high technology**’nin arayışları içinde bugün **time and motion** yapıyoruz, bütün işletmelerimizde iş değerlendirmesine dayalı ücreti kendimiz okuttuk, işçi sendikalarına götürdük, ikna ettik, gönüllerini aldık, onları kattık, şimdi beraberce heyetlerle bu işi yürütüyoruz. **Cost accounting** meselesi dün konuşuldu, ürettiğimiz her üretimdeki kuruş kuruş yaptığımız hesabı doğru yapamazsak ihracat pazarında bizi batırırlar. Artık mecburuz ihracat pazarlarında **cost accounting**’i yapmaya, bunu yapıyoruz. Kiminle? Türk işçisiyle, Türk çalışanıyla, Türk mühendisiyle; aylık, günlük, haftalık, yıllık ve 10 yıllık iş programları içinde Türk sanayii yürüyor.

Sevgili arkadaşlarım, sayın konuklar;

«İhracat» derken, bizi Abdi Ağanın yaptığı ihracatla karıştırmayın. Abdi Ağa, salyangozların içine ufak bilyaları koyup, gram tutsun diye ihracat yaptı, Türkiye’nin yüzkarası haline geldi. Hırsızlık yapmayla bunun yapılması arasında hiçbir fark görmüyorum. Dün söylediler, bu sahtekârlıktır, bu hayali ihracat değildir veyahut Kaş limanından bilmem kaç bin ton demirin ihraç edildiğine dair sahte belgeler düzenlendi. Eh, Kaş’tan Kalkan’dan bu yapılırsa Tarabya Koyundan da ihracat yapılacak yarın veya Gökusu Deresinden de, bununla da bizi karıştırmayın. Türk sanayii artık bu noktayı geçmiştir. Ben, «Sanayii ihracatçısı» derken, 25 sene evvel, 1960’larda kurulmuş ve bugün sanayi entegrasyonunu tamamlayarak Avrupa’yla ölçüşen ve Avrupa’ya, dünyaya mal satan bir ülke-

den bahsediyoruz, bir sanayiciden bahsediyoruz. Ülke endüstri münasebetlerine baktığımız zaman da Sayın Başkanım, bu endüstrilerde çalışan sanayi işçisinden bahsetmek istiyorum.

Endüstri münasebetlerindeki **management**’in yerine dokunmak isterim. **Management** bugün sevk ve idare olarak bahsettiğimiz —Türkçesi— büyük roller almaya başladı. Kendisine verilmeyen, hatta bir miktar sendikaların yapması lâzım gelen rolleri de biz almaya mecbur kaldık. Niye? Anlatacağım.

Evet, 2821 ve 2822’de —her iki sevgili başkanımın söylediği— aksaklıklar vardır. Evet, 1980 Herekâtına reaksiyon olarak TÜRK—İŞ’in hiçbir şekilde mesul olmadığı bir ortamda; TÜRK—İŞ’e bazı faturalar çıkarılmıştır, dedikleri yüzde 100 doğrudur. O kanunlar bazı tepkilerle bu hallere gelmiş olabilirler; ama biz buradayız, bu kanunlarla çalışıyoruz, bu kanunlarla işimizi götürmek mecburiyetindeyiz. Derdimiz varsa, derdimiz ICFTU değil, derdimiz burada bizim.

Bir ay evvel Abant’taki bir toplantıda Sayın Emin Kul’a, beyefendilerin Genel Sekreteri olan Sayın Emin Kul’a dedim ki, «Gerek kanunlarda, gerek diğer mevzuattaki dertleriniz var, oturalım, bir araya gelelim, birlik halinde bunları görelim» Başımızda üniversite var, Prof. Dereli gibi ismini vermeyeceğim; fakat 15 tane dünya literatürünü bilen hocalarımız var bu işin lideri, bunların hakemliğinde oturalım, anlaşacağız. Niye anlaşmayalım, bakın neleri anlaşmışız:

1987 yılında ağustos ayından bu yana 654 bin işçinin toplu iş sözleşmesi yapılmış. 5122 işyerini kapsıyor, 1 544 de münferit toplu sözleşmeyi ihata ediyor. Burada 533 tane grev kararı alınmış, uygulanan grev sayısı 113 katılan işçi sayısı 25 bin, kaybolan işgünü 1 300 000 grevin oranları işçi adetine göre yüzde 3, işyeri adetine göre yüzde 2.2.

«Efendim, grev cadırı olmadığı için bazı grevler kaybedilmiştir, önünden geçerken



durdurulana Cumhuriyet Savcısı kötü muamele yapmıştır da, bu yüzden bazı grevler muvaffak olmamıştır» lafına ben inanmam. İşçi grevinde kararlı ise, örgütüyle el ele vermişse, değil gökten yağmur, taş yağsa yerinden kıpırdamaz.

Bazı grevler kazanıldı, niye onları söylemiyorlar. Bütün meseleyi kanunlara yıkarak, «Biz her şeyi yaptık da kanunlar kötü idi» diyerek TÜRK—İŞ'in bundan sıyrılması kabil midir? İşte batırıyorum çuvaldızı onlara, haydi bakalım.

Bir istatistik getirdim, Türkiye'de 1,5 milyon işçi sendikası. 1,5 milyon üyesi var beyefendinin, 1,5 milyon işçi sendikası. 2922 ayağını sıkıyor da, bu işçileri organize etmedim diyebilirler mi? Haydi, o zaman gelin yollarda yürümeyi bırakın işçinin —dün söylediler, evvelsi gün bütün sırrı burada— fabrikanın içine girin, fabrikanın kapısına girin, işçinin evine gidin, ben bunları size öğretemem; ama yapılacak iş, bugün kanunlar şöyledir, kanunlar böyledir demekle bitmez. İşte 1,5 milyon potansiyel üye, gidin alın, ICFTU mu karışıyor buna da?

Efendim, müsaade ederseniz ILO'ya da biraz dokunmak istiyorum. Çünkü, ILO çok mühim konu, üç başkan da, Prof. Toker Dereli de söyledi.

ILO konusunda söyleyeceğim daha da acı. Önümde ILO'nun 16.6.1987 öğleden sonrakı oturumunun zabtı var, 73 numaralı **session**. Büyük bir dikkatle okudum akşam, gelirken bir daha okudum gözlüğümü takıp. 6 ncı sayfada bizi 89 sayılı ILO Konvansiyonuna aykırı buluyor ve diyor ki, «Sendika özgürlüğü bakımından bu 89 iyi olmamıştır, 89'a uygun değildir» Arkasından Yunan delegesi Mr. Dasis «DİSK'in kapatılması da 89'a aykırıdır» diye yarım sayfa beyanatta bulunuyor. 18 inci sayfa: Mr. Blondel diyor ki, «TÜRK—İŞ'in Parlamente'ye yaptığı yürüme ve dilekçe verme eylemi polis tarafından durdurulmuştur. Bu 89 ve 111 sayılı Kararnamelerimize aykırıdır».

Yürüyorum, işte bu ICFTU'ya bizi şikâ-

yet ettikleri Mr. Hickney diyor ki, «2821 sayılı Kanunun 37'nci maddesi, politik grev ve faaliyetlerine mani olduğu gerekçesiyle 111/1 konvansiyona aykırıdır» Bizim kanunumuzu Mr. Hickney nereden biliyor bu kadar 111'in bilmem kaçına 37 nci maddenin detaylarını, ben bile bunları ezbere bilmiyorum. Mr. Hickney'e Allah selâmet versin, ILO'da bizi kritik ediyor.

Yürüyorum müsaadenizle gülmeyin.

Efendim, Norveç'li Mr. Dars, kendisi 111, 118 ve 152 sayılı konvansiyonlara aykırı hareketlerde bulunduğunu söylüyor. Şimdi bu konvansiyonu muhakkak TÜRK—İŞ başkanları biliyorlar, bu zabıtları da biliyorlar. Burada işçi delegeleri adına herhangi bir söz alınmamış; fakat Hükümet adına konuşan —ismini vermeyeceğim— bir zat, bir niyet mektubu vermiş. Demiş ki «Evet, bizim kanunlarımızda eksiklikler vardır ve biz bu eksiklikleri düzelterek, bize müddet verin» Sonundaki sayfayı da —altını iyice çizdim— müddet vermişlerdir «Şunları düzeltin, öyle gelin».

Şimdi, sevgili başkanlarım, sayın dinleyicilerim;

Hepinizin huzurunda TÜRK—İŞ'i bir ke-re daha davet ediyorum. Şayet ILO'da bu hazirandan kavga yapacaksak, bu kavgayı, oturalım Türkiye'de yapalım. Şu kanunlarda ayağınızı sıkın, şu kanunlarda size rahatsız eden ne varsa bizi sıkar, Türk işçisini sıkar, Türk işvereni sıkar, Türk sanayiini sıkar, burada oturalım konuşalım.

Sayın İmren Aykut burada yok; fakat mesajımı kendisine de arz edeceğim. Hükümetimizin bu olaya sahip çıkması lâzımdır, bizi bir araya toplaması lâzımdır, bu meseleyi burada çözelim. Mr. Gustavson bizim derdimizi çözemez ILO'da, Mr. Gustavson'a göre bu kanunları değiştirtmeyiz, değiştirmek de doğru olmaz, bunu TÜRK—İŞ de istemez. Onun verdiği bir takrire göre bu kanunu değiştirmek Türk işçi sistemine hayır getirmez. Hayır getirecek biziz. Hayır Türk işçisinde, Türk işverende ve üniversitede.

Sayın üniversite burada, ne ise bunun eksikliği, ne ile dünyanın karşısına çıkacaksak, elbirliğiyle çıkalım. ICFTU, gazetelere, intikal etti Sayın Toker Dereli, bu kez sınıfı geçmişiz. Çünkü, ICFTU'nun itirazı üzerine Reagan Hükümetine bir dilekçe vermişiz biz, bir «Niyet Mektubu» bunun ismi ve burada Türkiye'nin bu alanda ilerleme sağladığı ve bu suretle bu sürecin devam edeceği izlenimleri edildiğinden dolayı, kendilerine en fazla ihracata mazhar ülke unvanı verilmiştir. Bundan benim haberim yok, TÜRK—İŞ olarak sizin de haberiniz yok.

Burada Sayın İmren Aykut'a hitap ediyorum; niyet mektubunu önce bize verin. Amerika'ya niyet mektubu verilmez, önce verecekseniz TÜRK—İŞ'e verilir, TÜRK—İŞ görür, Türk işvereni görür, üniversite görür, niyet mektubu böyle verilir.

Son söz : ILO'ya haziranda gideceğiz, ben de bu grupta beraber gideceğim. Ben istiyorum ki, sizlerle orada yan yana oturayım, yan yana kavgamızı yapalım, el ele duralım, biz düşman değiliz. Biz bu vatanın çocuklarıyız, bu vatanın sanayicileriyiz, bu vatanın işçileriyiz. Bu bakımdan, ILO'ya giderken niyet mektubuyla değil, yürek mektubuyla gidelim.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Efendim, Sayın Kutadgubilik'e çok teşekkür ediyorum.

Bu arada çok kısaca bir noktaya değinmekten kendimi alamıyorum çok ana hatlarıyla.

Efendim, sayın konuşmacılarımızın dördü de meseleye mikro düzeyde baktılar ve tek tek ağaçlara bakarken ormanı biraz ihmal ettiler. Konumuz Yapı Değişikliği idi, yapı değişikliği oldu mu, olmadı mı? Ekonomik olarak, toplumsal olarak, siyasal olarak işçi-işveren ilişkilerinde yapı değişikliği. Önce şunun adını koymak lazım; istenen yapı değişikliği, nasıl bir değişiklikti, ne isteniyordu? Aslında 24 Ocakta başlayan, 12 Eylülde en

yüksek noktasına ulaşan, 1983 sonrasında da sivil bir görüntü altında karşımıza çıkan yapı değişikliği talebinin altında «Friedman Modeli» denilen bir modelin yattığı varsayılıyor. Sırt bir ekonomik model değil bu, sanayi modeli, ihracat modeli falan değil. Aslında bu, toplumsal ve siyasal bir model ve bunun ardında da yatan «Sosyal Darwinizm» denilen bir anlayış; yani nasıl Darwin doğada güçlü olanın ve değişen çevre koşullarına ayak uydurabilenin yaşayacağını varsaymış ve göstermişse, Sosyal Darwinizmin mantığı da bu, güçlü olan yaşar, çevre koşullarına ayak uydurabilen yaşar. Ekonomik yaşamda da bu, toplumsal ve siyasal yaşamda da bu.

**Sayın konuklar;**

Sosyal Darwinizmin yaşayabilmesi için, geçerli olabilmesi için, güçlü olanın yaşayabilmesi için orman kanunu gerekir. Ancak, ormanda geçer bu yasa ve orman kanunu, örgütsüz insanların yaşadığı bir ortamın kanunudur. Aslında Türkiye'de yapı değişikliği olup olmadığına bakmak için bunu gözönüne almak lazım.

Toplumsal yaşamda, siyasal yaşamda, işçi-işveren ilişkilerinde amaçlanan ne idi? Amaçlanan; Türkiye nasıl bir Türkiye idi; amaçlanan Türk insanı, ama işçi, ama memur, ama köylü, amaçlanan Türk insanı nasıl bir insan idi?

Amaçlanan Türkiye, susan bir Türkiye idi, konuşmayan, siyasete olan ilgisi azalmış, örgütlerinden uzaklaşmış, derneklere olan ilgisini kaybetmiş, okumayan, düşünmeyen, tartışmayan bir Türkiye idi ve Türk insanı da, bu tanımlara uygun bir insan idi, işinden evine, işinden evine, evine geldiği zaman, gerçekten cazip programlar sunan renkli bir kurtunun karşısında biraz miskince oturup, sonra yatak. Amaçlanan bu idi.

İşte, işçi-işveren ilişkilerinde bu yapı değişikliğine ulaşılabilir mi? Kimilerine göre maalesef, kimilerine göre çok şükür, bu amaca ulaşamadı, bu amaca ulaşamadı. Tür-

kiye'de işçi-işveren ilişkilerinde de böylesine bir yapı değişikliği ortaya çıkmadı.

İşte şu toplantıda işçi kesiminden iki sayının temsilci, işveren kesiminde bir sayının temsilci ve üniversiteden değerli bir meslektaşım, eğer biz bunları taşıyabiliyorsak, bu amaç-

lanan yapı değişikliğine ulaşmamış olduğumuzu gösteren bir husustur bu ve bu gösterge, kimilerine göre hazin bir göstergedir, kimilerine göre mutlu bir göstergedir.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

beciya

16 Nisan (Sabah)

# Dış Ekonomik İlişkilerde Yapı Değişikliği

---

ACILIŞ — Süleyman DEMİREL

OTURUM BAŞK. — Besim ÜSTÜNEL

PANEL — Feyyaz BERKER  
Taner BERKSOY  
Hüsnü KIZILYALLI  
Erol MANİSALI

---

**BAŞKAN :** 13'üncü İktisat Haftasının beşinci oturumunu açıyorum.

Bugün tarihi bir oturum yapacağız. Çok değerli bir konuğumuz var. Bugün çok büyük bir ilgi görüyor toplantımız. Beni bu kadar sevdiğinizi sanmıyordum. (Gülüşmeler, alkışlar)

Bu ilgi ve sevginin demokrasiye olan sevgi olduğunu biliyorum. Onun için, hepini zi kutluyorum.

Değerli konuklar, biliyorsunuz bu yılki İktisatçıları Haftasının temel konusu «Yapısal Değişim». Özellikle son sekiz yılda Türkiye'de önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirdiğini iddia edenler, bunların yetersiz olduğunu veya yanlış yönde olduğunu söyleyenler var. Onun için, bu yılki İktisatçıları Haftası son derece ilgi çekici oldu ve buna bu konunun il-

gi çekiciliğine, konuşmacıların ilgi çekici olması da ek bir etki getirdi.

Konumuzun önemi yanında bugünkü konuğumuz da çok önemli, Türkiye Cumhuriyetinin, genç Cumhuriyetin siyasal yaşamında ve demokratikleşme, sivilleşme döneminde 1961'den sonra 25 yıl süre ile Türkiye'nin demokratik gelişmesinde en önemli katkıda bulunan iki kişiden biri, hatta bir numarası konuşmacımız.

Siyasal yaşamında sivilleşme ve demokratikleşme yönünde Türk toplumuna önemli harçlar koymuş, önemli katkılarda bulunmuş biri.

Benim şahsen son 25 yılda şahsen tanıdığım ve saygı duyduğum iki önemli kişiden biri. Birini görünce, sosyal demokrasiyi görmüş gibi oluyorum, ötekini gördüğüm



zaman, siyasal demokrasiyi görmüş gibi oluyorum.

Sayın konuğumuz, değerli misafirimiz Sayın Demirel, 25 yılı aşkın. (Alkışlar) ... siyasal yaşamının 10 yılı yakın bir bölümünü Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanı olarak, toplumuna, Türk milletine görev yaparak geçirmiştir. Bunun dışında, yaklaşık üç yıl muhalefet lideri olarak görev yapmıştır. Hepinizin bildiği gibi, muhalefet de önemli bir görevdir ve güç bir görevdir. Özellikle sağ bir iktidar varken, ona sağdan muhalefet etmek çok daha güç bir görevdir; ama bu görevi yine Sayın konuğumuzun giderek artan bir etkinlikte yaptığını görüyoruz.

Sayın konuğumuzu konuşmaya davet etmeden önce, iki önemli noktaya daha işaret etmek istiyorum.

Bunlardan biri, konuğumuzun siyasal yaşamı boyunca milli irade ile geline görevlerden hiçbirine bu iradeye dayanmadan gelmemiş olmasıdır; yani... (Alkışlar)

... milli irade dışı güçlere dayanarak hiçbir görevde bulunmamıştır. Bu önemli bir noktadır.

İkincisi, görev yaptığı sürece Türkiye'de siyasal yapının sivilleşme ve demokratikleşme yolunda ekonomik yapının endüstrileşme ve çağdaşlaşma yönünde gelişmesi için, kendi anlayışına göre; fakat planlı bir şekilde bunu yapmıştır; yani planlı ve demokratik bir gelişmeden yana olmuştur. Bu, önemli bir vasisftir sanıyorum.

Buyurun Sayın Demirel. (Alkışlar)

Sayın Demirel, basın sizi rahatsız etmiyor değil mi?

**SÜLEYMAN DEMİREL (Isparta Milletvekili) :** Hayır efendim, basınsız hiçbir şey yapamam. («Bravo» sesleri, alkışlar)

Sayın Başkan, değerli misafirler, hepinizi sevgiyle, saygıyla selâmlıyorum. (Alkışlar)

Sayın Başkanın, beni tarif ederken göstermiş bulunduğu nezakete, hakşinaslığa, objektiviteye ayrıca huzurunuzda minnetlerimi sunmak istiyorum.

Huzurunuzda bana ayrılan zaman içerisinde benim üzerinde durmamı istediğiniz konuyla ilgili olarak düşüncelerimi söyleyeceğim.

Evela şunu ifade edeyim ki, ben Türkiye'de halen aktif siyasetin içinde bulunan bir kişiyim ve tarafım. Düşüncelerimi, benim taraf olduğumu bilerek dinlemenizi rica ediyorum. Değerlendirmeniz eğer daha evvel size söylenenlere uyuyorsa, uymuyorsa söylediklerim veya söylediklerimi yadırgıyorsanız, söylediklerimi beğenmeyebilirsiniz, öylece mütalaa edin.

Gayet tabii ki siyasetin içindeyim, siyasetin odağındayım, siyasette tarafım derken, taraf olan kişi, taraf olma uğruna her şeyi başkalarını kandırmak için söyleyecek değildir, orada devamlılık olmaz. Taraf olmanın da hakkını vermek gerekir. Sanıyorum ki, taraf olmanın hakkını vermeye azami gayreti her meselede sarf etmişizdir.

Bana ayrılan zaman 30 dakikadır; ama 5-10 dakika bunu aşabileceğim Sayın Dekan tarafından bana ifade buyuruldu. Daha sonra Adapazarı'nda bir açık hava toplantısında gidip konuşacağım. Ondan sonra da Kocaeli'nde başka bir toplantıda konuşacağım ve akşama Gemlik'e intikal edeceğim. Bugün sabahleyin seçkin heyetinize konuştuktan sonra, halkımıza ülkenin çeşitli sorunlarını anlatmaya devam edeceğim. Uzunca süredir bunu yapıyorum ve ülkemın sorunlarını halkıma anlatmaktan müstesna bir zevk duyduğumu, bunu çok severek yaptığımı da ifade etmeliyim.

«Yapı Değişikliğinin Neresindeyiz» konusu, ekonomide yapı değişikliğinin neresindeyiz? Tabii ki bu değişiklik reform, ıslahatçılık, yenilikçilik bunlar cazip sözlerdir. Hiç kimse yanlış anlamasın dediğimi, değişikliğe falan karşı değiliz, reforma da karşı değiliz. Yalnız ne için değişiklik veya ne için reform,

yeniden şekillendirme, yenileştirme, ne için islahat, bunu belirtmek isterim.

Çünkü, yenileştirmeciler, reformcular, değişiklikçiler, hem ülkemizde, hem başka ülkelerde hep olmuştur. Aslında her şeyi yıkıp, yerine hiçbir şey koymamak, bu yenileştirme değildir, reform da değildir veya bir şeyi islah ediyorum diye değiştirmek. Değiştirmek ama, eskiden iyi-kötü işlerken, şimdi hiç işlemez hale getirmek, bu da aranan bir şey değildir.

Onun içindir ki, bu reform, yenileştirme, değişiklik sözlerini duyduğum zaman, hem sevinirim, hem dikkatli olurum. Sevinirim çünkü, bu eğer iyiyi arayış ise, arayış ilerlemenin şartıdır. Aslında arayış, ilmin de şartıdır, fennin de şartıdır, onun koşuludur. Onun için sevinirim. Yok, reform için reform, değişiklik için değişiklik, bir şey oldu desinler diye bir hareketin peşinde isek kişi veyahut toplum, sonunda zaman kaybeder, sonunda bir yere varamaz.

Esasen iyi düşünülmüş taşınılmış ve şartları iyi oturtulmuş, iyi planlanmış elde politikalar ve projeler olmadan değişiklik yapmaya kalkmak da, netice itibariyle kırıp dökmekten başka bir işe yaramayabilir. Eğer iyi düşünmeden, taşınmadan değişiklik yapmaya kalkarsanız, eğer bunun sonunda başarıya varırsanız, bu başarı istisnadır. Bunu başarı saymak tamamen şans eseridir, başka bir şey değildir, bu başarı sayılamaz.

Ekonomik yapıda değişiklik veya dış ekonomik ilişkilerde değişiklik benim üzerimde durmam istenilen konudur. Tabii dış ekonomik ilişkiler aslında ekonomiden soyutlanamaz. Ekonomi ise, devletin diğer faaliyetlerinden, diğer sahalarından soyutlanamaz.

Esasen ekonomik politikası veya ekonomik yapı, bunlar devletin işleridir; yani ekonomik politikayı devlet takip eder, onun dışında birisi ekonomik politika takip etmez. Öyleyse, ekonomik politikası, ekonomik yapı gibi sözleri ettiğimiz zaman, ister istemez devlet kavramına geliriz. Devlete geldiğimiz

zaman, devlet; bir siyasi müessesesidir. Hiç kimse alınmasın, hiç kimseyi küçümsüyör değilim. Siyaset makrodur. Ekonomi, siyasetin araçlarından biridir. Binaenaleyh, ekonomiyi eğer siyasetin yerine ikame edersek, siyaseti geri planlara atarsak, ne siyasetin içinden çıkabiliriz, ne de ekonominin içinde çıkabiliriz. Devirler olmuştur ki, ekonomi çeşitli ülkelerde sadece konuşulan konu olmuştur, siyaset bir kenara itilmiştir. Siyaset sonradan, kendi tesir sahasını, kendi etki alanını nasıl olsa tesis eder.

Aslında bakarsanız, ne için ekonomi, kimin için ekonomi? İşte burada yine devletin fonksiyonuna geliyoruz. Kişinin refahını ve mutluluğunu hedef almayan ekonomik politikaları hiçbir zaman devamlı olmaz. Kişinin refah ve mutluluğunu mutlaka kişinin temel haklarını elinden almadan sağlayacaksınız; yani biz buna geçmişte tabii tâbir eskimiş değildir «Hürriyet içinde kalkınma» dedik, «Hürriyet içinde kalkınma» demeye yine devam edeceğiz.

Esasen «Yapı değişikliğinin neresindeyiz» tâbiri yerine, o tâbiri değiştirmeye çalışıyor değilim ben, kalkınmamışlık acısı içerisinde uzun zaman çırpındıktan sonra, «Muasır medeniyet seviyesine ulaşacağız» şeklinde Büyük Atatürk tarafından ifade edilen; «çağın uygarlık düzeyine ulaşma mücadelesini kendisine hedef almış Türkiye Cumhuriyeti, acaba uygarlık düzeyine ulaşmanın neresinde bulunuyor» tartışmasını yapsak daha iyi olmaz mı gibi bir düşüncenin içerisinde olabilmişimdir.

Evet «Ekonomi» dediğimiz zaman, kişinin; yani kişi dediğimiz zaman, herkesin refahına, herkesin mutluluğuna, herkesin hür olduğu bir ülkede, herkesin mutluluğu, herkesin refahına hizmet etme olayını anlıyoruz.

Dış ekonomik ilişkiler konusuna gelebilmek için biraz geriye gideceğim. «Muasır medeniyet seviyesine ulaşacağız» Bu bizim Türkiye Cumhuriyetimizin temelinde yatan ana ilkedir. İkinci Dünya Harbi sonrasında dünya şartları değişmiştir. Değişen dünya

şartları içerisinde görülmüştür ki, dünya nüfusunun 1/3'ü, dünyadaki zenginliğin 2/3'üne sahiptir. Binaenaleyh, büyük bir dengesizlik sayılmıştır. İnsan Hakları Beyannamesinde «Kişi, doğuştan yaşama hakkına sahiptir, devredilmez, vazgeçilmez bir hakkıdır kişinin» Yaşama hakkıyla yetinilmemiştir, insan gibi yaşama hakkına sahiptir.

Binaenaleyh, insan gibi yaşama hakkının şartlarını bir ülkede tesis etmek lâzımdır. İkinci Dünya Harbi sonrasında, sulh ve refah; yani barış ve refah birbirinden ayrılamaz. Binaenaleyh, sulh istiyorsanız, mutlaka refahı da beraberinde getireceksiniz. Çünkü, kişinin elinden hakkını, hukukunu, hürriyetinden alıp, onun yerine refah veriyoruz gibi düşünceler ortaya çıkabilmiştir. Halbuki, hürriyeti elinden almadan da refahı sağlamak mümkündür. Burada görüyoruz ki, ekonomiyi siyasi rejimden soyutlamak mümkün değildir. Yalnız siyasetten değil, rejimden soyutlamak mümkün değil. Hatta yer yer ekonominin işleyiş şekli, rejimin şeklini tayin edecektir. Oralara girmek istemiyorum.

Netice itibarıyla geliyoruz İkinci Dünya Harbi sonrasında Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan çıkmak, fukaralıktan kurtulmak, ileri medenî memleketler seviyesine ulaşmak için gayretleri var, o tarihe kadar da var. Kurtuluş Savaşı sonrasında yanmış, yıkılmış bir Türkiye çırpınıyor ileri medenî memleketler seviyesine ulaşsın; ama gerisinde tecrübeleri var, gerisinde Lozan'da Merhum İsmet Paşa'ya Lord Curzon'ın söylediği söz var; şunu kabul edin, etmeyiz, bunu kabul edin, etmeyiz, «Pek âlâ, biz sizin dediğinizi kabul ederiz, ama, siz bize nasıl olsa gelirsiniz, nasıl olsa para istemeye gelirsiniz» sözü var, bunun altını çizmek istiyorum.

Birinci Dünya Harbi ile İkinci Dünya Harbi arasındaki Türkiye'de kapitilasyonlar korkusu var, Düyun-u Umumiye korkusu var. «Dış ilişkiler» veya «Dış ekonomik ilişkiler» dendiği zaman, bu ülkenin insanları, bu ülkenin gençleri, bu ülkenin düşünürleri belki de kapitilasyon korkusu veya Düyun-u Umumiye korkusu altında paniğe girmemelidir

ama, bunların ne olduğunu, neden olduğunu, neticelerinin ne olduğunu da iyi bilmelidir. Yeniden o çeşit tehlikelere girer miyiz, girmez miyiz gibi bir korkunun içine girmemelidir ama, kafalarının bir tarafında o çeşit tehlikelerin ne olduğunu da bilmelidirler. Evet, bir Düyun-u Umumiye olayı Balkanların, Osmanlı İmparatorluğundan beşyüz sene oturduğumuz Balkanların kopmasına sebep olmuştur.

Burada görüyoruz ki, dış ekonomik ilişkiler, ekonomi yalnız siyasi rejimle alakalı olmakla kalmıyor, ülkenin eninde sonunda siyasi taviz verme gibi birtakım mecburiyetle karşı karşıya kalması, ülkenin bütünlüğü, bölünmez bütünlüğüyle de yakından alakalı olabiliyor. Bunlar bizim yaşadığımız olaylardır. Bizden daha acı yaşayanı da yoktur.

İkinci Dünya Harbi sonrasında Türkiye'nin ileri memleketler seviyesine çıkabilmesi için sarfedilen gayretler var. Bu gayretleri tahrik eden demokrasidir. Çünkü, halk bir güç olarak meydana çıkmıştır; rey bir anlam taşır hale gelmiştir; rey, iktidar tayin eder hale gelmiştir. Rey veren kişiye bakıldığı zaman, reyi veren işi fevkalade fukaradır, medeni imkânların çoğundan mahrumdur ve bunları tasvir etmek istemiyorum. Öyleyse aslında isterseniz, insanınıza refah ve mutluluk getirmek hareketi sayın, isterseniz mecbur olduğunuz için bu hareketi yapma durumunda sayın kendinizi.

Esasen kişiye refah ve saadet götürme olayını, refah ve mutluluk götürme olayını bir lütuf haline getirirseniz, onda devamlılık da olmaz. Çünkü, kişinin refah ve mutluluğu hakkıdır. Öyleyse ülkeyi yönetenlerin bunu lütuf haline getirmeden, hak olarak değerlendirmeleri lâzımdır. Nerede ki lütuf haline gelmiştir, rejimin şekli değişmiştir. Neredeki haktır, o rejimin işlerliği anlamına gelir; yani bir ülkede rızaya dayalı siyasi iktidar, bir ülkede kaynağında idare edilenin rızası bulunan siyasi iktidar, müsaadesi bulunan siyasi iktidar, yalnız rızası değil, müsaadesi bulunan siyasi iktidar, onda çok bü-

yük hayatıyet vardır. Rakama sığmayacak büyük hayatıyet vardır.

1950'li yıllar Türkiye'nin içinde bulunduğu bu fukaralığa demokratik bir rejim içerisinde veya demokrasinin getirdiği birtakım şartları düşünerek çare arama yıllarıdır. Bir süre sonra görüyoruz ki, kaynaklar belirli, ihtiyaçlar büyük, kıt kaynaklar büyük ihtiyaçları karşılayacak. Binaenaleyh, bu kaynakları ihtiyaçların tümüne taksim ettiğiniz zaman, biraz ona, biraz ona, biraz ona, hiçbir şeyi bitirememesi gibi veya birçok şeyleri yarım bırakma gibi birtakım durumlar hasıl oluyor. İhtiyaç bastırıyor. Bunun karşılığında kaynak yok, kaynak belirli, kaynak mahdut. Bunun Türkçede tâbiri, «Delik büyük, yama küçük»

Niye dış ilişkiler, dış ilişkiler nereden geliyor?

Ülkeler var, hiç dış ilişkisi falan yok; yani hatırı sayılır anlamda söylüyorum. Kendi içine kapalı, kendi aldığıyla, kendi sattığıyla, kendi kaynaklarıyla, kendi kendisini ileriye götürüyor, götürebildiği kadar götürüyor. Çin'e bakarsanız, Çin'in ihracatı bundan birkaç sene evvel 2 milyar dolar civarında idi, Formoza'nın ihracatı ki, Çin'in ellide biri kadardır, Formoza'nın ihracatı ise 20 milyar dolar civarında idi bundan birkaç sene evvel. Sırf misal için söylüyorum. Sovyetler Birliğine bakarsanız, Sovyetler Birliğinin ihracatı, dev bir memleket, dev bir ekonomi olmasına rağmen, sanayileşmiş bir ülke olmasına rağmen, ihracatı, Belçika'nın ihracatının beştebiri kadardır. O seviyelerde rakamların içerisinde olduğu zamanlar vardı, şimdi biraz daha artmıştır, ayrı meseleler.

Mutlaka dış ilişkiler içerisinde olma mecburiyeti yok. İsterseniz, bir ülke, kendi ihtiyaçlarıyla, kendi imkânlarını denk götürür, ne yapabilirse, ne kadar yapabilirse o kadar yapar. Binaenaleyh, medeni imkânlarla, vasıtalarla kavuşma, fukaralıktan kurtulma, ileri memleketler seviyesine çıkmayı kaç senede yapabilirse, o kadar zamanda yapar, o dahi kaynaklarını iyi kullanmasına bağlıdır. Kaynaklarını iyi kullanması olayı, kaynaklarınız

kıt iken de caridir, bol iken de caridir. Esasında kaynaklarını iyi kullanmasını bilmeyen ülkelerin kaynaklarını bollastırmaları da mümkün değildir. Bu öncelik, **priorité**, hakkı rüçhan gibi kavramları getirir. Üçü aynı şeydir de, ben o üç kelimeyi sevdiğim için söylüyorum. Bunları önünüze getirir kor, öyleyse ne yapacaksınız? Yapacağınız iş, şapkanızı önünüze koyup düşüneceksiniz; şu kadar imkânım var, şu kadar da problemim var, sorunun var. Bu imkânlardan hangilerini nasıl kullanayım da, bu sorunları çözeyim. Bakıyorsunuz, bu imkânları artırmak biraz mümkün, nasıl artırmak mümkün? Borç almak suretiyle artırmak mümkün, kredi almak suretiyle artırmak mümkün ve iç kaynaklarınızı seferber etmek suretiyle biraz daha artırmak mümkün. Ama iç kaynaklarınızı seferber etmenin bir haddi var; tabii ilerleme tasarrufa bağlı, tasarrufu ne kadar artırabilirsiniz? Tasarrufu bir yere kadar artırabilirsiniz, ister gönlüyle, ister cebri, bir yere kadar artırabilirsiniz. Aslında yatırıma dönüşmeyen tasarruf da, tasarruf değildir. Tasarrufu muayyen sınırların üzerine çıkardığınız zaman, halkınızın avurtları çöker, gülmesini de yitirir. Sokaklarda gördüğünüz insanların yüzüne baktığınız zaman, iyi bir göz, o memlekette verginin haklılığını, haksızlığını, tasarrufun nispetini anlayabilir. Öyleyse her nesil kendi hayatını yaşayacak, bugünkü nesilleri ezecek, bunlar on sene sonrası için, bundan yirmi sene sonrası için gelecek nesillere iyi hayat sağlayacağız demeniz de bir şeye yaramaz. Halk her gün yaşayacak, her gün yaşayan kişiye, bugün sıkıntılar içinde kıvrın, on sene sonra veya yirmi sene sonra çocukluğun bu sıkıntılardan kurtulacak demek laf değildir. Herkesin üstüne, her neslin üstüne koyacağınız yük çekilebilir cinsten olacaktır, toplumun içerisinde her kesimin üstüne koyacağınız yük de çekilebilir cinsten olacaktır. Eğer kendi imkânlarınızla dışa muhtaç olmamak mümkünse hiç olmayın. O zaman dış ilişkiler meselesi, bugün anladığımız anlamını daha değişik şekle getirir.

Şimdi geliyoruz 1960'lı yıllara bakıyoruz,



Türkiye bir plan yapma durumundadır, plan yapıyor. Türkiye'nin gelirleri şu kadar, tasarrufları beş sene için, on sene için, onbeş sene için, buna karşı giderleri şu kadar, giderleri şu **priorité**'ler içerisinde kullanacak ve görüyoruz ki, kaynakları yetmiyor, dışarıdan kaynak getirmesi lâzım. Türkiye 1963'te yürürlüğe giren Birinci Plan, ondan evvel 1950'li yıllarda da borçlanma var; ama 1963'te yürürlüğe giren Birinci Planla beraber, kendi kaynaklarının yetmeyeceğini, kendi kaynaklarına ilaveten dışarıdan kaynak getirme durumunda olduğunu resmen kabul ediyor. Onbeş sene içerisinde viyabiliteye erişebileceğini; yani üç plan dönemi sonunda Türkiye, gelirleriyle giderlerini dengeye getirebileceğini ve böylece, dış kaynağa, şartlı dış kaynağa muhtaç olmadan ileriye gidebileceğini Birinci planla koyuyor.

Binaenaleyh, Türkiye'de viyabilite değişimimiz olay ki, aşağı yukarı Türkiye'nin en önemli sorunudur bana göre; yani Türkiye'nin ekonomik hayatını uzun boylu tesirlere maruz bırakmadan devam ettirebilme olayıdır. Ekonomik tâbirdir ama, ekonomik tâbirin birtakım irtibatları vardır. 1977 yılı sonunda ortadan kalkabileceği öngörülmüştür, viyabiliteye erişebileceği öngörülmüştür. Tam olmazsa bile, tam tatminkâr şekilde olmasa bile, oldukça düzgün biçimde oraya varılabileceği öngörülmüştür.

Türkiye üç beş yıllık plan dönemi geçirmiştir. Bu plan döneminde yüzde 7'ye yakın kalkınma hızını sağlayabilmiştir, yüzde 6,5 kalkınma hızını sağlayabilmiştir ve bu plan dönemi içerisinde istikrarsızlıklar olmuştur, ara rejim olmuştur, başka şeyler olmuştur. Netice itibarıyla kalkınma hızını sağlamış ama, viyabiliteye ulaşamamıştır.

Binaenaleyh, Türkiye'nin viyabiliteye ulaşmamasında başka sebepler de ortaya çıkmıştır. Dünya konjonktürü değişmiştir. Çünkü Türkiye dünyada yalnız başına değil, dünya konjonktüründe bir petrol olayı meydana gelmiştir. Varili 2 dolar olan petrol 1970 başlarında, 1980'e doğru varili 35 dolara çıkmıştır. Türkiye'nin öyle yılları olmuştur ki, ih-

racatı ancak petrole yetecek kadar olmuştur. Bu ihracatının gelişmediğinden dolayı değil, petrol on beş defa, on sekiz defa arttıysa, buna yapacak bir şey yoktur, memleketi petROLSÜZ bırakamazsınız.

Binaenaleyh, Türkiye petrol ithal eden bir ülke, kullandığı enerjiyi ithal eden bir ülke olmanın şamarını yemiştir, petROLSÜZ bir ülke olmanın şamarını yemiştir ve 1978'li, 1979'lu yıllarda Türkiye yüksek enflasyona sürüklenmiş, sonra 1980'in başında ise, hem bu enflasyonun ortadan kaldırılması, hem bu enflasyonun sebep olduğu birtakım yoklukları ortadan kaldırmak için alınmış kararlar 7-8 ay içerisinde önemli neticeler vermiş. Ondan sonra da —bldiğiniz gibi— 1980'de de Türkiye yeniden bir siyasi rejim bunalımına sürüklenmiştir. Siyasi rejim bunalımına girdiğiniz zaman; Türkiye ne yapıyor, nerede duruyor, doğru mu yapıyor, yanlış mı yapıyor bunları tartışamazsınız; yani, Türkiye 4-5 sene bunları tartışmamıştır veya gereği kadar tartışmamıştır veya o gün ülkeyi idare edenleri rahatsız edecek biçimde tartışmamıştır. Çünkü, o çeşit dönemlerde ülkeyi idare edenler rahatsız edilmek istemezler. Ülkeyi idare edenlere bir şey demiyorum ben, benim modelim tamamen bir mücerret modeldir, yani şahıslarla ilgisi yoktur. Netice itibarıyla memleket 1988 yılına gelmiştir. Bugün Sheraton Otelinde «Dış İlişkilerin Neresindeyiz» tartışmasını yapıyoruz. Dış ilişkilerin şurasındayız :

Eğer Türkiye Ortak Pazara girerse, dış ilişkiler konusu ayrı bir şekil alır. 1988 yılında Türkiye 7,2 milyar dolar borç ödeyecektir, yıllık borç ödemesi bu. 1980'li yıllarda 12-13 milyar dolar civarında olan borçları, bir hesaba göre 41 milyar dolara çıkmıştır; yani 1980'de 13 milyar dolar olan borç, bir beyana göre 41 milyar dolara çıkmıştır. 41 milyar dolar mıdır Türkiye'nin dış borcu? Efendim, buna içerideki mevduatı dahil etmiyoruz; yani dış para ile yapılan mevduatı dahil etmiyoruz. Neden etmiyorsunuz, o ödenmeyecek mi? Ödenecek. Dış para ile ödenmeyecek mi? Dış para ile ödenecek; yani birtakım

malları satıp veya hizmetleri satıp ödemeyecek misiniz onu? Öyle ödeyeceğiz. Niye etmiyorsunuz? Bence edilmesi lâzım, onu söylemek istiyorum.

Bunun içerisine askerî krediler yoluyla alınmış malzeme var 4-5 milyar dolar, onu dahil ediyor musunuz? Ediliyor mu, edilmiyor mu o da meçhul. Bunun içerisine —kesin olarak biliyoruz ki— doğu bloku olan ülkelere olan borçlarımız dahil değildir. Doğu bloku ülkelere olan borçlarımızı neden dahil etmiyorsunuz? Malla ödeyeceğiz onu. O mal aksi halde dövize çevrilip; yani başka memleketlere satılsa dövize çevrilmeyecek mi? Öyleyse onu da dahil edeceksiniz; yani bu ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerle ödeyeceksiniz netice itibarıyla.

Şimdi görünen odur ki, Türkiye'nin dış borçları 50 milyar dolar civarındadır. Öyle değil de 40'dır diyen de olacaktır. Herhalde bu açık artırmaya çıkarılmış bir şey değil, ama bunu neden söylüyorum; bugün Türkiye durumunu bilecek rakamlardan mahrum. Biz siyasetçiyiz, biz rakamları biraz yuvarlak kullanırız iki aşağı, iki yukarı kullanırız ama, ilim adamları rakamları yuvarlak kullanamaz, ilim adamlarına doğru rakamlar lâzım. Bugün ilim adamlarının elinde doğru rakamlar yok Türkiye'de, siyasetçilerde de yok doğru rakamlar ve bugünkü rakamların bir kısmını kullanmak da mümkün değil. Çünkü, eskileriyle mukayese etmek mümkün değil; seriler değişmiş, birtakım şeyler değişmiş, başka anlamlara geliyor, bir hercümercin içerisinde. Bir de zaman zaman olmuştur bizim idaremizde, başka idarelerde de olur; devletin rakamlarını, devletin bilgilerini saklarlar. Halbuki, başka ülkelerde her gün gazetelerde veya teknik mecmualarda, şurada burada veya bültenlerde, devletin çıkardığı bültenlerde görebileceğiniz bilgileri saklarlar, sonra siz o bilgileri yabancı mecmualarda bulursunuz. Şimdi Türkiye o saf hada, Türkiye daha dış borcunun kaç para olduğunu, bugün ülkeyi yönetenlerin ağızından «Türkiye'nin dış borcu kaç paradır»ı alamadı, biz alamadık.

Sayın misafirler;

Şimdi, 40 milyar dolar borç veya 50 milyar dolar borç, gayrisafi millî hasılanız ne? 1988 yılında yüzde 5 büyüme olduğu takdirde gayrisafi millî hasılanız 86 trilyon olacak, doların 1 500 liraya çıkacağını hesaplarsanız, bu inecek 60 milyar dolar civarına. 60 milyar dolar civarında gayrisafi millî hasılası olan bir memleketin 40 milyar veya 50 milyar dolar borcu olur mu?

Binaenaleyh, «Dış Ekonomik İlişkilerin Neresindeyiz, Değişikliğin Neresindeyiz» sorusuna karşı birinci çıkardığım netice, Türkiye bugün dünyanın en borçlu ülkeleri arasına varmış, oturmuştur. Dünyanın en borçlu ülkelerinden bir tanesi Brezilya'dır. Brezilya'nın 100 milyar dolar borcu var, ama 300 milyar dolar gayrisafi millî hasılası vardır. Türkiye'nin 60 milyar dolar gayrisafi millî hasılası olacak, 50 milyar dolar borcu olacak. Türkiye çok ağır bir yükün altına sokulmuştur.

7,2 milyar dolar 1988'de Türkiye borç ödeyecektir. Bugünkü gazetelerde dahi, Türkiye'nin bu borcu ödemek için dışarıdan para aradığını görüyorsunuz, buldu, ödedi diyelim, gelecek sene? Gelecek sene yine bu kadar Türkiye borç ödeyecek. Ondan sonraki sene yine bu kadar borç ödeyecek. Öyleyse Türkiye borca batmıştır. Çıkarılan ikinci netice bu; yani bu sene bunu ödese de kurtuluyor değil, gelecek sene, öbür sene, ondan sonraki sene.

7,2 milyar dolar borç nedir? Deyiniz ki 10 milyar dolar ihracatınız var, 12 milyar dolar ihracatınız var, bunun yüzde 60'ı, yüzde 70'idir ihracatınızın. Borç, ihracatın 60'ını, 70'ini borca veren bir memleket olmaz. Gayrisafi millî hasılanıza nispet ettiğiniz zaman, yine bunun yüzde 12'sidir. Gayrisafi millî hasılasının yüzde 12'sini borca veren bir memleket olmaz. Olursa ne olur? Olursa şöyle olur:

Diyelim ki Türkiye bu sene 7,2 milyar dolar borç ödeyecek dış borç, 60 milyar gayrisafi millî hasılası varsa, onu ona bölerse-

niz yüzde 12 çıkar, yüzde 12'sini ödeyecek. Düşününüz ki, aksi halde bu yüzde 12, yani gayrisafi millî hasıladan dışarıya verilecek olan yüzde 12, Türkiye'nin içinde kullanılabilir mal ve hizmetler olacaktır; yani bunu dışarıya vermezseniz, bu Türkiye'de refaha, Türkiye'de yatırıma, Türkiye'nin ihtiyaçlarına kullanılacaktır. Öyle ise kendi ürettiğinden yüzde 12'sini kendi refahı, kendi yatırımı, kendi imarı inşaatı, kendi zenginliği için kullanmayacak, borcuna verecek. Bunu değerli bilim adamlarımız tartışacaklardır, ben konuyu ortaya atayım da veya daha önce ortaya atanlar da olmuştur, biz bunu bir süredir konuşuyoruz. Bu vesileyle de huzurunuzda ortaya atayım.

Peki, bu yüzde 12'nin; yani 7,2 milyar doların ödenmesi halinde Türkiye zenginleşiyor mu, fukaralaşıyor mu? Düşününüz ki, yeniden hiç borç para bulmuyor, Türkiye fukaralaşıyor, bir dren oluyor, bir boşalma oluyor, dışarıya akma oluyor. Diyelim ki, 4,5 milyar dolar borç buldunuz, o zaman 2,7 milyar dolar dışarıya transfer yine yapıyorsunuz, 2,7 milyar dolar, 3 milyar dolar, bu gayrisafi millî hasılanızın yüzde 5'idir, nerede ise yüzde 5 kalkınma yapıyorsanız, bu kalkınmayı götüren bir şeydir veya tasarruf hacminizin de yüzde 25'idir. Öyleyse Türkiye, yalnız borç hacmiyle değil, yıllık ödeme miktarıyla kendi kendisini fukaralaştıran bir duruma gelmiştir.

Bir ikinci noktaya temas etmek istiyorum. Ben, borçlanmaya karşı değilim. Benim karşı olduğum husus, haddini aşan borçlanmadır. Buna vaktiyle **repayment ability** derlerdi; yani geri ödeme gücünü aşan borçlanmadır ve bir de borçlandığınız zaman, bu borçla ne yaptığınıza bakarım. Bu borcu alıp getirip, eğer iyi seçilmiş sahalara yatırmışsanız ve bu borcun zamanı geldiği vakit, hiç olmazsa faizinin zamanı geldiği vakit o borç faizini ödeyebiliyorsa hiç korkmam; yani miktarı da belli faizini ödeyebiliyorsa, eğer borcu, borçla ödemeye kalkarsanız batmışsınızdır. Faizi borçla ödemeye kalkarsanız, ister şirket olun, ister şahıs olun,

devlet olun, bir yerden borç aldınız da, borcun faizi geldiği zaman faiz ödemek için yeniden borç almaya gidiyorsanız batmışsınızdır, hiçbir şey sizi kurtaramaz. (Alkışlar)

Şimdi söylemek istediğim husus şu: Peki, bu borcu aldınız, nereye koydunuz bu borcu, ne yaptınız bununla, nereye yatırdınız? İşte buradan sorun başlıyor, eğer hakikaten nema verecek yerlere yatırmışsanız, nemanın ortaya çıkması lâzım. Nema ortaya ne zaman çıkacaktır? Bilemiyoruz. Eğer Türkiye sadece tüketim için borçlanmışsa veya aşırı şekilde tüketime veya nema getirmeyecek yerlere bu borcu yatırmışsa, önümüzdeki yıllarda bu borcun altında sıkıntıları vardır. İşte burada geliyorum sözümün başında söylediğim sözlerle.

Diyorum ki, borçtan korkmayız ama, haddini aşan borç kişileri de, devletleri de tavize zorlar ve halkımızı uyarıyoruz, «Türkiye böyle bir noktaya gelmiştir» diyoruz. Ne zaman taviz verir. Türkiye yahut vermez? Onları bilemezsiniz ki, kim ister taviz vermek, Türkiye'yi yönetenler taviz falan vermek istemez. Vermek istemez ama, elinde olmaz bir yerden sonra. Hiç kimse bile bile Türkiye'nin zararına bir iş yapmaya kalkmaz. Ama başka çaresi yoktu noktasına mesele gelmiş olabilir.

Bugünkü borçları yarın ödeyeceksiniz, çünkü borçları bugün ödüyorsunuz. 1980 yılına kadar 13 milyar dolar, 1980'den 1988'e kadar da aşağı yukarı 30 milyarın üzerinde borca girmişsiniz. Bu borçların çok önemli bir kısmı da kısa vadeli. 40 milyar denen borcun 11 kûsür kısmı kısa vadeli.

Kısa vadeli borçtan korkarım, çünkü kısa vadeli borç, elinizde imkân olmadığı zaman gelir sizi zorlar, ödeyemezsiniz paniğe götürür sizi, moratoryuma kadar götürür. Ben, kara tablo sevdalısı falan değilim, sadece bir durumu ortaya koyuyorum; «böyle olmaması lazımdır» diyorum, «Böyle olur» falan da demiyorum, «olmaması lazımdır, Türkiye zor duruma sokulmuştur» diyorum.

Bu borçları öderken, bir de bunların kar-

şılıklarını bulacaksınız; yani iç para bulacaksınız. Peki, sonra —kimseye cevap vermek de maksadım değil— nereden bulacaksınız karşılığı, karşılığı nereden bulacaksınız? Karşılığı bütçeden bulacaksınız.

Neden bütçeden bulacaksınız : Çünkü, bütçe, bir ülkenin ihtiyaçlarının nereden bulunacağını gösteren yerdir. Borcu aldınız, kullandınız, şuraya kullandınız, buraya kullandınız, yatırım yaptınız veya başka ihtiyaçlarınızda kullandınız; bunun ödeme zamanı geldiği vakit, «Ben bunu ödemem» mi diyeceksiniz, devlet borcu diyorsunuz adına, «ben bunu ödemem» diyemezsiniz.

«Efendim, bu borca ben girmedim» diyebilir misiniz? Onu da diyemezsiniz, çünkü, bugün girilen borçları da yarın başkaları ödeyecektir. Devlette devamlılık asıldır. Hükümetler şapka gibidir, devlet baş gibidir. (Alkışlar)

Evet, şapka eskir, bir yenisini alırsınız, baş eskirse ne alacaksınız? (Alkışlar)

Öyloyse ödeyeceksiniz onu, «falancanın borcudur» diye sızlanmaya gerek yok. Dünkü borcu bugün ödeyeceksiniz, bugünkü borcu da yarın başkaları ödeyecek. Nereden ödeyeceksiniz bunu: Bütçeden. Eğer çıkıp dersenez ki, «Biz, bunları bütçeden ödemedik, emisyonla ödedik» özürünüz kabahatinizden da büyük, özürünüz kabahatinizden da büyüktür. (Alkışlar)

Hiçbir şey de bilmiyormuşsunuz. (Gülüşmeler)

Bunu söyleyenlere söylüyorum, Efendim, DÇM olmuş da, DÇM'lerin zamanı gelmiş de, bunu emisyonla ödemişler de; emisyonla ödemeseydiniz, ayıp, itiraf değil bu, bu kusur ikrarıdır. Bir söz vardır, «Mardi kıpti sirkatın söyler» Hani adam ayıbını söylüyor, ayıbını.

Ondan sonra zihinleri yanıltmak suretiyle, bilhassa genç zihinleri yanıltmak suretiyle bir yere varamazsınız, bir ülkeyi delalete sokunuz, yanılgıya sokunuz, bir yere varamazsınız.

Bence, ekonomi okuyan gençlerin birinci öğrenecekleri şey dengedir. Dengeden kasisit da, ne kadar geliriniz varsa, o kadar gideriniz olacaktır. (Alkışlar)

Ne zaman gelirinizi aştınız, imkânlarınızı da aşmışsınızdır. İmkânlarınızı aşmaya başladığımız zaman onun hududu yoktur. Devlet için söylüyorum bunu, kişiler için söylüyorum, ne zaman kişi cebinde olmayan parayı harcamaya başlar, ne ev kor, ne yer; ço-luğuna çocuğuna da dünyanın eziyetini eder. Aynen devlet de öyledir; devlet ne zaman hesabı, kitabı şaşırır, hele hesap biliyoruz deyip de böyle bütçeden bihaber, ondan sonra borç kırkı aşmış vaziyete ülkeyi getirirse bunun sıkıntısını yüzde 70 enflasyon olarak halk çeker, yüzde 70 enflasyonu hiç kimse savunamaz, enflasyonun hiçbir rakamını kimse savunamaz, hiçbir yüzdesi savunulamaz enflasyonun.

Ekonomi okuyan gençler, size söylüyorum, istikrar, ekonomik kalkınmanın en önemli şartıdır. İstikrar dendiği zaman, Batı bu ekonomik sistem içinde yüzde 1 üzerindeki enflasyonu harpten kötü sayardı vaktiyle, hepsi yüzde 5'in altına indirdiler enflasyonu. Türkiye enflasyonu yüzde 70'lerde tutamaz; niye bu böyle dediğiniz zaman: «Efendim, ağır borçların karşılığını ödüyoruz, onun için böyle» bu izahat değildir.

Onun içindir ki, ben tabii yine bunları söylerken bir misal vermek için söyledim, yoksa ben biraz sonra Sakarya meydanında halka bunları söyleyeceğim zaten, bundan sonrasını söyleyeceğim. (Alkışlar)

Yani netice itibarla huzuruza bir siyaset getirmek istemiyorum; fakat hakikaten, yani borcun karşılığını bütçeye koymadan ödemeye kalkmak aslında dış ekonomik ilişkilerin yapı değişikliğinin neresinde bulunduğumuzun konusuna girer.

Özetlersem : Türkiye bugün dünden daha sıkıntılı durumlarda bulunuyor, korkarım yarın, bugünden daha sıkıntılı durumlar da bulunacaktır.



Türkiye, büyüyen, gelişen, her türlü imkânları olan bir ülke; yalnız dış borç idaresi diye bir konu var orta yerde, keşke hiç borcumuz olmasa, keşke hiç kimseden borç almak durumunda olmasak, kimsenin borcunu falan almasak; ama acaba bazı şeyleri bir an önce yapıp, bu ileri, medenî ülkeler seviyesine çıkabilir miyiz?

Burada haddi aşarsak veya kantarın to-punu kaçırsak, veya iyi yapıyoruz diye iyi yapamazsak, o zaman yoksulluğun altında, enflasyonun altında, ağır borcun altında vatandaşımızı ezdiririz. Nerede kaldı, Türk vatandaşının rahat ve mutluluğu? Ağır yüklerin altına sokarız.

Binaenaleyh, dış ekonomik ilişkiler diye başladığımız olay dönmüş, dolaşmış, gelmiştir, Türk vatandaşı için bir borç tuzağına girmiştir olay. Evet, Türkiye, bugün bir borç tuzağının içerisinde, umalım ki, önümüzdeki aylar zarfında, önümüzdeki yıllar zarfında ummadığımız şartlar gelsin, ummadığımız şartlarla daha akıllı davranalım, bu borç tuzağının içinden bir an evvel çıkmayı başaralım.

Ekonomi okuyan gençlere bir tavsiyem daha var : Ekonomide mucize olmaz, ben ekonomist değilim, ben mühendisim ve yalnız 25 senedir bunun tatbikatı içerisindeyim. Ben, pratik neticeleri söylüyorum, ekonomide mucize olmaz. Mucizevi reçete de olmaz; ekonomi akıl işidir, hesap işidir ve ekonomi sağduyu işidir, bilgi işidir. Gençlere başarı diliyorum.

Beni dinlediğiniz için hepinize saygılar, sevgiler sunuyorum.

Saygı sunuyorum Sayın Hocam. (Sürekli alkışlar)

**BAŞKAN:** Efendim, Sayın Demirel'e, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin davetini kabul edip toplantımıza gelerek, bize ışık tutan, açıklamalar yapan konuşmaları için çok teşekkür ederiz.

Sabretmek zorunda olmasaydı kendisine bir gerçeği hatırlatacaktım; bu kadar güzel konuşmasına rağmen mikrofon aşındı; bu da, demokrasinin iyi yönlerinden bir tanesidir.

Bu arada panelistleri kürsüye davet ediyorum, buyurun. (Alkışlar)

Efendim, panele başlamadan önce bir iki özet hususu söylemek istiyorum :

Bunlardan bir tanesi, Sayın Demirel'in de değindiği ekonomik viability; yani ekonominin kendi ayakları üzerinde, kendi kaynaklarıyla hızlı kalkınmasını sürdürebileceği duruma gelmesi, birinci Beş Yıllık Planın uzun vadeli, uzun dönemli hedeflerinden biriydi. 1962-1963 döneminde hazırlanıp yürürlüğe giren İkinci Beş Yıllık Planda açıklanmıştı ve bu planın ortaya koyduğu somut hedeflere göre 10 yıl sonra; yani 1973 yılında Türk ekonomisi kendi olağan şartlarla alınacak kredilerin dışında normal krediler artı kendi iç tasarruflarıyla ve döviz kaynaklarıyla yüzde 7'lik kalkınma hızını gerçekleştirebilecek duruma gelebilecekti.

Gerçekten rakamlara baktığımız zaman Birinci Beş Yıllık Plan artı İkinci Beş Yıllık Plan, Sayın Demirel'in yönetiminde uygulanan plan döneminin sonunda 1972 ve 1973 yıllarında Türkiye, planda öngörülen gelişmelerle değil tam olarak; fakat başka birtakım olumlu gelişmelerle dış yardım ihtiyacını çok azaltacak ve dolayısıyla kendi ayaklarının üzerinde durabilecek bir noktaya gelmiştir.

O bakımdan, Sayın Demirel, 1977 olarak açıklamıştı, sonraki revizyon yapıldığı zaman ortaya konulan hedeftir; fakat ilk planda ortaya konan, 10 yıl içinde dış kaynaklara ihtiyaç olmadan kalkınma, ekonomik viability hedefine çok yaklaşılmıştı ve 1972-1973 yıllarında Türkiye, petrol şokundan önce —birinci petrol şokundan önce— dış ödemelerini dengeleme noktasına gelmişti yurt dışındaki işçilerimizin gönderdikleri dövizler sayesinde

genellikle artı diğer içerideki diğer gelişmelerle; fakat petrol şoku, hepimizin hatırlayacağı gibi sürekli birtakım şoklarla Türk ekonomisinin iç ve dış dengesini bozmuştur. İçeride sürekli enflasyonların giderek hızlanmasına, dışarıda da borçların birikmesine neden olmuştur. Bunun yanında, petrol şoklarının yanında başka temel nedenler de vardı, o dönemde yaratılan dengesizlikler de; onları da sanıyorum panelistler açıklayacaklardır ve daha sonra tartışabiliriz.

Yine panelistlere söz vermeden önce, bir konuyu huzurunuzda getirmek istiyorum; o da şu : Haftamızın, 3 günlük çalışmalarımızın ana teması yapısal değişimin neresindeyiz.

Yapısal değişim birinci gün genel hatlarıyla makro düzeyde görüldü, önemli değişimlerin olduğunu ve bu değişimlerin yine önemli bir bölümünün olumlu yönde olduğu ortaya kondu; fakat, sanayileşme ve yapısal değişim konusunda birinci gün öğleden sonra yapılan tartışmalarda, sanayi kesiminde son 8 yılda önemli bir yapısal değişim olmadığı, hatta bazı değerlendirmelere göre de, bir sanayileşmeme, sanayide gerileme noktasına geldiği gözlemlendi.

İkinci gün, özellikle işçi-işveren ilişkilerinde 1980'den sonra ciddi bir distrüktif yapılaşma; yani ilişkilerin çok gerginleşmesi ve belli bir yönde dengesiz gelişmesi şeklinde gözlemler ortaya kondu; fakat en olumlu gelişme sanıyorum bugün ele alacağımız Türkiye'nin dış açılma politikasının 1980 başlarından itibaren başlayan ve giderek daha yeni açılımlara cesaret eden Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerindeki, yapısal değişimlerdir.

Onun için, sanıyorum bugünkü dört değerli konuşmacımız, —ikisi üniversiteden, biri eski plancı ve yeni üniversiteli ve biri de iş-âleminde dört değerli konuşmacımız— bunlar bize özellikle ağırlığı 1980 sonrasına vererek ve ileriye doğru projeksiyonlar yaparak Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde, dış açılma ve Ortak Pazara girme aşamasında

ne gibi kazanımlar elde ettiğini ve ne gibi sorunlarla karşılaştığını açıklayacaklardır.

İlk sözü Profesör Doktor Erol Manisalı'ya veriyorum, buyurun efendim.

**EROL MANİSALI :** Teşekkür ederim Sayın Başkan, sayın konuklar, dış ekonomik ilişkilerde yapısal değişikliğin neresindeyiz, konusunu düşünürken kendi kendime sordum, herhalde dedim, araştırılması gereken, ortaya konulması gereken husus, izlenen ekonomik politikalar ve politikalar sonucu alınan, ulaşılan sonuçlar.

Sadece ekonomik politikalar olarak olayın bir ayağı, istediğiniz kadar radikal değişiklik yapınız, bunun birtakım sonuçları olmadığı takdirde yapısal değişiklikte herhangi bir farklılaşma olmaz.

Şu halde her ikisinin de, bulunması, hem politikalarda değişikliğin olması, hem de sonuçlarda değişikliğin olması gerekmektedir.

Ben, özellikle son 10 yıla değineceğim, çünkü yapısal değişiklik veya yapısal mıdır, değil midir veya ne oranda yapısaldır değişiklik; bunun irdelenmesi galiba son 20-25 yıllık dönem içinde Sayın Oturum Başkanının da belirttiği gibi son 10 yılda ortaya çıkmaya başladı.

Burada birtakım ekonomi politikalarında yine önemli birtakım değişiklikler ortaya çıktı. Dış ticaret rejiminde, kambiyo rejiminde, kur politikasında yabancı sermayeyi özendirme politikalarında birtakım radikal değişiklikler yapıldı.

Bunlar niçin yapıldı : Dış dengesizlikleri gidermek ve Türk ekonomisinin uluslararası ekonomiye, entegrasyonunu sağlamak için yapıldı.

Şimdi ikinci soruya gelmemiz gerekir, acaba bu yapılanlar sonuçlarını doğurdu mu, sonuçlarını doğurmakta mı, kısmen doğurdu, acaba önümüzdeki 10-15 yıl içinde ikinci kademe, üçüncü kademe olarak etkilerini gös-

terebilecek mi? Bunların samimi, objektif bir şekilde test edilmesi gerekiyor ve tabii objektif bir şekilde test edilmesi derken de, sayılara biraz başınızı ağrıtmadan ana başlıklarıyla değinilmesi gerekiyor benim ve diğer konuşmacılar tarafından.

Dolayısıyla burada biz, ekonomik politikalar ve alınan sonuçlar arasındaki ilişkileri ve bunların yeterliliğini tartışmak durumundayız gibi geliyor bana.

Objektif olarak, tarafsız olarak baktığımız zaman dışa açılma konusunda 24 Ocaktan itibaren başlatılan politikaların ve kademe kademe geliştirilen politikaların, genel istikametler olarak, genel yönlendirmeler olarak dış dengeleri sağlayıcı yönde ve uluslararası ekonomiye Türk ekonomisinin entegrasyonunu hızlandırıcı yönde olduğunu görmekteyiz.

Bunun getirmiş olduğu birtakım sonuçlar var, olumlu sonuçlar var, olumsuz sonuçlar var. Ben önce fazla moral bozmamak için olumlu sonuçlardan başlayacağım, daha sonra olumsuz sonuçlara değineceğim.

Baktığınız zaman dünyada sanayileşmekte olan ve yeni sanayileşmekte olan ülkelere, dışa açılmada yapı değişikliği test edilirken ele alınan bazı kriterler var. Bunlar Türkiye’de oldu mu, olmadı mı?

İhracatın millî gelire oranı, kişi başına endüstriyel ihracat gibi alınan bazı temel kriterler var. Bunlara baktığımız zaman bazı değişmelerin olduğunu görüyoruz; ne gibi: Kişi başına endüstriyel ürün ihracatında son 8 yıl içinde 24 Ocaktan bu yana reel olarak 5 katı bir yükselme görüyoruz; yani 3 milyar doların içinde o zaman 1 milyar dolarlık endüstriyel ihracat —kaba hesaplıyorum— 1987’de 10 milyar doların içinde 7,5 milyar dolarlık endüstriyel ihracat, nüfus artışını da koyuyorum. Dolarda 6 katı çıkıyor veya 6,5 katı. Dolardaki erozyonu da hesaplıyorum, çünkü bu dolar hesabına göredir, dolardaki erozyonu da düştüğümüz zaman yüzde 40-45 civarında, reel olarak yüzde 4,5 civarında kişi başına endüstriyel ürün ihracatında bir ar-

tış var, dolar bazında değil, reel olarak, dolar basında 6-6,5 arası bir rakam ortaya çıkmakta.

Şimdi 4-4,5 katı kişi başına endüstriyel ürün ihracatında artış 8 sene içinde yapısal bir değişiklik midir, değil midir? Genellikle buna yapısal değişme yönünde bir gidiş diyebiliriz, tek başına yapısal değişiklik nedeni olarak görmesek bile yapısal değişme yönünden bir gidiştir diyebiliriz rahatlıkla.

İkinci gösterge olarak da, toplam olarak ihracatın millî gelir içindeki payına baktığımız zaman, bunda biraz daha mütevazı bir gelişme var endüstriyel ürün ihracatı oranla yüzde 5’lerden yüzde 14 civarına, 3 katı dolayına çıkan bir artış var ihracatın millî gelire oranında. Bunda da, yapısal gidiş yönünde bir istikamet, bir değişme olduğunu gösteren hususlar var.

Bunun yanında ortaya çıkan daha farklı değişmeler var; bu çok kere gözden kaçıyor. Türk ekonomisinin dış dünyaya karşı duyarlılığında çok büyük bir artış var. Artık New-york, Frankfurt borsasındaki calkantılar, değişmeler, 15-20 öncesine oranla Türk ekonomisini çok daha fazla etkiler hale gelmiş.

Diğer taraftan yatırım kararı ve üretim kararı verenler, uluslararası piyasaya daha duyarlı hale gelmişler. Bu kararlarında, bugün yatırım yapacak bir kimse sürekli olarak dış piyasadan, dış piyasa sinyallerinden etkilendir hale gelmiş.

Çok önemli bir husus, bu dışa açılma durumuyla birlikte Türk ekonomisine döviz unsuru girmiş, kontrolü çok zor olan bir şey. Millî gelirin içinde döviz giriş çıkışları büyük ölçüde artmış, dış ticaretin millî gelire oranı büyümüş, cari işlemler dengesi dediğimiz işlemlerin millî gelire oranı büyümüş, ekonomiye giren-çıkan döviz artmış, dövizli işlemler artmış. Bir ayağı dışarıda olan bir husus, Türk parası gibi değil. Arzını kendiniz kontrol edemezsiniz, giriş-çıkışında bazı muameleleri kontrol edebilirsiniz; ama çok iyi kontrol edemezsiniz. Markla dolar arasın-

daki değişmeyi hiç kontrol edemezsiniz, eksojen bir faktördür, dışarıdan size empoze edilir. Borcunuz dolarsa değişmeler şöyle etkiler, marksa şöyle etkiler, tamamen eksojen bir faktördür, dışarıdaki gelişmelere göre kendiniz algılamak zorundasınız. Dolayısıyla Türk ekonomisinin dışı karşı duyarlılığı artmıştır; bu mikro ve makro bazda firmalar açısından ve devlet yönetimi açısından geçerlidir ve sonuçta Türk ekonomisinin yönetimi çok daha zor karmaşık hale gelmiştir.

Eskiden belli 5-10 temel değişkene bakarak Türk ekonomisi yönetilirken, bugün belki 100-110-120 farklı değişkene bakarak —dışarıdakiler de dahil olmak üzere— Türk ekonomisi yönetme ihtiyacı, yönlendirme ihtiyacı doğmuştur; bu firmalar içinde geçerlidir, devlet için de, hükümetler için de geçerlidir.

Çok önemli bir gelişme, birkaç yıl kimse fark etmedi, fark etti, geç fark etti, tedbirleri geç alındı: Dışa açılma sanayileşmekte olan ülkelerde içerideki nispi fiyatlarla, içerideki nispi fiyatlar arasında bir yakınlaşma sağlıyor.

Bunun avantajları da var, dezavantajları da var; ama bu dışa açılmanın bana göre bir faturasıdır; ama dezavantajları biraz daha büyüktür ve öyle bir durum oluyor ki, belirli bir kesit alıp baktığınız zaman bir ekonomide, mukayeseli üstünlüklerinin bulunduğu birçok alanda nispi fiyat yapısının dış piyasalara yakınlaşmasıyla birlikte zaman içinde karşılaştırmalı üstünlüklerinde yavaş yavaş gerileme oluyor; hele sanayileşme daha da hızlanırsa o ülkelerde.

Dolayısıyla Türkiye’de içerideki nispi fiyatlarla, dışarıdaki nispi fiyatlar birbirine daha yakın hale gelmiş bulunmaktadır ve benim kişisel kanım, bu enflasyonist etki olarak ortaya çıkmıştır, nispi fiyat yakınlaşması Türkiye’de enflasyonu körükleyen faktörlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmıştır ve nispi fiyatlardaki yakınlaşmalar, dikkat ederseniz Oturum Başkanı Sayın Üstünel de belirtti sa-

nayileşme konusunda gözlemlerini belirtti, başka pek çok faktör var; ama Türk ekonomisinde hizmetler alanına yoğunlaşmayı etkileyen faktörlerden biri olmuştur; bunun mutlaka araştırmacılar tarafından incelenmesi gerekiyor. Nispi fiyat yakınlaşmasının hizmetlere olan yoğunlaşmayı getirmesi meselesi teknik meseledir; ama söylemek zorundayız burada.

Şimdi, dışa açılma prosesi, dış denge meselesi Türkiye’de, iç dengelere de bağlı bir husus, içerideki ekonomik tercihlere de bağlı bir husus. İçerideki ekonomik tercihler dışarıdaki, dışa açılma ile birlikte ortaya çıkan nispi fiyat yakınlaşmasıyla üstüste oturduğu zaman enteresan bir durum çıkmıştır ortaya Türkiye’de.

Şimdi 1980 sonrasında izlenen iç politikalarda çeşitli çevreler tarafından da beyan edildiği gibi, ortaya konduğu gibi altyapıya ağırlık veren bir gelişme var; bunun üzerinde biraz durmamız gerekiyor.

Hem nispi fiyatlar birbirine yaklaşıyor; yani, margarinle traktörün fiyat oranı eskiden dışarıda 1’e 5000, içeride 1’e 1000’se, 1’e 2000 hale gelmeye başlıyor içeride; o şekilde ifade edeyim meseleyi.

Bu yakınlaşma ile birlikte altyapıda da, altyapı mallarına yönelme, içerideki özellikle harcılaem mallarda geçimlik mallardaki fiyat yükselmelerini hızlandıran bir faktör oluyor.

Şöyle söyleyeyim, biraz karışık oldu: Eğer Türkiye, dışa açılmadan kapalı ekonomi modeli içinde içeride kapalı ekonomide bu tercihini yapsaydı, yani bu şartlar altında altyapıya yönelseydi, enflasyonist baskı bu kadar fazla olmayabilirdi. Dışarıdan da, dışa açılmanın faturası olarak gelen nispi fiyatı yakınlaştıran, margarinle traktör fiyatları arasındaki nispetleri yakınlaştıran ek faktör de, dışa açılmanın bir faturası olarak dışarıdan gelince, bu iki unsur üstüste binmiştir ve şu ana kadar Türkiye’de bildiğim kadar kimse incelememi bu konuyu, mutlaka incelenmesi gerekiyor.



Kaba deyimiyle söyleyecek olursak; yani pahalı yemek, pahalı geçimlik mal, bunun karşılığında kişi başına telefon sayısının artması, kişi başına telefon sayısının artışının pahalı benzinle veya pahalı ekmekle finanse edilmesi gibi bir ekonomik politika değişikliği var. Aslında bunu tam olarak anlatmak için belki yeri değil; ama teknik olarak bazı şeyleri söylememiz gerekiyor. İktisatçı olan arkadaşlarımız çok iyi bilirler, ekonomik tercihlerde sabit sermaye malları ve bunların ürettiği hizmetler vardır, bir de onun dışında harcıhalem malların, hizmetlerin üretildiği sektörler vardır. Türkiye'deki kayış, sabit sermaye yatırımlarındaki mal ve hizmetlere kaydırılmıştır ve geçimlik mallarda, tüketim mallarında negatif unsurların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Diğer konulara bütün konuşmacıların değineceğini bildiğim için ben, özellikle spesifik olarak az incelenmiş, fazla incelenmemiş bazı konulara özellikle değinmek ihtiyacını duydum.

Sayın Oturum Başkanı da belirtti, Avrupa Topluluğuna geçiş döneminde bu dışa açılma meselesi Türkiye'nin 1980'den beri hızlandırılan ve nasıl bir safha alacaktır; bunun faturası nedir? Türkiye'de çok geniş bir kesim, belki nüfusun yüzde 6-7'si dışında bir kesim yüzde 93'ün civarında bir kesim Avrupa Topluluğuna girişi destekliyor veya destekliyor görünüyor bilerek bilmeyerek, ama destekliyor. Demokratik yönü var, ekonomik yönü var, pek çok yönü var. Tabii dışa açılma Avrupa Topluluğuna entegre olma, karşılığında birtakım faturaları da getirecektir, ekonomik faturaları da getirecektir ve beraberinde zorunlu olarak hükümetlerin önümüzdeki 15 yıl içinde kaçınılmaz olarak Avrupa Topluluğunun ekonomik yapısına uyum konusunda radikal değişikliklerin yapılmasını gerektirecektir.

Avrupa Topluluğu «Tamam» dedi, önümüzdeki iki sene içinde yeşil ışığı yaktı, «sizi alıyoruz, buyurun» dedi, Türkiye, bunun ekonomik faturasını ödemek zorundadır; biz, bu

nu şimdiden bilelim. Dış ticaret politikamız, yabancı sermaye politikamız, vergi politikamız, vesaire, vesaire, vesaire; bu onlara uyacaktır. Nispi fiyat yapımız iyice onlara yaklaşıacaktır, otonom ekonomik kararlarda, bağımsız ekonomik kararlarda Ankara'nın ağırlığı azalacaktır; bunu şimdiden açık bir şekilde bilmemiz gerekir.

Bunu niye söylüyorum: Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde yapı değişikliğini konuşurken bunu mutlaka bizim konuşmamız gerekiyor. Evet dedi yüzde 50 ihtimal Brüksel ve üye ülkeler, bunun gereğini Türkiye, 15 sene içinde maliyeti ne olursa olsun yapmak zorundadır, dönüşü olmayan bir yoldur bu. Çünkü 6 sene sonra işin yarısını yaptıktan sonra «Ben vazgeçtim, geri dönüyorum» diyemezsiniz o zaman alternatif maliyeti çok daha yüksek olacaktır; bunu da şu anda çok iyi bilmemiz gerekir, önümüzdeki iki yıl içinde çok iyi bilmemiz gerekir.

Son olarak bir hususa değinmek istiyorum: Dışa açılmada Türk ekonomisinin dış piyasalara, uluslararası ekonomiye karşı duyarlılığının artmış olması Türkiye'de önemli bazı değişiklikleri de beraberinde getirmiştir; bunun sadece ekonomik değil, politik sonuçları da vardır.

Dışa açılma, Türkiye gibi bir ülkede tek yönlü dış bağımlılık değil, karşılıklı bağımlılığın geliştirilmesi şeklinde olmalıdır. Ben, şahsen Türkiye'nin uluslararası ekonomiye açılmasını, tek yönlü bir dış bağımlılık şeklinde görmek istemiyorum ve hiçbir Türk vatandaşının da bunu, bu şekilde algıladığına ihtimal vermiyorum. Karşılıklı bağımlılık konusunu, ben dışarıdan etkileniyorsam, ben de dışarıyı şu veya bu şekilde etkileme gücüne sahip olmalıyım veya bana empoze edilebilecek ekonomik artı ekonominin beraberinde getireceği politik baskılara mukavemet edebilecek ölçüler içinde dışa açılabilirmeliyim. Eğer ben, bu ölçü sınırlarının dışına çıkıyorsam; yani ben, ekonomik olarak dışa öyle açılıyorum ki, karşılığında ekonominin uzantıları olarak dışarıdan bana gelecek politik

etkileri hiçbir şekilde karşılamayacak sınırlara gelmişsem, o zaman benim, Türk toplumunda ekonomik refah olarak dışa açılmadan beklediğim sonuçlara ulaşmamış olurum, dolayısıyla Türkiye'nin bu kritik noktayı kesin olarak aşmaması gerekir, herhalde diğer arkadaşlar bu konulara değineceklerdir; özellikle solumda bulunan arkadaş bu konuda da bir rapor hazırladığı için o konuya özellikle girmek istemiyorum.

Teşekkür ederim Sayın Başkanım. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Teşekkür ederim Sayın Erol Manisalı.

Sözü bundan sonraki konuşmacıya vermeden önce yine bazı eklemeler yapmak istiyorum :

Sayın Erol Manisalı, ilginç noktalara değindi konuşmasında. Türk ekonomisi dışa açılırken, ben ilk defa rastlıyorum, bir çeşit dövizleşme süreci; yani dövizin çoğalması, herkesin döviz taşıması, bir çeşit sanayileşme süreci bir dövizleşme sürecine girildiğinden söz etti; tanımlamayı eğer böyle yapmak doğruysa. Bu gerçekten son 4 yıldır özellikle Türk ekonomisinde görülen bir olay; bunun üzerinde belki ileride tartışma olur.

Dışa açılmanın ilginç bir etkisini burada masaya getirdiler; o da nispi fiyatlar üzerindeki etkisi; yani dışa açıldığımız için, özellikle ihracatımı artırdığımız için içeride üretilen malların bir kısmının fiyatları yükseldi, dışarıdan getirdiğimiz malların bir kısmının fiyatları düştü ve fiyatlarda eşitlenmeye doğru —tam eşitlenme olmadı; ama— bir gidiş oldu ve bundan dolayı da Türk ekonomisinde enflasyonist bir etki yaratılmış oldu, dediler; ben orada kendisini bir düşünmeye davet ediyorum; çünkü, bildiğim kadıyla nispi fiyatları eşitleme etkisi ve yaklaştırma etkisi, dış ekonomik ilişkilerin veyahut dışa açılmanın mikro düzeyde bir yeni yapı oluşturmaktır, fiyatların yapısını değiştirir. Oysa enflasyon, makro düzeyde bir denge bozukluğudur; ya-

ni Antalya'da üretilen, seracıların ürettikleri domatesin fiyatı, Suudi Arabistan'daki domates fiyatına doğru çıkıyor diye Türkiye'de enflasyon olmaz. Çünkü, onun karşılığı böyle bir şey varsa beyaz peyniri dışarıdan ithal ettiğimiz için beyaz peynirin fiyatının da düşmesi lazım. Eğer para arzında bir sıkıntımız yoksa, bütçe açığımız yoksa. O nedenle makro dengelerde, dengeyi bozan bir başka faktör yoksa, şiddetli bir başka etki yoksa, sadece alışverişin, uluslararası ticaretin daha yoğunlaşması, daha çok mal satılması ve alınması fiyatları yaklaştırır gibi geliyor bana dış piyasalarla; ama doğrudan doğruya bir enflasyonist etkiyi acaba yaratır mı? Bu konuyu hiç kuşkusuz tartışacağız; çünkü, bana öyle geliyor ki, dışa açılma sayesinde biz, özellikle son 4-5 yılda Sayın Demirel'in de değindiği gibi bol miktarda dış borç aldık; yani dışarıdan kaynak transfer ettik. Bu kaynak transferine, bir de petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle —daha önce bir toplantıda değinildi, OPEC üyelerinin bize ödediği bir fatura var, 2-3 milyar dolara ulaşan 2 yılda bir kaynak transferi var; dış krediler artı petrol fiyatlarının düşmesi makro dengede enflasyonu daha da frenleyici etki yapması gerekir gibi geliyor bana.

Onun için hem ikinci raundda tartışmak üzere konuyu gündeme getiriyorum, dikkatleri çekiyorum, hem de belki, bundan sonraki konuşmacılar bu konulara da değinirler diye.

Şimdi sözü Sayın Hüsnü Kızılyallı'ya veriyorum.

Hüsnü Kızılyallı'yı çoğunuz tanırırsınız; fakat çok eskiden tanıdığım için kısaca takdim etmek istiyorum :

Hüsnü, Maliyede çalışırdı ve onu Planlamaya transfer etmek için Planlamada, İktisadi Planlama Dairesi Başkanı iken çok gayret ettim ve sonunda başardım ve Planlamada bana büyük yardımları oldu, uzman olarak çalıştı, daha sonra yurt dışına gitti, sanıyorum son yıllarda Boğaziçi Üniversitesinde Öğretim Üyesi olarak başarılı görev yapmaktadır ve hepinizin bildiği gibi Türkiye'nin dış

**borçlarıyla ilgili raporun yazarlarından biridir.**

**Söz Sayın Kızılyallı'nın.**

**HÜSNÜ KIZILYALLI:** Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Dış ekonomi meselesine veya 1980'lerin ekonomi politikasına amaç olarak baktığımız zaman, amaç olarak dış ödemelerde denge sağlamak veya döviz kıtlığına meydan vermemek olarak görüyoruz amacı.

Gelir veya istihdam yaratmayı önemli ölçüde artırmak bir amaç değil. 1960 ve 1970'lerde ekonomi politikasının amacı gelir ve istihdamı artırmak idi.

Şimdi istihdam yönünden baktığımız zaman bugün yapılan yatırımların büyük ölçüde konut, enerji gibi konulara yapıldığını görürüz. Zaten istihdam yaratma olanaklarının olmadığı da malumdur.

Şimdi diğer yandan dışa açılma dönemi diye tanımladığımız bir dönemde biz, alt yapı ve konut yatırımlarına ağırlık veriyoruz. Halbuki 1960'larda ve 1970'lerde Türkiye'de uygulanan kalkınma planlarında sektörleri millî ve enternasyonal sektörler diye ikiye ayırılır.

Enternasyonal sektörler, üretimleri dış ticaret konusu olan mallardır ve mümkün olduğu ölçüde bunları artırmak; buna mukabil millî sektörler altyapı, konut gibi üretimleri ihracat konusu olmayan mallar ve mümkün olduğu kadar bunları kısıtlama yönüne gidip bu şekilde prodüktif yatırımlar yani bugünkü deyimli prodüktif yatırımlara ağırlık vererek kalkınmayı hızlandırma amaç alınmıştır.

Bugün ise bunun tersini görüyoruz, dışa açılma, ihracatı artırma ve dış kısıtlamaları ortadan kaldırmanın amaç edinildiği ifade edildiği bir dönemde millî sektörler; yani üretimleri ithal, ihracat konusu olmayan yatırımların ağırlık kazanması ve bunların istihdam etkisinin olmadığı malumdur.

Millî gelir yönünden baktığımız zaman

millî gelir artışı bir amaç olarak görünmüyor, sadece programlarda bir işaret olarak yüzde 5 olarak kalkınma söz konusu. 1980-1987 döneminde ise, millî gelir artışı yüzde 4,5 olmuştur; bu aynı hız 1960-1975 döneminde ise yüzde 7 idi.

Bu dönemde 1980'lerde fiyat istikrarı da bir amaç değildir. Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsü Tüketici Fiyatları Türkiye Genel Endeksi 1987 sonu itibarıyla; yani 1980'lerdeki, 1979'dan sonraki 8 yılda ortalama yüzde 40 artış göstermiştir geometrik olarak; yani fiyat istikrarı da bir amaç değildir.

Bu şekilde iç denge olmadığı için bunun aynası olan dış ödemeler cari dengesi de açık vermiştir. Bu açığın bir kısmı da tabii planlı açık; yani daha hızlı kalkınmak için alınan orta ve uzun vadeli krediler; bunlar iyi yerlerde kullanılmak şartıyla ve faizleri de uygun olmak şartıyla bunlara kimsenin itiraz edeceği yok. Üzerinde auru olması gereken kısa vadeli borçlardır; çünkü, kısa vadeli borçlar, zorunlu olarak alınan şeylerdir ve iç denge bozulduğu zaman kısa vadeli borç alırsınız.

1982 sonunda 2 milyar 164 milyon dolar olan kısa vadeli borçlar, 1987 sonunda 12 milyar 340 milyon dolara çıkmıştır. Bu şekilde kısa vadeli borçlardaki bu 10 milyarlık artış, iç denge sağlanamadığı için zorunlu olarak yapılmıştır. Dış borç konusuna zaman eğer verirse tekrar dönmek istiyorum.

İhracat konusuna baktığımız zaman 1980-1987 döneminde ihracatta büyük artış görüyoruz, 3 misliden fazla artmıştır ve yıllık artış oranı yüzde 18'dir.

Bunun nedenlerine, yahut da acaba başka açılardan bu konuyu ele alabilir miyiz diye baktığımız zaman, bu artışta teşvikin çok önemli rol oynadığını görüyoruz; yani teşvik, vergi iadesi sisteminin büyük rolü olmuştur.

Öteki taraftan ihracat sektörünün, Japonya, Kore yahut Tayvan'da olduğu gibi, ge-

lişmenin motoru haline dönmediğini de görüyoruz.

Diğer bir husus, ihracat işinde hayalî ihracat ve reeksportun yani ithal edilen malın tekrar ihracı, bunun payının ne olduğu belli değildir.

İhracatın sektörel dağılımına baktığımız zaman sanayi ürünlerinin hakikaten büyük artış gösterdiğini görüyoruz. Bunların içinde de, kimya, deri, kösele, dokumacılık, demir-çelik ve makine sanayi gibi 500 milyon doların üzerinde hissesi olan sektörler 1987 yılı içinde.

Şimdi bu ihracat artışı üretim artışına ne ölçüde dönüşmüş; buna baktığımız zaman tekstil, kimya gibi her sektörde artış görüyoruz 1981 yılı 100 itibarıyla üretim yüzde 40 veya yüzde 50 ölçüsünde artmış, buna mukabil temel metallerde artış daha yüksek, bir de makine sanayinin artışı daha büyük artışlar göstermiştir; yani demir-çelik ve makine ihracatı gibi.

Fakat, ilgi çeken bir husus, pamuk ipliği ve yün ipliği üretimi ton olarak 1982 ile 1986 rakamları —onları buldum— arasında fazla bir artış göstermiş değil, yılda yüzde 2 oranında artmış, Yani en büyük ihracat artışı aslında tekstilde, tekstil 2,7 milyar dolar ihracat geliri getirmiş, buna karşın 1982-1986 arasında pamuk ipliği ve yün ipliği üretimindeki artış yüzde 2 ibarettir. Bu da gösteriyor ki, ihracat için yeni üretim yapılmış değil, yeni kapasite yaratılmış değil, mevcut daha ziyade iç satışlar ihracata kaydırılmış.

Diğer yandan ihrac eden sektörlerin hepsinin ithal ikame sektörleri olduğunu görüyoruz. Bu gayet normal çünkü hiçbir ekonomi yahut gelişmekte olan bir ekonomi doğrudan doğruya ihracat endüstrisi kuramaz, önce iç piyasaya hizmet eder, yaparak öğrenir, maliyetini düşürür, kalitesini yükseltir, ondan sonra da ihracata yönelir, normal proses budur ve bu söz konusu olmuştur.

Aslında tabii 1970'lerde Türkiye'nin bu himayeyi azaltma yönüne gitmesi gerekirdi,

belki de ona gidecekti; fakat petrol şokunun 1974 yılında gelmesi bunu önlemiş oluyor.

1980'lerde Türkiye ihracatla ilgili bu yeni dönemi açarken yeni ihrac endüstrileri kurma yahut da mevcut ithal ikame endüstrilerini geliştirme yönünde fazla bir gayret sarf etmiş görünmüyor. Yapılan sadece teşvik politikasını uygulamak şeklinde olmuştur.

Yeni ihrac endüstrilerinin kurulmaması yahut başlangıçta ithal ikamesi olarak bu endüstrilerin kurulmaması, bu dönemde korumacılığın terk edilmesi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin öncülüğünün de terk edilmesidir.

Bu çerçeve içinde yeni endüstri kurulması için tek olasılık, tek ümit yabancı sermaye oluyor.

Şimdi, ihracata yönelik yatırımlar nasıl olmuş son yıllarda, 1980'lerde: 1986 yılında 1983 yılına nazaran tarım, madencilik ve sanayi yatırımları —ki, bunlar enternasyonal sektör diye tanımlayabileceğimiz, üretimleri dış ticaret konusu olan mallar, sektörler— 1986 yılında sabit fiyatlarla, 1986 fiyatlarıyla 200 milyar lira daha az. Bu şekilde bu produktif sektörlerde yatırımlar artmış değil ve bu üç sektörün 1984'e nazaran 1987 yılında yatırımlarının gayri safi millî hâsıladaki payları da, yüzde 1 oranında düşmüş. 1984 yılında bunların yatırımlarının gayri safi millî hâsıladaki payı yüzde 7,4 iken, 1987'de bunlar yüzde 6,4 olmuş; yani 1984 yılında tarım, madencilik ve sanayi sektörü yatırımlarının gayri safi millî hâsıladaki payı yüzde 7,4 iken, 1987'de bu yüzde 6,4'e düşmüş ve bu devamlı olarak azalarak mesela 1986 yılında yüzde 6,7; 1987 yılında yüzde 6,4 olmuştur.

Bu da gösteriyor ki, Türkiye'de gerçekleştirilen ihracat artışı, yeni kapasite yaratılmasından değil, atıl kapasitenin kullanılması ve iç talebin kısılması suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Bu durumun tabii nedeni, yani ihracatın çok hızlı bir kalkınma sürecine yol açmamasının nedenleri kullanılan araç ve yöntemler;



yani bunu teşvik için kullanılan araç ve yöntemler. Bunların en önemlisinin malî teşvikler, vergi iadesi, vergi istisnaları vesaire olduğunu görüyoruz ve bunlar tabîî ki, ihracatın pazarlama yönünü teşvik ediyor, üretim yönünü teşvik etmiyor.

Sanayi mallarının ihracatta büyük ölçüde arttığını görüyoruz; yani yüzde 80'e 1987 yılında çıkmış, ihracatın yüzde 80'i sanayi malları. Bunun millî ekonomiye yansımaları nasıl olmuş acaba?

Ona baktığımız için gayri safi yurt içi hâsılada sanayi sektörünün payı ne olmuş: Carî fiyatlarla incelemeyi yaptığımız zaman sanayi payında önemli bir artış görüyoruz. Nitekim 1975 yılında sanayi geliri gayri safi yurt içi hâsılânın yüzde 20'si imiş, 1980 yılında yüzde 25'i olmuş, 1986'da ise yüzde 33'e çıkmış; bu sanayi sektörünün büyük gelişme gösterdiğini ihracat nedeniyle ortaya koyuyor; fakat biz, bu sektörün gelirini sabit fiyatlarla incelediğimiz zaman, 1968 fiyatlarıyla incelediğimiz zaman durum tamamen değişik.

O zaman sanayinin payı 1986'da yüzde 25 sabit fiyatlarla, 1985 yılında da bu oran yüzde 25 ve aslında 1972 yılında da sanayi sektörünün gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı yüzde 25 idi, bugün de yüzde 25, yani sanayi yapısında hiçbir değişme olmuş değil. Değişen ne :

Fiyatlar değişmiş sanayi sektörü; yani ticaret hadleri, iç ticaret hadleri sanayi lehine değişmiş. Nitekim 1986 yılı sonunda tarımın millî gelirden aldığı pay yüzde 18 ve daha az olmuş bu fiyat değişmesi suretiyle, fiyatların sanayi lehine değişmesi dolayısıyla. Tabîî bunda enflasyon sürecinin rolü var; bunu belirtmek lazım.

Türkiye, 1980'lerde döviz ve dış ödemeler dengesi sorununda bir rahatlama müşahade etmiştir, yani bir rahatlama olmuştur; bunu ifade etmek lazım. Tabîî başka dönemlerde de, daha önceki dönemlerde de Türkiye bu sorunu çözmüştür; vakit olursa ona da ge-

leceğim; ancak 1980'lerdeki başarıyı gölgeleyen yüksek enflasyon ve tasarruf yetersizliği ve vergi gelirlerindeki büyük azalma nedeniyle Türkiye çok büyük ölçüde dış borçlanmaya girmiştir.

1982 yılında dış borçlar 20 milyar dolar iken, 1984'den itibaren büyük artışlar olmuş, 1986'da 31 milyar dolara, 1987'de 38 milyar dolara çıkmıştır.

Şimdi bu rakam bizim dış borç çalışmasını yaptığımız zaman kullandığımız rakamlardı. Aslında bugünkü dış borç rakamı askerî borç ve döviz tevdiat hesapları da dahil edildiği zaman, yani 1987 sonu rakamı 44 milyar 900 milyon, yani neredeyse 45 milyar dolardır. Burada sözümü bitiriyorum, zamanım doldu.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Sayın Hüsnü Kızılyallı'ya çok teşekkür ederim.

**Sözü, Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi ve yine Ankara transferli Sayın Taner Berksoy'a veriyorum. (Alkışlar)**

**TANER BERKSOY :** Sayın Manisalı ile Sayın Kızılyallı, sanıyorum dış ekonomik ilişkilerde aslında ikili bir görünüm olduğunu çok açık ve net, Kızılyallı rakamlara da dayanarak söyledi.

Şöyle bir şey var: Biz, bunu bir süredir tespit ettik, söyleyegeldik hep belki geçen yıllarda bu salonda olanlar hatırlarlar, hep söyledik, bu oluyor dedik, genellikle de aşağıdan bize aman ne kadar karamsarsın niye bu kadar kötü görüyorsunuz gibi eleştiri geldi.

Şimdi bu tür eleştirileri ve bu tür sorunları bu sene engellemek için baştan söylüyorum, ben karamsar değilim, ama bu tablo da aydınlık değil, oradan yansıyan bir gölge var, ama ben karamsar değilim.

Olay şu : Sadece dış ticarete bir de-

ğişme var mı, yapı değişmesi demiyorum, ama dış ticarete bir değişme var mı dersiniz gerçekten çok ciddi bir değişme var. İşte Sayın Kızılyalı rakamları verdi, benzer rakamlar bende de var. Örneğin, ihracatımızda sanayi ürünlerinin payı süratle artmış 1980 sonrası dönemde. İthalatımıza 1984'den bu yana baktığımızda da tüketim malları ithalatının payında hızlı bir artış var, bunlar yapı değişikliği diyebilirsek gerçekten bizim dış ticaretimizin yapısında önemli bir değişme var.

Olaya daha geniş olarak bakarsak, dış ödemelerimizin yapısında değişme var mı? İşte, Sayın Demirel'den başladı, herkes ucundan bucağından bir şeyler söylüyor, basın da yazılıyor. Dış ödemelerin yapısında çok önemli bir değişme var. Bugün Türkiye'de dış borçlarımız tutarı münakaşalı olmakla beraber çok ciddi bir boyuta ulaştığını, bunun için de kısa dönemli borçların oranı hayli yüksek olduğu da genel olarak kabul ediliyor.

Dolayısıyla dış ekonomik ilişkilerimizde sadece yüzeysel olarak değerlendirme yaptığımızda, rakamsal olarak değerlendirme yaptığımızda aklın yolu birdir, rakamlar önemli bir değişme olduğunu gösteriyor.

Bunu yapı değişikliği olarak yorumlayabilir miyiz veya ekonomi genel olarak bir iktisadî işleyiş içinde ciddi bir yapı değişikliği işareti olarak kabul edebilir miyiz dersanız gölge buradan itibaren artmaya başlıyor, buradan itibaren olayda gölge var, pek yorumlar aydınlık değil.

Şimdi yapı değişikliği nasıl olur, ne anlamak lazım yapı değişikliğinden. Bildiğim kadarıyla biz iktisatçılar yapı değişikliği denildiğinde üretim yapısının değişmesini düşünüyoruz.

Üretim yapısının değişmesi de şöyle: Belli sektörler üretimde ağırlıklı iken, o sektörlerin ağırlığı giderek azalır, başka sektörlerin ağırlığı giderek artar, bu normalde dış ticarete yansır, dolayısıyla dış ticarete de bir

değişiklik olur. Şimdi Türkiye'de böyle bir değişiklik var mı, son dönemlerde olmuş mu dersanız olmamış.

Sayın Kızılyalı söyledi, ihracattaki yapı değişikliğinin sanayiye de çok ciddi bir etkisi yok, sanayi yapısını değiştirici bir etkisi yok, ikisini birbirinden ayırt etmek lazım. Sanayide bir dönem çok küçük kapasite kullanımını hızlandırmıştır, ilave talep yaratmıştır, sanayide atıl kapasitenin belki belli bir düzeye kadar yükselmesine neden olmuştur, bunların hiçbirine yapı değişikliği diyemeyiz.

Yapı değişikliği, sınıfî üretiminin bazında bir değişiklik var mıdır? Hayır olmamıştır, sanıyorum olaya objektif olarak bakan herkesin de teslim edeceği şey. Bu 1980'den bu yana üretim yapısında bir değişiklik yoktur.

Ne olmuştur peki? Şu olmuştur : Sanayinin ürettiği malların içeride mi, dışarıda mı satılacağı konusunda temel bir tercih yapılmıştır 1980'de ve içeride satılmasın, dışarıda satılsın, çünkü döviz darboğazımız var, bu döviz darboğazımızı ancak bu şekilde aşarız.

Altını çizerek söylüyorum, bu yapı değişikliği değil, bu üretimdeki bir yapı değişikliğinin yarattığı bir dinamiğin sonucu bir şey değil. Olan bu, mevcut bir pasta var, âdeta bunu ne kadarı içeride yenecek, ne kadarının dışarıda yenmesine müsaade edeceğiz.

Şimdi burada da şunu düşünmek zorundayız : Ekonomi bu değişikliği kendi dinamikleri içinde mi yapmıştır, yani ekonominin özellikle üzerinde çok durulan kendi dinamiklerinin mutlaka bunu yapması lazım, mutlaka nispi fiyatların değişmesiyle pastanın bir kısmının dışarıya gitmesi lazım.

Soru : Ekonomi bunu kendi dinamiğiyle mi yapmıştır, yani piyasaların çözümleri, malların dışarıda satılmasının daha kârlı hale gelmesi şeklinde mi olmuştur, yoksa bunu merkezden ekonomiye müdahale ederek mi olmuştur.

Merkezde biliyorum bu çok insanın midesini bulandırıyor, hepimiz sanki merkezi

konusuyor gibi. Merkezden kastım Ankara, yani Ankara'dan belli dozlarda müdahale ile mi bu yapılmıştır? Gayet açıktır ki, Ankara'dan belli dozlardan müdahale ile pastanın bir kısmının içeride yenilmesinden vazgeçilip dışarıya döndürülmesi, dışarıda pazarlanması sağlanmıştır.

Nasıl sağlanmıştır bu : Fiyatlar bozularak sağlanmıştır. Nasıl bozuluyor fiyatlar: Örneğin vergi iadesi, örneğin Sayın Kızılyalı da söyledi, hepimizin tespiti de budur, ihracattaki artışlar vergi iadesine fevkalade duyarlıdır, ne kadar duyarlı olduğunu ciddi olarak yakından izlemek istiyorsanız, bana kalırsa bu dış ticaret sermaye şirketleri derneğinin Genel Başkanı Mustafa Süzer'i izleyin belli bir süreç içerisinde. Vergi iadesinin azaltılması söz konusu olduğu anda Mustafa beyi ya basında ya televizyonda «bu sene mutlaka ihracat azalır bu vergi iadelerini azaltırsanız» diyor, işin kötüsü azalıyor da. İşte yanılmıyorsam 1983'de ve 1986'a buna benzer bir olay oldu, gerçekten vergi iadesiyle oynadığınız zaman ihracat buna gayet duyarlı bir şekilde tepki gösteriyor ve azalıyor.

Demek ki, bu sanayinin yapısına yansımaksızın, sanayi ürettiği şeyi aynı üretiyor, ne koşullarla üretiyorsa aynı koşullarla üretiyor, olayın maddî bazında bir yapı değişikliği yapmaksızın, maddî üretim bazını değiştirmeksizin o yapının ürettiğini nerede satacağız kararı, dışarıda satacağız şeklinde oluşmuştur 1980 sonrası. Bu gerekli miydi, gereksiz miydi tarzında tartışılır, bunu herhangi bir değer yargısıyla söylemiyorum ama karar böyle oluşmuştur. Ondan sonra bu nasıl yapılacaktır, ekonomi bunu kendi dinamikleri içinde yapamayacağına göre, çünkü dikkat ederseniz, aynı koşullarla üretiyor ekonomi, yani verimsizse, verimsiz üretiyor, pahalıysa pahalı üretiyor, kalitesiz ise kalitesiz üretiyor, bunu nasıl sağlayabiliriz, bunun dışarıya akmasını: Ekstra bir destekle, ekstra bir şekilde bu yönde bir kanala zorlayarak âdeta yapabiliriz.

Şimdi şuna baktım ben, bu vergi iadele-

rinin yönetiminde acaba Ankara'nın bir tercihi var mı, yani şunu yapmaya çalışıyor mu: Efendim, vergi iadeleri oranlarını farklılaştırırız, çok ciddi olarak radikal bir şekilde farklılaştırırız, böylece aslında tabandan tavana gitmesi gereken etkileşimi tersine çeviririz, ihracatın sürüklediği üretim artışları olur.

Ihracat niye artar : İşte farklı oranlarda selektif olarak vergi iadesi uyguluyoruz, bu farklılık belli sektörlerde daha fazla yatırım yapıp üretim kapasitesi yaratılmasını sağlar, böyle bir şey yapıldı mı diye baktım, yok. Şöyle bakıyorum vergi iadesi tablosuna ilk işte ihracatımızda en dinamik olan 25 malın vergi iade oranları var, mesela 1984 yılı için, yani çok ufak tefek farklılıklar var, sanıyorum maksimum olarak yüzde 17 civarıyla yüzde 29 civarında matraha göre alınan vergi iadeleri değişiyor. Yani demek ki, öyle çok selektif bir şey yok. Zaten vergi iadelerinin verilış tarzında da yok, dikkat ederseniz vergi iadeleri geçtiğimiz sene hariç —geçtiğimiz sene bir miktar şey değişti, yöntem değişikliği oldu— onun dışında belli oranlarda her türlü sektörlerde veriliyor. Demek ki şu yok :

Baştan devletin elinde olan ve olayı manipüle edebilecek politika âleti, en etkili âlet. Vergi iadesi gibi görünüyor, bunu farklılaştırmak suretiyle ihracatta olan, yani tavanda olan şeyi tabana yansıtma gibi de bir eğilimi yok.

Dolayısıyla şunu da söylemek mümkün: Zaten uygulanan politikalar gibi, yapı değişikliği falan gibi üretim bazında yapı değişikliği olayı maddî bazında yapı değişikliği gibi bir şeyi de yok, hedefi de yok sonucuna varıyorum. Zaten olayın gelişimine bakarsanız bu tür bir hedef de yok.

Çok ilginç bir şey var : Biz eskiden dedik ki, tarım ağırlıklı ihracat çok kararlı gelişmez, çok büyük dalgalanmalar gösterir ve ona göre ne tür politikalar izlemek lazım ki, bu tarımsal ağırlıklı ihracat gelirlerindeki dalgalanmalar iç ekonomiyi rahatsız etmesin.

Bakıyoruz, şimdi bizde şöyle bir şey or-

taya çıkıyor : Bizde ihracat daha sanayi malı ağırlıklı yöne doğru kayıyor, fakat dalgalanması var. Şöyle genel olarak bakarsanız ortalama üç yılda bir ihracat bir duruyor, yavaşlıyor veya azalıyor, ondan sonra tekrar yükselmeye başlıyor. Dalga boyu çok önemli değil, sadece olayın niteliğine işaret ediyorum gerekirse sonra tartışırız. Teorik olarak tarım ağırlıklı ihracatın bu tür dalgalanmalar yapıp ekonomiyi rahatsız edeceğini düşünürdük, şimdi sanayi ağırlıklı dediğimiz ihracatta bu tür dalgalanma ortaya çıkmış, bunun nedenleri üzerinde de oturup düşünmek lazımdır.

Hemen size bir ipucu vereyim, vergi iadesi uygulanmasında bulabiliriz bunu.

İkincisi, böyle çok yerleşik bir yapı değişikliği belki üretimden kaynaklanan sağlam pazarlara gidecek, oturacak şeklinde bir ihracat gelişmesi olmadığı şuradan da belli, bizim pazarlarımız da kayıyor ve çok ilginç bizim ihracatımızda pazar dağılımı belki ihracat hacmi değil, ama pazar dağılımı âdeta petrol konjonktürü bağımlı olmuş. Petrol konjonktürü olumlu olduğu zaman ihracat Ortadoğuya gidiyor, petrol konjonktürü ters döndüğü zaman da eski geleneksel müşterilerimize, Avrupa'ya gidiyor. Son sene bu tür bir değişme var, İran-İrak savaşı daha vahim tabii, savaş konjonktürüne bağımlı bir ticaret gibi düşünerek de belki mümkün, eski müşterimiz Libya'nın ihracatımız içindeki ağırlığı azalırken yeniden Batı Almanya ve AET ülkelerinin ihracatımız içindeki payı artıyor.

Şunu söylemek istiyorum ve sözümü bağlayacağım : Ekonominin kendi dinamiğiyle oluşturduğu bir yapı değişikliği yok, sanayide bir yapı değişikliği yok, sadece sanayi herhangi bir yapı değişikliği olmaksızın ne üretiyorsa içeride pazarlanacağına belirli araçlarla zorlanarak dışarıda pazarlanıyor.

Bu zorlamanın bir bedeli var, bir faturası var : Ekonomide hiçbir şey tebahur etmiyor; yani bir yerden bir şey aldığınız zaman mutlaka bir yere gider o. Şimdi ihracatı bu şekilde subvanse ederek götürmemizin de

bir bedeli var, bu bedeli nasıl ortaya çıkıyor: Bana kalırsa ihracatın desteklendiği bütün âletler enflasyonisttir, kur politikamız enflasyonisttir.

Sürekli olarak kuru azalttığımızda zorunlu olarak ithal ettiğimiz girdilerin tamamının fiyatını yükseltiyoruz, iç fiyatını yükseltiyoruz, artı ihracatta vergi iadesi de herhangi bir subvansiyon gibi ekonomide enflasyonist etki yaratır.

Dolayısıyla mevcut enflasyona katkısı var, artı bu sene iyice açığa çıktı ki, borçlarımızı da emisyonla ödüyoruz. Sabah Sayın Demirel de değindi. Borçlarımızı da emisyonla ödediğimiz zaman onun da enflasyonist etkisi var; yani bütün bu 1980'den sonra uygulanan politikaların etkisiyle çok ciddi bir enflasyon ortamı doğuyor; kim ödüyor bunun bedelini :

Bana kalırsa Türkiye'de 1980 sonrası en ciddi yapısal değişme burada. Bu konu çok ilginç İktisatçılar Haftasını düzenleyenler için, «Yapı değişikliğinin neresindeyiz» konusu çok ilginç; isterdim ki, oturumlardan bir tanesinde gelir dağılımı nasıl değişti konusuna zaman ayrılın; çünkü, bu işin bedelini iki şekilde çalışanların ödediği ortaya çıkıyor, bu enflasyondan kendi gelirlerini koruyamayanlar bunu ödüyor, artı vergilerde ciddi bir oynama olmadığına göre enflasyon vergisi olarak da hep beraber bunu ödüyoruz.

Gelir dağılımı konusunda ciddi araştırma yok diyebilirsiniz. Daha doğrusu devletin götürdüğü, devletin yaptırdığı resmî nitelikli bir araştırma yok, son dönemlerde zaten biliyorsunuz Sayın Demirel de sabah değindi devletin ürettiği rakamlara da çok fazla güvenmiyoruz, gelir dağılımı araştırması yaptırma ne kadar güveniriz onu da bilemiyorum, bunu da kaydediyorum; ama ortada yapılmış, sonuçları alınmış iki tane çok ciddi demiye-yim ama iki tane gelir dağılımı araştırması var. Yöntemlerine itiraz edebiliriz, verilerine itiraz edebiliriz; ama eğilimleri yansıtmaları bakımından bunlar var. Tersine bir kanıt da yok ve bu iki araştırma da 1980 sonrası dönem-



de gelir dağılımının hızlı ve çalışanlar aleyhine, maaş ve ücret gelirleri aleyhine ciddi bir şekilde bozulduğunu gösteriyor.

Bana kalırsa, 1980 sonrası politikaları, boyutları itibarıyla ciddi sayılabilecek bir yapı değişikliği nerede yarattı diye bakarsak, üretim bazında ticarete yansımalarına bakmamak lazım, burada bir yapı değişikliği var.

Örneğin, çünkü sabah oturumuydu sanıyorum, sosyal sorunları tartıştık, orada bir yapı değişikliği var mı şeklinde. Ben pek dikkatli dinleyemedim; ama bildiğim kadarıyla orta sınıfın yok olması gibi müthiş bir sosyal olguya çok daha fazla değinilmedi burada. Sanıyorum, bir toplumun geçirebileceği en ciddi yapısal değişikliklerden biri budur.

Sayın Başkan, benim bu turda söyleyeceklerim bundan ibarettir.

Cok teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Teşekkür ederim.

Sizlerin de dikkat ettiğiniz gibi, son iki konuşmacımız, özellikle altını çizerek Türkiye'de dış satımda son 7-8 yıl içinde önemli yapısal değişiklik olduğunu, mal kompozisyonu olarak ifade edersek; fakat bu sınıflı ürünler dışsatımının toplam dışsatımda ağırlık kazanmasının içerideki üretim yapısında, özellikle endüstrideki üretim yapısında bir eş değişimle birlikte olmadığını vurguladılar ve Sayın Kızılyalı daha açık bir şekilde içerideki üretim artışının —özellikle tekstilden örnek vererek— yüzde 2 düzeyinde kaldığını ve kapasite kullanımı artı üretim artışıyla birlikte iç tüketimden dış tüketime, dış satıma aktarmak suretiyle dış satımda daha üst düzeylere çıktığını vurguladılar.

Sayın Berksoy, konuşmasında yapısal değişiklik olarak sadece üretim yapısındaki değişikliğin önemli olduğunu söylediler; bunu tabii tartışacağız ve zaten izlenen politika da da yapı değişikliği hedefinin bulunmadığını belirttiler; acaba gerçekten yok mu?

Yoksa yapı değişikliği hedefleniyor da, bunu devlet veya planlama kendisi yapmıyor; fakat piyasa mekanizmasına ve özel sektörün yapıcı katkısına mı bırakmıştır; yani piyasalar dışarıda açılıyor, oraya teşvik veriliyor, böylece satıcılar, firmalar, özel sektör, içeride satmaktansa, dışarıda satmayı daha kârlı görüyorlar. Dolayısıyla da eğer yeterli zaman tanırsak, üretimin yapısını da acaba döviz getiren mallar üreten, döviz fabrikaları şeklinde değiştirecekler mi?

Bu konuda bize en yetkili bir şekilde durumu anlatacak olan bir konuşmacımız var aramızda; Sayın Feyyaz Berker.

Hepinizin tanıdığını tahmin ettiğim Sayın Feyyaz Berker, başarı ile dışarıya açılmış bir büyük firmanın sahiplerinden ve yöneticilerinden biri Tekfen Firmasının; fakat daha önemlisi Türkiye'de çok önemli ve giderek siyasal etkinliğini artıran TUSİAD gibi kuruluşun ilk Başkanı ve şu anda da Yönetim Kurulu veya Danışma Konseyi Üyesi; bilmiyorum tam durumunu.

Kendisi hem dışı açılmada başarı gösteren bir firmanın, hem de Türkiye'deki özel sektörün bütün sorunlarına sahip, bilgiye sahip birisi olarak bize 1980'den sonra dışı açılma konusundaki başarıları veya başarısızlıkları açıklayacaklar.

Buyurun Sayın Berker.

**FEYYAZ BERKER :** Efendim, ilk önce, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin beni, bu panele davet etmelerinden dolayı teşekkür ediyorum ve kendime bu kadar hocaların ve genç ekonomistlerin arasında da yalnız hissediyorum; onu da itiraf edeyim.

Tahmin ediyorum, beni söyleyeceklerimden dolayı da herhalde yargılayacaksınız; çünkü bazı konularda değişik düşündüğümü söylemekle söze başlamak istiyorum.

İlk önce Türkiye'de bir ekonomi modeli 1980 yılında kabul edildi 24 Ocak kararlarıyla. Devlet olarak bütün partiler olarak Ortak

Pazara girme kararını açıkladılar kamuoyuna. Bunun anlamı serbest piyasa ekonomisi olan Ortak Pazara Türkiye'nin girmesi ve uyum sağlamasıydı. Bunun koşullarını da Türkiye, dışa açılan bir Türkiye'de ihracata dönük bir sanayi modelinin savunucusu olarak ortaya çıktı.

1980'leri hatırlarsanız Türkiye'de hakikaten fevkalade zor bir dönem yaşıyorduk, hammadde bulamıyorduk, fabrikalar yüzde 40-50-30 kapasitelerinde çalışıyordu, sanayinin kapasite kullanımı fevkalade zor ve düşük bir seviyede idi.

Dolayısıyla bu yıllarda hiç unutmuyorum elektrik enerjisinin, «Olmayan enerji en pahalı enerji» diye sanayiciler olarak şikâyet ediyorduk, hakikaten fabrikalarımız, evlerimiz hatta, kaloriferlerimiz sönüyordu ve o günleri hatırlıyorum.

Diş ekonomik ilişkilerde geldiğimiz noktayı değerlendirirken, ben, konuya bugün Türk sanayinin yapı değişikliği noktasına geldiğini vurgulamakla başlayacağım.

Demin gayet güzel ifade edildi, Türkiye'deki üretim kapasiteleri bugün büyük çapta dolmuştur; fakat Türkiye'de bugün yatırım yapma noktasına geldiğinizde maalesef iki büyük sorunla karşı karşıya bulunuyoruz:

Biri, paranın maliyeti, enflasyonun getirdiği ortamda sanayici bu yüksek faizlerle bir yatırım yapma fizibilitesini bulamıyor. Perşembe günü burada konuşan arkadaşlarımızdan hatırlarsanız Şinasi Ertan arkadaşım «çimentoda 100 üzerinden yüzde 113 gibi teorik kapasitenin üzerinde çalıştığımız halde bugün yatırım yapmayacak durumdayız; çünkü önümüzü görmüyoruz» dedi.

Şimdi Türkiye'de yapı değişikliğini ihracatla eğer bağlarsak ben, ihracat yapan bazı sektörlerde yatırım yapıldığını biliyorum; rakamsal olarak da bunları söyleyebilirim; ancak bugün Türkiye'de ihracata dönük bir sanayi kurulmamıştır. Sırf ihracat yapmak için bir sanayi kurulmamıştır; çünkü dünyanın hiçbir yerinde ihracata dönük bir sanayi diye

bir sanayi kurulmaz. Bir kere iç piyasaya dönük kurulur, ondan sonra kapasitesini dışa dönük kullanmaya başlar ve dolayısıyla ve marjinal bir maliyetle bu ihracatı gerçekleştirir.

Bugün geldiğiniz noktada 1987 yılının ihracattaki 10,2 milyarlık yekûn içinde şöyle bir çarpıklık var : Kamu sektörünün bu payda fevkalade az bir oran olduğunu görüyoruz. Özel sektör burada yüzde 92 ihracat payı alırken, kamu sektörü yüzde 8 ihracat payı alıyor.

Diğer bir ifadeyle, özel sektörün yaptığı ihracat için kullandığı ithalatın yüzde 137'sini döviz olarak temin ediyor, kamu sektörü ise maalesef tam tersine burada çok düşük bir seviyede kalıyor.

Bunun ihracattaki yapıda, kamunun çok büyük çapta ithalat yaptığını görüyoruz. İhracatın karşılığında kamu sektörü bugün Türkiye'de çok büyük oranda ithalat yapıyor; bu tabii ithalatın içinde altyapı yatırımlarına dönük olduğu kadar tüketim mallarının da içine girdiğini kabul edersek, bir de belediyelerin Türkiye'de —bir rakam, bu rakamın doğru olduğunu bilmiyorum— 2 milyar dolar bir makine parkı oluşturduğunu söylüyorlar. Eğer bu rakam doğruysa Türkiye'de hakikaten 2 milyar dolar makine parkının tüm belediyelerde kullanılmasının Türk ekonomisine hem döviz bakımından hem de verimli kullanılması halinde getireceği bir maliyet var.

Sanayinin 1980'lere gidip yapı değişikliğinde diş ekonomik ilişkilerinde gelmiş olduğu gayet çarpık bir durumu söz konusudur; o da, şuradan kaynaklanıyor, 1980'lerde biliyorsunuz 1 Temmuz faiz kararları, o tarihte sanayii çok kötü yakaladı. Bugün bazı sanayi kolalarında büyük bir darboğaz var; çünkü yatırım yapamıyorlar, kaynakları bitmiş vaziyette bankalara olan borçları dolayısıyla ve bu bankalarda biriken ve batık krediler şeklinde ortaya çıkan manzara da şöyle bir rakam olarak söylersek, —hatırlıyorum 1980'li yıllarda— sanayi sektörünün kullandığı kredi miktarı 300 milyar civarındaydı ve o zaman yap-

tiğimiz hesaplara göre 5 yıl içinde bu rakamın 2 trilyonu geçeceğini hesap ettik o günkü faizlerle. Hatırlarsınız yüzde 20-25'lerde kullanılan faiz birden yüzde 75-80'lere çıktı, bugün yüzde 120'de olan bir faizle geriye dönüp de yüzde 80'lere düşse sanayi sevinecek ve hakikaten o günleri arayacak çünkü yüzde 80'ile şikâyet ettiği durum bugün yüzde 120'lere çıktı ve burada çok ilginç bir olay:

Banka maliyetleri içinde yüzde 120 kredinin yüzde 40'ı —üçte-biri— Merkez Bankasının kullandığı munzam karşılıkları ve vergilerle aldığı; yani büyük bir oranda kamu parayı bankalardan bu şekilde çekiyor, dolayısıyla özel sektörden çekiyor ve Türkiye'nin maalesef bugün geldiği nokta kamu açıklarının —çeşitli nedenler var, bunların çoğuna katılabiliriz— Türkiye'de bugün yatırım yapma imkânı enflasyonun doğurduğu bu yüksek kredi faiziyle durma noktasına gelmiştir, donmuştur. Dolayısıyla yatırım yapma fizibilitesine geldiği halde bu para maliyetiyle yatırım yapacak durumda değildir; bunu birçok sektörlerde görüyoruz; ama darboğaz giderme bakımından birçok sanayide de yapılmış yatırımlar olduğunu biliyorum.

Şimdi esas bugün üzerinde durmak istediğim konu, Ortak Pazara giren Türkiye'nin bu kararı 14 Nisanda verdikten sonra bugün Ortak Pazarın içine girmesi dahi Türkiye acaba Türk ekonomisi dünya pazarlarında bir rekabet koşulu içinde nasıl bir yapı oluşturmaktadır? Ortak Pazara girmesek dahi bugün dünyaya açılmak zorundayız. Dolayısıyla Türk ekonomisinin dünya pazarlarında rekabet gücünü sağlayacak bir yapıya ulaşmadan zaten biz, Ortak Pazara girsek de, girmesek de fark etmez; çünkü Ortak Pazardaki fatura Sayın Erol Manisalı'nın dediği gibi Türkiye'de dünyaya açılan ekonominin rekabet edebilir seviyeye gelmesine bağlı.

Aslında Ortak Pazar, daha yeni Ortak Pazar olmaya karar vermiştir. 1987 yılında Ortak Pazarda halen birçok sektörde bir serbestlik yok. Liberal ekonomi dediğimiz herkes kendi içinde liberal ve aralarında bugün almış oldukları ve 1992 yılına kadar yapılma-

sı icap eden ortak pazardaki liberalleşme gümrükten tutun, otomotiv sektöründen tutun, sermaye hareketlerinden tutun, pek çok alanda korkunç bir yeni ortak pazar sistemi getiriyorlar. Eğer bunu başarabiliyorlarsa, —ki, bunu başarmak mecburiyetindeler, Japonya ve Amerika gibi büyük ülkeler karşısında Ortak Pazarın ancak böyle bir birleşmeden temin edeceği ekonomik gücü daha **feasible, viable** durumda kullanabilmesi gerekiyor.

Burada tekrar Türkiye'nin ihracat konusuna döneceğim; çünkü, zannediyorum ki, bugün geldiğimiz ödemeler dengesi ve enflasyonun da getirdiği noktada başta ihracat ve turizm olmak üzere ve bazı sektörlerde işçi dövizleri de geçicidir, bir gün işçi dövizlerinin de azalacağını kabul etmemiz lazım; ama ihracat ve turizm dövizlerinin Türkiye'de artmasıyla ödemeler dengesi darboğazından çıkabiliriz.

Dolayısıyla benim inancım, Türkiye'nin Ortak Pazar ve ikili ilişkilerinde herhalde önümüzdeki yıllarda çok daha dinamik bir şekilde konularına yaklaşması lazım.

Özel sektör maalesef bazı konularda çok geç organize oluyor. 1987 Martında ilk defa Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu adı altında özel sektörün 9 büyük kuruluşu bir araya gelerek bu kurulun 7'si kurulmuş olan iş konseyleri ve 3'ü de kurulmakta olan 10 iş konseyi ile ikili anlaşmalara ve ikili ticarete önem verdi ve şimdi zannediyorum önümüzdeki aylarda Türkiye'nin Japonya ile Türkiye'nin Yunanistan'la, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile Amerika ile yapacağı iş konseyleri toplantılarında bu ikili ticaret gelişmesini büyük çapta etkileyecek bir çalışmanın içinde ve zannediyorum, Türkiye'nin petrole dayalı ihracat ve enerjiye dayalı ihracat modeli Sovyet Rusya'dan alınan gazla daha büyük çapta Sovyet Rusya ve Doğu ülkeleriyle artacaktır.

Maalesef bu ülkelerle Türkiye hep ticaretinde geride kalmıştır, daha fazla ithalat yapmıştır, daha az ihracat yapmıştır.

Demin bir konu daha dile getirildi : İhracattaki vergi iadesinden bahsedildi. Bu konuda da küçük bir görüşüm var. Vergi iadesi bugün ihracatta, genel ihracat içinde yüzde 5 civarında bir vergi iadesi vardır 1987 yılında ödenmiş olan vergi iadesinin tutarı. Bunu eğer kaldırırsanız, bugün Türkiye'de ihracat geriler diye bir düşünceye sahip değilim.

Sanayiciler ve ihracatçılar her zaman teşvik isterler, bütün sektörler teşvik ister; fakat benim şahsî kanaatim bugün Türkiye'de bir ihracat bilinci ve ihracat uzmanları oluşmuştur. Bugün Japonya ile Amerika arasında halen ticaret dengesinde doların 2,5 Yen'den —nerede ise 1'e inecek yakında— 1,3'e indiği bir dönemde geçen gün tekrar açıklanan Amerikan ticaret açığı Japonya'nın ihracatını Amerika'ya karşı korkunç geliştirdiğini ortaya koyuyor.

Japonlar buna teşhis koymuşlar, Amerika'da yüzbin İngilizce bilen Japon pazarlama yapıyor. Amerikalı olan ve sayıları 100'ü geçmeyen Japonya'da pazarlamacı var. Bu ra-

kam dahi pazarlamanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya yeter.

Bugün Türk ihracatçısı Tahran'a, Bağdat'a, Suudi Arabistan'a Amerika'ya gidip de o pazarın içine girmeden Türkiye'nin hiçbir malını pazarlaması mümkün değildir, oturduğu yerden hiçbir şey pazarlanmıyor. Dolayısıyla benim inancım, Türkiye'nin ödemeler dengesinin ve enflasyonun önlenmesinin çıkış yolu, Türkiye'nin ihracatını belirli bir dinamik yapı içinde artırmak, Türkiye'nin turizm gelirlerini artırmakla olabilir ve sağlığa çıkarılabilir. Çünkü, bugün hakikaten çok karamsar bir tablo çizildi. Ben de işadami olarak karamsarlık içinde olmayı hiçbir zaman arzu etmeyen, bardakda yarısına kadar değil, dolu su var diye bakan bir işadami olarak daima ileriye daha iyi görmek istiyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Teşekkür ederiz Sayın Berker.



16 Nisan (Öğleden Sonra)

# Özelleştirme ve Sermaye Piyasası

---

OTURUM BAŞK. — Halit SOYDAN

PANEL — Öztin AKGÜÇ  
Tuncay ARTUN  
Bülent GÜLTEKİN  
Mehmet Şükrü TEKBAŞ

---

**BAŞKAN :** Türk basınının değerli temsilcileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin geleneksel haftalarından 13 üncüsünün son oturumunun konusu «Özelleştirme ve Sermaye Piyasaları» dır.

Düya kamuoyunu son yıllarda yakından ilgilendirmekte olan özelleştirme ve sermaye piyasaları konularında sizlere tebliğ verecek olan sayın konuşmacıları sanıyorum ki, tanıtmama gerek yok, hepsi ünlü ve yetenekli ekonomistler.

Değerli konuşmacılar, beheri 25 dakika ile zamanı kullanacaklar. Zamanı çok iyi kullandıklarını bildiğimiz sayın konuşmacıların 25 dakika ile sınırlı olduklarını ifade ettikten sonra ilk konuşmacıya söz vermeden önce, değerli Genel Başkanımız Ahmet Özkan'ın şahsında bu çok başarılı toplantıyı düzenlemiş bulunan İstanbul Üniversitesi İktisat

Fakültesi Mezunları Cemiyetini bir kez daha kutluyoruz, başarılarının devam edeceğine inancımızı ifade ile hepinizi saygılarımızla selamlıyoruz ve iki konuşmacımıza sözü veriyorum.

İlk konuşmacımız alfabetik sıraya göre Doktor Öztin Akgüç, buyurun.

**ÖZTİN AKGÜÇ :** Çok teşekkürler Sayın Başkan.

Sayın konuklar, efendim, ekonomide zaman zaman bazı rüzgârlar esmektedir, bazı eğilimler güçlenmektedir, bazı modalar ortaya çıkmaktadır. Genç kuşaklar belki hatırlamazlar; ama 1950'li yılların modası devletleştirme idi, millileştirme idi.

O dönemde bugün özelleştirmenin öncülüğünü yapan İngiltere ve Fransa, millileştir-

menin öncülüğünü yapmaktaydı ve birçok banka, büyük kuruluş, millileştirilmekte idi.

Gariptir ki, o günleri hatırlayanlar bugün özelleştirme lehine söylenenlerin benzerinin millileştirme lehine de söylendiğine tanık olmuşlardır. Tesislerin verimliliğini artırmak, yeni yatırımlar yapmak, ekonomide etkinliği artırmak vesaire gibi bugün özelleştirme lehine söylenen birçok argüman o zaman millileştirme lehine de söylenmiştir.

O zaman şöyle diyelim : Özelleştirme vevahut millileştirme, aslında ekonomik olmaktan ziyade, ekonomik nedenlere dayanmaktan ziyade ideolojiktir. Gelen hükümetlerin eğilimine göre ekonomik birtakım argümanlara dayanılarak savunulmaktadır; ancak, bu ekonomik argümanlar genellikle belki görünüştedir.

Nasıl ki, o gün millileştirme lehine söylenmiş olan argümanlar şekliydi, lehine söylenmiş olanlarla hemen hemen büyük benzerlik gösteriyordu. Bugün özelleştirme lehine söylenenler bence şeklidir, yüzeyseldir, aslında gerçeğe de fazla ilgili değildir.

Özelleştirmenin günümüzde görünür nedenleri var, bir de gerçek nedenleri var.

Görünür nedenlerini şöyle kısaca özetlemek mümkün : İşte mülkiyetin yaygınlaştırılması, tabana yaygınlaştırılması, verimliliğin artırılması, rekabetin hızlandırılması, etkin hale getirilmesi, pazar ekonomisine geçişin hızlandırılması gibi gerekçelerle savunulmaktadır.

Bunlar, kanımca şekli nedenlerdir; çünkü, herkes bir fikri savunurken birtakım argümanlar bulup getirecektir tabii; işte o bakımdan özelleştirmeyi savunanlar da bu gibi genel argümanlar bulup getireceklerdir; ama bunları irdelediğimiz zaman hakikaten bunlar, görünürdeki nedenler gerçekçi mi; bunlar tartışılmaya açık olmalıdır herhalde.

Şimdi «mülkiyetin yaygınlaştırılması» diyoruz. Kamu iktisadi teşebbüslerinin hisse senetleri satılsa, bizim gibi bir ekonomide

bunu kaç kişi alacaktır. Alanları düşünelim, bunların yönetimdeki etkinlikleri ne olacaktır?

Yönetim etkinlikleri olmadığı sürece birkaç pay senedi almanın mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması şeklinde ekonominin demokratikleştirilmesi şeklinde bir argümanla savunulmasını ben biraz yüzeysel görüyorum, abartılmış olarak görüyorum.

Verimliliğin artırılması meselesine gelince, bir işletmede verimliliğin artırılması için muhakkak mülkiyetin değiştirilmesi diye bir koşul yoktur. Verimliliğin artırılması çeşitli etkenlere bağlıdır. Pekâla KİT'ler aynen muhafaza edilmek suretiyle de bunlarda verimlilik artırılabilir; çünkü, mülkiyetin el değiştirilmesiyle temelde bazı hataların düzeltilmesi mümkün değildir.

Eğer siz, bir işletmeyi kurarken teknolojisinde hata yapmışsanız, kuruluş yerinde hata yapmışsanız, konusunu yanlış seçmişseniz, sadece mülkiyetin el değiştirilmesiyle bu hataların düzeltilmesi söz konusu olamaz; çünkü bunlar yeni yatırımları gerektirir, kuruluş yerinin değiştirilmesini gerektirir, bunların hepsi paraya ihtiyaç gösterir; yani yeni yatırımlara gerek gösterir. Sırf mülkiyet el değiştirdi diye bir işletmenin verimliliğinin artırılması bence çok abartılmış bir argüman olarak karşımıza gelmektedir.

Yine rekabetin artışı da tartışılabilir bir konudur. Bazı iktisadi devlet teşekküllerinin mülkiyetini bazı kişilere aktardığımız zaman rekabet artacak konusunun nedeni açıkça ortaya konulmuş değildir.

Bu nedenle özelleştirme lehine bugün söylenmiş olan argümanların çoğunu —tabii tartışacağız burada— şekli olarak görmekteyim, bunların gerçekleri ifade ettiği kanısında değilim. Nitekim, İngiltere ve Fransa benzer argümanlarla —yineleyeyim— 1950'lerde birçok tesisleri millileştirdiler, bugün şimdi aynı argümanlarla bunları özelleştirmektedirler.

Bu şekli nedenlerin arkasında yatan ger-

çek nedenler nelerdir: Onu da şöyle vurgulamaya çalışayım; bazı ülkelerde, İngiltere, Fransa ve Şili'de olay ideolojiktir, sağcı iktidarlar yönetime egemen olmuşlardır, millileştirmeye, devletleştirmeye karşıdır, kendi politikaları doğrultusunda, kendi inançları doğrultusunda bunları özel sektöre devretmektedirler.

Nitekim, nasıl ki, 1950 yıllarında Fransa'da sosyalistler, İngiltere'de de İşçi Partisi iktidara geldiği zaman millileştirme yapmışlardır.

Diğer bir neden, kamu kesimine gelir sağlamaktır; bu son derece önemli bir nokta. KİT'lerin satılması dolayısıyla kamu kesiminin gelirleri artırılabilmektedir. Bunun da avantajı şudur :

Ya kamu kesimi daha az borçlanacaktır KİT satışı dolayısıyla veyahut da bu satış nedeniyle borçlarının bir kısmını ödemek imkânına sahip olacaktır.

Kamu kesimine gelir sağlamak, kamu kesiminin finansman açıklarını azaltmak, kamu kesimini KİT'lerin getirmiş olduğu birtakım idarî yüklerden kurtulmak belki daha gerçekçi bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise, özelleştirmenin amacı nedir diye sorduğumuzda, ben şöyle yanıtlamaya çalışayım : Özelleştirmenin gelişmekte olan ülkelerdeki amacı iki büyük gruba ayrılarak incelenebilir :

Bazı ülkelerde özelleştirmeyi görüyoruz, Malezya, Singapur ve bir ölçüde Filipinler'de; fakat buradaki amaç iktisadî devlet teşekküllerini elden çıkartmak suretiyle devlet kuruluşlarını tasfiye etmek değil, iktisadî devlet teşekküllerine yapı değiştirmektir; yani bazı iktisadî devlet teşekküllerini tasfiye ederek, yeni iktisadî devlet teşekkülleri kurmaktır, özel teşebbüsün yapacağı işleri özel teşebbüse devretmek, bunlardan sağlanacak fonlar ile yeni ve daha ileri teknoloji gerektiren, daha büyük organizasyon gerektiren iktisadî devlet teşekkülleri kurmaktır.

Amaç bazı ülkelerde böyle belirlenmiştir; yani birtakım iktisadî devlet teşekküllerini tasfiye yoluyla yeni iktisadî devlet teşekkülleri kurmaktır; ama daha ileri teknoloji kullanan, daha geniş organizasyona gereksinime duyan işletmeleri oluşturabilmek için böyle bir yola girmişlerdir.

Bunun dışında özelleştirmenin amacı, bence iç ve dış borçları ödemek için kaynak yaratmaktır. Bugün biliyoruz ki, gelişmekte olan ülkelerin çok önemli bir kısmı, önemli dış borçlar yükümlülüğü altındadırlar. Bunların bir kısmında iç borçlar büyük tutarlara ulaşmıştır.

İşte, böyle bir borç ödeme planı içerisinde KİT'lerin satışının önemli yeri vardır. KİT satışı yoluyla sağlanacak olan fonlar, borç ödemede kullanılabilir veyahut da borç artışını frenlemede bir araç olarak kullanılabilir.

Nitekim, özelleştirmeye birlikte Batıda yayınlanmış bazı makalelere baktığımız zaman şu fikrin de ortaya atıldığını hemen gördük: Borç-Özsermaye takası; yani siz, KİT'leri satmak suretiyle bundan sağlayacağınız fonları borç ödemede kullanacaksınız, bunların mülkiyeti de yerli veya yabancı kişilerin eline geçecek, bir nevi hisse senedi borç takası yapacaksınız olayda ve iç ve dış borçlar bu şekilde yükünü hafifletmiş olarak karşımıza çıkacaktır.

O halde gelişmekte olan ülkeler için sermaye piyasasının geliştirilmesinin istenmesi, aynı zamanda bununla birlikte özelleştirmenin de gündeme getirilmesinin bence temel amaçlarından bir tanesi, borç ödeme için bir olanak yaratmaktır. O borç ödeme olanağı da demin söylediğim gibi bir nevi özsermaye veyahut hisse senedi borç takasıdır. Çünkü, biliyorlar ki, gelişmiş olan ülkelere, gelişmekte olan ülkelerin bugün için 1 trilyonu aşmış olan borçlarını ödeme olanakları yoktur, bunun için bir araç yaratmak lazımdır; o araç da nedir :

O araç da, bu ülkelerin elinde bulunan işe yarar kuruluşların mülkiyetlerinin yaban-

cılara geçmesi yoluyla bir borç hisse senedi veyahut borç-özsermaye takası yapmaktır. Tabii bu ne kadar başarılı olacaktır; bunu zaman gösterecektir, ama uluslararası finans kurumlarının özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için sermaye piyasasını geliştirin diyerek bunun için teşvikler getirmesi, bunun için yardımda bulunması ve hemen bunun arkasından da bir borç ödeme planı içerisinde borç-özsermaye takasının gündeme getirilmesi bazı kuşkular yaratmaktadır.

O nedenle, meseleye bu açıdan baktığımızda, gelişmekte olan ülkelerin bir bölümünde bu kuşkuya kapılmamak elde değildir; yani acaba özelleştirmenin arkasında yatan bir borç ödeme aracı yaratmak mıdır gerek iç borçlar konusunda, gerekse dış borçlar konusunda?

Şimdi Türkiye'deki duruma baktığımız zaman şunu görüyoruz: Özelleştirme, Türkiye'de 1980'lerden sonra daha fazla tartışmaya getirilmiş olan bir konudur. Nitekim dünyadaki moda da zaten 1980'lerden sonra olmuştur. İki konu son zamanlarda gündemdedir :

Birincisi malî piyasaların serbestleştirilmesi, (deregulation) diğer tarafı da özelleştirme Batıda getirilmiş iki slogandır. İşte bu slogan çerçevesi içerisinde gelişmekte olan ülkelere de bazı telkinler yapılmaktadır.

Türkiye de bu telkinlerin altında kalmıştır ve aynı zamanda Türkiye'nin iç ve dış borçlarının da çok büyük tutarlara ulaşmış olması bunun gündemde tutulmasında önemli bir neden olmaktadır.

Türkiye'de kamu iktisadî teşebbüslerinin özelleştirilmesiyle ilgili hükümler 1986 yılında yayınlanmış 3291 sayılı Yasa ile düzenlenmiştir. Aslında bu düzenleme ile bazı ilkeler de getirilmiş değildir. 3291 sayılı Yasa, bildiğiniz gibi çok genel bir yasadır, çok çeşitli kanunların hükümleri bir anda değiştirilirken iktisadî devlet teşekküllerinin özelleştirilmesine ilişkin 3-4 madde sıkıştırılmıştır; ama

burada ne genel bir çerçeve getirilmiştir, ne genel kurallar getirilmiştir, ne de bu işin ilkeleri getirilmiştir; sadece bu konudaki yetkiler belirtilmiş olup hangi hallerde Bakanlar Kurulu özelleştirmeye yetkilidir, hangi hallerde Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu yetkilidir konularında bazı düzenlemeler yapılmıştır, bu düzenlemeler yapılırken bunun bir sistematığı de kurulmamıştır; yasal çerçeve böyle.

Özelleştirme lehine söylenenler geçerli mi konusuna gelince : Ben çok geçerli bulmuyorum; tabii bunu tartışabiliriz.

Bu toplantıda şunun da tartışılmasından yanayım : Türkiye'de daima etkilendik, «sermaye piyasasını geliştirelim, sermaye piyasası şöyle önemlidir» filan dendi. Acaba sermaye piyasası işlevini doldurmuş bir kurum mudur; yani her kurum gibi zaman zaman işlevini yapan, zaman zaman işlevini dolduran kurumlar var. Günümüzde tartışılması gereken bir kurum da budur; yani sermaye piyasası 1930'ların belki etkili bir kurumuydu, 1920'lerin belki etkili bir kurumuydu; fakat acaba günümüzde de bu işlevlerini yerine getirebilir mi; bu konunun ciddi bir şekilde tartışılması gerektiği kanısındayım. Çünkü, her ekonomik kurumun belli bir ömrü vardır, belli dönemlerde işlevlerini yaparlar, bu işlevlerini tamamlayarak sona ererler. Tartışılacak konulardan bir tanesi de bu sermaye piyasası konusudur.

Biz, çünkü çoğu kez önsel olarak apriori olarak «Sermaye piyasası çok önemlidir, geliştirmek lazımdır» filan gibi argümanların peşine takılmışızdır, çoğu zaman da bu argümanları irdelemeden bir kere bunun tartışılmasından yanayım.

Öteden beri savunmaya çalıştığım bir görüşüm var : Sermaye piyasası artık yavaş yavaş ömrünü doldurmakta olan bir kurum olduğu izlenimindeyim.

İkincisi, bu pay senedi meselesidir. Pay senedi günümüzde iyi bir yatırım aracı mı konusunun da tartışılmasından yanayım. Gö-



rüyyorsunuz pay senedi piyasalarında çok sık bunalımlar var. İşte geçen yıl, 1987'lerde biliyorsunuz dünya bir ara bir bunalım içerisine girmek üzereydi, aşırı şişkin olan hisse senetleri fiyatları düştü, bundan dolayı önemli kayıplar oldu, Amerika genişletici bir politika ile biraz bunu durdurdu; ama hâlâ bu piyasaların geleceğinin ne olacağı da çok açık ve belirgin değildir.

Bu pay senedi piyasası küçük tasarruf sahipleri için acaba iyi bir birikim aracı mı konusuna gelince : Pay senedi piyasası görebildiğimiz kadarıyla son zamanlarda spekülatif amaçla, vurgunsal amaçla kullanılan bir piyasa; yani burada, alınacak kâr payı oranından ziyade sermaye artışları, sermaye kazançları önemlidir.

Bu konuda teknik bilgi de yok, profesyonel davranış da yok. O nedenle pay seneti küçük tasarrufçular için iyi bir yatırım aracı mıdır; bunun da iyi bir şekilde tartışılması gerektiği kanısındayım.

Madem ki, Türkiye'de bir yapı değişikliğinden bahsediyoruz. Bu yapı değişikliğinin olabilmesi için daha değişik şeylerin belki düşünülmesi gerekir. Bize öğretilen, telkin edilenlerden ziyade acaba daha köktenci değişiklikler bulabilir miyiz kendi koşullarımıza ve amaçlarımıza uygun olur; bunlar üzerinde düşünme alışkanlığını edinmeye çalışıyorum.

Çünkü, bizde daima şöyle bir alışkanlık var : Dünyada moda olan bazı şeylerden biz de etkileniyoruz. İşte 1930'larda dünya bir planlı ekonomiye, kısıtlayıcı ekonomiye girmişti, hemen bizde de Türk Parasını Koruma Mevzuatı vesaire çıkarıldı. 1950'lerde planlı kalkınma moda olmayı başladı, ithal ikamesi hemen ona adapte olmaya çalıştık, 1980'ler geldi, eski şeyler hep tukaka edildi, «açılmak lazımdır, ihracatın teşviki lazımdır» dendi, «özelleştirme» dendi, «deregulation» dendi ve bizim koşullarımıza ne kadar uygun olduğunu bilmeden hemen adapte olmaya çalıştık.

Bu bakımdan söylenilen sözler ne kadar doğru, bu söylenen argümanlar kimin amaçlarına daha uygun düşüyor, getirilen çözüm-

ler, bizim koşullarımıza ne kadar uygun; bunları zannediyorum ki, düşünmek zorundayız. Bazı şeyleri dışarıda geliştirilmiş bazı görüşleri önsel olarak kabul etmememiz lazım. Biraz da kendi ekonomi bilgimizi kendimizin geliştirmesi gerektiği kanısındayım, dışarıdan kopyacılığı, aktarmacılığı bir tarafta bırakmamız veyahut da dışarıdan getirilmiş olan bu bilgileri irdelememiz gerektiği kanısındayım.

Çünkü, doğru veya yanlış bir yapısal değişiklik düşünüyorsak bu konuda neler gerektiğini bilmemiz kanısındayım. Eğer bu KİT'ler konusunda bir yapısal değişiklik düşünüyorsak önerim şu :

Doğrudur, bugün devletin girmemesi gereken bazı konulara da devlet girmişti, bunları tasfiye edebilir. Peki, bu tasfiye ettiği fonları ne yapmalıdır? Herhalde borç ödemede vesairede kullanmamalıdır, onlarla yeni yatırımlar yapmalıdır; yani daha fazla, daha ileri teknoloji gerektiren, daha büyük organizasyonlar gerektiren, Türkiye'yi daha hızlı kalkınma sürecine sokabilecek yatırımlarda kullanılmalıdır, bunu finanse edecek yeni projeler bulmalıdır; tıpkı Malezya'nın yaptığı gibi bazı KİT'leri tesfiye ederken bazı KİT'leri kurmalıdır, yani bazı KİT'leri geliştirmelidir; ama değişik alanda, değişik sektörde faaliyette bulunan KİT'leri geliştirmelidir. Yapısal değişme olarak bu görülmektedir.

Türkiye'de eğer bir yapısal değişiklik düşünüyor isek, daha çok orta ve küçük çaplı sanayici işletmelerinin teşvik edilmesi gerektiği kanısındayım; bu bize yapısal bir değişiklik getirecektir.

O nedenle fonlarımız varsa eğer, kaynaklarımız, bunların bir kısmı özellikle teşebbüs kabiliyeti fazla olan, yaratıcı olan gerçek anlamda girişimci niteliğine sahip bazı küçük ve orta çaplı işletmeler geliştirilmelidir. Ekonominin demokratikleştirilmesi bence mülkiyetin daha etkin bir şekilde tabana yaygınlaştırılması, bu gibi küçük ve orta çaplı işletmelerin güçlenmesiyle ve yakınlaşmasıyla mümkün olur kanısındayım.

Diğer bir öneri, belki düşünülebilecek öneri; işletmelerde çalışanların yönetime katılmaları olgusudur. Türkiye, 1960'lı yıllarda bir ölçüde bunu başlatmıştı. Bildiğiniz gibi 440 sayılı Yasa ile en azından iktisadî devlet teşekküllerinde belli miktarın üstünde işçi çalıştıran iktisadî devlet teşekküllerinde yönetim kurullarında işçi temsilcileri de bulunmakta idi.

Kişisel tecrübe onu göstermiştir ki, bu yararlı bir olgu idi; yani işçilerin de, çalışanların da yönetim kurullarında fikirlerini söylemesi bence yararlı bir olay idi ve diyalog kurabiliyordunuz işçi kesimi ile, işçi kesimi daha rahatlıkla size ulaşabiliyordu baş yöneticiye. Ne yazık ki, bu uygulama da 1980'li yıllardan sonra kaldırıldı 440 sayılı Kanunun o maddesi iptal edildi.

Daha etkili bir şekilde eski sisteme dönebiliriz; yani işçilerin, çalışanların yönetimde temsil edilmeleri olgusuna yer verebiliriz.

Bu konuda yine düşünülebilecek bir husus, eğer bazı kesimlerin gelirini artırmaksa, artan gelirden pay vermekse, KİT'lerde elde edilen kârın bir kısmı çalışanlara prim olarak verilebilir, böylece çalışanlar elde ettikleri başarılarından veya başarısızlıktan pay almış olurlar. Eğer verimli olarak, kârlı olarak belirli ölçüde çalışırlarsa, bunun menfaatini bir ölçüde kendilerine sağlayabilirler, eğer verimsiz çalışılırsa veya gerekli ölçüde fon yaratılamazsa bir ölçüde bunların alacakları ikramiyeler ve primler de buna bağlanabilir. Böylece bir ölçüde kârdan pay verme veya hut da zararın da bir ölçüde paylaşılması sistemi getirilebilir.

Türkiye'de bir TELETAS örneği yaşandı, tabii TELETAS'ı genişleterek bundan sonraki modelimize temel olarak alabilir miyiz konusunu da tartışabiliriz; çünkü TELETAS, bildiğim kadarıyla 15 milyarlık bir emisyondu, yani 15 milyarlık bir emisyon küçük bir emisyondur. 15 milyarlık bir emisyonu bakarak bundan sonra da büyük bir talep olacaktır yargısına varmak yanıltıcı olacaktır; çünkü bundan sonra devreye sokulmak iste-

nen iktisadî devlet teşekkülleri milyarlık, trilyonluk işletmeler.

Bir TELETAS örneği yapılacak özelleştirmeye baz teşkil edemez. Kaldı ki, TELETAS'ta zaten özelleştirme yapılmamıştır, devlet kendisine ait olan pay senetlerinin yüzde 22'sini satmıştır; yani özel bir şirketin özelleştirilmesi gibi bir olay olmuştur.

Tabii devlet şunu, yapabilir; bence özelleştirmede şu iki şey düşünülebilir: Bir tanesi, özelleştirme sayılır mı, onu da tartışabiliriz. İktisadî devlet teşekküllerinin bugün bazı iştirakleri var. Bu iştiraklerde paylar son derece düşüktür, bir etkinliği de yoktur iktisadî devlet teşekküllerin o iştiraklerinde; bu iştirakler satılabilir. Bunda hiçbir sakınca görmüyorum; ama bu özelleştirme sayılır mı? Bence sayılmaz, en nihayet bir iştirakin elden çıkartılması olayıdır, belki sermaye piyasasındaki profesyonellerin ifadesiyle malı artırmak için bir araç olarak kullanılabilir.

İkincisi, bana daha mantıklı geliyor; o da şu: Diğer bazı gelişmekte olan ülkelerin yaptığı gibi, devletin gereksiz olarak girmiş olduğu bazı sahaları özel kesime satmak, bundan sağlanan fonlarla yeni projeler finanse etmek.

Bilemiyorum Toplu Konut ve Kamu Ortaklığının elinde böyle projeler var mı; yani bunlar devreden çıkartıldığı, satıldığı zaman sağlanacak fonlarla yeni projeler gerçekleştirilebilecek mi; onu bilemiyorum. Herhalde bu tartışmalarda o da ortaya çıkacak; ama eğer özelleştirme ile bir yapısal değişiklik bekleniyor ise eğer, bu yapısal değişiklik şöyle olmalıdır:

Özelleştirme ile sağlanacak fonlar, yeni iktisadî devlet teşekküllerinin kurulmasında veya hut da önem verdiğimiz iktisadî devlet teşekküllerinin önemli projelerinin finansmanında bu kaynaklar kullanılmalıdır.

Benim bu aşamada söyleyeceğim bu kadar Sayın Başkanım, teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Çok değerli hocamız Doktor Akgüç'e bu renkli konuşması nedeniyle teşekkür ediyoruz.

Doktor Akgüç, kuşkucu bir yöntemle gerek özelleştirme, gerek sermaye piyasaları konularında satırbaşları açtı, inanıyorum ki, sorduğu sorular üzerinde diğer konuşmacılar açıklamalarda bulunacaklardır.

İkinci konuşmacımız, bir uygulayıcı, Türkiye'de Sermaye Piyasasında halen etkinliğini sürdüren bir kuruluşun sahip ve yöneticileri arasında bulunan ve hocamız gibi renkli bir konuşmacı olan değerli iktisatçı Tuncay Artun.

**Buyurun efendim.**

**TUNCAY ARTUN :** Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Sayın Soydan, sayın konuklar, 13 üncü İktisatçılar Haftasının bu son oturumunda konu olan «Özelleştirme ve Sermaye Piyasası» na ben haftaya başlığını veren «Yapısal Değişim Açısından Neredeyiz?» sorusuyla başlamak istiyorum. Bir başka ifade ile, Türkiye, gerçekten bir yapı değişikliği geçirdi mi, geçiriyor mu, bunun sermaye piyasasıyla ve bu piyasanın içinde bulunduğu mali sistemle ilişkisini büyük ölçüde ortaya koyarak konuşmaya başlayacağım.

Daha sonra özelleştirmenin açıklanan amaçlarına ilişkin görüşlerimi sunduktan sonra özelleştirme konusundaki kişisel düşüncelerimi aktarmaya çalışacağım.

Bir kere, çok açık ve kesin bir şekilde ifade etmek gerekirse, yapı değişikliğini herhalde Türkiye'de, bu sabahki açık oturumda yaptığı konuşma ile sayın Süleyman Demirel'den daha başka birisi halk diliyle bu kadar güzel anlatamazdı.

Sayın Demirel şu şekilde konuştu : «Yapı değişikliğinin büyük ölçüde bir araç olduğunu unutmamak gerekir, yapı değişikliğinin ereği, sonucu, aslında sırf atlamaktır. İnsan

lar gibi ülkelerde sınıf atlarlar, sınıf atlamak demek gelir düzeyinin artması demektir, refah düzeyinin artması demektir. Bütün bunlar oluşurken aynı zamanda gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi, insanların özgür bir ülkede refah içerisinde ve büyük bir eşitlikle, mümkün olduğu kadar büyük bir eşitlikle yaşamaları demektir.»

Sayın Demirel'in çok güzel halk diliyle anlattıklarına kısaca, çok kısaca biraz ekonomik, biraz teknik dille aktararak, yapısal değişiklikle sermaye piyasası ve özelleştirme arasındaki ilintiye geçmek istiyorum.

Ülkeler ya da toplumlar, günümüzde artık eskiden olduğu gibi sanayileşmiş ülkeler, sanayileşmekte olan ülkeler, tarım ülkeleri, ziraî ülkeler gibi bir ayırımı tabi tutulmuyor.

Başta IMF ve IBRD olmak üzere, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası olmak üzere yapılan bölümlene şöyle :

Zengin ülkeler, orta gelirli ülkeler —ki, orta gelirli ülkeler de kendi aralarında ikiye ayrılıyor, alt orta gelirli, üst orta gelirli diye— ve fakir ülkeler diye bir ayırım var.

Yapı değişikliğinin nihai amacı da, kesinlikle bu bölümlenmede bir üst düzeye çıkmaktan başka bir şey değil; yani bir ülke ister sınaî, ister ziraî, isterse hizmet sektöründe yaptığı üretimle, örneğin alt orta gelirli gruptan, üst orta gelirli gruba geçmeyi becerebiliyorsa, bunu realize ediyorsa, yapı değişikliği amacına ulaşmış demektir; yapı değişikliğinden amaçlanan da budur.

Bunun ölçüsü nedir : Bunun ölçüsü çok açıktır ve birçok ölçüsü var, birçok göstergesi vardır; ama en başta fert başına düşen gayri safi millî hâsıla rakamı olmak üzere birçok göstergeler var, bu göstergeler eğer uluslararası standartlarda bu tabloyu ortaya koyuyorsa, bir ülke yapı değişikliği geçiriyor demektir.

Türkiye'ye bakıyoruz 1980-1988 döneminde fert başına düşen gayri safi millî hâ-

sıla aşağı yukarı yaklaşık 1000-1100 dolar düzeyinde dolaşiyor. Bugün gazetelerden okuduk, TC Merkez Bankası yeni bir araştırma yapmış, geleceği dönük projeksiyonlar da önemli olduğu için söylüyorum, gelecek 4 yıllık dönem içerisinde; yani 1988'den 1992'ye kadar uzanan dilim içerisinde Merkez Bankasının projeksiyonları Türkiye'de fert başına düşen gayri safi milli hâsıla rakamının 1 250-1300 dolar olacağını yine ifade ediyor.

Demek ki, geleceğe dönük projeksiyonlarda da bu yapı değişikliği gibi bir kavramdan, yapı değişikliği gibi bir olaydan çıkarılabilecek pek fazla bir sonuç yoktur.

Bunu bu şekilde belirledikten sonra, özel olarak yapı değişikliği kavramıyla sermaye piyasası ve özelleştirme konusundaki ilişkileri değerlendireceğim; ama değerlendirirken bir şeye dikkat etmek gerekir, bir şeye özellikle dikkat etmek gerekir : Türkiye'de sermaye piyasası çok küçük ve çok cılız. Dolayısıyla bana kalırsa, bu aşamada haftayı düzenleyen arkadaşlar da kuşkusuz bunu düşünmüşlerdir; ama özel olarak bu konuyu gündeme getirmişler. Türk malî sistemi içerisinde bir ünite, bir birim olarak sermaye piyasasını ele almak gerekir; çünkü, Türkiye'de malî sistem içerisinde sermaye piyasasını ele almak gerekir; çünkü Türkiye'de malî sistem içerisinde sermaye piyasasının son derece önemsenmeyecek bir konumu vardır, sermaye piyasası Türk malî sisteminin küçük bir piyasasıdır; o halde Türk malî sistemi yapısal değişikliğin neresinde :

Bu soruyu yanıtlamak için Türk malî sisteminin en önemli ögesi olan Türk banka sisteminin son 4-5 yılda, özellikle son 4-5 yılda kazandığı bir niteliğe değinmek gerekir.

Sosyal güvenlik kurumlarından başta Bağ-Kur, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Emekli Sandığı olmak üzere ve bazı kalkınma yatırım bankalarından oluşan kaydî yaratmayan, para yaratmayan bankaları ve örgütlenmemiş kredi piyasası dediğimiz tefeciliği bir tarafa bıraktığımızda Türk malî sistemi asıl olarak Türk banka sisteminden oluşuyor ve

Türk banka sisteminin bu ağırlığı giderekten artıyor.

1981 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türk banka sisteminin Türk malî sistemindeki önemi yaklaşık yüzde 87 düzeyindedir.

Şimdi bu banka sistemi ne konumda, malî sisteme damgasını vuran banka sistemi ne konumda : Bir tek cümle ile ifade etmek gerekirse şu durumdadır : Marjinalleşmiş durumda, marjinal bir sektör, marjinal bir sistem sıfatını kazanmış durumda.

Marjinalleşmeden kastım şu somut olarak, Türk malî sistemi ve Türk banka sistemi için : Emisyona gidilmemesi, ya da emisyon artışlarının sınırlı tutulması durumunda veya faiz oranlarının yükseltilememesi durumunda her an bir likidite krizinin oluşması, bir likidite bunalımının meydana çıkması ihtimali.

Bu neden kaynaklanıyor; şundan kaynaklanıyor : 1980-1988 yılları arasında izlenen ekonomik politikanın araçlarıyla özellikle banka sisteminin kaynak toplama ve kaynak kullandırma maliyetlerinin kısır döngü içerisinde artmasından donuk, batık kredilerin toplam krediler içerisinde, konsolide krediler içerisindeki payının artmasından, artı son yıllarda düzelmiş gibi gözükken; ama bankacı gözüyle baktığımız zaman, teknik gözle baktığımız zaman düzeldiği aslında kesinlikle söylenemeyecek, kâr-zarar dengesizliğinden ve bütün bunların sonuçları olarak mali denge bozulmasından kaynaklanıyor.

Dolayısıyla şimdi öyle bir sistem düşünün ki, bir malî sistem ve bu malî sisteme damgasını vuran yüzde 87'lik bir bölüm var ve bu yüzde 87'lik bölüm büyük ölçüde marjinalleşmiş bir konumda ve bu konum içerisinde bunun dışında kalan malî sistemi bütünleyen, bu bütünü tamamlayan bir sermaye piyasası.

Demin Sayın Akgüç, çok güzel vurguladı, gerçekten tartışılması gerekir, Türkiye'de malî sistem genelde bu konumda iken, sermaye piyasasının geliştirilmesi mutlak olarak



gerekli mi, şart mı, zorunlu mu? Malî sistem bu kadar sorunlu iken, bu kadar sorunlu bir yapıda iken, sermaye piyasasının hangi süreçte, hangi yıllarda geliştirilmesi, acaba Türk ekonomisine ne katkıda bulunur? Ciddi olarak düşünüyorum ve buna teknik olarak üst düzeyde, makro düzeyde baktığımız zaman pek olumlu yanıt bulamıyorum. Bir tek olumlu yanıtı var, o olumlu yanıtı ben konuşmanın sonuç bölümünde ayrıca değineceğim. Gerçekten önemli bir konu, herhalde Türkiye'de bundan sonra da tartışılacak bir konu olacaktır.

Şimdi hisse senetleri açısından sermaye piyasasının küçüklüğünü, cılızlığını dikkate alarak sermaye piyasasını bir tarafa bırakıyorum, özelleştirme çabaları üzerinde durmak istiyorum :

Özelleştirmenin klasik açıklanan amaçları var, Sayın Akgüç gayet güzel değindi. Ben, biraz daha ayrıntılı, biraz daha teknik, biraz daha rakam vererek değinmeye çalışacağım.

Özelleştirmeden neler amaçlanıyor, neler söyleniyor: Birçok amaç söyleniyor; ama üç tane amaç var çok önemli :

Bunlardan birincisi şu : Deniliyor ki, «Özelleştirme serbest piyasa ekonomisini güçlendirecektir. Özelleştirmeye konu olan kamu kuruluşlarının fiyat ve kalite yönünden piyasa ekonomisi içerisinde, piyasa taleplerine duyarlı olmamaları, serbest piyasa ekonomisine geçişi güçlendiriyor, dolayısıyla bu olguyu ortadan kaldırmak için özelleştirme kesinlikle gereklidir; çünkü, özelleştirme kamu kuruluşlarının piyasa koşullarında faaliyet göstermesini sağlayacak ve dolayısıyla piyasa ekonomisini güçlendirecektir» deniliyor.

Şimdi kişisel düşüncem, bir kere bu varsayım, bu amaç iki yönden hatalı. Birincisi, çok ciddi bir şekilde kamu tekellerinin özel tekellere dönüşme olasılığı var.

İkincisi, piyasa ekonomisinin işlerliğinin tek koşulu kesinlikle kamu tekel kuruluşları-

nın özelleştirilmesi değildir. Çünkü, ekonomide ağırlıklı olarak tekel ya da oligopol konumunda çok sayıda özel sektör kuruluşları var. Yanılmıyorsam Türk ekonomisinde yaklaşık 58 ana ve alt sektörde tekel ya da oligopol konumunda bir yapılanma söz konusu.

Şimdi, bu mantıktan hareket edilirse, kamu tekelleri özelleştirilirken, özel tekel ve oligopollerin de, kamulaştırılması gerekmez mi diye bir soru sormak istiyorum.

İkinci olarak özelleştirmede deniliyor ki, «özelleştirme ekonomide verimliliği yükseltir». Özelleştirmenin bu amacı için söylenen kamu sektöründe ortalama verimliliğin, özel sektör ortalama verimliliğine göre düşük olması. Bu durumda ekonomideki genel verimliliği düşürdüğü için, olumsuz yönde etkilediği için, olumsuz bir etkidir. Dolayısıyla diğer yan önlemlerin yanı sıra kamu sektörünü daraltalım, genel olarak ekonomideki verimliliğin artışının kaynaklarını oluşturalım; şimdi bu da bir varsayım. Aslında üzerinde bilimsel olarak son yıllarda çalışma yapılmamış bir varsayım, teorik bir varsayım. Benim bildiğim bu konuda bir çalışma yapılmış 1963 ve 1976 yılları arasında. Kamu kuruluşlarının üretim faktörlerindeki verimlilik yıllık artışı, özel sektörünkünden daha fazla olduğu bu araştırma ile saptanmış ve üstelik bu araştırma Dünya Bankası tarafından yapılmış.

Rakamlar aynen şöyle : 1963-1976 yılları arasında ortalama yüzde 2,65 düzeyinde kamu sektöründe verimlilik artışı varken, özel sektör işletmelerindeki verimlilik artışı yüzde 1,84'dür.

Şimdi bu durumun 1980'e kadar devam ettiği çok rahatlıkla söylenebilir. Eğer 1980 yılı sonrasında bu durum değişmişse; yani kamu kuruluşlarının ortalama verimliliği, özel sektörün altına düşmüşse, söylenecek bir tek şey var; yani 1980 sonrasında siz, öyle bir ekonomi politikası uygulamışsınız ki, kamu kuruluşlarının ortalama verimliliğini özel sektörün altına düşürmüştünüz.

Şimdi, üçüncü noktaya geliyoruz : Bu

gerçekten önemli bir nokta en fazla nakarat biçiminde aktarılan bir nokta çünkü ve çok ulvî bir amaç gibi gözüküyor. Özelleştirme, sermaye mülkiyetini tabana yayarak tasarrufların daha büyük oranda hisse senetlerine yönelmesini özendirerek sermaye piyasasını geliştirecektir; gerçekten çok doğru bir amaç.

İlk bölümüne yani mutlak bir şekilde sermaye mülkiyetini tabana yayacağı biçimdeki bölüme bazı itirazlar olmakla birlikte bu çok genel bir doğru. Amacın bu olup olmadığını belirlemek için, aslında gerçek amacın bu olup olmadığını belirlemek için kamunun Türkiye’de sermaye piyasasına nasıl baktığını irdelemek lazım; bunu irdelemezsek, bunu ortaya koymazsak, bu amaç gerçekten herkese olduğu gibi bize de, bana da çok ulvî gözüküyor, tatlı gözüküyor.

Şimdi bir kere çok açık bir gerçek var, kamu sermayeye piyasasında tam anlamıyla aslan payını alıyor. Hazinesinin iç açığı daha özel olarak bütçe açıkları, daha özel olarak sanıyorum ki, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresinin açıkları son yıllarda «devlet tahvili, hazine finansman bonusu, döviz endeksli tahvil ve gelir ortaklığı senedi» denilen; ama özünde hepsi kamu istikrar aracı olan araçların ihracıyla kapatılmaya çalışılıyor.

Oran vereyim, çok yakın bir süre önce TUSİAD tarafından yayınlanan rakamları bir kez daha yineleyeyim: 1982 yılında sermaye piyasasından kamunun aldığı pay 74,7 milyar lira ile yüzde 37,8 iken, bu rakam 1987 sonunda yüzde 90,7’ye; yani yaklaşık yüzde 91’e ulaşmış durumda.

Özel sektörün payı, yüzde 62,2’den yüzde 9,3’e düşmüş ve 123 milyar liraymış 682 milyar liraya çıkmış. Kamunun payı ise yaklaşık 74 milyar liradan 6,6 trilyon Türk Lirasına ulaşmış ihrac edilen menkul değerler dikkatinizi çekerim.

O zaman ne deniyor : Bu sermaye piyasası değil, resmen kamu sermaye piyasası, kamunun kendi menkul değerlerini pazarla-

dığı bir sermaye piyasasından başka bir şey değil.

İkinci noktaya değiniyorum, niçin bu konuda samimi değiller, samimi olamıyorlar: Bugün 50 milyonluk Türkiye’de bir tek borsa faaliyet gösteriyor. Sermaye piyasasının gerçek anlamdaki tek menkul değeri, bildiğiniz gibi hisse senedidir ve hisse senedinin ikinci piyasa merkezi olarak İstanbul Menkul Kıymetler Borsası dışında Türkiye’de herhangi bir borsa yok.

Şimdi, nüfusumuzun çok büyük bir bölümünün bu borsanın varlığından haberi yok, varlığından haberi olanların borsaya ulaşma imkânları sınırlı. Borsaya ulaşanların hepsi ise son aylarda özellikle çok büyük getirilerle borsadan çıktıklarını söylemek mümkün değil; niçin böyle bu :

Çok sınırlı imkânlarla, olanaklarla çalışan İstanbul Menkul Kıymetler Borsasına karşı kamunun kesinlikle genelde ilgisizliği var. Bu ilgisizlik mekân boyutunda var, işleyiş boyutunda var, sistem boyutunda var, yönetim ve denetim boyutunda var ve bu ilgisizlik özellikle 4 Şubat kararlarının ekonomik sonuçlarıyla birleşerek son aylarda âdeta yıkıma dönüşmüş durumda. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası üç aydır krizde. Bu krizin varlığından kamu yönetimi ya bihaber —habersiz— yahut da daha gerçekçi gözlemlerle birçok olayda olduğu gibi kamu yönetimi bu krizi de fazla önemsemiyor.

Şimdi gerçekler bu durumda iken, Türkiye’de sermaye piyasası belirttiğim nedenlerle gerçek anlamda bir trajedi yaşarken, kamunun özelleştirme ile sermaye piyasasının geliştirilmesinden, mülkiyetin tabana yayılması özleminden söz etmek çok güç.

O halde niçin özelleştirme : Geldik bu noktaya. Çok saygı duyduğum iktisatçı olan sevgili ağabeyim Sayın Akgüç, bu konuyu çok güzel özetledi, ben de kısmen değineceğim, kısmen özetlemeye çalışacağım, belki biraz da bazı konularda ayrıntı olabilir :

Özelleştirmenin iki tane yanıtı var : Bi

risi kesinlikle ideolojik, ikincisi ise, iç ve dış borç politikasıyla ilgili olarak ekonomik.

Özelleştirmenin gerçekten ilk amacı ideolojik; bu sadece bizde değil, özelleştirme programlarının uygulandığı gelişmiş ülkelerde bile böyle. Bir zamanlar —Sayın Akgüç'ün çok güzel değindiği gibi— nasıl kamulaştırma solun gündeminde çok önemli bir amaç olarak var idiye, bugün de özelleştirme sağın gündeminde benzer bir konuma sahip. Nitekim bugün, dünya politikasında sağı simgeleyen Reagan, Thatcher, Kohl, Nakasone ve Chirac beşlisinde somutlaşan ve liberal olarak isimlendirilen sağ politika özelleştirmeyi büyük ölçüde ideolojik boyutlarıyla düşünüyorlar ve algılıyorlar; bu olgu ülkemiz içinde geçerli.

Türkiye'de 1980 yılından beri izlenen ekonomik politika, bu politikanın araçları ideolojik olarak Türkiye'de piyasa ekonomisi denilen ekonomiyi gerçekleştirmek istediğini baştan beri söylüyor.

Neymiş piyasa ekonomisi; tanımını şöyle yapıyorlar : Piyasada ekonomideki kararların tümüyle ve büyük ölçüde piyasanın otonom güçleri tarafından alındığı kararlaştırıldığı bir ekonomik model olarak tanımlıyorlar. Bu ekonomik model özlemi 8 yıldır sürmesine rağmen bir türlü bu ekonomik modele ulaşamadık.

Ulaşamadığımız gibi bir başka şey daha oldu : Türk ekonomisi, kamu sektörü ağırlıklı bir ekonomi durumuna dönüştü, TÜSİAD'ın son raporu ortada, birçok veriye, birçok göstergeye göre Türk ekonomisinde son 8 yılda kamu sektörünün ağırlığı artmış bulunuyor.

Şimdi kamu kuruluşlarında özelleştirmeyi amaçlayan bu modelde ne oldu bir de; şu oldu: Özel sektörün en büyük sınıflı kuruluşları ve özel sektörün finans kuruluşları bunalıma düştükleri gerekçesiyle kamulaştırılmak zorunda kalındı. Bütün bu söylenenler gerçekten çok hazin bir çelişki.

Şimdi bu çelişkiler sürerken özelleştirme

savıyla bir şeyler yapılmaya başlanması aslında şu anlama geliyor: «Bizim niyetimiz aslında kamulaştırma değildi, her tür fiyatın kamu yönetimi tarafından saptanması değildi, kambiyo kurlarının, faiz oranlarının kamu sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının yine kamu yönetimi tarafından belirlenmesi değildi. Bir yanlışlık yaptık galiba, biz, şimdi özelleştirme yapıyoruz, bu asıl niyetimizi kanıtlayan davranış değil mi?» diye sesli olarak düşünüyorlar ve sanıyorum ki, bir yerlere mesaj vermeye çalışıyorlar.

Şimdi, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de özelleştirmeyi sadece ideolojik boyutlarıyla algılamak, ideolojik boyutlarıyla düşünmek mümkün değil, çünkü, her ideolojik algılamanın, anlayış biçiminin temelinde büyük ölçüde kuşkusuz hepimizin bildiği gibi ekonomik nedenler de vardır; bundan soyutlanamaz. Bu bizim ülkemizde de böyle, gelişmiş ülkelerde de böyle.

Örneğin, İngiltere'de böyle. İngiltere'de özelleştirme yapıldı, başarıyla uygulandı ve bu bir ideolojik anlayışın ürünüydü; ama bunun bir de ekonomik nedeni vardı; şu oldu: Bütçe açıkları büyük ölçüde daraltılarak özellikle bayan Thatcher döneminde İngiliz ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi olan enflasyon konusunda gerçekten işsizlikteki artışa karşın önemli bir başarı sağlandı; yani gelişmiş ülkelerde bile bunun bir ekonomik temeli var demek istiyorum.

Türkiye'de de var, Türkiye'deki temelini Sayın Akgüç özetledi, ben de aktarayım: Birisi, iç borç politikasına dönük; ikincisi, dış borç politikasına dönük.

Bu izlenen ekonomik politikanın gerektirdiği finansman açıkların kapatılmasında biliyorsunuz emisyonu gidilirken, bir taraftan da kamu menkul değerlerinin sürekli olarak ihracı araç olarak kullanıldı.

Hatırlarsınız, emisyon 1980 yılının başlarında 150 milyar Türk lirası iken, bugün emisyon yaklaşık 3 trilyon 150 milyar Türk Lirasına ulaştı. Kamu menkul değerlerinin ihracı

ları 1980 yılının başında 50 milyar Türk Lirası düzeyinde iken, 1987 yılı sonunda 6 trilyon 650 milyar Türk Lirasına ulaştı; ama bir türlü iç borç kısır döngüsü kırlamadı; çünkü, iç borç kısır döngüsü yine hepimizin bildiği gibi dış borç kısır döngüsünün bir türevidir, ama iç borç kısır döngüsünde bir nokta olsun olayları erteleyebilmek için sanıyorum ki, özelleştirmede hisse senetleri aynen diğer kamu menkul değerleri gibi bir yeni araç olarak, bir yeni enstrüman olarak düşünülüyor.

İkinci temel ekonomik neden, yine dış borçlanma politikasına ilişkin. Bunu herhalde düşünenler sadece biz değiliz, yabancı finans çevreleri de özellikle Türkiye'nin dış borç, anapara ve faiz ödemelerinin güçlüklerde karşılaşılması ihtimaline karşı olarak sanıyorum ki, şu anda uygun koşullar yaratılmaya çalışılıyor ve çok klasik bir yöntem olarak uluslararası para piyasalarında borç için takas veyahut da borç için hisse senedi takası denilen bu yöntem birçok Latin Amerika ülkelerinde uygulanmış, 1985 yılından beri Brezilye ve Şili'de uygulanmış. Arjantin'de uygulanmış ve geçtiğimiz yılda dış borçların kâr garantili yerel hisse senetlerine dönüşümünü sağlayan girişimler Meksika, Filipinler ve Nijerya gibi ülkelerde de yabancı bankalar tarafından sürdürülmüş.

Şimdi şu denilebilir iç borç takasında olduğu gibi dış borç takasında da aynen, «Yahu ne oluyor size, biz bu yöntemle iç borç stokumuzu da, dış borç stokumuzu da düşürüyoruz, ne var bunda?»

Şimdi bir ülkenin en rantabl kamu kuruluşlarının yabancıların ellerine geçmesinin politik sakıncalarını bir kenara bırakıyorum ki, gerçekten önemlidir; ama aynen iç borç takasında olduğu gibi dış borç takasında da belli bir gecikme süresinin sonrasında dışarıya yapılacak kâr transferlerinden dolayı sonuçta hiçbir şey değişmez, sadece belli bir süre kazanırsınız. Eğer Meksika'da, Arjantin'de, Şili'de yabancı bankalar o ülkenin bazı finansal veyahut da sanayi kuruluşlarının hisse senetlerini ellerine geçiriyorlarsa, bu çok istedikleri için değildir. O kuruluşlar:

kârlı bir şekilde çalıştırıp, bu kârlarını dışarıya döviz olarak aktarıp daha önce tahsil edemedikleri borç alacaklarını, borç anapara ve faizlerini büyük ölçüde tahsil etmek içindir.

Dolayısıyla belli bir gecikme süresinin sonunda, iç borç takasında olduğu gibi dış borç takasında da, ülke açısından makro düzeyde hiçbir şeyin değişmeyeceğini çok rahatlıkla söyleyebilirim.

Şimdi konuşmamın son bölümüne gelmiş bulunuyorum. Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarım, hisseli olarak herhalde hepinizde şöyle bir izlenim yaratmıştır; ben, özelleştirmeye karşıyım. Oysa, ben, özelleştirmeye karşı değilim. Niçin karşı değilim anlatacağım şimdi; önce temel koşullarını söyleyeyim :

Özelleştirme konusunda ve sermaye piyasasının geliştirilmesi konusunda benim birçok koşulum olmakla birlikte üç temel koşuldan bahsedeceğim.

Bunlardan birincisi şu : Bir kere özelleştirme Türkiye'de başta Etibankın metalurji ve madencilik bölümü olmak üzere ve PET-KİM olmak üzere stratejik ve ekonomik önemi büyük kamu kuruluşlarını kesinlikle kapsamamalıdır.

İkincisi, özelleştirmenin altyapısı hazırlanmalıdır. Bunun anlamı sermaye piyasasının altyapısının hazırlanmasıdır. Çünkü işlem hacmi bilinen düzeyde olan, belli imkânlarla çalışan bir tek borsanın bulunduğu bir ülkede gerçek anlamda özelleştirme yapılması imkânsızdır.

Üçüncü koşulum şu : Özelleştirmenin başarılı olabilmesi için ve sermaye piyasasının yara almaması için ve üstelik bunun da bir kâmbur olarak Türk banka sisteminin yanı sıra Türk mali sistemine tekrar yansımaması için devlet, kamu yönetimi, bu işi ve bu piyasayı başıboş bırakmamalıdır. Piyasayı ve fiyatları düzenleyici bir fonksiyonu görev olarak üstlenmelidir.

Şimdi geliyoruz, sanıyorum ki, önemli bir noktaya : Özelleştirmeye niye karşı olma-



diğıma ve hangi amaçlarla özelleştirmeyi düşündüğüme :

Şimdi özelleştirme konusunda çok düşündüm, özelleştirmeden yararlanılabilir; şöyle yararlanılabilir : Türk ekonomisinin, 8 yıldır izlenen ekonomik politika sonucunda geldiği nokta sadece iç ve dış borç kısır döngüsü değildir. Türk ekonomisinin gerçekten dört tane ekonomik sorunu bulunmaktadır, daha doğrusu, eğer Türk ekonomisini, eğer Türkler için çalışan bir ekonomi olarak düşünüyorsak ve Türkiye’de yaşayan büyük bir kesimin çoğunluğunun sorunlarının öncelik ekonomik sorun olduğunu kabul ediyorsak, onları bir sıralamak gerekir.

Onları sıralarsak, karşımıza şöyle bir tablo çıkar :

1.— Türk ekonomisinin en büyük sorunu pahalılıktır, enflasyondur.

2.— Eşitsizliktir, gelir dağılımındaki dengelessizliktir.

3.— İşsizliktir.

4.— Üretimsizliktir.

Eğer biz, belli araçlardan bu ekonomik sorunlarla mücadele etmede yararlanabiliyorsak, yararlanma imkânımız varsa, bu araçları da kullanmayı öğrenmek zorundayız, konumundayız.

Peki, bu özelleştirme konusunda örneğin, Türk ekonomisinin en önemli sorunu olan enflasyonla mücadele açısından yararlanılabilir mi? Ben, kişisel olarak bundan yararlanılabileceği inancındayım; niçin :

Çok özet olarak aktaracağım : Şimdi Türkiye’de kesinlikle inanıyorum ki, bir gün Türk ekonomisinin gündemine enflasyonla, pahalılıkla topyekûn mücadeleyi amaçlayan bir program gelecektir; bu ne zaman olacaktır kestirmek güç, bir sene sonra, üç sene sonra, beş sene sonra; ama eğer, enflasyon ve pahalılık gerçekten Türk ekonomisinin en önemli sorunuysa böyle bir ekonomik sorunla topyekûn mücadeleyi hedef-

leyen bir programın uygulanacağına ben bir gün kesinlikle inanıyorum. Böyle bir mücadele programında Türkiye’de enflasyonu kumulaştıran bazı öğelerle mücadele etmek kesinlikle gerekli :

Bunlardan birisi kambiyo kuru politikasıdır, birisi faiz politikasıdır, birisi sürekli olarak kamu sektörü tarafından üretilen ve ayınen özel sektöre de yansıyan üretilen ürün ve hizmetlerin fiyatlarının sürekli artırılması biçimindeki bir politikadır. Biz, bu politikalarla radikal bir şekilde, köktenci bir şekilde mücadele etmediğimiz takdirde enflasyonla mücadele etmenin imkânsızlığını çok açıklıkla söylüyorum.

Bu, kuşkusuz topyekûn bir mücadele programı olacak; ama bu program içerisinde herhalde kambiyo kuru politikasından çok —ki, kambiyo kuru politikasında kamu yönetimi her türlü tedbiri alabilir, yine fiyat politikasında her türlü tedbiri alabilir; en önemli ve en hassas politikalardan birisi faiz politikasıdır.

Özellikle enflasyonun yüzde 70’li boyutlara ulaştığı günümüzde faiz oranlarının artırılmasındaki çaba çok açıktır. Şundan çok açıktır : Siz, enflasyonun büyük boyutlara ulaştığı ülkede faiz oranlarını yükseltmezseniz veyahut da faiz oranlarını düşürürseniz karşınıza iki şey çıkar :

Emisyon artışı çıkar, emisyon artışıyla birlikte toplam talebin kamçılanması denilen bir hadise ortaya çıkar. Dolayısıyla benim düşündüğüm topyekûn enflasyonla mücadele programında özellikle faiz politikası açısından özelleştirmeden yararlanılabilir; nasıl :

Özelleştirme ve özelleştirmenin araç olduğu, araç olarak kullanılacağı sermaye piyasası, Türk banka sistemine, Türk malî sistemi içerisinde alternatif bir tasarruf politikası ve alanı olarak kullanılır. Böylece, özellikle böyle bir mücadele programında tasarrufların önce emisyonu artırması, sonra bankası sistemi dışına çıkararak toplam talebi artırması ve enflasyonu daha da kamçılaması

gibi önemli bir hadiseden uzak kalınmış olunur; bunlar, şu anda belki teorik varsayımlar, teorik düşünceler; ama umarım ki, Türkiye, herhalde bunların realize edileceği bir noktaya yakın gelecekte gelir.

Hepinizi saygıyla selamlarım. (Alkışlar)

**BAŞKAN:** Sayın Artun'a teşekkür ediyoruz.

Eski bir Bankalar Yeminli Murakıbbı, eski ve çok başarılı bir bankacı olan şimdi sermaye piyasasında uygulamacı olarak faaliyette bulunan Sayın Artun'un, yine Sayın Akgüç gibi sorularla bizi gerek özelleştirmede, gerek sermaye piyasaları konularında düşünmeye sevk ettiğini söylersem herhalde mübalağa etmiş olmam.

Üçüncü konuşmacımız sayın konuklar, Sayın Bülent Gültekin.

Sayın Bülent Gültekin de, Sayın Artun gibi bir uygulamacı ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanı. Aslında, özelleştirme konusunda sermaye piyasaları konusunda büyük sorumluluklar taşıyan, önemli yetkiler taşıyan bir konuşmacı olacaktır. Kendisinin çok sağlam bir ekonomi kültürü ve Batı kültürünün bulunduğunu biliyoruz ve söyleyeceklerini merakla bekliyoruz.

Buyurun Sayın Gültekin.

**BÜLENT GÜLTEKİN:** Teşekkür ederim Sayın Başkan, bir defa her şeyden önce, böyle bir olaya, şenliğe davet edildiğim için gerçekten teşekkür ederim. Şenlik diyorum, çünkü hem iktisatçılar arasındayım, hem de böyle bir önemli konuların tartışma ortamının açılmasını son derece faydalı buluyorum.

Sayın Başkan söylediği gibi, beni uygulamacı diye tanıttı, aslında ben, bir akademisyenim. Dolayısıyla iktisatçıların arasında bulunmaktan da şu anda büyük bir mutluluk duyuyorum ve bugünkü konuşmamda da özelleştirmenin bir iktisatçı açısından nasıl baki-

labileceğini ve kendi görüşlerimi açıklamak istiyorum ve bir taraftan da zor bir eş olacak; çünkü, bir taraftan kendi konuşmamı toparlamaya çalışırken bir taraftan da bir sürü sorulara cevap beklediği için onları da not etmeye çalışıyorum.

Sayın konuşmacıların daha önce de belirttiği gibi 1960'larda gerçekten belli bir ekonomik durgunluk varken, bazı şirketler zor durumda iken bir ölçüde kamulaştırma sürecini gördük, İngiltere ve Fransa gibi birtakım ülkelerde. Daha sonra 1970'li yıllarda değişik nedenlerle, kimisi petrol şokundan, kimisi ekonomideki yapısal değişikliklerden dolayı tekrar bu kuruluşların aynı zamanda kamudaki ve özel sektördeki kuruluşların tekrar bir zorluklara girdiğini gördük.

1980'li yıllara geldiğimiz zaman, özellikle kamu kuruluşlarının ve az gelişmiş ülkelerdeki kamu kuruluşlarının bütçeye büyük yük olmaları ve yönetim sorunlarının, bunların yanı sıra yatırım sorunlarının halledilmemiş olmaları, yeni bir arayış ve bu arayış içinde de özelleştirme kavramını görüyoruz.

Şimdi özelleştirme, en basit şekilde tanımlanması gerekirse, kamu mal ve hizmet üreten işletmelerin, bu hizmetlerin, yönetiminin ve hisselerinin özel ellere devredilmesidir diyebiliriz.

Şimdi özelleştirmeyi bu şekilde tanımladıktan sonra, bir mülkiyetin el değiştirmesi çok ilginç, enteresan bir olay değil.

Biliyorsunuz iktisat, kıt kaynakların kullanılması bilimi, veyahut disiplindir. Eğer bu el değişimi, ekonomide herhangi verimlilik, etkinlik ve üretim artışına sebep olmuyorsa o zaman özelleştirme gerçekten heyecan verici ve enteresan olgu olmayacaktır.

O zaman biz, bu özelleştirme sürecinin, yani kamu işletmelerinin özel ellere devredilmesindeki proseye, süreçte acaba bir ekonomide canlılık, ekonomide bir üretim artışı olabilir mi sorusunu sormamız lazım.

Biliyorsunuz, herhangi bir disiplinle

—hatta politikada olsun— eğer bir kuram yoksa gerisinde, olayları izah edecek bir kuram yoksa, o zaman zor duruma düşerler. O nun için de ben, isterseniz kendi düşüncelerimle evvela bu kamu kuruluşlarının ekonomideki yerlerini ve bunların arkasındaki kuram var mıdır, bir iktisadî teori var mıdır konusuna bakalım.

Şimdi dünyadaki değişik ülkelere baktığımız zaman, son derece değişiklik ve çeşitlilik görüyoruz. İdeolojileri, ekonomik görüşleri ne olursa olsun, devletin her ekonomide büyük etkinliği var. Bakıyorsunuz Hollanda, İspanya gibi ülkelere kamu üretiminin gayrî millî hâsılaya olan oranı yüzde 4, Avusturya, Portekiz gibi yerlerde yüzde 14, yüzde 20 veya yüzde 30'lara yaklaşan bir rakam var.

İktisadî teoride, kamu iktisadî teşekkülleri veyahut kamu kuruluşları neden ortaya çıkar sorusunu sorduğunuz zaman iktisatçılar biliyorsunuz refah ekonomisinde bunu şöyle izah ederler:

Birtakım **market failure**; yani pazar çöküşü veyahut yetersizliği diye tercüme ediyorum; yani eğer, bazı hizmetlerin sosyal getirisi, işletme getirisinden daha yüksekse ve bu işletmelerin gelirlerini toplayamaz ise, o zaman bir pazar yetersizliğinden bahsedilebilir. Herkes kullanır, fakat kimse parasını vermek istemez. Dolayısıyla bir işletme gibi açıp kullanmak zordur. Bu tür hizmetleri kamu kuruluşları verir. Bunun, refah ekonomisinde dediğimiz gibi pazar yetersizliği, sadece ve sadece millî savunma, parklar filan değil, işletmeleri, aşağı yukarı her dalda, özellikle gelişen ülkelere doğru gittiğimiz zaman, olay daha da ilginç; çünkü, o zaman daha da karmaşık ve her yerde bu işletmeleri görmeye başlıyoruz. O zaman, bir işletmecî, bir iktisatçı olarak, bu «pazar yetersizliği» kavramını belki biraz daha geliştirmek gerekiyor. Nasıl geliştirmek gerekiyor; bunu, tekrar hatırlatmak istiyorum. Kamu kuruluşlarının neden olduğu konusunda bir kuramsal bir yaklaşım getirmeye çalışıyorum.

Kendi ülkemize baktığımız zaman, bunun tipik örneği, KİT'lerin, özellikle Kamu İktisadi Teşekküllerin kuruluşuna baktığımız zaman, 1923'lerde uzun yıllar savaş görmüş, yıpranmış bir ülkenin, az gelişmiş kaynakları ve pazarları var. Çoğu gelişen ülkelerin durumu bu şekilde ve burada sermayenin olmaması, ilk akla gelen kamu sektörünün bu işe el atması.

Yine, özel getirinin sosyal getiriden az olması, bazı alanlarda kamuyu getirmekte. Bir taraftan yatırımların büyüklüğü ve ülkedeki sermayenin azlığı veya sermayedarların tek tek az olması büyük işletmelerin açılmasına engel olabilmekte. Sonra, sosyal öncelikler tabii ki kamu kuruluşlarını derhal akla getirmekte. İşsizliğin, sosyal amaç olduğunu bir şekilde düşünürsek, aynı şekilde Türkiye gibi bir ülkeyi düşünürsek, Batı ile Doğu'su arasında büyük gelişmişlik farkının olduğunu gözönüne alırsak; o zaman devletin veya kamunun bazı bölgelerde sosyal getiriye göz önüne alarak, daha özel sektörün, özelliklerinin giremeyeceği yatırımlara girmesi gibi...

Bazı ülkelerde, hatta gelişen ve gelişmekte olan ülkelerde de köken endüstrilerin kurtarma operasyonu olmak da bazen, pazarlar değiştiği zaman, büyük işsizlik sorunu çıkmasından dolayı kamu tekrar devreye girip, hiç olmazsa bir sosyal **shock absorber** olarak, bunları önlemekte.

Öte tarafta, yine sayın konuşmacıların söylediği gibi, birtakım stratejik çıkarlar yüzünden; bazen de politik stratejik olarak gözükme. Fakat, daha önce dediğim gibi, politik strateji olarak baktığımız zaman, çok az bir korelasyon görüyoruz; çünkü, politik görüşleri ne olursa olsun, değişik düzeyde bir kamunun iştiraki var devletlerde; kamunun işletmelerde iştiraki var.

O zaman sonuç olarak bakıyoruz ki, gerçekten bizim elimizde iyi bir iktisadi kuram, teori yok. Kamu teşekküllerinin veya kamu işletmelerinin açığa çıkmasında veyahut bir işletmenin kamunun veya özel ellerde olmasının iyi bir kuramı yok.

Diyebiliriz ki, bir kurumun, bir işletmenin kamuda veya özel ellerde oluşu, çoğu kez tarihi bir rastlantı.

Şimdi, elimizde bir kuram yok, o zaman nasıl gideceğiz sorusuna geliyorum. O zaman, isterseniz başka bir soruyu sorayım; diyelim ki, kamu kuruluşlarının performansı nasıl olmuştur; çünkü, amacımız, bir iktisatçı olarak, özelleştirmede ekonomiye katkı ise, o zaman bu kamu kuruluşlarının Türkiye’de veya başka ülkelerdeki performansları nedir?

Şimdi bu konudaki elimizdeki —yine bir iktisatçı olarak, bir bilim olarak baktığımız zaman— gözlemler yeterli diyemeyiz. Sadece, sanıyorum şöyle bir geriye baktığımız zaman, Amerika Birleşik Devletlerinde, Almanya’da, Avusturalya’da, Kanada ve İsviçre’de kamu kuruluşlarıyla aynı işleri yapan özel şirketler arasında yapılan mukayeselerde, özel şirketlerin daha iyi olduğu gözlenimi var. Fakat, bu tür gözlenimlerde dikkat etmek lazım; çünkü, bazı ülkelerde, bu kuruluşlar daha önceden başarısızlığa uğramış özel şirketlerin kamuya geçmişliğinden dolayı; diğer bir sorun tabii biliyorsunuz, birçok kamu kuruluşları —Türkiye dahil— sadece işletmecilik değil, birtakım sosyal görevleri de üstlerine aldığından dolayı, bu tür mukayeselerde gerçekten dikkat etmek lazımdır. Aynı konu, sanıyorum Türkiye’de yapılan çalışmalar için de doğru.

Yine, bu kuruluşların zaman içindeki performansları da değişiyor. Mesela İtalya’da asrın başında belediye hizmetlerinin özel şirketlerle yapılırken çok başarısız olması, kamuyu, belediyeleri devreye geçirmiş ve asrın başında örnek olan bu kuruluşlar, 1980’lere geldiğimizde, yolsuzluğun kaleleri olarak ortaya çıkmakta; yani, zaman içinde de bir evrim söz konusu bazı kuruluşlarda.

Buradaki tek söyleyeceğimiz şey. Madem ki, herhangi bir ampirik özlem yok. O zaman, şunu görmek mümkün : Özellikle gelişmiş, hatta gelişen ülkelerde, bu işletmelerin çoğu, büyük bütçe desteği ile ayakta durmak-

tadır. O zaman, demek ki, bir iktisatçı olarak bir sorunumuz var.

Nitekim, Türkiye’ye baktığımız zaman, 1985’te kamu kuruluşlarının gerekli finansman açığı, 988 milyar; 1986’da 1 trilyonun üstünde; 1987’de 1,2 trilyon civarında. Bunların, bütçeden bulunan kısmı, 1985’te 191 milyar; 1986’da 190; 1987’de ise 500 milyar. Tabii bu rakam biraz aldatıcı; çünkü, geri kalan kısmı dış borçlarla kapandığı için ve bildiğiniz gibi Hazine de garanti ettiği için, gerçek bütçeden katılanın miktarı bunlardan daha fazla.

Demek ki, eğer böyle bir sorun var ise, bu şirketler, bu işletmeciler gözüyle baktığımız zaman, dışarıdan desteklerle ayakta duruyor. İse, bunların bir yapı değişikliği ve sorunları olduğu muhakkak. Bu da, özelleştirme bunlardan birisi midir diye sorulabilir.

Fakat, ona gitmeden önce, yine «Bu kamu kuruluşlarının performansını etkileyen nedenler nedir» sorusundan yola çıktığımız zaman, genellikle bunları şöyle sıralamak mümkün :

Birincisi, bu kuruluşların çoğu kez politik mülhazalarla idare edilmesi. Bunu, sanıyorum bu ülkede sizlere daha fazla söylememe gerek yok; KİT’lerin durumunu pek yakından biliyorsunuz; başka ülkelerde de bizden pek farklı değil.

O zaman şöyle bir soru aklımıza gelebilir : Biz, mülkiyeti değiştirmek yerine, acaba bu politik yapıyı değiştirsek, yönetim tarzını değiştirsek daha etkili olamaz mı?

Bu, gördüğümüz kadarıyla, benim kendi kişisel tecrübemle, —tabii bir iktisatçının kendi kişisel tecrübesiyle konuşması doğru değil, zor— politikacıların istekleriyle böyle İngilizce’den tercüme ettim, bir kol mesafesi uzaklıkta bu işletmeleri tutmak çok zor. Bu konuya ileride tekrar döneceğim.

İkinci sorun : Bu tür kamu işletmelerinin bürokratik yetersizlik dediğimiz —belki Türkiye’de KİT kültürü diyebiliriz— ortaya çı-



kan yöneticilerin ödünmesiyle ve risk alma-  
sıyla yakından ilgili bir soru.

Şöyle bakalım : Geneldi biliyorsunuz, bürokraside eğer çok başarılı olursanız, belki en fazla sırtınızı sıvarlar. Fakat, başarısız olduğunuz zaman hemen hesabını vermek zorundasınız. Hatta ve hatta birtakım —yakından tabii şahit oluyorum bunlara— bu KİT'ler, devlet kuruluşları denetlenmekte; mevzuatına uygun olarak çok büyük zararlara uğratsanız dahi, kimse sesini çıkarmaz orada. Fakat, kazayla, bir yerden bir yere tren bileti yerine uçakla gitmişseniz, hemen Yüksek Denetleme Kurulu sırtınıza atlayabilir. Bu demektir ki, bu tür ortamda yöneticiler risk almaktan çok, durumu idare etmeye ve iyi işletmeden çok sadece nöbet tutmaya gelen insanlar durumuna düşmektedir; her ne kadar yetenekli olurlarsa olsunlar. Bu sözlerimi sakın yanlış anlamayın; KİT'ler, büyük katkıları olan, Türk ekonomisine büyük yöneticiler yetiştirmiş kuruluşlardır. Fakat, yapının neticesi, risk alabilmeleri gerçekten çok zor.

KİT'lerin diğer bir sorunu; pazar disiplininin olması; yani, bir KİT hiçbir zaman iflas edemiyor, edemez de. Şimdi, iflas edemeyen bir kuruluş, çok rahat bir kuruluştur. Hiçbir zaman finansman sorunu yoktur. Halbuki, pazar disiplininin önemli bir tarafı; başaramayan kuruluşların veyahut pazar ekonomisinin önemli bir tarafı, Schumpeter'in dediği gibi, yaratıcı bir tahriptir; yani, bu işi beceremeyenler silinir, yerine daha iyileri gelerek meşaleyi alır götürürler. Bu söylediklerim, belki iktisadî bir kavramla, bu kuruluşlardaki işletme etkinliğinin azlığından söz edebiliriz; sırf yönetimdeki sorunlardan dolayı.

Bir de, tabii ekonomide çok önemli bir sorun; kaynak kullanımı etkinliği; yani, kaynaklar en iyi yere gidiyor mu?

Biliyorsunuz, yine iktisatta fiyat sisteminin kurulması, üreten kuruluşlar, fiyatları bir sinyal olarak, oraya göre üreterek, böylece kaynaklar insanların ihtiyaçlarına göre, —fiyatlar bir sinyal olduğuna göre— üretir-

ler ve dolayısıyla ekonomide bir kaynak akımı kendiliğinden rekabetçi ortamda doğar. Bu kuruluşların, her zaman tüketicinin isteklerine yeteri kadar duyarlı olduğu söylenemez. Fakat, dediğim gibi, bu da neticede bir gözlemdir.

Şimdi burada özelleştirme giriyor işin içine; acaba, biz bu kuruluşları özelleştirsek, dediğim gibi tek bir çözüm müdür?

Biliyorsunuz, iktisatta problemler kendilerini tek olarak göstermezler ve çözümler de tek değildir. Nitekim, iktisatta hiçbir zaman tek çözüm yoktur, akıllı birtakım tercihler vardır. Bu birtakım seçenekler arasında özelleştirmeyi ele aldığımız zaman bakıyoruz, özelleştirmenin ne gibi faydaları olabilir?

Daha önceki sayın konuşmacılar, benden daha güzel olarak özelleştirme konusundaki faydaları, tabii birtakım endişelerle birlikte aktardılar. Bunların, her şeyden önce kamu kuruluşlarının etkinliğini artırmanın, özel ellerle yönetilmesi, bunların yönetimdeki olan sorunların çözülmesi öncelik kazanmakta.

İkincisi, yeni finansman kaynakları bulabilirler. Pazarlar açabilirler. Daha önce birtakım bürokratik nedenlerle —örnek vermek de mümkün bunlara —dışarıya açılmayan KİT'ler, yöneticilerin hayal gücünün az olması, bu gibi potansiyel özelleştirme yoluyla belki serbest bırakabilir. Daha önce irdelenen, sermaye piyasaların gelişmesinde yardım, tabana yayılması gibi önemli birtakım faydalarından söz etmemiz, tabii ki doğal. Bütün bunların yanı sıra, özelleştirilmiş şirketler, geriye kalan KİT'lerin, devletin daha az başağrıtaacak konuya bakmasından dolayı, geriye kalanların yönetimi belki daha iyi olabilir diye bir dışsal konudan söz etmek mümkündür.

Dikkat ederseniz, özelleştirme konusunda çok genel konuştum. Bunun nedeni şu : Piyasaların yapısından söz edilmesi lazım özelleştirmenin bir etkisinin olup olmayacağından dolayı ve eğer özelleştirme rekabete

getirebiliyor ise, —bir iktisatçı olarak— rekabetin arttığı bir ortamda, biz hem işletme etkinliğinin ve kaynak etkinliğinin akışından bahsedebiliriz.

O zaman, özelleştirme ve rekabet arasında birtakım olgulara, gözlemlere bakalım. «Eğer, bir yerde kamu kuruluşları, gerçek rekabet olduğu yerde özelleştirmeden ne kazanılabilir» sorusu sorulabilir. Belki, gerçekten rekabet içindeyse, burada herhangi bir ekonomik kazancı olmayacağı için, özelleştirme çok enteresan olmayabilir. O zaman, sayın konuşmacıların dediği gibi, ideolojik bir yaklaşım diye bakılabilir. Fakat, yine rekabeti olan KİT'lerin de bütçe desteğini aldığını gördüğümüz zaman, rekabet ortamında bile birtakım sorunlardan dolayı yeterli derecede etkin çalışmadıklarını görmek mümkün.

Öbür tarafta, tekeller daha önemlidir; yani, konuşmacıların da daha önce söylediği gibi, «Biz, acaba tekelleri özelleştirdiğimiz zaman, bunları kamu mülkiyetinden özel tekelere mi veriyoruz» sorusu var.

Burada, tekellerin özelleştirilmelerinde de faydalar vardır diye bir cümleyle başlayabilirim. Yalnız, tekellerin nasıl değiştirilmesi konusuna biraz daha geleceğim, sakın aklınıza tekelleri savunuyorum diye bir şey gelmesin; çünkü, bir iktisatçı için tekellerden daha zararlı demiyelim de, rekabetin yok olmasından daha tatsız bir olay olamaz. Tekellerin özelleştirilmelerindeki faydalar; eğer, politik müdahaleleri azaltabildiğimiz müddetçe, bunların yönetimi daha iyi olabilir; çünkü, biliyorsunuz, biz, bu KİT'lere —tekel olanlara, olmayanlara da— vatandaş ve vergi mükellefi olarak sahibiz. Fakat, hiçbir şirket, hisse senedi gibi yönetimlerinde bir denetimimiz yok. Bu denetimi nasıl yapabiliyoruz; ancak, oy vererek bir hükümeti seçip, onların ekonomik politikasını uygulamaları ve bu KİT'leri istediğimiz şekilde yönlendirmesini isteyebiliriz. Bu da çok dolaylı bir metot. Halbuki, özel ellere geçen tekelerde veyahut işletmelerde, hissedarların doğrudan doğruya yönetimde etkili olması ve bunların daha ras-yonel çalışmalarını sağlayabilir.

Yine, mülkiyet haklarının değişmesi, bu yöneticilerin daha rahat ödüllенmesine ve dolayısıyla çıkabilecek kârların paylaşılmasında pay alabildikleri için daha faydalı olabilir.

Bir de, en önemlisi burada etkin finansal yönetim; çünkü, Kamu İktisadi Teşekküllerinin en büyük sorunlarından birisi, mahalli yönetimde gerçekten yetersiz olmaları. Bu pazar disiplini ve arkalarında Hazinesinin olmaması, bunları daha mesul şekilde yönetilmelerine yol açacaktır.

Diğer taraftan, daha önce söylediğim gibi, mülkiyetin özel ellere geçmesi, işletmelerin etkinliğini, verimliliğini artırabilir; tekelerde bile. Fakat, kaynak dağılımı etkinliği, ekonomide çok önemli bir konu; ancak, pazar yapısına bağlıdır; yani, pazarda rekabetçi bir ortam olduğu zaman, kaynaklar daha optimal bir şekilde dağılır. Tekel ortamında daha optimalın altında dağılır. Dolayısıyla, biz özelleştirmeyi tek başına bir olay olarak görmeyiz, rekabetin varlığını ve tekellerin olduğu yerde de liberizasyon ile ekonomiyi daha libere ederek, daha serbest bir hale getirerek yapmak zorundayız. Nitekim, bunları söylememdeki neden, birtakım KİT'ler tekel durumunda; bunların özelleştirme sürecinde, biz, piyasadaki rekabet ortamını da artırmak zorundayız. Bu, hem bu kuruluşları yarışa açık bir şekilde tutarak ve dış rekabeti getirerek ve gerektiği zaman da bu tekellerin sosyal görev yapmaları gerekiyorsa, onlara sübvansiyon vererek; yani, bugün özel yem fabrikalarına devlet nasıl sübvansiyon vererek yem fiyatını ucuz tutabilirse, yine bunu aynı şekillerde bu tekelerde yapmak mümkün ve etkin birtakım düzenlemeler getirerek yapmak mümkün.

Bunları söyledikten sonra, «Özelleştirme teknikleri nedir» diye bir konuya geçeyim. Özelleştirme, eğer bir ülkede —ki buna inanıyorum— Türkiye'deki kamu kuruluşlarının verimliliklerinin ve etkinliklerinin düşük olduğunu gördükten sonra, özelleştirerek daha etkin çalışabilecekleri duruma sokmak. O zaman, bunları ne şekilde yapabiliriz. Belki sa-

yın konuşmacıların sorularına da bu arada cevap vermiş olurum.

Bunlar doğrudan halka açılarak yapılabilir; çalışana açılarak yapılabilir; bir gruba verilerek yapılabilir; kiralama yoluyla yapılabilir; bir kısma, —çok kötüyse üstüne para vererek— eğer bir işletmenin gelecekteki kârı devamlı zarar gösteriyorsa, bundan kurtulmak bir şekilde kamu için kârdır. En son aşamada da, kapatmak olabilir gerçekten çok çok zararına çalışan kuruluşları.

Bunu, birazdan cevaplar kısmına geldiğim zaman, bazı noktaları daha detaylı bir şekilde açıklayabilirim. Şimdi, «Diğer ülkelerde bu özelleştirme tecrübesi nasıl oldu» diye sorduğumuz zaman; «özelleştirilen şirketlerin performansı nasıl oldu» dediğimiz zaman; önümüzdeki örnekler çok da fazla değil, yalnız İngiltere’de başarılı, hem halka açılması açısından, hem de bu şirketlerin daha sonraki performansı açısından. Tabii ki burada da yine dikkat etmek lazım, bir nötr gözlemci olarak ve aynı zamanda ekonominin iyileştiği bir dönemde özelleştiği için, ekonominin iyileşmesini sabit tutup o ayrımı yapmak şimdi zor. Bu konuda, daha henüz bu şirketlerin nasıl çalıştığı konusunda yeterli gözlem elimizde yok.

Biliyorsunuz, Fransa’da eskiden kamu-laştırılan şirketlerin halka açılması var. Sonra Şili büyük ölçülikle; Amanya, İtalya, Japonya, Malezya gibi ülkelerde var. Nitekim, Türkiye’de bu örneklerden birisi olarak gözükyor.

Yine, özelleştirmenin çok başarısız olduğu birtakım ülkeler var Jamaika gibi; bunlar, zaten gayri ciddi ülkeler, orada özelleştirme retorikten öteye gitmemiş; yani, bu işte ne kadar kararlı ve ciddi olduğuna bağlı.

Özelleştirmede ortaya çıkan problemler nedir; bunlara kısaca bir göz atayım. Bunlardan en birincisi değerlendirme sorunu. İngiltere gibi pazarların son derece derin olduğu yerde bile, bazen ilk başta bu şirketleri nasıl değerlendireceğini, hele emsali yoksa

bilmek çok zor. Mesela, British Telecom gibi bir şirkete bakarsanız, İngiltere Hazinesi, bunun aşağı yukarı yüzde 20-30 civarında, daha düşük veyahut şöyle diyelim, hisse senetleri piyasaya çıktıktan sonra yüzde 20-30 kadar arttı. Buna bakarak, aşağı yukarı 3 ila 4 milyar İngiliz Sterlingi kârdan zarar etmiş denebilir. Bu gelişen ülkelerde, sık piyasalarda, çok daha zor bu tabii. Çünkü, emsal bulabileceğiniz şirketler yok. İkincisi, bazı kuruluşların çok büyük olması.

O zaman, ister istemez pratik ve pragmatik birtakım çareler; bunlar zaman içinde satılabilir, küçük parçalar halinde satılabilir. Fakat, bu kısım, daha önce sayın konuşmacıların belirttiği, gibi, halkın ve yatırımcıların bilgi düzeyi oldukça, özellikle hisse senedi piyasasına önemli olgulardan da bir tanesi.

Şunu da belirtmekte fayda var tabii. Özelleştirme konusunda ve bu şirketlerin bir anda sanıyorum herkesdeki korku, büyük bu şirketlerin bir anda piyasaya sürülecekmiş gibi bir hal...

Halbuki, özellikle —bizde biliyorsunuz, o konuda size biraz bilgi vereyim— şu anda Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı, Türkiye’de Kamu İktisadi Teşekküllerinin ve bazı şirketlerdeki hisse senetlerinin özelleştirilmesiyle sorumlu bir kuruluş. Bakanlar Kurulu kararıyla, bize devredilen şirketlerin biz tamamen sahibi olup, daha sonra bunları piyasaya, halka açmak, yani özelleştirmek üzere teslim alıyoruz.

Burada özelleştirmek derken, bazı sorulara sanıyorum cevap vermek mümkün. Bizde, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı kuruluşuna 3 tür kuruluş bağlı olmakta. Birincisi KİT’ler, Petkim ve Sümerbank. Diğerleri, birtakım KİT’lerin bağlı ortaklıkları; bunlar, sanıyorum sayın konuşmacılar da ifade ettiler, KİT’in ana konusunun dışında bazı şirketler bize bağlanmış durumda. Bir de, daha önce, devletin özel sektörle beraber girdiği, bizim azınlık hissedarı olduğumuz yüzde 20 ila yüzde 40 civarında hisselerimizin olduğu birtakım şirketler var.

Bunların özelleştirilmesi, gayet tabii ki son derece değişik yöntemler göstermek zorunda. Sayın Akgüç, Teletaş örneğini gayet güzel verdi. Bu, yine özelleştirme kavramına giren bir olay; çünkü, devletin hisselerini özel ellere devretmesi; Teletaşla 42 bin kişilik ilk defa bir hissedar oluştu Türkiye’de; yüzde 22 hissesini satmakla. Bu, tabii ki bir Sümerbank’la kıyas edilebilecek veya bir Petkim’le kıyas edilebilecek bir olay değil.

Buradaki kuruluşların en büyük özelliği, çok büyük olmaları. Mesela bir Sümerbank’ı ele aldığımız zaman, 40 bin çalışanın olduğunu, özellikle çok önemli bir kuruluş; çünkü Atatürk’ün yadigarı, KİT’lerin anası; Türkiye’deki ilk KİT ve daha sonraki kuruluşlar, Sümerbank’ın parçaları olarak ortaya çıkmış. Böyle bir kuruluşa yaklaşırken, tabii ki sevgi ve şefkatle yaklaşmak lazım. Her şeyden önce bu kuruluşun rasyonel bir şirket haline gelip, gerçek değerini bulup, ondan sonra halka açılmasını düşünebiliriz; yani, hiçbir zaman şirketlerin bir anda durup, hurda fiyatına satılması diye bir şeyi düşünemeyiz. Belki Türkiye’deki özelleştirme sürecindeki en önemli konulardan birisi, bu şirketlerin, eskiden KİT statüsünde yapamayacağı rahatlığı, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı şemsiyesi altına girdiği zaman, orada özerk bir şirket gibi çalışma imkânları var. Dolayısıyla bu süreç içinde bu şirketlerin tekrar toplanıp, rehabilite edilip, ondan sonra özelleştirilmesini düşünebiliriz.

Benim söyleyeceklerim bu kadar Sayın Başkan. Eğer isterseniz, bir de bu bütçelerin özelleştirmeden etkilenmesini söyleyelim. Bu, tabii birtakım varsayımlara bağlı. Eğer, bu kuruluşlar zararsız bir hale getirilirse, gayet tabii ki bütçeye olan yükleri azalacaktır. Fakat, bütçeye olan etkileri, bunların ilerdeki değerleri ve bütçeye katkısıyla yakından orantılı. Daha önce verdiğim rakamlara bakar isek, şu andaki yüklerini tamamen kaldırma-mıza imkân yok bizim kuruluş olarak. Fakat, bütçeye olan yükü kaldırıldığı sürece, sanıyorum bu ekonomide genelde fayda yaratacaktır.

Öbür tarafta, bunların, borçların hisse senedine takası nasıl olur diye bir konu var. Bu konuda, henüz bir politika oluşmuş da değil. Fakat, sadece şunu söylemekte fayda var. Burada olaya biraz pragmatik bakmakta fayda var sanıyorum; yani, ideolojik bakmaktansa, diyelim ki elinizde bir şirket var, bunun borçları ve alacakları var, bu şirketi kurtarmak için, çünkü bazı şirketlerin faiz öncesi gelirleri çok daha güçlü olabilir. Fakat, burada, Türkiye’deki bir sürü şirketin bunu yapmasında belki fayda var; çünkü, sermaye yapıları son derece zayıf. Malî kuruluşların borcu hisse senedine çevrilmesiyle yapılabilecekleri sermaye yapısının değişikliği, bunları ayakta tutmalarından fayda olabilir.

Öbür tarafta, bu konuda bence bu **conspiracy** teorisi dediğimiz, yani başkalarının borçlarını nasıl alacak, dolayısıyla böyle büyük bir mizansen tezgahlanıyor diye bakmak, bence pek sağlıklı değil. Olaya pratik ve pragmatik bakar isek, bu şirketlerin bir kısmı nasıl bu malî yapılardan kurtarılır diye bakabilirsek, belki o zaman daha sıhhatli yaklaşılabılır.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

**BAŞKAN:** Sayın Gültekin’e teşekkür ediyoruz. Gerçekten, bugün taşıdığı büyük sorumluluğun yanında, taşıdığı akademik hüviyete yaraşan, kuramsal, genel, ama etkileyici yanıtlar verdi; sanıyorum ki soruların önemli bir bölümü böylelikle cevaplanmış oldu.

Efendim, bu bölümde dördüncü konuşmacımız soyadının ilk harfi nedeniyle Sayın Tekbaş. Alfabetik sıraya uyduğumuz için, değerli hocamız dördüncü konuşmacı.

Buyurun Sayın Tekbaş.

**MEHMET ŞÜKRÜ TEKBAŞ:** Teşekkür ederim Sayın Başkan.



Ben de, önce İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine teşekkür etmek istiyorum bu Panelde bana da yer verdikleri için. Mezun olduğum fakültenin böyle bir gününde burada olmaktan kıvanç duyuyorum.

Türkiye’de yapı değişikliğinin tartışıldığı bu hafta içinde, ben de önce finansal yapıdaki değişikliğe değinmek istiyorum. Finansal yapıdaki değişikliği ve finansal yapıdaki gelişmeyi de üç bölüm halinde ele almak istiyorum. Bunlar, finansal kurumlar, finansal araçlar ve finansal faaliyet. Daha sonra bunlarla birlikte sermaye piyasası ve özelleştirme konusunu ele alacağım. Hafta içinde Türkiye’nin sorunları dile getirildi. Benden önceki konuşmacılar da gayet güzel bir şekilde, bugün Türkiye’nin sorunlarını ortaya koydular. Yüksek enflasyon hızı, kamunun fon yaratamaması ve dolayısıyla kamunun yüksek oranlarda fon ihtiyacı, bütçe açıkları, ekonomideki istikrarsızlık, ekonomideki belirsizlik, gelir dağılımı gibi konular kısaca gündeme geldi.

Finansal yapıya bakacak olursak, burada nasıl bir değişiklik ve gelişme gözlemlenmektedir. Bunun için bu kurumlar arasında bankacılığın büyük bir yeri olduğunu söylemek mümkün. Bankacılık, bugün sorunlu bir kesim ve bankacılığın sorunları, Sayın Artun’un da bahsettiği gibi, bütün finansman yapıya ve ekonomiye yansımış durumda.

1980’li yıllarda önce bankalarda bir azalma görülürken, son yıllarda özellikle yabancı bankaların ve bazı Türk ihtisas bankalarının da kurulmasıyla, bankaların sayısı artış gösterdi ve bunların şube sayıları da önce azalmış iken, sonraları önemli ölçüde arttı. 1981’de şube sayısı 6 binin altında iken, bunlar 1985’te 6 300’e yükseldi. 1984’te banka sayısı 48 iken, bugün 60’a yaklaştı.

Mevduat bankaların aktif toplamı, gayri sâfi millî hâsıla içinde 1981’de yüzde 42 oranında iken, 1985’te yüzde yüzde 53’e yükseldi.

Bankacılığın, Türk ekonomisinde, Türk

finansal yapısında çok önemli olduğundan söz ediyoruz; ama, burada bir iki ülkeden de bazı rakamlar vereyim. Mevduat bankalarının aktif toplamının gayri sâfi millî hâsıladaki yeri, Türkiye’de 53 dedim; İsrail’de yüzde 254, Almanya’da yüzde 26, Amerika’da yüzde 91, Ürdün’de yüzde 101, Kore’de yüzde 99, Filipinler’de yüzde 59. Bankacılık Türkiye’de bu kadar önemli iken, bunların gayri sâfi millî hâsıla içindeki yeri çok daha sınırlı diğer ülkelere oranla.

Diğer taraftan, finansal kurumlar içinde sigortacılık, maalesef Türkiye’de gelişmemiş ve hayat sigortacılığı ise hiç gelişme göstermemiş. Sigortaların sayısı, 22’si Türk, 12’si yabancı olmak üzere 35 ve sigortacılık kesiminde direk prim üretimi 1983’te 34 milyar lira, 1986’da 191 milyar lira. Bunların gayri sâfi millî hâsıladaki payı, 1982’de binde 4 ve 1986’da binde 5,5.

Diğer taraftan, sosyal güvenlik kuruluşlarına bakacak olursak, Sosyal Sigortalar Kurumu, Emerli Sandığı Kurumu ve Bağ-Kur; bunların da yeterli gelişme düzenine ulaşamadıklarını görüyoruz, sorunları bir hayli fazla; ayrıca, bunların finansal faaliyet içindeki ağırlıkları son derece sınırlı. Portföylerindeki ağırlık tamamen mevduata yönelmiş durumda; yatırım alanları yasayla sınırlanmış durumda. Bunların dışında özel emeklilik kuruluşları var; bunlar, giderek genişliyor ve daha dinamik bir yapıya sahip. Son yıllarda bir de yatırım fonları eklenmiş durumda. Yatırım fonlarını, bankaların tüzel kişiliğinden ayrı tutmak mümkün değil. Bunları, Batıdaki anlamıyla yatırım fonu kabul edip etmemek de tartışılabilir. Bugünkü ortamda bunlar vadesiz mevduat için bir alternatif yatırım aracı olarak akla gelebiliyor.

13 fonun portföy değeri mart 1988 sonu itibariyle 90 milyar lira. Biraz önce sermaye piyasasının önemi bir soru olarak ortaya çıktı; gerekli mi, gereksiz mi olduğu daha sonra tartışmak mümkün olacak.

Anglo Sakson ülkeleri, sermaye piyasasına ağırlık vererek, firmalara fon bulma yo-

lunu açıyorlar; Amerika, İngiltere, Kanada gibi. Kara Avrupası, özellikle Almanya ve Japonya ise, para piyasasını, yani bankacılık kesimini önde tutuyor. Bu, 'bir yerde seçilen ekonomik modelle direk ilgili oluyor.

Finansal kurumlardan sonra, finansal araçlara bakacak olursak, bunlar son yıllarda bir çeşitlenme görülüyor. Bu, sermaye Piyasası Kanununun ve Sermaye Piyasası Kurulunun devreye girmesi ile son yıllarda birtakım menkul değerlerin veya finansal araçların sistemimize kazandırılmasını doğurmuş. Yakın zamana kadar bilinmeyen birtakım menkul değer türleri var; katılma intifa senedi, finansman bonusu, banka bonusu, banka garantili bono, katılma belgesi, kâr ortaklığı belgesi, dövize endeksli menkul değer, gelir ortaklığı senedi gibi.

Ancak, burada, bu menkul değerlerin değişik şekillerde sınıflandırılmasının yapılması mümkün. Bir tanesi, kamu ve özel sektör; bir diğeri de vadelerine göre olabilir.

Biraz önce, Sayın Artun da birtakım rakamlar verdi, aynı rakamları tekrar etmek istemiyorum; ama, bunların içinde kamunun payı, 1987 yılı itibarıyla yüzde 90'ı geçmiş durumda, özel sektörün payı ise yüzde 10'un altında. Bu rakamların içinde hisse senetleri de dahil, ki hisse senetleri de Türkiye'de rüçhan hakkı kullanma yoluyla mevcut ortakların hisse almaları şeklinde. Gerçekten, bir halka ihraç değil, hisse senedini de düşersek, bu rakam içinde belki denge daha da bozulacak.

Diğer taraftan, bunların vadelerine göre bir ayırım yapacak olursak, —ki vade ayırımını biraz daha geniş bir şekilde birazdan ele alacağım— 1 yıldan kısa vadeliye para pazarı aracı, 1 yıldan uzun vadeliye sermaye pazarı aracı adını veriyoruz; ancak, bu yüksek enflasyonun olduğu günümüzde, Türk ekonomisinde önemini kaybetmiş durumdadır. Çünkü, her ne kadar para pazarı aracı diyorsak da finansman bonusu veya hazine bonusu için, bunlar vade sonlarında uzanarak, bir sermaye pazarı aracı gibi işlem görmekte. Yatırım-

cının amacı, ekonomideki yüksek enflasyon ve belirsizliğin etkisini minimuma indirerek vade sonlarında bunu yenilemek şeklinde uzatmak olmaktadır. Bugün, Türkiye'de bütün menkul değerlerin vadesi, 2 yıl içine sığdırılmış durumdadır. 2 yılı aşan vadede, bir menkul değer yoktur. Her ne kadar tahvillerin vadesi 7 yıla kadar uzamaktaysa da, tekrar ettiğim yüksek enflasyon ve belirsizlik, bunları hem yatırımcı açısından, hem de çıkaran şirket açısından 2 yıla kadar indirmiştir; çünkü, Türkiye'de tahvillerin vadesi, tahvillerin paraya çevrilmesi, 2 nci yılın sonunda mümkün olmaktadır. Ancak, aracılık eden kuruluşlar, 1'inci yılın sonunda da ödemektedir. Sermaye Piyasası Kurulu, tahvillerin 1 yıla indirilmesine izin vermiyor; ancak, finansman bonusu, tahvilin bir anlamda 1 yıllık işini görececek bir finansal araç hüviyeti kazanmıştır.

Kuşkusuz bu araçların çeşitlenmesi önemli bir gelişme. Eskiden sadece hisse senedi ve tahvilden söz ederken, bugün çok daha değişik menkul değerlerden söz ediyoruz. Ancak, biraz önce de söylediğim gibi, bunların vadeleri birbirine çok yaklaşmış durumda. Taşıdıkları risk, birbirlerinden çok farklı iken, sağladıkları verim de, yine birbirine yaklaşmış durumda. Taşıdıkları risk, verime yansımamaktadır.

Finansal faaliyete bakacak olursak, finansal faaliyet içinde birtakım düzenlemeler son yıllarda dikkatimizi çekiyor. 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu gündeme gelmiş; 1982'de Sermaye Piyasası kurulmuş; 1985'te İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, kıymet yerine değeri tercih ediyoruz; ama, faaliyete başlamış. 1987'de Sermaye Piyasasını geliştirme ve mülkiyeti tabana yayma kanunu çıkarılmış. Daha sonra bir denetim konusu gündeme gelmiş; halka açık şirketlerin ve finansal kuruluşların denetlenmesi ve bir de özelleştirme operasyonu son günlerde sürekli olarak kullandığımız bir konu.

Burada finansal faaliyetlerin etkinliğinden söz etmek, finansal gelişme düzeyinden söz etmek, biraz önce yaptığım bir karşılaştırmayı —diğer ülkelerle Türkiye arasındaki

karşılaştırmayı— biraz daha genişletmek de mümkün olabilir.

Geniş anlamda para arzından söz ediyoruz. Bu geniş anlamdaki para arzının gayri sâfi millî hâsıla içindeki yeri, Türkiye'de yüzde 34 iken, Ürdün'de yüzde 93, İsrail'de yüzde 93; Amerika ve Almanya'yı saymıyorum.

Tahvil stokunun gayri sâfi millî hâsıla içindeki payı, Türkiye'de 1983'te yüzde 3'müş, 1987'de yüzde 5,5'a çıkmış. Bu oran, İsrail'de yüzde 29, Kore'de 13, Filipinler'de yüzde 14.

Hisse senedi stokunun gayri sâfi millî hâsıladaki payı, 1987'de yüzde 3; 1983'te bu rakam yüzde 2'imiş; Ürdün'de yüzde 54, İsrail'de yüzde 45, Filipinler'de yüzde 5. Bu hisse senedi stoku, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının kotunda bulunan 410 şirketin —ki, bunların hisseleri borsada işlem görüyor— sadece 60-70'i işlem görüyor— buna rağmen bu rakamın tamamını da alıyoruz, 410 şirketin hisse senetleri stoku, yani ödenmiş sermayeleri bölü gayri sâfi millî hâsıla yüzde 3'tür.

Biraz önce, bankaların —mevduat bankalarının— akrifleri toplamının gayri sâfi millî hâsıla içindeki payını vermiştim. Bir de Türkiye'de şirketlerin finansal yapılarına bakalım olursak, bilanço içinde öz sermayenin payı 25, tahvilin yüzde 2,5 veya 3, banka kredisinin yüzde 72,5. Bu öz sermayenin payının artması da, son yıllarda yeniden değerlendirme fonunun katkısıyla ortaya çıktı.

Bankacılık kesimi, firmaların fon sağlama kaynakları arasında da çok büyük bir yere sahip bulunuyor; bunu tekrar etmiş oluyorum.

Burada, sermaye piyasasının önemini ortaya koymak, birtakım soru sorup, bu sorulara cevap aramak da mümkün. Sermaye piyasası, millî gelirde reel tasarrufu artırıyor mu; yurt dışından net sermaye akımı yaratıyor mu; yatırılabilir fonların beklenen verimlerine göre ekonomi içinde uygun bir dağılım yaratıyor mu ve yatırım yapmak isteyenlere yük-

sek verim ve fon bulmak isteyenlere de kaynak maliyetini düşürüyor mu? Kısaca bunlara cevap vermeye çalışayım.

Sermaye Piyasasının millî gelirde reel tasarrufu artırıcı bir etkisi olduğunu sanmıyoruz. Bu kadar boyutu küçük olan bir sermaye piyasası, hele enflasyon hızının bu kadar yüksek olduğu bir ortamda reel tasarrufu artırmaktan uzaktır.

Yurt dışından net sermaye akımı yaratıyor mu; bu, ancak Türk işçilerinin çıkarılan menkul değerlere ilgi duymalarıyla belki mümkün olabilir. Belki, ileride İstanbul Borsasının uluslararası hale getirilmesiyle dış yatırımcıların ilgisini çekebilir; yeterli ekonomik şartlar hazıklanırsa.

Yatırım yapmak isteyenlere, yüksek verim sağlayıp, kaynak arayanlara maliyeti düşürüyor mu; bugün, tahvil çıkarmanın maliyeti, şirkete yüzde 78; banka kredisinin payı ve maliyeti yüzde 120; verdiğimiz rakamlar, şirketlerin tahvile rağbet etmediğini gösteriyor, genellikle banka kredisinin tercih edildiğini gösteriyor. Belki, Sermaye Piyasası Kurulunun denetiminden kaçıyorlar; sürekli bilgi vermek istemiyorlar veya bankacılık kesimini alıştırdıkları bir sistem olması itibarıyla, tercih ediyorlar.

Bir de, konunun arz ve talep yönüne bakalım olursak neler söyleyebiliriz. Ki, buradan özelleştirmeye geçmeye çalışalım. Türkiye'de şirketlerin kapalı aile şirketleri olma özelliği devam ediyor; borç ve sermaye oranları çok yüksek; kamu kesiminin ağırlığını ifade ettim; fon sağlamada banka kredilerinin ağırlığı ortada. O nedenle, Sermaye Piyasasının gelişmesi, arz yönünden yeterli bir büyüklüğe ulaşmış değil.

Talep yönünden, bireysel tasarruf çok düşük. Bu, sözünü ettiğimiz menkul değerler, yatırımcılar tarafından çok riskli kabul ediliyor ve geleneksel yatırım araçları, başta altın olmak üzere, Türk halkının tercih ettiği bir araç. Kurumsal talep çok düşük. Biraz önce birtakım finansal kurumlardan söz ettim; özel

emeklilik fonları ve sosyal güvenlik kuruluşları.

Ayrıca çok önemli bir nokta, Türkiye’de sağlıklı bilgi yetersiz. Denetim henüz gelişmiş değil.

Ceza uygulanmaması, denetimin gerisinde birtakım kuşku ortaya çıkartabiliyor.

Bir de İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının faaliyete geçtiğinden söz ettim. Borsayla ilgili kısaca bir iki rakam vermek istiyorum. İşlem hacmi büyük ölçüde artmıştır; 1986’dan 1987’ye, 8,7 milyardan 105 milyara çıkmış. İşlem adedi artmış; 3 milyon 300 bin adet hisseden, 15 milyon hisseye. Koddaki şirket sayısı artmış. Burada ilk 50 şirketin nominal sermayeleri 294 milyar iken 462 milyara çıkmış ve pazardaki hisse senetlerinin kapitalizasyonu; yani pazar değeri 710 milyar liradan 3,2 milyar liraya çıkmış.

Ancak günlük işlem hacmi 1986 yılında 35 milyon liraymış, 1987 yılında 425 milyon liraya çıkmış. Bir ara 3 milyar liraya kadar yükselmiş ve bugün 400 milyon liranın altına inmiş durumdadır; özellikle 4 şubat kararlarından sonra.

Burada fazla detaya girmek istemiyorum; gerekirse daha sonra başka açıklamalarda bulunabilirim. Burada İstanbul Menkul Kıymetler Borsasını veya pazarın etkinliğini tartışabiliriz. Pazarların, borsanın etkinlikleri nasıl ölçülür; 4 şekilde ölçüler : Pazar yatırımcıya miktar ve fiyata ilişkin bilgiler veriyor mu; geçmiş faaliyetlerle ilgili olarak ve mevcut durumla ilgili olarak. Pazarın likiditesi var mı? Pazarın likiditesi de bir yerde yatırım yapan kişinin elindeki menkul değeri kısa süre içinde en az kayıpla paraya dönüştürmesidir. Burada iki önemli nokta vardır; birtanesi süre, en kısa süre içinde paraya dönüştürmesi, diğeri en az kayıpla paraya çevirmesi; yani pazarlanabilme kabiliyeti ve bir de likidite önemli. Bu da pazarın derinliği ile ilgili ve pazarın istikrarı ile ilgili, sürekliliği ile ilgilidir.

Bir de içsel ve dışsal etkinlikten söz et-

mek mümkün. İçsel etkinlik, işlem maliyetinin düşük olması. Yani alım satımda ödenen bir komisyonun maliyetinin düşük düzeyde olması. Dışsal etkinlik te —ki bu literatürde başlı başına önemli bir konu— yeni bilgilerin fiyatlara yansımaları; yani pazar buna imkân veriyor mu?

Tabii İstanbul Menkul Kıymetler Borsasını bu açılarından ele alacak olursak, dış borsalarla karşılaştırmaya gerek kalmadan; bugün için arzu edilen düzeye geldiğini söyleyemeyiz. Bu etkinliklere, çoğunu sahip olduğunu söyleyemeyiz. Hisse senedi satışı özelleştirme sonucunda borsaya da gelecektir.

Özelleştirme için benden önceki konuşmacılar geniş açıklamalarda bulundular. Burada önemli nokta, özelleştirmenin Türkiye’de amacı nedir; mülkiyetin tabana yayılması bir amaç mıdır? Verimliliğin artırılması, rekabetin artırılması, pazar ekonomisine geçiş veya kamuya fon yaratma gibi. Bunların içinde gerçekten Türkiye’de özelleştirmede asıl amaç nedir?

Verimliliğin artırılması amaç mıdır; tabi burada küçük ortak yönetimde etkili olamazsa, verimlilik ne şekilde artacaktır, eski yönetim üzerinde söz konusu bir etkisi olmazsa eğer. Mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması; bu tabi özelleştirmenin ne şekilde yapılabileceğine bağlıdır. Teletaş örneği gibi hisse senedi satarak bir özelleştirme yapılacaksa ki, belki Türkiye’de hisse senedi sahibi kesim artırılabilir. Burada Teletaş’ın gerçekten bir özelleştirme olup olmadığı şüphesiz tartışılabilir.

Sayın Gültekin de daha önceki bir konuşmasında, Türkiye’de özelleştirmenin bundan sonra başlayacağından söz etmişti. Teletaş’ı özelleştirme dışında tutmuştu. Belki Çitosan ilk özelleştirme olabilir veya onu takip edecek diğer şirketler olabilir. Burada konunun hisse senedi bazında veya şirket bazında satılması akla gelebilir. Eğer hisse senedi bazında bir satış söz konusu değilse, zaten mülkiyetin tabana yayılması akla gele-



mez. Bu şekildeki bir özelleştirme de gerçekten hisse senedinin halka satışı yoluyla kanımca çok zor olacaktır. Özelleştirmenin gerisinde; şu adı söylenmeyen fakat diğer konuşmacıların da ifade ettikleri bir durum var; o da borç-öz sermaye takası şeklinde diğer ülkelerde uygulanmış bulunan örneğin Türkiye'ye de getirilmesidir.

Özelleştirme için 3 değişik şirket tipinden söz ediliyor : Bir tanesi Petkim, Sümerbank gibi kamu iktisadî teşebbüsleri, bir tanesi bağlı ortaklıklar —yanılmıyorsam bunların sayısı 450 civarındadır— bir de azınlık hisseleri; özel sektördeki birtakım şirketlerdeki azınlık hisseleri.

Önce bu üçüncü için birtakım şeyler söylemek istiyorum. Bu kamuoyundada birtakım tartışmaların ortaya çıkmasına neden oldu. Geçen yıl bu hisselerin İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında gerçekten satılıp satılmadığı tartışıldı. Bir grup kimse satıldı dedi, bir grup ise haberimiz yoktu, bu gerçekleşmedi dedi. Burada kanımca çok önemli olan bir ilke açıklık ilkesi. Özelleştirmenin —ki inanılıyorsa eğer— yanında açıklığın ortaya konması lazım. Gizli kalması birtakım şüpheleri üzerine çeker ve özelleştirmenin hâlâ —altını çizerek söylüyorum— amacı mülkiyetin tabana yaygınlaştırılması ise; açıklık ilkeleri dahilinde yapılması gerekir. Eğer bu hisseler satıldı ise; nasıl satıldı, kim sattı ve bunu satacak kuruluş nasıl belirlendi? Çünkü Amerika'da bu işlemler **insider trading** altında toplanan ve müeyyidesi çok yüksek olan birtakım sorumluluklar taşır. O kuruluşun ne şekilde belirlendiği bu açıdan son derece önemli.

Azınlık hisselerinin satılması bir özelleştirme midir; özelleştirme değildir. Zaten özel şirketlerde bunlar kamu hisselerinin halka satışlarıdır ve Türkiye'de arzi artıracak önemli bir fonksiyonu görebilir. Çünkü geçtiğimiz yıl hisse senedi fiyatlarındaki yükseliş, arz yetersizliğinden kaynaklanmıştı. Bu daha önceden

planlanmış olsaydı, belki İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında yaşanmış olan bir hisse senedi paniğini önleyebilirdi.

Biliyorsunuz ağustos ayında fiyatlar çok yükseldi, kasım ayında düştü. Geçtiğimiz ocak ayında tekrar yükseldi ve son günlerde önemli kayıplara yol açtı. Bu da Türk halkının, Türk yatırımcısının hisse senedine, borsaya ve sermaye piyasasına olan güvenini azaltmış bulunuyor.

Bağlı ortaklıklardaki özelleştirme veya kamu hisselerinin satılması belki daha kolay olabilir. Ama en zor olacak olanı; kamu iktisadî teşebbüslerinin; Petkim ve Sümerbank gibi şirketlerin mülkiyetin tabana yayılması koşulu altında hisse bazına; hisse bazında satışı. Çünkü burada bir değerlendirme sorunu var; biraz önce Sayın Gültekin de belirtti, bu son derece güç bir olaydır; özellikle bu kuruluşlar için. Ama burada benim özellikle belirtmek istediğim nokta; özelleştirmenin başarısızlığa uğraması maliyeti çok yüksek olan bir olaydır. Yaptık beceremedik veya yaptık alıcı bulamadık demek yeterli değildir. Bunun fizibilitesinin önceden yapılması lazım; gene eğer amaç bu ise.

Yoksa eğer bunların kamuya fon yaratacak şekilde veya iç borçların dış borçların ödenmesi şeklinde bir takasa gitmek ise; o zaman bağcıya dövmeye gerek yok.

Burada da önemli olan bir fayda-maliyet analizi yapmak gerekirse; bu nasıl bir fayda sağlayacaktır ve maliyeti ne olacaktır? Bunun sonucunda tabi izlenecek yol belirlenebilir.

Evet saate de baktım; her halde sınırimi doldurdum.

Teşekkür ederim efendim. (Alkışlar)

**BAŞKAN :** Çok faydalı açıklamalar yapan hocamıza teşekkür ediyoruz.



# “MALİ BUTİK”

**M**ali Butik, klasik bankacılık hizmetleri yanısıra dış ticaret.. sermaye piyasası ve özel finansman becerisi isteyen konularda yaratıcı... çözümleyici ve kazandırıcı hizmetler sunan bankacılığın Egebank'taki yeni adıdır.

**Egebank bir Mali Butik'tir.**

60 yıllık deneyimi... güçlü bölgesel ve uluslararası ilişkileri ile **Egebank** mevduattan dış ticarete, proje etüd ve finansmanından portföy yönetimine kadar geniş bir alanda **kişiyeye özel** hizmetler sunan bankadır.

Dünyadaki değişen ve sürekli gelişen bankacılığı yakından izleyen... Türkiye gerçeklerini iyi bilen güçlü ve dinamik kadrosu ile **Egebank**, zamanı **paraya çeviren** yaratıcı... kazandırıcı öneriler sunar.

**Egebank/Finans**, yatırım bankacılığı ve özel finansman becerisi isteyen konularda...

**Egebank/Invest**, menkul kıymetler alım satımı ve portföy yönetiminde hizmet verir.

Paranızın daha çok kazanması sizi ilgilendiriyorsa... önünüzde hala çözüm bekleyen sorunlar varsa **Egebank'a gelin:**

**Mali Butik'le tanışın !**

EGEBANK MALİ HİZMETLER  
PAZARLAMA BÖLÜMÜ  
Cumhuriyet Caddesi No: 139  
80230 Elmadag-İstanbul  
Telefon: (1) 130 20 57 (8 hat)  
(1) 130 54 73 (Direkt)  
Telefaks: 130 65 31  
Teleks : 27678 egip tr

EGEBANK MERKEZ ŞUBESİ  
Cumhuriyet Caddesi 67  
35214 İzmir  
Telefon : (51) 250360 (10 hat)  
Telefaks : 19 48 62  
Teleks : 53602 egtr tr

# EGEBANK

“ZAMANI PARAYA ÇEVİRİR”





# *Neden C u m h u r i y e t okurlarına ev, araba, ansiklopedi, buzdolabı, çamaşır makinesi vermiyor?*

**B**asit. Cumhuriyet gazetedir. Okunsun diye çıkarılır. Okunmak için alınır. Cumhuriyet okuru gazetesinden sadece doğru haber, araştırma ve yorum bekler. Çünkü evini, arabasını, ansiklopedisini kendi alabilecek durumdadır.

Cumhuriyet okurlarının çoğunluğu, üniversite okumuş, gelir seviyesi ayda 200-500 bin arasında değişen, büyük şehirlerde-İstanbul, Ankara, İzmir-yaşayan, çalıştıkları işte “yönetici” kadın ve erkeklerdir. Dünyayı takip etmek için gazetelerine hergün ortalama 1 saat vakit ayırırlar. Reklamlar dahil. Onlar için, para harcamak, bir ucuz-pahalı meselesi değil, kaliteli seçimi bilerek yapma sorunudur.

%77'si yalnız Cumhuriyet okuyan bu müşkülpesent 456.000\* Cumhuriyet okuruna malınızı, hizmetinizi mutlaka tanıtın. Beğenirlerse, Cumhuriyet'ten beklemez, alırlar.



\* 1987 Cumhuriyet Okur Araştırması'na göre her Cumhuriyet, ortalama 3.65 kişi tarafından okunuyor.